

ДУШАН ИВАНИЋ

Филолошко-уметнички факултет
Крагујевац

Зборник радова са међународног научног округлог стола
одржаног на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу
(19. март 2016)

ДУШАН ИВАНИЋ

Уређивачки одбор

Проф. др Радомир Томић, декан (Крагујевац)
Проф. др Драган Бошковић (Крагујевац)
Проф. др Драгана Вукићевић (Београд)
Проф. др Горан Максимовић (Ниш)
Проф. др Милош Ковачевић (Београд / Крагујевац)
Prof. dr Robert Hodel (Хамбург, Немачка)
Prof. dr Bogusław Zieliński (Познањ, Пољска)
проф. др Марија Митровић (Трст, Италија)
Проф. др Персида Лазаревић ди Ђакомо (Пескара, Италија)

Уредници

Проф. др Драган Бошковић
Проф. др Драгана Вукићевић

Рецензенти

Проф. др Ала Татаренко (Лавов, Украјина)
Prof. dr Robert Hodel (Хамбург, Немачка)
Prof. dr Bogusław Zieliński (Познањ, Пољска)
Проф. др Милош Ковачевић (Београд / Крагујевац)
Проф. др Александар Јерков (Београд)
Проф. др Горан Максимовић (Ниш)

Издавање овог зборника подржало је
Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије
(пројекат основних истраживања 18018:
Друштвене кризе и савремена српска књижевност и култура:
национални, регионални, европски и глобални оквир)

ДУШАН ИВАНИЋ

Уредници

Проф. др Драган Бошковић
Проф. др Драгана Вукићевић

Крагујевац, 2016

Душан Иванић

САДРЖАЈ

О ЗБОРНИКУ / 11

Драгана Б. Вукићевић

ДУШАН ИВАНИЋ – НАУЧНИК КОЈЕГ ИЗАЗИВАЈУ ГРАНИЦЕ / 13

КЊИЖЕВНОТЕОРИЈСКИ ПРОФИЛ

Јован Делић

УНИВЕРЗАЛНА ПОДСТИЦАЈНОСТ НАУЧНЕ
МИСЛИ ДУШАНА ИВАНИЋА / 25

Михајло М. Пантић

ДУШАН ИВАНИЋ КАО ТУМАЧ СРПСКЕ ПРОЗЕ / 33

Marija L. Mitrović

U TRAGANJU ZA MODELOM / 41

Снежана М. Милосављевић Милић

МЕТОДОЛОШКА УПОРИШТА У ИВАНИЋЕВОМ ПРОУЧАВАЊУ
ПОЕТИКЕ ПРИПОВЕДАЊА
СРПСКОГ РЕАЛИЗМА / 49

Младенко С. Саџак

ПОЕТИЧКА НАЧЕЛА У ТИПОЛОГИЈИ СРПСКОГ
РЕАЛИЗМА ДУШАНА ИВАНИЋА / 55

Snežana S. Milinković

ПОЕТИКА SRPSKOG REALIZMA I NJENA KOMPARATIVNA
DIMENZIJA NA PRIMERU ITALIJANSKO-SRPSKIH VEZA / 63

Bogusław B. Zieliński

VERTERIZAM U SRPSKOM REALIZMU I POLJSKOM
POZITIVIZMU: LAZAR LAZAREVIĆ I BOLESŁAV PRUS / 69

Ана С. Живковић

СРПСКА ПРИПОВЕТКА ИЗМЕЂУ РОМАНТИКЕ И РЕАЛИЗМА
У ИСТРАЖИВАЊУ ДУШАНА ИВАНИЋА / 79

Драган Б. Бошковић

ПОЛУЗВЕЗДА, ПОЛУЗНАК, ПОЛУРЕАЛИЗАМ Ј. Г. МИЛЕНКА / 87

Robert V. Hodel

LAZAREVIĆEV „VERTER” – DISKREPANCIJA IZMEĐU
REZONOVANJA I OPISIVANJA / 99

Александра М. Угреновић

ДЕЛО СИМЕ МАТАВУЉА У НАУЧНОЈ
ПАРАДИГМИ ДУШАНА ИВАНИЋА / 111

Часлав В. Николић

ДУШАН ИВАНИЋ: КЊИЖЕВНОСТ И СЛОБОДА / 117

Бојана С. Стојановић Панџовић
ЛИРСКИ ЈУНАК СРПСКОГ РОМАНТИЗМА У
ТЕОРИЈСКОЈ ВИЗУРИ ДУШАНА ИВАНИЋА / 127

КЊИЖЕВНОИСТОРИЈСКИ ПРОФИЛ

Слободанка Пековић
ДУШАН ИВАНИЋ КАО ОСНИВАЧ ПОСЕБНЕ
ШКОЛЕ ИСТОРИЈЕ КЊИЖЕВНОСТИ / 137

Милица В. Ђуковић
„КЛАСИЦИСТИЧКИ” ДИЈАЛОГИЗАМ, УКРШТАЈИ И РАСКРШЋА:
КА КЊИЖЕВНОИСТОРИЈСКОМ ЛИКУ ДУШАНА ИВАНИЋА / 141

Миодраг Машички
ВУКОВИ И ДОСИТЕЈЕВИ ПРИНЦИПИ / 149

Немања Ј. Радуловић
ЈЕДНОСТАВНИ ОБЛИЦИ У НАУЧНОМ ДЕЛУ ДУШАНА ИВАНИЋА / 153

Марко Недић
ИВАНИЋЕВА КРИТИЧКА ТУМАЧЕЊА
САВРЕМЕНИХ СРПСКИХ ПИСАЦА / 167

ТЕКСТОЛОГИЈА

Горан М. Максимовић
ДУШАН ИВАНИЋ КАО ТЕКСТОЛОГ / 179

Љиљана М. Јухас-Георѓиевска
АНГАЖМАН ДУШАНА ИВАНИЋА НА ПОДРУЧЈУ ТЕКСТОЛОГИЈЕ / 191

Радоје Д. Симић
О ИВАНИЋЕВОЈ ТЕКСТОЛОГИЈИ И ПОВОДОМ ТОГА / 197

Персида С. Лазаревић Ди Ђакомо
ТЕКСТОЛОШКА ПРОУЧАВАЊА ДУШАНА ИВАНИЋА У
ПОРЕЂЕЊУ СА ТРАДИЦИЈОМ ФИЛОЛОГИЈЕ У ИТАЛИЈИ / 203

Милош М. Ковачевић
СТИЛИСТИКА У КЊИЖЕВНИМ АНАЛИЗАМА ДУШАНА ИВАНИЋА / 215

Јелена Р. Јовановић Симић
СХВАТАЊА ДУШАНА ИВАНИЋА О 'ГОВОРНИМ ЖАНРОВИМА' / 231

ГЕОПОЕТИЧКА ИСТРАЖИВАЊА – КЊИЖЕВНОСТ СРБА У ХРВАТСКОЈ

Славица О. Гароња Радованац
ОБЈЕДИЊАВАЊЕ СРПСКОГ КУЛТУРНОГ ПРОСТОРА
– ДОПРИНОС ДУШАНА ИВАНИЋА ИЗУЧАВАЊУ
КЊИЖЕВНОСТИ СРБА У ХРВАТСКОЈ / 241

Светлана С. Шестиновић Димитријевић
ПОВРАТАК „ВЈЕТРОМ ВИЈАНИХ” У КОРПУС
СРПСКЕ КЊИЖЕВНОСТИ / 253

Ташијана Јовићевић
ТОКОВИ И ПРОСТОРИ СРПСКОГ ПЕСНИШТВА. СРПСКА
ПОЕЗИЈА РАНОГ 19. ВЕКА У СВЕТЛУ ГЕОПОЕТИЧКИХ
ИСТРАЖИВАЊА ДУШАНА ИВАНИЋА / 259

Бранислава Совиљ
ИЗ ВРЛЕТИ – КУДА ДАЉЕ?
Апорије и донети проучавања српске књижевности на тлу
садашње Републике Хрватске, виђене у делу **Врела у врлети**
Душана Иванића и у назнакама новог доба / 265

БИБЛИОГРАФИЈА

Валентијина Тасић
СЕЛЕКТИВНА БИБЛИОГРАФИЈА РАДОВА
ДУШАНА ИВАНИЋА / 273

Дејан Вукићевић
РЕГИСТАР ИМЕНА / 317

О ЗБОРНИКУ

Већ деценију и више, Филолошко-уметнички факултет у Крагујевцу негује најактуелнију традицију научних скупова и научних округлих столова. Овога пута, 19. марта 2016. године, организовао је *Међународни научни округли сто ДУШАН ИВАНИЋ*, поводом седамдесете године живота и четрдесете године научног рада једног од најистакнутијих научника наше земље у области филологије, проф. др Душана Иванића. Иако, једним делом, симболичког карактера, овај округли сто је окупио уважене научнике из наше земље и иностранства, и прерастао у једну од најозбиљнијих расправа мапирану радовима Душана Иванића. Од најозбиљније научне расправе, преко тако посебног осећаја академске, филолошке заједнице, до овог зборника, личност и дело Душана Иванића даровали су нам једну интегративну димензију изузетно драгоцену за српску академску јавност.

Подтеме округлог стола (које су се кретале од активности професора Иванића унутар српске књижевне теорије и науке о књижевности и проучавања српског реализма и српске књижевности 19. и 20. века до њега као антологичара и приређивача, текстолога и лингвостилистичара), као и реферати, а сада и научни радови у овом зборнику, управо су показали очекивано: значајан допринос нашег драгог колеге и професора Иванића проучавању литературе, посебно српске литературе 19. века, а многа питања, покренута у радовима који следе, остају као залог будућих истраживања у оквирима исте и сличне проблематике.

На округлом столу – који се реализује као резултат истраживања пројекта Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије 178018: *Друшћивене кризе и савремена српска књижевности и култура: национални, регионални, европски и глобални оквир* – поднесено је тридесет и осам реферата иностраних и домаћих учесника, које, прихваћене и рецензиране, публикујемо у овом зборнику.

Док предајемо овај зборник нашој академској јавности на дуготрајно читање, остаје да на гостопримству захвалимо организатору, Филолошко-уметничком факултету и његовом декану проф. Радомиру Томићу, и, на усредној подршци, декану Филолошког факултета у Београду, проф. др Александри Вранеш и декану Филозофског факултета у Нишу, проф. др Горану Максимовићу, као и свим учесницима округлог стола. Верујући да смо са Душаном Иванићем, овим округлим столом и овим зборником ипак и већ постали мало бољи него што јесмо.

Крагујевац, октобар 2016. године

Уредници

Драѓана Вукићевић, Душан Иванић

Драгана Б. Вукићевић¹

Универзитет у Београду

Филолошки факултет

Катедра за српску књижевност са јужнословенским књижевностима

ДУШАН ИВАНИЋ – НАУЧНИК КОЈЕГ ИЗАЗИВАЈУ ГРАНИЦЕ

У раду се проучава допринос Душана Иванића и његова улога у преусмеравању научних интересовања према привидно периферним, непознатим или новим областима истраживања. Посебна пажња је усмерена на прекорачење граница које се овде схватају и као просторне (географске) границе, али и као границе текста, жанра, самог књижевног дискурса. Без обзира на тип границе, увек је реч о прелазу у ново семантичко поље.

Кључне речи: граница, поетика, геопетика, жанр.

Наслов нашег рада *Душан Иванић – научник којеџ изазивају џранице* покушај је да у изузетно плодном и разноврсном раду Душана Иванића пронађемо мотивациони нуклеус и стваралачки стимуланс који би био најмањи заједнички садржатељ његовог дела. Пронашли смо га у *џраници*, прецизније *џраницама*. Издвојили смо: геопетичке границе, границе између књижевних и некњижевних текстова, границе које се односе на генезу и текстолошке аспекте текста, као и оне које се односе на још увек прилично маргинализована еротолошка истраживања и њима насупрот, сада већ наставним програмима канонизована нараторолошка истраживања.

Геопетичке границе

На трагу, више појединачно попут Станка Кораћа, него институција (а требало би и институција), Душан Иванић наставља да прати геопетичку динамику српске књижевности, а књигама *Књижевности Српске Крајине, Врела у врлети* (*О књижевној баштини Срба у Хрватској*) да мапира књижевност Срба у Хрватској. Сви ови текстови имају за циљ да укажу на сложен контекст (друштвенополитички) у којем настаје књижевност ван матице и да је, поштујући интертекстуалне везе са другим књижевностима, привежу и повежу са, у историји динамичном, неретко полицентричном традицијом српске књижевности. То повезивање је двоструко: једно је иманентно тексту – сами текстови су међусобно умрежени језиком, темама, жанром, а друго је спољашње – плод је скретање пажње научне јавности на континуитете, традиције које се попут притока уливају у магицу (оно што се дефинише као корпус српске књижевности). Тај континуитет прати се, када је реч о књижевности Срба из Крајине, од рукописа из 18. века, инспирисаних књигама Теофана Прокоповича, и пакрачке библиотеке, до савремених писаца, како оних који су остали у

¹ dragana.vukicevic@vektor.net

Хрватској, тако и оних који су прешли/пребегли у Србију.² Један од начина повезивања односи се на систематизацију књижевне грађе која следи већ канонизовану књижевноисторијску периодизацију српске књижевности – њену поделу на стару и нову књижевност, а у оквиру нове књижевности препознавање следећих формација и књижевних струја: „барока“, „књижевности од сентиментализма ка романтици“, „романтизма“, „модерне“, „оквира експресионизма“, „књижевности НОБ-а“... Иванић ипак издваја и „књижевност грађанског рата“, као што засебна поглавља посвећује, у својој књижевноисторијској периодизацији, текстовима писаним „у традицији партизанског покрета“ и оним „у традицији четничког покрета“. „Кратковека крајишка држава“, како у Закључку књиге *Књижевности Српске Крајине* пише, тиме не постаје елиминаторни фактор у конституисању дуговечније књижевности крајишких Срба.

Позивајући се на границу као на геопоетичко обележје целокупне српске књижевности која је „између истока и запада“, Иванић „граничност“ препознаје као изразито демаркационо својство и аутобиографско- мемоарске прозе крајишких Срба. У књизи *Догађај и прича* у завршној студији *Граница као изазов аутобиографско-мемоарске прозе крајишких Срба*, он актуелизује текстове који су писани на Граници (геополитичкој), а у којима се и пише о животу на Граници. Хипотетичка гранична прича тематизује слично искуство света: осећај опасности/угрожености у туђој средини, жељу за повезивањем са матицом, одлазак, сећање на детињство, али и „прелазак преко границе“ толеранцијом, свешћу о мултикултурним вредностима и сл.

„Номадски дух“, синтагма коју позајмљујемо од Кенета Вајта, творца самог појма геопоетика, открива нам се као најбољи опис корпуса текстова у којима су књижевна дела попут номада, у сталном кретању, отварању према новим интелектуалним просторима и новим културним срединама.

Други тип граница се не односи на географију, већ **границу између књижевних и некњижевних текстова** на којој опстојава **документарна проза**. Допринос Иванићеве студије *Догађај и прича: српска мемоарско-аутобиографска проза* препознајемо управо у интегрисању документарне прозе у канонске токове српске књижевности. Без ње, тумачење и разумевање књижевности 18. и 19. века имало би још једно неиспуњено „празно место“ неискоришћених (интерпретативних) могућности које би остало иза аутора за чијим редовима је Иванић ишао. Већ наслов студије *Догађај и прича* сугерише границу, како ону која се односи на саму грађу (документ и/или литература), тако и ону која се односи на истраживачеву лиминалну позицију. Та лиминалност огледа се у непрестаним усаглашавањима Речи, Реторике која супституира Стварност и Стварности која измиче Реторици. Та лиминалност се огледа и у позицији аутора документарних текстова којима се нешто догађа и који причају о догађајном и доживљеном, па су за читаоца истовремено и субјект и објект приче, и текстуална и вантекстуална категорија.

Полазећи од хипотезе да се „основни подстицај за писање документарне прозе налазио у „значајности догађаја“, стављањем наводника Иванић пробле-

2 В. поглавље изразито, литерарно успелог наслова *Књижевности као поупудбина* у књизи *Књижевности Српске Крајине*. Скрећемо пажњу на стилско и семантичко маркирану реч поупудбина: Поупудбина (лат. *viaticum*) путни трошак, поупудбина; код старих Римљана: новац који се стављао мртвацу у уста да плати Харону пријевоз преко ријеке Стикс; код католика: болесничко помазање које се даје умирућем; посљедња помаст. <http://onlinerjecnik.com/rjecnik/komentari/511182> preg. 15. 06. 2016.

матизује категорију значајности. Центри моћи се кроз време мењају па „значајност”, бурдијеовским језиком речено, једног социјалног поља слаби а другог јача. Мемоарску прозу српских војника који су заузимали значајне позиције у страним војскама (хабсбуршка, руска, турска) смениће устаничка проза и војнички идеали којима су се прокламовале нове вредности. Тако се око једне центрипеталне силе око које се групишу приче које похрањују „велика збивања као што су преокрети и покрети, буне, ратови, немири и инциденти”, кроз приче појединачно, кристализује „дух времена”.

Иванић пише са огромном густином података па је зато без познавања примарне грађе тешко пратити његова брза кретања кроз велики број временских и стилске удаљених текстова. Оно што представља велики изазов јесу управо његова поређења – она понекад иду од најмањих јединица текста, рецимо зареза или узвичника (индикативно је поређење повишене реторике коју прате графичке ознаке у дневнику Славка Златојевића) до варијација значајних историјских тема (о положају православног становништва, о устаничкој прози, о српско-турским ратовима, о бунама, о знаменитим културним радницима...). Новину представља и једна врста ревизије „канонских” теоријских ставова насталих игнорисањем документарно-уметничке прозе. Иванићева студија је и мала историја рецепције оних који су пре њега промишљали српску документарну прозу.

У гранични тип текстова, поред документарне прозе, убрајамо и **периодику**. Већ смо написали да постоје многи разлози да се књига *Књижевна периодика српског реализма* не напише – непотпуност и недоступност примарне грађе (несачувани бројеви, бомбардовање библиотеке), обимност грађе (полувековни развој периодике), проблем атрибуције, дисперзивност текстова (тематска и жанровска разумењеност) и ефемерност часописа.³ Писање синтетичке студије о периодизи је попут узводног пливања – читање насупрот и упркос јаким струјама – јер треба читати као целину и још уопштавати оно што је по својој бити дисперзивно, разнолико, презентоцентрично и у том смислу тренутачно. Иванићева студија је пример подвижничког читања огромне часописне продукције у којој је била похрањена готово целокупна књижевност друге половине 19. века. И овде је требало суочити се са методолошким тешкоћама: часопис је и контекст који утиче на значење прилога, али и место (медиј) који не утиче. То подразумева једну „амбивалентну” истраживачку позицију – неку врсту непрестане опрезности у доношењу заводљиво уопштавајућих судова о часопису као целини, као и слободу отискивања од малих целина, прилога од којих се он састоји. Унутар себе субверзивно читање за последицу има двовалентност саме студије – она је и књижевноисторијска студија и лексикон.

Иванићево истраживање периодике је подстицајно јер нас суочава са поливалентношћу књижевног времена у којем се укрштају различите традиција које су у динамичном односу – компетенције, субординације, доминација, асимилације и сл. Управо су часописи места укрштања ових различитих сила „означавајућих пракси” које нам се из дијахроне перспективе чине хомогенијима него што су одиста биле. Добрим познавањем друштвеноисторијског контекста, Иванић открива „позадински живот текста” (друштвене анимозитете и стереотипе, књижевне афере). Тек уз помоћ тог *пригоданог знања*, савремен читалац

3 О књизи *Књижевна периодика српског реализма*, опширније сам писала у студији: *О сеизмографији стварности и подвижничком читању*. – Приказ: Душан Иванић, *Књижевна периодика српског реализма*, У: *Наслеђе*, часопис за књижевност, језик, уметност и културу, 7, 16, 2010, 289–297.

може да разуме алузивна исклизнућа текста смештена у карикатуре, хиперболе, инвективе, инсинуације, персонификације. Ван часописног контекста, алузивна значења често остају замагљена па их временски удаљен читалац не може реконструисати. Зато су изразито часописни (у смислу ефикасности утиска који преко часописног медија производе), жанрови попут: политичке сатире, друштвене сатире, сатиричне песме или тенденциозне приповетке на чијим се тумачењима Иванић посебно задржава. О часописној заступљености ових жанрова сведочи пролиферација сатирично-хумористичких текстова у часописима из 19. века, текстова који су се лако „качили“ за актуелне теме, реаговали и на ефемерне појаве у друштву било оне економске, политичке, социјалне или личне природе.

Иванић открива у часописима изгубљено и поново нађено време једног читања које је давно иза нас. „Хоризонтална контекстуализација“ омогућила му је да уочи интензивније везе између вредносно различито ранжираних текстова објављених у истом броју или истом годишту и код читалаца развије „књижевни слух“, способности да чују нечујне, за наше време изгубљене писце, гласове који нису без значења. После читања Иванићевих студија о периодици или о писцима на прелазу, другачије је разумевање историчности текста и веза између књижевноисторијског и аксиолошког поретка текстова.

У том светлу Иванићева истраживања су и на аксиолошком плану оставила трага јер су усмерена према ре-интерпретацијама и преиспитивањима класика и новим вредновањима нарочито оних писаца који су остали „заробљени“ у часописима. У првом случају индикативан је наслов студије *Зашто читати Доситеја*. Одговор на питање постављено у наслову, на први поглед може се учинити бесмисленим с обзиром на чињеницу да је Доситеј, не само канонски писац, већ и више од тога, културни реформатор који уз Светог Саву и Вука има статус културних хероја. Иванић, међутим, полази од претпоставке да уколико култура увек изнова не поставља питање „зашто читати“ – класици постају културни фосили. У студији се преиспитују и одређени стереотипи о монолитности Доситејевог дела, открива једна врста двоструке амбивалентне позиције – једне „незреле“, која је сва у заносу, неретко и у заблуди, и друге – „зреле“, која исправља, полемише, суди, убеђује, преноси, речју воли и просветљује. Унутар идејне монолитности тако се открива једна скривена динамика поливалентног приповедача/проповедника/аутобиографа/пријатеља/полемичара који осваја савременог, све више, монолошки затвореног читаоца интензитетом свог дијалогског поливалентног гласа. Иванићева студија је и једна врста еха, сума гласова најмеродавнијих Доситејевих читалаца како оних који су му били савременици тако и оних који су из другачијег друштвеноисторијског и културнокњижевног контекста изнова читали његово дело.

Следећа граница коју Иванић „прелази“ односи се буквално на границу текста, на проучавање **генезе** – дела у настајању, промени, динамичком смењивању тема, мотива, жанрова, стилова... Књига *Ка генези српске поезије* први је приказ генезе српске лирике у распону од Велике сеобе до краја 19. века (грађа која се не може ишчитати у једном истраживачком заносу). Студије је плод наталоженог знања и одавања поштовања најкомпетентнијим проучаваоцима лирике на чијим раменима симболично седимо. У ранијим синтезама, лирика је проучавана или заједно са другим родовима, или су проучавани краћи временски периоди. Истраживања упућују на промене, негације, рађање, замирање, изновно појављивање одређених, како супстанцијалних, тако и идејних елемената песме. Од проучавања канонизованих вредности, Иванића, више занима гене-

за, то наизглед неразмрсиво клупко, генеза која захтева динамичну, променљиву, дисперзивну и полицентричну рецепцију – способност да се уђе у коштац са текстовима и у живу игру заборављања, откривања, активирања одређених аспеката текста која и позицију највећих чини „динамичном”. Истраживачки фокус се притом пребацује са створене песме на стварање песме. И овде аутор издваја *Крајишки круг писаца* (Павла Соларића, Јована Дошеновића, Саву Мркаља, Николу Боројевића) и кроз дијахронијску перспективу преиспитује постојећу геопоетичку карту српске књижевности. Књижевност се више не посматра из доминантне позиције центра, већ се тај „центар” деконструира стварањем динамичких кругова (какав је и „крајишки круг”) што представља радикално нов приступ перспективизацији књижевноисторијских чињеница. Иванићеве студије је у том смислу најбољи пример како се нарушава „статичко”, „нормотворно” писмо и како се насупрот њему креира једна нова динамична, „флуидна” историја текстова.

У Иванићевом тумачењу поезије сударају се две силе – једна центрипетална и друга центрифугална, једна која у средишту има саму песму и дуга која се шири ван песме – обухвата, збирку, још шире – збирке, затим целокупни опус писца (ауто)биографски контекст, шири песнички контекст, правац, стил, раздобље. Међутим, у Иванићевој анализи ни песма није најмања јединица, и она се ра-ствара на тишину/паузу, глас/звук, слог, реч, стих, строфу, а затим изнова склапа у нове смеле комбинације са другим песмама. „Будно читање” подразумева управо ту способност аутора да се креће у распону од звука/гласа до периода/раздобља па читалац кроз студију прати генезе мелодије, стилских фигура, тема, мотива, идеја.

Текстови настали на граници, текстови са динамичним границама (документарна проза, периодика), текстови у генези само су нека од граничних Иванићевих интересовања. Придружујемо им и текстове настале на размеђима стилских формација (*Српска приповијетка између романтизма и реализма*) или студије о писцима који су на самој граници разумљивости. Иванићеви „специјалитети” управо су ови тешки, загонетни писци. Огроман херменеутички напор је потребан за говор о поезији Ђорђа Марковића Кодера ако се на уму има онтологија магијске речи за коју је и сама песничка реч окоштала. Иванић у тумачењима *Србијанке* Симе Милутиновића Сарајлије и *Санарице* Ђорђа Марковића Кодера, „реактуелизује рецепцију” ових писаца – и доводи их у везу са савременим токовима српске књижевности.

Посебан тип граница јесу и границе које се односе на неистражене праксе читања – Иванић је фундирао **текстологију** нове српске књижевности, написао књигу *Основи текстологије (Увод у текстологију нове српске књижевности)* која је у српској науци добила статус уџбеника, узоритог текста – обрасца према којем се самерава успешност или неуспешност текстолошких анализа. Издвајамо неколико текстолошких закључака које Иванић излаже, критички и научно полемишући са научницима који су извршили погрешну атрибуцију одређених текстова из Андрићеве заоставштине:

„Рукопис по себи није довољан да се одмах помисли како нешто припада аутору који је власник заоставштине (или се само нашла у његовом стану) (...)

И треба имати зрно сумње: ни рукопис, ни власништво над текстом (заоставштина) нису неприкосновен знак ауторства (...)

Треба, према томе, увијек пројектовати разлоге приписивања текста неком писцу: аргументи за приписивање траже аргументе за одбацивање. (...)

Начин писања се мијења током живота, многи рукописи врло често личе један на други. Треба испитати хартију, датум настајања, теме и мотиве, стилски и језички слој, и треба све контекстуализовати. Не мање је важно испитати разлоге за одбацивање предложене атрибуције”. (Иванић 2000: 225–230)⁴

Иванић не само да је аутор пионирског и најзначајнијег уџбеника текстологија у Србији; његова приређена издања Доситеја, Стерије, Ђуре Јакшића, Ђорђа Марковића Кодера или Милоша Црњанског својом комплексношћу, детаљношћу, инвентивним атрибуцијама – постала су канонска издања ових писаца. Колико загонетни је разрешено, колико откривених псеудонима, криптограма, прототипских релација, референци на конкретне друштвеноисторијске догађаје... Дobar текстолог је онај који се предаје нештедимице тексту да би њиме овладао, да би заузео свако његово слово, најмањи зарез, да би открио све оно што је аутор хтео да сакрије а читаоци да забораве. Посебна тема би стога могла бити Књижевнодетективске страсти Душана Иванића.

Поред текстологије, друго значајно померање научних интересовања односи се на поље еротологије. Иванић је аутор прве синтетичне студије у којој се проучавају литерарни аспекти еротске прозе. Пре њега приступ еротграфској грађи или није био синтетичан или није био литераран (већ филозофски, етнолошки или психолошки). Еротско се испољавало у књижевности, али у метаговору (науци о књижевности) одлагано је и прећуткивано. Дијахронијски посматрано у говор српске научне мисли о књижевности еротско улази преко друге дисциплине – етнологије – и то етапно⁵. У наредној етапи поље укрштања еротског (књижевног и етнолошког) усложено је новом комбинацијом истраживања – етнопсихолошким проучавањима. На уму имамо врло значајан корпус текстова, објављених у *Анџроифиџијеји* 1–9, 1904–1912 под насловом *Јужнословенска народна предаја* која се односи на полни живот. Анџроифиџеја (АНӨПӨПӨФУТЕИА) није књижевни часопис већ годишњак за „фолклористичка испитивања и проучавања историје развоја полног морала” (уређиван у Бечу, издаван у Лајпцигу). Захваљујући приређивачком раду Душана Иванића, Краусов рад је приближени српским и шире југословенским читаоцима. Издање које је Иванић приредио и објавио под називом *Мрсне ѝриче – еројска, содомијска и скајолошка народна проза* у Београду 1984. г. штампано је у 20.000 примерака у библиотеци Еротикон. Нећемо се задржавати на реактелизујућој рецепцији и ономе шта Краус пише *поводом* еротске књижевности, већ на ономе што Иванић пише о еротској књижевности. Паралелно са Краусовом психоаналитичком номинализацијом, прати мо Иванићево књижевно читање исте грађе која се измешта у ново семантичко поље, у поље науке о књижевности. Већ приликом избора и класификације грађе коју је Краус сакупио, Иванић уочава различитост приступа дистанцирајући се од Краусовог приступа: „Овако сачињен избор мијења увелико изворну намјеру уредника *Анџроифиџијеје*, који је доносио и обредни материјал, описивао обичаје и настојао да открије сакрални смисао појава у сексуалном животу и у причањима о овој тематици” (*Мрсне ѝриче*, 1984: 445).

4 В. радове: Душан Иванић, *Андрићев избор стилских традиција*, У: Теорија. Естетика. Поетика: Зборник радова у част проф. др Милослава Шутића, ур. Гојко Тешић, Институт за књижевност и уметност, Београд, 2008, с. 309–318; *Очи вагају/Vreme*. 15. фебруара 2001, бр. 528, 41–42. - Senke nad Andrićevoom ostavštinom. (*Прештампано у *Свескама Задужбине Иве Андрића*, XX, 18/2001, с. 269–271.)

5 Иако с Вуком почиње планско и систематично скупљање еротске грађе, што јесте један вид њеног афирмисања и указивање на значај њеног постојања, она ипак остаје само грађа, необјављена самим тим и скрајнута у односу на оно што се обликује као канонско.

Посебно истраживачко поље се отвара према интертекстуалним везама (уместо о полном животу народа и вези текст-народ, успоставља се веза текст-други текстови). Иванић проналази сличности између италијанских фацеција, француских фаблиоа, руских прича опсцене тематике (у науци уочене паралеле између Афанасјевљеве збирке и наше) или немачког шванка. Издваја се каталог општих ситуација: муж повратник-муж рогоња; приче о надметању у величини (комично хиперболисаној) полних органа, дефлорација девица; промискуитетно свештенство; утицај оријенталне традиције се нпр. препознаје у причама о мушкарцима преобученим у жене и уласку у харем и сл.). Типизираним сижеима одговарју и типизирани ликови: типизирани девојке („нестрпљива малољетница, неискусно-наивна дјевојка, досјетљива у реплицирању, сексуално врло искусна”), вешти заводници (чобани, слуге, путници, војници...). Иванић пише и о јединственом идеолошком коду јунака о „моћној плебејској ријечи која носи собом све установе људске културе... и потврђује моћ живота” (*Мрсне приче*, 1984: 440). Субверзивно дејство еротске књижевности манифестује се кроз системско рушење најразличитијих митова – свега што није по мери обичног, што је узвишено, недодириво, непорециво – „Исус, Свети Сава, свети Петар, Мухамед, Вук, кнез Милош, Краљевић Марко одједном постају јунаци „доњих страна”, содомисти, сексуални манијаци, повачи, кукавице” (*Мрсне приче*, 1984: 436) У књижевној анализи посебна пажња се посвећује говору, али овог пута, не с аспекта фројдовских анализа, већ с аспекта стилистике – пише се о механизмима пародије или травестије („пресвлачење” текста, мењање стилских нивоа „избором лексике с подручја доњих дијелова тијела”; жанровским инверзијама: опсцене здравнице, опсцене молитве, опсцене проповеди...)

Следеће померање истраживачких граница везујемо за **наратологију**, увођење наратолошке терминологије и популаризовање наратолошких истраживања. Иванић је у наставу књижевности, у једну организовану мрежу знања увео читав низ теоријских појмова (хронотоп, оквир, коментар, фокализација, говорни жанр) који су, овога пута на примерима из српске књижевности, постали део општег знања нових научних нараштаја. У савременој српској науци, из круга класичних наратолога, из Иванићевог шињела, издвојила се група оних који су наставили и унапредили наратолошка истраживања и окренули се пост-класичној наратологији, посебно когнитивној наратологији. Ауторка ових редова памти часове на основним студијама на којима се упознавала са актуелним наратолошким проучавањима у Француској, али не да би теоријски овладала новом методологијом, већ да би откривала шта она „значе тексту”, која нова значења провоцирају, које лакуне текста откривају.

Разноврсност гласова сведочи о моћи Иванићевог дела да побуди интересовање најразличитијих читалаца. Један од најзначајнијих компаратиста и проучавалаца књижевности 19. века Драгиша Живковић, који је приказао неколико књига (издање Јакшићевих дела, збирке студија (*Облик и вријеме*), издање Бранкових *Песама*, текстологију) истакао је да је Душан Иванић проширио фонд српске књижевности 18. и 19. века (залагањем за мемоарско-аутобиографску прозу), а за издање *Песама* Бранка Радичевића да служи на част аутору и да значе велики допринос проучавању токова српске поезије; у Иванићевој текстологији је видео нови кључ у текстолошком проучавању српске књижевне традиције. Горан Максимовић је у *Српском реализму* налазио „зналачку синтезу”. Листа приказивача, коју су чинили како Иванићеви професори, савременици, али и некадашњи студенти, потврђује континуирану актуелности његовог дела (На

тој листи су се нашли: Д. Живковић, В. Милинчевић, И. Тартаља, Х. Крњевић, Г. Ероп, Ј. Делић, М. Клеут, М. Пантић, Б. Стојановић-Пантовић, Тања Поповић, Тања Јовићевић, Снежана Милосављевић Милић, Александра Угреновић и други). Та листа не престаје да се шири...

Насловивши рад *Душан Иванић – научник којеџ изазивају ѓранице* покушали смо да једном синтагмом одредимо *diferrentia specifica*, најмањи заједнички садржалац, који се односи на научноистраживачки метод и поље рада Душана Иванића. У том контексту мењамо Лотманову дефиницију јунака у дефиницију научника: дакле, не само јунак, већ научник „може бити само онај који прелази границу, и из једног семантичког поља или простора улази у друго семантичко поље или простор”.

Литература

- Вукићевић 2010: Д. Вукићевић: *О сеизмографима стварности и подвижничком читању*. – Приказ: Душан Иванић, Књижевна периодика српског реализма, У: Наслеђе, часопис за књижевност, језик, уметност и културу, 7, 16, 289–297.
- Иванић 2000: Д. Иванић, *Андрић: текстолошка радионица и „еуройски стил“*//Књижевна историја. XXXII: 111–112 (2000), 225–230. Поводом Свезака *Задужбине Иве Андрића*, XIX: 16, 17/2000.
- Иванић 2001: Д. Иванић, *Андрићев избор стилских традиција*, У: Теорија. Естетика. Поетика: Зборник радова у част проф. др Милослава Шутића, ур. Гојко Тешић, Институт за књижевност и уметност, Београд, 2008, 309–318.
- Juvan 2011: М. Јуван, *Наука о књижевности у реконструкцији*, прев. М. Vitezović, Београд: Službeni glasnik.
- Mrsne priče: erotska, sodomijska i skatološka narodna proza / prikupio i izdao Fridrih S. Kraus [priredio, izabrao, napomene preveo i pogovor napisao Dušan Ivanić], Београд, Prosveta.

DUŠAN IVANIĆ – A SCHOLAR CHALLENGED BY THE BOUNDARIES

Summary

The paper examines Dusan Ivanić's contribution and his role in the redirection of scholarly interests to the seemingly peripheral, unknown or emerging areas of research. Special attention is focused on exceeding the limits, understood here both as a spatial (geographical) borders, as well as the boundaries of the text, genre or the literary discourse. Regardless of the nature of the demarcation, it is always a transition from one semantic field to another.

Keywords: boundaries, poetics, geopoetics, genre

Dragana B. Vukićević

Душан Иванић, Михајло Панџић, Јован Делић

**КЊИЖЕВНОТЕОРИЈСКИ
ПРОФИЛ**

Јован Делић

Универзитет у Београду

Филолошки факултет

Катедра за српску књижевност са јужнословенским књижевностима

УНИВЕРЗАЛНА ПОДСТИЦАЈНОСТ НАУЧНЕ МИСЛИ ДУШАНА ИВАНИЋА

У раду се говори о методолошкој инспиративности радова Душана Иванића. Иванић се оцењује као професор с мисијом у науци о књижевности и у универзитетској настави.

Кључне речи: текстологија, традиција, историја књижевности, историјска поетика, критичко издање, методологија, позитивизам, структурализам, компаративистика, поетика наслова, епоха, жанр, наратологија, коментар, хронотоп, аутофикција, регионална књижевност

Чиме се то бави Душан Иванић, професор емеритус Филолошког факултета у Београду, кад је око свога имена и дјела окупио оволико људи?

Шта ћу ја данас овдје, ако се примарно не бавим научним областима и периодима којима се бави Иванић?

Због чега би ми Душан Иванић уопште могао бити важан?

На овако постављена питања очекивани одговори су:

1) Душан Иванић је наш највећи, и једини живи прави *текстолог*.

То је, нажалост, тачно, што није весело за нашу текстологију, али чини част Душану Иванићу. Ту лежи и моја основна и највећа замјерка професору Душану Иванићу: зашто до сада није формирао своју текстолошку школу, а за то је, ипак, имао, и још увијек има, и могућности, и интересената.

Издања која је Иванић приредио, приређена су узорно и примјер су одговорног односа према традицији. Када се данас и сјутра појаве као научна и критичка издања књиге или цијели комплети без Душана Иванића, настали из глади за таквим издањима, и из прагматизма дневних потреба, Иванић би се морао због тога лично осјећати одговорним. Није далеко дан када ће се критички и научни однос према традицији поставити као горући научни проблем. Могло би се чак догодити да се, усљед распореда позиција и моћи, наш једини текстолог нађе у сјенци или епизодној улози при изради најзначајнијих текстолошких и приређивачких послова. А посљедице не само да могу бити, већ обавезно јесу, далекосежне.

Али ја немам намјеру да се бавим текстологијом. Зато ми Иванић због тога није првенствено занимљив, иако имам највеће поштовање за овај дио његовог научног рада, а нарочито за резултате. Ја, ипак, нијесам тај који би о томе могао компетентно говорити, али бих, можда, једино с Иванићем радио овакве послове. То значи – нећу их ускоро радити.

2) Душан Иванић је, сигурно, данас најзначајнији српски *књижевни историчар деветнаестог, а можда и осамнаестог вијека*.

То је велика епоха стварања новије српске књижевности и њене европеизације; доба великих индивидуалности и аутентичних личности, али и стилских

формација паралелних са европским (класицизам, рационализам, романтизам, реализам; Доситеј, Стерија, Вук, Његош, Јаков Игњатовић, Лаза Костић). И на плану интерпретације појединачних књижевних дјела, и на плану опуса појединачних писаца, односно њихових поетика, и на плану слике епске, књижевних процеса у њој, динамике књижевног живота, описа и оцјене периодике, и на плану енциклопедијски сажете слике појединих стилских формација (нпр. реализма), и на плану приређивања и објављивања критичких издања, Душан Иванић је без премца у нашој науци о књижевности. Високо поштујући и веома добро познајући своје претходнике (Драгишу Живковића, Младена Лесковца, Павла Поповића, Јована Скерлића, Димитрија Вученова, Миодрага Поповића, Јована Деретића, Васу Милинчевића и друге), Иванић је увијек ишао даље и дубље, остварујући богатију књижевноисторијску и историјско-поетичку слику од оне коју је затекао.

Претпостављам да ће ова област Иванићеве дјелатности бити у средишту пажње нашег данашњег скупа, па није потребно да се и ја мијешам у тај посао за који нијесам довољно оспособљен.

- 3) Душан Иванић је врстан и поуздан компаратиста, како на плану поређења појединих писаца и дјела, сродности, типолошке блискости, па и проучавања несумњивих утицаја, тако и на плану културно-историјских односа српске и других европских књижевности и култура. Његови радови често имају шири културно-историјски значај; по правилу су иновативни и могу бити узорни и више него подстицајни за даља сродна истраживања. У тим истраживањима Иванић открива непознату и мање познату грађу дајући је на увид књижевној, научној и културној јавности.

Бринући о статусу српског језика и књижевности у свијету, Иванић је бринуо и о објављивању дисертација и других научних радова страних слависта о нашој књижевности и својом уредничком дјелатношћу чинио те радове доступним нашим славистима и југославистима. Душан Иванић је најчешће слависта као компаратиста, али не ријетко и германо-слависта. На књигама страних слависта (Олга Животић Елермајер, Роберт Ходел) радио је пажљиво и предано као и на својима.

- 4) Душан Иванић се цијелога живота бави питањима *методологије науке о књижевности*, а нарочито питањима *поетике* у најширем значењу те ријечи: индивидуалном поетиком писаца, поетиком појединих епоха, односно стилских формација, поетиком жанра, питањима типологије и класификације, поетиком прозе, превасходно приповијетке и романа, али и оном прозом која, строго гледано, и не припада фикцији или се означава као аутофикција: мемоарима, дневницима, успоменама, писмама... Све до појаве књига Адријане Марчетић и нишких когнитивних наратолога, Душан Иванић је био и наш најзначајнији наратолог који је у својим радовима расправљао о приповједачу, аутору, коментару, лицу у којем се приповиједа, времену, простору, хронотопу, реципијенту, казу, фиктивном казивачу и фиктивном слушаоцу, наратору и наратору. Неће бити да је сасвим случајно што се међу савременим српским наратолозима налази и неколико Иванићевих студента, магистраната, докторанада.

Душан Иванић се школовао и научно је стасавао у вријеме тријумфа методологије науке о књижевности, структурализма и синхронијског проучавања

књижевности и језика. Свјетски трендови у науци о књижевности нијесу били наклоњени дијахронији, којом се Иванић бавио.

Притом, студирао је на једној веома традиционалистички, углавном позитивистички методолошки усмјереној катедри, прилично неповјерљивој према модерним теоријама. Да би успјешно положио испите, морао је учити и знати свашта; морао је поштовати и усвајати чињенице, књижевне и некњижевне. Иванић је имао све предуслове да се развије у неког традиционалистички усмјереног историчара књижевности, анахроничног позитивисту, или пак у неког имперсионистички занесеног заљубљеника у неколико књига.

Иванић је на таквој катедри доста тога научио и своје знање капитализовао као трајно складиште које је ваљало допуњавати, продубљивати и сређивати. То знање га је спасило да у антипозитивистичкој побуни, најкарактеристичнијој за доба његовог научног стасавања, не протјера и знање из науке о књижевности – да побуну против позитивизма не претвори у побуну против знања – већ да темељито познаје и поштује грађу и да тој грађи прилагођава методе. Модерно методолошки и теоријски самообразован, добрим дијелом захваљујући изванредно развијеној преводној теоријској литератури, неупоредиво више него контактима са универзитетским професорима, Иванић је савим безболно и неосјетно превладао антипозитивистичку побуну схваћену као побуну против знања. Парадоксално, једна релативно лоша школа била је за Иванића корисна, јер га је натјерала да темељно овлада грађом, а преводна теоријско-методолошка литература инспирисала га је да ту грађу сагледава на модеран начин, најчешће савим опречан школи из које је потекао.

Зато је долазак Душана Иванића у наставу српске књижевности био од претничког значаја за начин мишљења о књижевности на Филолошком факултету, односно на Катедри за српску књижевност и јужнословенске књижевности, и за студије новије српске књижевности у цјелини. Душан Иванић и Новица Петковић су изузетно модернизовали проучавање новије српске књижевности на Филолошком факултету у Београду. Они су промијенили начин мишљења о књижевности, а остали су велики поштоваоци знања, па и велики зналци. Кад нешто не знам, ја позovem Душана Иванића телефоном, па тек касније констатујем да смо се сити изразговарали у четири сата ујутру. Ово није претјеривање, већ животна чињеница. Душан Иванић је човјек који поштује знање, њиме оперише и суверено влада, до њега држи и од другог то тражи, истина – у мањој мјери.

Поетика наслова не мора бити резервисана само за белетристику – наслови су, можда, још речитији у књигама које говоре о белетристици; прецизнији су свакако. Погледајмо мало наслове Иванићевих књига:

Српска тријовијетка између романтике и реализма (1865–1875) – наслов веома карактеристичан за Иванића.

У средишту пажње је један приповиједни жанр, односно поетика тога жанра. Други дио наслова усмјерен је на стилске формације којима се Иванић „формацијски” бавио и бави – *романтика* и *реализам*.

Али од особитог значаја је оно *између*. Као да то између посебно занима Душана Иванића. У томе *између* је цио књижевни *процес*, *динамика промјена*, „*дух времена*”. Волим да кажем, увјерен да говорим сушту истину, мада може звучати помало иронично: Душан Иванић је стручњак за оно *између*, ма шта то значило. А то између, у овом случају, има и временске границе, отприлике једну деценију – 1865–1875, што је знак Иванићеве тежње за прецизношћу, за тачношћу и научношћу у једној научној области која пати од произвољности и непрецизности.

Ова усмјереност на *епоху*, односно на *стилску формацију*, и на њену поетику, још је изразитија у насловима *Српски реализам* (1996), односно *Ка поетици српског реализма* (2007), написаној заједно са Драганом Вукићевић. Обје ове књиге показују Иванићев *дар за синџезу*, што је својство књижевног историчара, али и настојање да се споје теоријска и историјска изучавања, што је иначе својство најбољих изданака београдске књижевне филологије, па и српске науке о књижевности уопште. Овдје мислим на програмску оријентацију обновитеља београдске компаративистике Војислава Ђурића и, нарочито, Иванићу драгог, из Београда рано отјераног, сарајевског и новосадског професора Драгишу Живковића. Природно је да је Иванић писао о Живковићу, али је мање очекивано да је стари професор писао о Иванићу, несумњиво увјерен да ће Иванић снажно обиљежити српску науку о књижевности. Живковић је настојао да његови асистенти проведу неко вријеме радећи на теорији књижевности, како би усвојили органон књижевног мишљења, уозбиљили своју терминологију и логику. Иванић је сам увиђао колико је важно пратити развој књижевне мисли у свијету, и то је систематски чинио, пратећи прије свега веома богату теоријску преведену литературу, али и литературу на страним језицима, нарочито на њемачком.

Мало је земаља у свијету које су толико преводиле теоријску и филозофску литературу колико Југославија од средине, или чак почетка шездесетих, па све до деведесетих година. Сам „Нолит“ је имао двије величанствене библиотеке: „Сазвежђа“ и „Књижевност и цивилизација“, па „Просвета“, а нарочито Српска књижевна задруга са библиотеком „Књижевна мисао“. Касније ће се у том послу истицати и новосадски „Светови“, односно Књижарница Зорана Стојановића. Али у Београду су била присутна и приступачна и сарајевска, а посебно загребачка издања, како превода, тако и домаћих аутора. Загребачки професори – Зденко Шкроб, Александар Флакер, Виктор Жмегач и Миливој Солар – имали су изузетан статус у Београду. Светозар Петровић је већ био постао новосадски, па београдски професор и његова предавања и предавања Николе Милошевића из методологије науке о књижевности, а нарочито њихове књиге, имале су мисију међу тадашњим студентима и млађим научним радницима Филолошког факултета и Института за књижевност. Својом акрибичношћу, поузданошћу, прецизношћу и његованим стилем плијенио је Иво Таратаља са својим књигама и веома пажљивим односом према млађим колегама. Никако не смијемо заборавити сарајевске професоре: браћу Светозара и Николу Кољевиће, Радована Вучковића и Новицу Петковића, па Зорана Константиновића. Веома је био подстицајан и рад на пројектима, односно учешћа на скуповима у Институту за књижевност и уметност, гдје су се окупљали наши најбољи стручњаци тога времена. Све је то чак врло снажно утицало на научно формирање Душана Иванића. Од шездесетих па до деведесетих година прошлога вијека у Београду је била веома повољна друштвена клима за развој науке о књижевности и у тој клими је стасавао, развијао се и радио Душан Иванић.

Истакао бих и тројицу професора са београдске Катедре за српску књижевност који су, по мом мишљењу, имали утицаја на развој Душана Иванића. То су Миодраг Поповић, Јован Деретић и Васо Милинчевић. Тај утицај није био пресудан – Иванић се од њих веома разликује – али је био од значаја, посебно када је ријеч о сагледавању стилских епоха романтизма и реализма и Вуковог дјела.

Стилску епоху, односно формацију налазимо и у наслову друге Иванићево књиге: *Забавно-поучна периодика српског реализма: Јавор и Стражилово* (1988). Ријеч је, дакле, о проучавању периодике реализма, чему ће Иванић у цје-

лости посветити и своју дванаесту књигу: *Књижевна периодика српског реализма* (2008). Проучавање периодике је од огромног значаја за проучавање књижевности, одосно појединих епоха: изнутра се сагледава духовно време и књижевни живот; слика постаје живља и динамичнија. Иванић је склон да посматра периодику и епоху, односно периодику у једној стилској формацији, али и у вези са личношћу која је неко гласило битно одредила: рецимо *Сшармали Јована Јовановића Змаја* (2005).

За мене су од нарочитог значаја два наслова Иванићевих књига, која, на изглед, дјелују комотније, а заправо су веома прецизна и погађају у срж ствари. Први је *Облик и вријеме* (1995), а други *Свијет и прича. О приповиједању и приповједачима у српској књижевности* (2002).

Наслов *Облик и вријеме* изванредно јасно показује Иванићев напор да уједини своја поетичка и књижевноисторијска интересовања; да се, с једне стране, бави морфологијом књижевности – ишћањима облика – а да их сагледава у времену, очевидно динамички, у процесу. Иванић је на позицијама једне специфичне историјске поетике о којој нема ни жеље, ни потребе, да полаже рачуне.

Уз то, Иванићев облик обухвата и оно што је неканонизовано, жанровски слободно, „некњижевно”, документарно, такорећи безоблично, а без чега се не може разумјети ни епоха, ни књижевност, па ни настанак појединих жанрова. Тако ће предмет његовог интересовања бити документа послје Велике сеобе на којима ће укрстити Скерлићев, Павићев и сопствени поглед, па аутобиографско-мемоарска проза о српској књижевности XVIII и XIX вијека, *Мемоари Јакова Игњатовића и Белешке једног писца* Сима Матавуља. „Недовољно уважавана дела” проговоре пуном снагом у Иванићевој интерпретацији и налазе своје мјесто и у контексту развоја прозних облика српске књижевности, и у контексту опуса самога писца. Иванић је наглашено склон неканонизованој прози, документарној, аутобиографско-мемоарској, посебно када наиђе на какво доиста антолошко мјесто, са двоструком иронијом, као у Матавуља, када дочарава разговор са Французима који га свашта питају о Црној Гори. Ту је иронија, вели Иванић, усмјерена и према онима који питају, и према оном о чему питају. Матавуљ је мајстор смијеха, а Иванић његов велики поклоник. Ево шта весели Французи питају Матавуља о Црној Гори:

„Колико милијуна становника може имати Црна Гора? Колико стотина хиљада војника може истурити на бојиште? Који су главни градови? Ко експлоатише жељезнице? Какав стил преовлађује у грађевинама? Који су најчувенији професори на универзитету цетињском? Колико прђије имају принцезе? Да ли госпође поручују хаљине из Париза? Има ли опера?”

Иванић ће се касније бавити и поетиком фељтона Пере Тодоровића, а прошле – 2015. године – појавила му се књига *Догађај и прича*, цијела посвећена мемоарско-аутобиографској прози.

Могао би се Душан Иванић једнога дана појавити са ореолом претече родних студија, јер се он и тиме бавио пишући о *Мрсним причама* или о „опсценој народној прози”. Притом указује да би прави синоним за опсцено била ријеч коју рјечници упорно заобилазе – *безобразно* – па је Иванић враћа у живот. Испада некако природно да је Иванић – као приређивач *мрсних прича* – стручњак за *безобразну* прозу. А пошто је Краусов годишњак Антропофитеја – иначе Иванићев златни рудник – био „за фолклористичка испитивања и проучавање развоја полног морала” (*Entwicklungsgeschichte der geschlechtlichen Moral*), могла би нека дама ускоро прогласити професора Иванића за авангардну претечу родних студија. Ја

је већ унапријед подржавам. Та студија Иванићева је, наравно, драгоцену и Иванић је теоријски поентира довођењем *Мрсних прича* у везу са Раблеом, односно са Бахтиновом књигом о Раблеу.

Бахтина смо Душан Иванић и ја читали барем десетак година прије него Ролан Барт, а то није мало. Бахтин, а потом Лотман, биће теоретичари који ће највише утицати на Иванића не само деведесетих година, већ од средине шездесетих. У средиште Иванићеве пажње долазе *говорни жанрови, модели и хронолош*. У том знаку су завршне двије студије у књизи *Облик и вријеме: „Говорни жанрови и фолклорни модел приповиједања у српском реализму”* и „Хронотоп причања у српској реалистичкој прози” које ће пренијети и у књигу *Свијет и прича*. У овој књизи ће се још позабавити и хронотопом пута, а онда природом и функцијом *коментара* на примјерима Стефана Митрова Љубише и Јакова Игњатовића. У овој књизи – *Свијет и прича* – значајније је присуство Женета када се говори о гласовима приповиједача и о грађењу приче, односно о мајсторству приповиједања.

Душан Иванић је објавио једну изузетно важну књигу која се данас чита све више као споменик прогнаном српском народу и његовој књижевности. Посвета на књизи, имена и године смрти оних којима је књига посвећена најбоље казују зашто је ову књигу Иванић морао написати:

„Сјенима
брата Илије (1927–1943)
сестре Милице (1925–август 1995)
нећакиње Ане (1946–август 1995)”.

Ова имена се могу разумјети као синегдоха за хиљаде побијених и стотине хиљада прогнаних.

Иванићева књига *Књижевности Српске Крајине* (1998) написана је чисто и без мржње. Она је у племенитој функцији културе памћења и сјећања. Показује се да је књижевност Српске Крајине чувала и његовала духовно јединство са српском књижевношћу, а отвореност и креативан суживот са хрватском; да је прошла кроз све епохе и правце од старе до савремене књижевности.

Природно је да се Душан Иванић, вјероватно најозбиљније од свих критичара, позабавио прозом Јована Радуловића и да се, као интерпретатор и тумач, сасвим лагодно осјећао „у матици приче” савременог приповиједача који долази из Српске Крајине и који има снажну свијест о традицији којој припада.

Пишући о књижевности 18, 19. и 20. вијека, Душан Иванић је био веома подстицајан за развој српске теоријске и књижевноисторијске мисли. Он се може сматрати и претечом модерне наратологије у Срба и носиоцем једног типа проучавања традиције који би се могао означити као обнова историјске поетике. Иванић је предрагоцјен сабесједник не само својим студентима и докторандима, већ и свим колегама и пријатељима који се баве сличним послом.

Душан Иванић је човек с мисијом у српској науци о књижевности и у универзитетској настави. Желим му да што дуже то остане.

THE UNIVERSALLY STIMULATING SCIENTIFIC THOUGHT OF DUŠAN IVANIĆ

Summary

Having underlined the accomplishments and scientific merits of Dušan Ivanić as a textologist, comparatist and historian of the eighteenth and nineteenth-century literatures, I have dedicated attention to his work as a methodologist. Ivanić developed throughout the time of great expansion of methodology and literary translations, primarily in the field of philosophical theory. I have sketched the methodological scene of the 1960s and 70s and the influence of Serbian, Croatian and European methodologists on Ivanić's thought, among which M. M. Bakhtin and M. J. Lotman are particularly conspicuous. In his work as a scientist, Ivanić strove to reconcile synchrony and diachrony, so he could be regarded as a reinstator of a certain kind of historical poetics. Dealing with matters of the narrator, narration of a fictitious listener, "skaz" and commentary, Ivanić became a progenitor of modern narratology among Serbs. This paper is written with conviction that Dušan Ivanić had and completed a mission as a scientist and university teacher.

Keywords: textology, tradition, history of literature, historical poetics, critical edition, methodology, positivism, structuralism, comparative literature, poetics of the title, epoch, genre, narratology, commentary, chronotype, autofiction, regional literature

Jovan Delić

Душан Иванић, Весна Мајић

Михајло М. Пантић

*Универзитет у Београду
Филолошки факултет*

Катедра за српску књижевност са јужнословенским књижевностима

ДУШАН ИВАНИЋ КАО ТУМАЧ СРПСКЕ ПРОЗЕ

У раду се даје преглед научно-истраживачког рада Душана Иванића у подручју српског приповедања, напосе у ранијим, формативним раздобљима. Засебно се указује на сложеност методолошког приступа испитиваним књижевно-уметничким феноменима који тежи новом синтетизму или изналажењу равнотеже између традиционалних и постформалистичких начина читања. Из свега следи закључак да у Душану Иванићу, судећи према оствареним интерпретативним резултатима, савремена српска наука о књижевности има поузданог, систематичног тумача важних одељака националне књижевне историје.

Кључне речи: Душан Иванић, српска проза, реализам, приповетка, приповедање

Савремена српска књижевна историографија има у Душану Иванићу поузданог, а слободно је рећи и најсистематичнијег тумача српске прозе њеног заснованог, па потом и конститутивног раздобља, почев од Доситеја Обрадовића, потом и Јована Стерије Поповића, преко приповедача романтичара и протореалиста до свих фаза, видова и облика наше и данас темељне реалистичке приповедне школе. Отуда исходи недвосмислен закључак да је Иванић не само продужио по свему обавезујућу академску праксу својих претходника, пре свих Драгише Живковића, него и знатно проширио и снажније осветлио велико приповедно/приповедачко поље српске књижевности с краја 18. и дуж целог 19. века. Учинио је то уважавајући сва претходна позитивна знања и подстицајне аналитичке резултате, богатећи их, међутим, новим чињеницама, открићима и увидима који, колико год да се нису лишавали старе филолошке перспективе, у основи својој заправо представљају критичку ре-конструкцију, односно савременој књижевној науци прирођено успостављање „наративног система” једног језика, једне традиције, једне, у датом случају српске културе. Гледано исцела, није тешко приметити да је Душан Иванић у свом респектабилном истраживачко-аналитичком опусу подразумевао синергију а не искључивост аналитичких метода којима нас је презаситио минули век; у његовом раду напоредо стоје и допуњују се и обновљена филолошка критика, и стилистика, и текстологија, и компаратистика, и формалистичка и значењска анализа, и опис епохе у којем дело настаје и фикционални текст као такав, виђен и у контексту и у интертексту.

Већ својом првом књигом *Српска приповијетка између романтике и реализма 1865–1875* (1976) Душан Иванић је, увелико превазилазећи опсеге и очекиване резултате једног стандардног академског рада (једноставно речено: то није уобичајена магистарска теза него исцрпна дисертација), показао аналитичку акрибичност првог реда, а што се најпре огледа у интерпретативној индукцији, које ће, и поменута акрибичност и опредмеђена индуктивност, остати темељне карактеристике Иванићевог академског рукописа, њена постојана и уједно врло препознатљива, дакле, ауторски изразита црта и особеност. Или, другим речима, о чему год и о коме год да пише, Душан Иванић ни једног трену не испушта књи-

жевни текст из вида, избегавајући издашне апроксимације и мање или више вероватна уопштавања, оне неопрезне или врло хипотетичне генерализације којих смо се и нагледали и начитали и у минулим деценијама, а ни данас, ако смем да генерализујем, ствари не стоје боље, и данас је, *grosso modo*, метод важнији од текста, уписивање од ишчитавања, текст не престаје да буде само повод за демонстрацију аналитичаревих „свезнања” да би у једном часу и он био напуштен, и са водом из корита избачено и дете. Душан Иванић је акрибични заговорник приоритетности текста, и све оно што се о њему има и може рећи служи тексту, а не себи. То својство чини нашег истраживача оним што јесте, наизглед помало старомодним, понекад сувише пипавим и репетитивним, али темељним и прецизним, па у том смислу и незаобилазним научником. То се види и у опису важне, поетички преломне, трансформативне (што је боље него „еволутивне”, како Иванић вели) деценије (1865–1875) у српском приповедању, када се базични национални књижевни облик, приповетка, разгранана и жанровски богата и када, према Иванићу, долази до раслојавања романтичарске приповетке, да би се у једном часу, у делима више аутора уочило окретање према „новом жанровском јединству”, дабоме, ка реалистичкој приповетки.

У читању српске књижевне традиције (овде превасходно мислим на прозу, јер би Иванићевој систематизацији српске поезије пре и после Бранка требало посветити посебну пажњу), Душан Иванић показује интерпретативно интересовање како за магистралне токове српског нефикционалног и фикционалног наратива, при чему је Вуково дело „гранично” у сваком, па и литерарном смислу, мада баш ту Иванић показује пренаглашени, управо академски опрез, али помешано интересовање усмерава и на оно што се збива по рубовима, а што ће, у каснијим раздобљима, како показују кретања људске имагинације у форми књижевности, добити улогу иницијалног просева, понекад и доминанте (Стеријино дело је више него индикативан пример, боље рећи доказ за такву тезу). Душана Иванића посебно занимају поетички континуитети, помоћу којих се, и око којих се формира традиција сваке, па и српске националне књижевности. Да је тако, сведочи уводна расправа његове наредне књиге *Модели књижевнога говора* (1990), добрим, ако не и претежним делом посвећене српском приповедању. Сходно уверењу да књижевни систем чине и његов центар и његов руб који са протоком времена мењају места, крећући се наизменично од периферије према средишту, што открива дубинску логику функционисања књижевне историје, Душан Иванић отвара књигу *Модели књижевнога говора* типолошком расправом о српској фантастици 18. и 19. века, да би је затворио огледом о поетици прозе у епохи реализма. Тиме и тако, описујући пун круг властитог истраживачког интересовања, и јасно оцртавајући своје херменеутичко-истраживачко поље, Душан Иванић уједно, путањом већ помињане индукције, сугерише и општу „слику стања” српске књижевности у датом раздобљу, прецизније речено, описује њено непрестано поетичко осцилирање између полова тог круга, или крајњих тачака тога поља, при чему је реализам, не увек и не само из књижевно-уметничких, него и из других разлога, у књижевној науци колико и у националној култури, сматран раздобљем повлашћеног статуса. Ваља рећи да у *Моделима књижевнога говора* Иванић није искључиво усмерен на опис темељних дела појединих писаца, па и наше целокупне традиције (нпр. *Бакоча фра Брне Симе Матавуља*), већ тумачи и оне аспекте наслеђа који тек у додиру са савременом књижевном праксом и њеним поетичким становиштима, добијају нови, пунији смисао и са руба пишчевог опуса одједном улазе у фокус (нпр. *Београдске приче од истога писца*).

Душан Иванић, такође, са завидном енергијом приступа преиспитивању или новом читању дела данас мање читаних и изучаваних писаца (нпр. проза М. П. Шапчанина и Ђуре Јакшића), па се, на тренутке, нарочито у средишњим деловима тога компендијума, читалац не може отети утиску да чита сјајну књигу писану за најмањи могући део по интересовању и сензибилитету блиске читалачке публике. Но, ма колико необичан, и тај утисак сведочи о неколико важних моментата које поменути Иванићева књига изнова враћа у само средиште оновременог истраживања књижевне прошлости. Тако већ и сам наслов: *Модели књижевнога говора* – који „сраста” са понуђеним текстовима – указује на разноликост српске књижевности чак и у оним раздобљима која слове као релативно унификована, будући да је у њима, зарад априоризма од ове или оне врсте, књижевност прво била нешто друго (историја, етнологија, социологија, друштвено одговорна реч...), а тек потом и књижевност. Иванићев оглед „О литерарности дјела Вука Стефановића Караџића” прати ону танку нит „књижевног у књижевности” која се, различитим интензитетом, објављује у готово свему што је Вук написао, али пропушта да ту „књижевност” изричито и потврди.

Разноликост књижевности и књижевних облика, као и нестабилност поетичких карактеристика, које теже да се успоставе у истој онолико мери у којој теже да се дестабилизују, напросто индукује полиперспективност сваког озбиљног и темељног књижевноисторијског истраживања, а Иванићево је управо такво. Он приоритет увек даје уочавању и опису унутрашњих црта и механизма функционисања књижевног дела (стилска средства, поступци, иманентна поетика, трансформације субјекта који се уписује у текст), али, по природи ствари, никада не занемарује епохални амбијент у којем то дело бива написано, *ergo*, књижевни текст увек настаје у самоћи, али та самоћа није исто што и писање под стакленим звоном, писац је медијум датог му времена. Рекло би се да је до такве равнотеже Душану Иванићу нарочито стало, и зарад тога се у његовим текстовима мало шта подразумева, што, можда, повремено запрети извесном монотонијом начина писања, али се са друге стране не може порећи, него се мора нагласити јасна профилисаност употребљених појмова, начелна прихватљивост увида као и појединачних закључака и резултата, и, посебно, нимало парадоксално, динамичност отварања стално нових тема, писаца, дела и питања које она покрећу, остављајући их трајно аналитички отвореним. Многа запажања и многе проблемске релације описане у текстовима књиге *Модели књижевнога говора* функционишу на мање или више (не)измењен, али свакако дубински сродан начин и у савременој књижевности. Континуитет увек тежи сопственом продужењу. А тај варљиви одсај писања, у којем, макар за кратко, прошлост постане савременост, јесте оно што би од сваке академске књиге морали захтевати. Душан Иванић у *Моделима књижевног говора* тај захтев је успешно испунио.

У књизи *Облик и вријеме* (1995) од посебног значаја за тумачење српске прозе је део посвећен односу ауторског уметничког приповедања према усменом, фолклорном наслеђу, нарочито према матрици усмене приче чије преносење у обликовну процедуру фикционалног приповедања представља један од најважнијих, ако не и најважнији тренутак генезе српског наратива, будући да је усмена прича једина аутохтона традиција на коју се могла ослонити нова српска књижевност, не престајући да се на њу позива, дакако, у измењеним видовима и са променљивим интензитетом и у свим потоњим временима. Анализирајући „мрсне приче” или топос опсцености у народној прози, потом и говорне жанрове и фолклорни модел приповедања у епоси реализма, закључно са спе-

цификујућим „хронотопом причања”, Иванић убедљиво показује да нова српска књижевност без те фолклорне основе не би имала облик који је добила у делима наших најзначајнијих приповедача, и да свакако не би ни имала ону уметничку изразитост и вредност коју је управо захваљујући том сталном одржавању фолклорне имагинације у будном стању постигла у својим антолојским остварењима, било да је реч о реализму, Иви Андрићу или многим модерним приповедачима (нпр. Момчило Настасијевић, Растко Петровић, Миодраг Булатовић).

Основе постулате и поетичке карактеристике епохе реализма у српској књижевности Душан Иванић описао је и систематично изложио у књизи *Српски реализам* (1996), енциклопедијској суми знања о раздобљу у којем се књижевност у пуној мери еманциповала као уметност, чувајући притом своју недвосмислену друштвену улогу. Намењена студентима и изучаваоцима књижевности, али и читаоцима који су за ту уметност напосто више заинтересовани, Иванићев *Српски реализам* могао би носити и популарнији наслов, „све што би требало да знате о реализму”, јер садржи корисне, сажето и прегледно дате информације општег типа, прецизно дефинише кључне појмове од којих почиње свако даље тумачење, и језгровито описује живот, рад и дело најзначајнијих српских прозних писаца. *Српски реализам* Душана Иванића иде у ред оних књига које непрестано ваља консултовати, зато што служи и као водич кроз епоху, и као подсетник и као азбучник тог референтног одсечка националне књижевне историје.

Књига *Свијет и прича* (2002) представља до данас у српској науци о књижевности најцеловитију збирну студију о српском реализму, и да тај наслов није одавно потрошен могла би се беспоговорно звати *Српски реалистички*, са поданасловом „свијет и прича” који је општијег, па тиме и мање упућујућег карактера, стога што свако приповедање, без обзира на своју поетичку природу, садржи ту фундаменталну, онтолошку релацију, прича обликује знање о свету, свет без приче и мимо ње готово да и не постоји. Ослањајући се на завршна, већ описана поглавља из књиге *Облик и вријеме*, Душан Иванић најпре оцртава општи оквир, односно гради интерпретативни контекст унутар ког треба читати и разумети дела најзначајнијих српских протореалистичких и реалистичких писаца, посебно наглашавајући значај говорних жанрова, хронотопа причања, хронотопа пута, облика и приповедних перспектива и прозног коментара у дагој епоси. Потом следи исцрпна анализа и поетичко-интерпретативна синтеза појединих дела или опуса писаца који граде, а делом и превазилазе ту епоху, Стефана Митрова Љубише, Јакова Игњатовића, Јована Грчића Миленка, Милована Глишића, Јакова Игњатовића, Пере Тодоровића, Лазе К. Лазаревића и Симе Матавуља. Коначни резултат је књига прворазредног академског значаја, из које се учи, са којом се разговара па и продуктивно спори, што је врлина сваке расправе која претендује на исцрпност, али не и на искључивост, па, следствено томе, и на ултимативност изнетих ставова и запажања. Наука о књижевности рачуна управо са том отвореношћу, са чињеницом да нека интерпретација постаје обавезујућа тек када собом подстиче друге и друкчије интерпретације.

Посебно место у Иванићевом научном опусу заузимају књиге, прецизно речено, мозаичне монографске студије о два класична, канонска српска писца, Доситеју Обрадовићу и Јовану Стерији Поповићу. У књизи *Огледи о Стерији* (2007) Иванић исцрпно анализира многе аспекте Стеријиног дела, од којих су, када је реч о прози, од посебног значаја запажања о пародији, једноставним и сложеним облицима, и, напосе, о *Роману без романа*, том, како се данас већ усталило, антиципаторном Стеријиним романескном експерименту чија вредност и важност не

престаје да расте у компаративном читању са модерничком и постмодерничком наративном праксом. Књига се завршава огледом „Доситеј” којим Душан Иванић посредно најављује слично компоновану књигу *Зашто читати Доситеја?* (2015) са поднасловом „Доситеј Обрадовић и српска култура” у којој се Доситејева књижевна и просветитељска делатност тумачи на фону националне и европске културе. У огледу „Доситеј Обрадовић и генеза српске прозе” Иванић даје систематичан преглед поетичких конфигурација у прозним радовима нашег реформатора, посебно наглашавајући да је „Доситеј (...) први у српској књижевности новог доба снажно подстакао анегдотско приповиједање укључујући анегдоте у веће приповједне целине разнолике жанровске оријентације. Овај једноставни облик расија је у његовим дјелима на све стране и у свим врстама излагања (...)”. Из свега следи закључак да се: „Говорећи Бахтиновим појмовима, аутор *Живота и прикљученија* (...) суочио с монументалним стилем старије традиције, с ауторитарним догматизмом, али га није замијенио рационалистичким догматизмом XVIII вијека, већ једном врстом слободног приповиједања, коментарисања, реплицирања, полемисања, илустровања и поучавања/наговарања.” *Књигу Зашто читати Доситеја?* завршава изнова прештампан оглед „Доситеј”, са проширеним насловом „у духовном видокругу Ј. С. Поповића”, чиме се, не баш случајно, сада из перспективе начелне расправе о Доситеју указује на везу двају писаца, на један од најважнијих, не тако видљивих, па утолико и важнијих континуитета у формирању конститутивних фаза нове српске књижевности, у доба објаве и деловања њене поетичке хетероглосије.

У најновијој својој књизи *Догађај и прича: српска мемоарско-аутобиографска проза* (2015) Душан Иванић прикупио је резултате вишедеценијског истраживања ране српске нефикционалне прозе са којом – ето још једне специфичности српског уметничког наратива – заправо и почиње уметничко приповедање на овом језику. Почев од уводне студије „Аутобиографско-мемоарска проза у српској књижевности XVIII и XIX вијека”, те, редом, анализом мемоарских списа или књига успомена Јована Рајића, Герасима Зелића, Милована Видаковића, документарно-уметничке прозе епохе реализма (мемоари, аутобиографије, дневници, путописи), затим Јована Ристића, Јакова Игњатовића, Пере Тодоровића и Симе Матавуља, Душан Иванић показује како почетно место формирања слике неког доба није само и једино у историјској науци, него, можда и пре тога, управо у нефикционалним текстовима мање или више значајних историјских протагониста, не обавезно и не само књижевника, односно да се у разумевању књижевности као такве морају узимати и нефикционални текстови, нарочито с обзиром на њихов генеративни значај, при чему са протоком времена слаби њихова документарна, а расте њихова естетска, језичко-уметничка вредност. Књигу затвара прегледни текст „Граница као изазов аутобиографско-мемоарске прозе крајишких Срба/Срба у Хрватској” подсећајући нас да је Душан Иванић, акрибичним испитивањем тога културног подручја и њему сагласне проблематике најпозданији истраживач српске крајишке књижевне традиције.

И на крају:

Савремена српска књижевна историографија, упркос релативно спором превазилажењу „статичних” и „ригидно хронолошких” концепција истраживања, ипак, постепено – више појединачним подухватима него евентуалним оформљењем нових „школа” – мења угао тумачења и вредновања литерарне баштине. Књиге Душана Иванића, односно његов укупни научни (аналитички, приређивачки, истраживачки) и педагошки рад иде у прилог изнетог тези. У том

раду, наиме, наш књижевни историчар, на хетерогеном материјалу, демонстрира конзистентност и свежину сопственог, синтетичког научног метода, настојећи да у њему интегрише учинке модерне критичке мисли и акрибичност старе филолошке школе.

Базично истраживање књижевне прошлости, у данашњем обиљу најразличитијих, често сасвим супротстављених па и „посвађаних” приступа тој уметности, не представља посебно привлачну, немоли доминантну област научно-истраживачког делања, мада би, по много чему, управо тако требало да буде – рад са текстом је основ сваке анализе, ма које провенијенције. Разлози олаког прелажења преко трајно отворених питања књижевне прошлости, при чему се „знања” из те области често преносе на устаљен, инерцијско-педагошки начин, односно, на другој страни, разлози хитања у обећану али ретко када досегнуту слободу индивидуалне, необавезујуће интерпретације, почивају како у недовољној систематичности и методолошкој конфузији многих данашњих „студија” књижевности, тако и у заводљивости рецептивних „трендова” у науци у књижевности који се, нарочито на недовољно добро припремљеном терену, неретко претварају у схоластичко испредање паучине и мање или више (не)спретно препривавање референцијалне литературе на неадекватном естетском материјалу. (Овим се ни у ком случају не оспорава неопходност отворености комуникације и прожимања различитих методолошких оријентација.) Из предочених односа у савременој српској мисли о књижевности постаје јасно да је овдашњи књижевни историчар у извесном смислу прикраћен, или, друкчије а исто казано, доведен у ситуацију да у своје истраживање урачунава „неадекватну рецепцију”, ограничену махом на малобројне сродне стручњаке и ендемски ретке читаоце, без обзира што резултати тих истраживања, дакако, уколико су вредни, улазе у саму основу националне културе. Душан Иванић на сва та претешка питања одговара на једини могући начин, упорним откривалачким радом.

Једном речју: писањем. И још једном: неодустајањем.

Литература

- Иванић, Душан 1976: *Српска приповијестика између романтике и реализма 1865–1875*, Београд: Институт за књижевност и уметност.
- Иванић, Душан 1990: *Модели књижевног говора*, Београд: Нолит.
- Иванић, Душан 1995: *Облик и вријеме*, Београд: Просвета.
- Иванић, Душан 1996: *Српски реализам*, Нови Сад: Матица српска.
- Иванић, Душан 2002: *Свијет и прича*, Београд: Народна књига.
- Иванић, Душан 2007: *Огледи о Стерији*, Београд: Душтво за српски језик и књижевност Србије.
- Иванић, Душан 2015: *Зашто читати Доситеја*, Београд: Задужбина Доситеј Обрадовић.
- Иванић, Душан 2015: *Догађај и прича: српска мемоарско-аутобиографска проза*, Ниш: Филозофски факултет Универзитета; Београд: Филолошки факултет Универзитета.

DUŠAN IVANIĆ ALS INTERPRET SERBISCHER PROSA

Zusammenfassung

in seinem beachtlichen literaturwissenschaftlichen Forschungswerk hat Dušan Ivanić die serbische Literatur des 18. und 19. Jahrhunderts als komplexes System von Zeichen und Beziehungen betrachtet, insbesondere in Bezug auf das Erzählen und die Praxis des Erzählens, wobei er eine analytische wie auch Deutungsakribie ersten Ranges gezeigt hat. Diese Akribie äußert sich auf der deduktiven und der induktiven Ebene, weil sowohl ein allgemeiner Blick auf die Prozesse im kreativen Sprachfeld der Nationalliteratur gerichtet, als auch volle Aufmerksamkeit jedem einzelnen Text gewidmet wird. Außer der Analyse der bedeutendsten und weniger bedeutenden Prosawerke serbischer Schriftsteller aus den formativen Epochen, zeigt Dušan Ivanić in seinen Büchern, wie der Ausgangspunkt für die Gestaltung eines Zeitbildes nicht nur und nicht ausschließlich die Geschichtswissenschaft ist, sondern, vielleicht auch primär, sind das gerade die nichtfiktionale Texte der mehr oder weniger bedeutenden historischen Protagonisten, nicht unbedingt und nicht nur der Schriftsteller, bzw. dass für das Verständnis der Literatur als solche auch nichtfiktionale Texte in Betracht gezogen werden müssen, insbesondere in Hinblick auf ihre generative Wichtigkeit, wobei im Lauf der Zeit ihre dokumentarische Bedeutung schwächer und ihre ästhetische, sprachlich-künstlerische stärker wird.

Mihajlo M. Pantić

Marija L. Mitrović¹

Univerzitet u Trstu

U TRAGANJU ZA MODELOM

O srpsko-nemačkim kulturnim vezama postoji više značajnih studija ali tek Ivanićeva knjiga *Srbi u Lajpcigu* (2011) uvodi u kulturno istraživanja jedan nemački grad i njegov doprinos srpskoj kulturi. Za razliku od evropskih gradova u kojima je postojala veća ili manja zajednica pravoslavnih žitelja (Budim, odnosno Sent Andreja, Beč, Trst), u Lajpcigu takva srpska zajednica nije postojala. Model izučavanja je stoga morao biti drukčiji od onoga koji je prisutan u studijama o maločas spomenutim gradovima. Ivanić se našao u obavezi da traga za novim modelom istraživanja ovih kulturnoloških veza. U radu se sabiraju pozitivna iskustva odabranog modela i ukazuje na eventualne dalje puteve ovakvih istraživanja.

Ključne reči: kulturološka istraživanja; Lajpcig; štampanje svetovnih knjiga; univerzitet.

U pozivnom pismu za Naučni okrugli sto „Dušan Ivanić” knjiga *Srbi u Lajpcigu* koju potpisuje Dušan Ivanić kao jedan od autora i kao priređivač svrstana je u imagološke studije. Ja, međutim, ovu knjigu čitam kao kulturološku studiju u širem smislu: njen cilj nije (samo) da nam pruži sliku kakvu su o Srbima stvorili Nemci, posebno oni iz Lajpciga, nego je rezultat istraživanja tragova koje su prilike u ovom gradu, a pre svega štamparska i univerzitetska delatnost, ostavili u srpskoj kulturi. Ona je, u izvesnom smislu, mnogo šira nego što je zahtevao konkretni povod za njen nastanak: moderna organizacija svetskih sajmova knjiga svake godine poverava nekoj zemlji da bude počasni gost. Godine 2011. na književnom sajmu u Lajpcigu počasni gost je bila Srbija: trebalo je zemlji, odnosno gradu domaćinu, pokazati da na planu kulture već dugo postoje kulturne veze koje su bile intenzivne posebno u 18. i 19. veku, u periodu, dakle, kojim se i naš slavjenik najviše bavio. Knjige „s povodom” uobičajeno se prave na brzinu, što ih onda brzo baca u zaborav. Ali, ovoga puta, posao je poveren stručnjaku uvek spremnom da na papir stavi samo proverene činjenice, pa je knjiga s pravom shvaćena kao trajna vrednost, o čemu svedoči već i činjenica da je ona doživela dva izdanja na nemačkom i jedno na srpskom jeziku (sve pod okriljem Dositejeve zadužbine iz Beograda).

Studije o karakteru evropskih centara u kojima se rađala moderna srpska kultura od početka 18. veka veoma su važne za srpsku kulturu koja je dugo nastajala i (ili gotovo isključivo) u centrima izvan današnje Srbije. Ali dok su Beč, Budim, Sent Andreja, Venecija, Trst... više puta bili prikazani u ulozi posrednika, Lajpcig je ovom Ivanićevom knjigom tek godine 2011. opisan kao protagonist srpsko-nemačkih veza, iako su o srpsko-nemačkim vezama u širem smislu pisali mnogi: Miljan Mojašević, Laza Čurčić, Dejan Medaković, Tomislav Bekić, Ljubinka Trgovčević... I svi su oni u knjizi *Srbi u Lajpcigu* zastupljeni sa po nekim prilogom iz ove oblasti. Knjiga uključuje i radove značajnih nemačkih slavista, od na ovim prostorima davno već poznatih Alojza Šmausa (Schmauss) ili Herberta Pojkerta (Peukert), do onih kod nas manje znanih, ali ne i manje značajnih kakvi su Helmut Šaler (Schaller), Ditrih Frajdank (Freydank),

1 marmitovic41@gmail.com

Hilmar Valter (Walter), Erhard Hekselsnajder (Hexeslschneider). Ali koncentrisati se – ne na ukupne nemačko-srpske odnose – nego na samo jedan grad i staviti u žižu interesovanja doprinos koji je taj grad, odnosno pojedine ličnosti iz tog grada i u tom gradu dale srpskoj kulturi, to je urađeno prvi puta u knjizi *Srbi u Lajpcigu*.

Za razliku od gradova u kojima su Srbi bili nastanjeni, čijim su poslovima (najčešće trgovačkim i zanatlijskim) i sami davali doprinos, Lajpcig je grad u kom su Srbi boravili samo privremeno: dok su bili na školovanju ili su u njega stizali baš sa željom da svoja dela štampaju u nadaleko čuvenim štamparijama. Ova činjenica sužava i model obrade prisustva Srba u Lajpcigu. Moglo bi se reći da Ivanićeva knjiga otvara pitanja o tome kako pristupiti izučavanju srpskog kulturnog nasleđa u prostorima koji su za ovu kulturu važni, ali u kojima nikada nije formirana neka srpska zajednica. Centri koje smo maločas pomenuli i koji su do sada izučavani imali su (ili još uvek imaju) srpsku zajednicu, širu grupu ljudi koja se trajno naselila i u gradu ostavila vidljive ili manje vidljive, a ipak značajne tragove. Lajpcig, grad u Saksoniji, koji danas broji samo nešto više od pola miliona stanovnika, nije takvu zajednicu imao, niti se ijedno ime nekog srpskog stručnjaka, muzičara, umetnika, glumca... nalazi među njegovim zaslužnim građanima. Ivanićeva knjiga, međutim, pokazuje da je ovaj grad početkom 18. veka bio ne samo značajan trgovački centar, nego i grad cenjen po svojim tipografijama i izdavačima, pa je Srbe privukla mogućnost da se u njemu štampaju ćirilичke knjige, i to uz mnogo manje strogu cenzuru nego što je ona bila na tlu katoličke Habzburške monarhije. Ako su crkvene knjige u srpske škole i crkve stizala uglavnom iz Kijeva i Moskve, a duž Jadranske obale iz Venecije, od Dositeja pa sve do sredine 19. veka Lajpcig je za Srbe predstavljao centar štamparstva svetovnih, a uskoro pre svega naučnih knjiga. Druga važna institucija koja je takođe dala znatan doprinos srpskoj kulturi jeste univerzitet, osnovan 1409. godine. Ivanić pokazuje da su dve delatnosti – univerzitet-ske studije i štampanje knjiga – često bivale povezane: od Dositeja, preko Sime Milutinovića do Atanasija Stojkovića i Vuka St. Karadžića, Lajpcig je bio istovremeno i grad u kom su ovi i brojni drugi autori štampali svoje knjige, ali i grad koji im je omogućio da, barem parcijalno, pohađaju univerzitet-ske kurseve. I još je jedan, do sada neuočeni doprinos ovoga grada srpskoj kulturi: veliki deo studija nemačkih autora posvećenih srpskoj istoriji nastao je u ovome gradu, štampan u njegovim štamparijama ili su ih pisali naučnici sa Lajpcičkog univerziteta.

Među gradovima koji su značajni za rađanje moderne srpske kulture možda je Kijev najslbližnji Lajpcigu. I iz tog grada su do srpskih crkava i škola pristizali učitelji i štampane knjige, u taj grad su Srbi odlazili na školovanje, a da tamo nikada nije stvorena neka kolonija stalno nastanjenih Srba. Ipak, i tu postoji bitna razlika: Kijev je bio pravoslavni duhovni centar, odande su u srpske krajeve pristizali školovani sveštenici i crkvene knjige, dok je Lajpcig pre svega centar srpske svetovne i, kasnije, naučne knjige.

Doprinosom Kijeva razvoju srpske kulture do sada se najdetaljnije bavila Monika Fin u knjizi *Centri srpske kulture u XVIII veku* (Akademska knjiga, Novi Sad 2015). Za razliku od Ivanića koji je knjigu o Srbima u Lajpcigu komponovao tako da u prvi plan dođu portreti ljudi koji su se tu školovali i knjige objavljivali u ovom gradu, Monika Fin pokušala je da oživi profil institucije, same Kijevske akademije u koju su odlazili Srbi na školovanje: ko su bili njeni najznačajniji profesori, kako je bila strukturirana nastava, kakvi su programi, pa čak i koji udžbenici korišćeni. Studija Monike Fin je plod njene doktorske disertacije, podrazumeva istraživanje na licu mesta. Ivanić se morao zadovoljiti svojim stručnim i naučnim vezama, pa je u knjigu uključio tekstove onih nemačkih slavista koji su o temi koja ga zanima mogli dati (i često su i dali) značajan doprinos. Morao je uključiti i radove koji su na srpskom nastali, najčešće o ve-

zama između nemačke i srpske kulture, a samo uzgred i o ulozi grada Lajpciga. Ovoj prvoj knjizi o doprinosu grada Lajpciga srpskoj kulturi trebalo bi da sledi dalje istraživanje, a model kakav je primenila Monika Fin čini nam se da može na tom polju dati značajne rezultate.

No, da odmah podvučemo i jednu važnu razliku između kulturnih cenatara koji su u 18. veku imali uticaja na srpsku kulturu, a da u njima pri tom nije postojala stalno nastanjena srpska zajednica, te nemačkog grada Lajpciga. Činjenica je da ni u Kijevu, niti u Veneciji, nije duže živela neka srpska zajednica, ali za razliku od Lajpciga, Kijev je imao značajnu instituciju, Duhovnu akademiju, koja je školovala sveštenički kadar za čitav pravoslavni svet i na kojem su studirali i mladi ljudi iz Srbije. U Veneciji iz vremena 18. veka ćirilskoj štampariji porodice Teodosije oslonac je bila tamošnja relativno jaka grčka pravoslavna zajednica. U Lajpcigu jeste postojao univerzitet na kom su studirali i pojedinci iz Srbije, ali ta institucija univerzalnog karaktera (o čemu svedoči i samo ime te institucije), školuje ljude za potrebe svih zemalja, svake kulture i religije. Kakvo je „zaleđe” onda imala tamošnja ćiriljska štamparija, ko je bio garant kvaliteta knjiga koje su izlazile ispod njene štamparske prese? Da li samo uticajni pojedinci? Kako je funkcionisala veza (jednosmerna? obostrana?) između cenzure i štamparije? Venecijanska štamparija Teodosija oslanjala se na mišljenje padovanskog Riformatoria², a za finansijsku i stručnu pomoć se često obraćala moćnoj grčkoj pravoslavnoj zajednici koja je živela u okolini crkve Sv. Đorđa. Da li su lajpcijske štamparije doista već bile tako moćne institucije da im nije ni bilo potrebno (finansijsko i stručno) zaleđe? Ili te strukture, tu prepletenost institucija onoga vremena tek treba izučiti, pronaći njene tragove u tamošnjim arhivima?

Predstavljajući Lajpcig i njegov značaj za srpsku kulturu, Ivanić je odmah međusobno povezao ne samo delovanje kulturnih i naučnih institucija, knjižarstva i univerziteta, nego je kao početni zamajac i verovatno osnovni povod dolasku Srba u ovaj grad spomenuo trgovinu:

„У Лајпцигу је током средњег вијека и реформације настало јако трговачко, универзитетско и научно средиште. Прве везе су успостављали трговци, међу којима су били или могли бити Грци, Срби, Румуни, Цинцари. Они ће бити и зачетници књи­жарске трговине” (Иванић 2011: 8),

čitamo već u Uvodu za knjigu. A trgovci su bili i direktno uključeni u lanac izdavaštva ne samo finansijskom potporom koju su davali kao prenumeranti, nego i kao prenosioци štampane knjige u one krajeve kojima su knjige bile namenjene. Kada se završi štampanje neke ćiriljske knjige, tipograf je nastojao da primerke što pre spakuje u sanduke i pošalje ih u zemlju u kojoj se one mogu prodavati. Sam autor knjige brinuo je o slanju knjiga prenumerantima. A trgovci su bili prenosioци paketa odštampanih knjiga. I o ovoj temi paralele se mogu naći sa tezama koje u svojoj studiji iznosi Monika Fin: „Препород штампарске делатности и потражња за књигама, која је обележила прве деценије 18. века, довели су до тога да се занимање за издаваштво пробуди и код финансијера који нису имали везе са штампарством, али су сматрали књигу диверсификованим обликом финансијског улагања” (Фин 2015: 153). Knjiga je, već tada, tretirana kao roba: bez trgovaca, njihovih ustaljenih ruta, teško je zamisliti štampanje knjiga u centrima izvan Srbije.

Zavedena uverenjem da su ćiriljske knjige dopirale barem u najznačajnije biblioteke u onim gradovima u kojima su štampane, otišla sam u čuvenu, najstariju javnu bi-

2 Puno ime ove institucije je: Riformatori allo studio di Padova, postojala je od 1550. do 1797. i, pored ostalog, izdavala je licence za objavljivanje knjiga.

blioteku Marciana (Marćiana)³ u Veneciji, te potražila srpske ćirilичke knjige koje su u tom gradu štampane. Ćirilичkih knjiga iz vremena pre Orfelinove monografije o Petru Velikom (1772) tamo nema nijedne! Ima potom više Solarićevih, Dositejevih, pa i knjiga A. Stojkovića štampanih u Lajpcigu, ali ništa od knjiga iz čuvene Vukovićeve štamparije iz 16. veka. Objašnjenje koje sam dobila u Marćiani bilo je: za Veneciju, knjige štampane ćirilicom bile su – roba! Štampari su ih odmah pakovali u sanduke i gledali da ih što pre otpreme poručiocu.

I sama sam se – proučavajući kulturu Srba u Trstu – uverila u potrebu stavljanja u isti kontekst trgovaca, štamparstva i kulturnih poslenika: da bi se osetila kao ravnopravni deo grada, pravoslavna tršćanska trgovačka elita nastojala je ne samo da izgradi veoma reprezentativnu pravoslavnu crkvu (ona koju su izgradili Srbi u Trstu pedesetih godina 19. veka može da primi oko 1600 vernika; pravoslavnih Srba u Trstu u to vreme jedva da je bilo 500!), nego je uporno ponavljala i zahtev da od Beča dobije dozvolu za pokretanje ćirilичke štamparije. Iako je pokušaja i zahteva da se u Trstu otvori ćirilичka štamparija bilo još od 1804. godine, Trst u tome nije uspeo (Mitrović 2009: 51–52). Ali su zato svojom kulturnom delatnošću u tom gradu mogli da se bave Joakim Vujić i Jovan Došenović zahvaljujući činjenici što su svoje znanje nudili srpskim trgovačkim porodicama, pa su za uzvrat bili plaćeni. A Dositej je među trgovcima stekao čak takav status da je u tom gradu bio plaćen samo zato da bi tu na miru mogao da se posveti pisanju i objavljivanju knjiga. Godišnju apanažu od 2000 fiorina obezbedili su mu godine 1802, dakako, srpski trgovci iz Trsta.

U današnjim bedekerima koji opisuju grad Lajpcig, štamparstvo, a ni univerzitetsko školovanje više nisu ono čime se ovaj grad diči: danas je to pre svega muzika. Tokom godine organizuju se Bahov (Bach), Mendelsonov (Mendelsonn) i Vagnerov (Wagner) festival, u čast kompozitora koji su u ovom gradu živeli i radili. Od godine 1950. Lajpcig je domaćin i jednom od značajnijih evropskih sajmova knjiga. Iako se već i ova manifestacija može posmatrati kao svojevrsni izdanak nekada čuvene štamparske delatnosti, mnogo jači trag nekadašnje lajpciške tipografske industrije jeste Deutsche Buch- und Schriftmuseum, dakle Muzej nemačke knjige i pisma, osnovan 1884. godine i do danas najznačajniji nemački muzej knjižarstva. Šteta je što u Ivanićevoj knjizi o njemu baš ništa ne saznajemo. A uvereni smo da bi se baš u tom muzeju mogli pronaći dragoceni podaci ne samo o knjigama koje su u ovom gradu štampali Srbi, kao i o knjigama koje su tu štampali Nemci kada su se one odnosile na srpsku istoriju ili politiku. Možda i poneki rukopis koji se, zahvaljujući cenzuri, zatekao u rukama državnih činovnika? A možda bi se moglo ući u trag i pronaći odgovor na pitanje: nije li i lajpciško izdavaštvo, poput onog bečkog i venecijanskog, privuklo i neke štampare iz naših krajeva? Nije li možda neko u ovom gradu učio štamparski zanat? Ko su bili glavni posrednici, kupci, prenosioци, cenzori naših knjiga? Kako ističe već spominjana Monika Fin, baš je 18. vek period kada je „Европа била подељена надвоје, а оштра граница делила је север и југ континента одвајајући средњу и северну, протестантску Европу, од јужне Европе, латинске и католичке /.../ Дакле, Млечани су се од краја 17. века готово искључиво усредсредили на јужну Европу, штампајући књиге религиозног и литургијског карактера” (М. Фин 2015: 146). Ако је, дакле, Лajpcig био у центру те северноевропске штamparsке делатности и пружао услуге пре свега у штампању световних и научних knjiga, nije li možda i neko od srpskih štampara učio zanat u krugu tada modernijeg dela evropske tipografske industrije?

3 Ideju za otvaranje javne biblioteke u ovom gradu dao je Frančesko Petrarka (Petraarca) još 1362. godine; javna biblioteka osnovana je 1468, kada je kardinal Besarione (Bessarione) svoju biblioteku sa oko 1000 rukopisa zaveštao gradu.

U kontekstu ove teze o dve Evrope s kraja 17. i početka 18. veka, barem što se tiče tipa štamparija, Ivanićeva beleška o prvom korisniku štamparskih usluga, ali i lajpciškog univerzitetskog studija, dakle beleška o Dositeju Obradoviću, koju završava jednim citatom iz knjige *Sovjeti zdravog razuma*, a ona glasi: „Овде у Лайпцику од Србаља нико жив не долази” nekako kao da očekuje dopunu. Iako ona autora – i inače suzdržanog u komentarima, a koncentrisanog na podatke – nije navela na razmišljanje, ona bi mogla biti povod za razmišljanje: šta se to dogodilo u spletu političkih, društvenih, kulturnih događanja u Evropi, da tada, pri kraju 18. veka, Srbi još nisu otkrili Lajpcig. Ivanić navodi da su do tada Srbi kao mesto studiranja radije birali manje univerzitete u Halleu (osnovan 1694) i Jeni (osnovan 1558).

No, posle Dositeja, broj Srba na Lajpciškom univerzitetu raste. – „ДОВОЉАН је, међутим, био он један, будући јунак нове српске културе!”, kaže Ivanić na str. 28 i kao nešto sasvim prirodno uzima činjenicu da pri kraju 18. i u prvoj polovini 19. veka ovo postaje važno štamparsko i univerzitetsko središte za Srbe iz Habzburškog carstva, ali i iz kneževine Srbije. Stvar međutim verovatno treba dovesti u vezu i sa promenom koda, sa činjenicom da od Dositeja pa nadalje za srpsku pisanu reč postaje značajna svetovna literatura, pa u tom smislu Srbi traže središte koje je već zahvaćeno novim, prosvetiteljskim idejama, što je posebno bio Lajpcig, više nego manja mesta i univerziteti (dva spomenuta će posebno značajni postati tek u doba romantizma). – Sve je izvesnije da izučavanje kulturnih centara značajnih za rađanje srpske kulture zahteva pristup karakterističan za kulturološke studije: institucije i njihov razvoj, njihovi programi i njihovo delovanje podjednako su značajni kao i doprinosi pojedinaca iz kulture i umetnosti.

Za razliku od štamparstva koje je ostalo zabeleženo samo kao muzejska vrednost, Lajpciški univerzitet je i danas jedna od najkompletnijih nemačkih visokoškolskih institucija sa preko 150.000 studenata, oko 150 različitih smerova studija i sa izrazito visokim procentom stranih studenata upisanih na pojedine fakultete. Na tom Univerzitetu školovali su se brojni naučnici i umetnici, od Lajbnica (Leibnitz), Lesinga (Lessing), Getea (Goethe) i Ničea (Nietsche) do Vagnera. Uverena sam da bi jedan ozbiljan doktorski istraživački rad mogao nastati uvidom u arhiv ovog Univerziteta. Ne zato što bi se možda otkrila neka nova imena lajpciških studenata (mislim da su istraživanja Lj. Trgovčević u tom smislu pouzdana i potpuna), nego što bi se stekao uvid u strukturu, u organizaciju tadašnjih studija, u sve predmete koje su ljudi iz naših krajeva tamo mogli da slušaju. Saznali bismo koji su programi tada važili, kakvi su nastavnici bili i čime su mogli privući strane studente⁴.

Već od Uvoda i predstavljanja osnovnih podataka o gradu Lajpcigu jasno je da je Ivanić izabrao drugi model: ne toliko da oživi tadašnje delatnosti i institucije, koliko da stvori portrete ljudi koji su u tom gradu objavili knjige, koji su u njemu studirali, pisali o našim temama ili prevodili književna i folklorna dela iz naše prošlosti. Pojedinci, a ne profil grada i njegovih institucija od pre dva veka. Utisak da je priređivaču knjige pre svega stalo do ličnosti, do pojedinaca, čitalac će stići pre svega po tome što su ne samo pojedinačne studije unutar podnaslova u knjizi posvećene portretima ličnosti koje su u Lajpcigu štampale knjige ili studirale, nego i zato što se sam priređivač, mimo postojećih ili za ovu knjigu pisanih studija o znamenitim Srbima, trudio da dođe do makar

4 Danas zvuči gotovo neverovatno, ali je godine 1787, dakle baš u vreme kada Lajpcig postaje privlačan i značajan za srpsku kulturu, na Lajpciškom univerzitetu filozofiju počeo da predaje petnaestogodišnji dečak Klodius (Christian August Heinrich Clodius, 1772–1836), pesnik i filozof. To svakako svedoči o neverovatnoj otvorenosti ove naučne institucije. Vidi: Benjamin 2015: 157.

minimalnih biografskih podataka, posebno o mladim studentima koji su se obrazovali na Lajpcičkom univerzitetu. Ta ispresecanost, to stalno umetanje biografskih skica, pa i samih komentara i dopuna onome što su u knjizi zastupljene studije napisale o pojedinim temama, dakle ta Ivanićeva odluka da svoj tekst vidi kao vezivno tkivo, kao onu magmu koja, navodeći teme, ali pre svega manje poznate likove, stalno dopunjava odabrane studije, dala je vidno obeležje knjizi⁵. Čini se da bi potpuniju i objektivniju sliku grada, njegovih institucija i ukupnog vremena priređivač knjige dao kada bi na početak stavio jedan svoj jedinstveni tekst, koji bi sadržavao sve ono što je rasuto u knjizi, odnosno što ima funkciju povezujućeg štiva, a da na kraju, posle antologije tekstova koji su do sada napisani o temi koja je ovde u žiži, doda jedan biografski rečnik, jednu malu enciklopediju koja bi predstavila sve one podatke do kojih se do sada došlo o ljudima koji su na ovaj ili onaj način bili vezani za Lajpcig.

Ivaniću kao odličnom poznavaoocu izučavanja srpsko-nemačkih veza treba verovati kada kaže:

У досадашњим истраживањима њемачких и српских стручњака описан је велик дио аспеката који се тичу веза између Срба и Лајпцига, односно институција града. Један дио се односи на везе са универзитетом (М. Костић, Љ. Трговчевић), други на знамените појединце, Србе колико и на Нијемце у Лајпцигу од којих је долазила подршка српској култури и њеним представницима; трећи дио се тиче институционалних веза (штампарија, часописа или других облика општења сл.). У ову панораму укључује се у посљедње вријеме низ специјалистичких радова, који се баве разноликим околностима живота или науке (то се тиче филозофа Бранислава Петронијевића колико и књижевног критичара Љубомира Недића, композитора Стевана Мокрањца или лингвисте Александра Белића) (11).

Dosadašnja istraživanja su, dakle, išla u pravcu predstavljanja pojedinaca i njihovog doprinosa srpsko-nemačkim vezama. Iako Ivanić navodi da se deo tih istraživanja odnosi na institucije, pa kao institucije navodi „štamparije, časopise i druge oblike opštenja”, ipak materijal koji je on mogao uvrstiti u ovu panoramu, koji je do sada urađen za ovu oblast, još nije plod „horizontalnog” istraživanja, koja bi čitaocu mogla predočiti skicu književnog, kulturnog i društvenog života grada Lajpciga iz druge polovine 18. i prve polovine 19. veka. Tek na tom fonu postale bi potpune „trodimenzionalne” one „vertikale”, one značajne i manje značajne figure koje su u ovoj knjizi opisane ili spomenute kao stubovi nemačko-srpskih veza. Panorama različitih priloga o temi veza Lajpciga i srpske kulture odličan je uvod u jedno novo, kulturloško istraživanje ovih veza.

A na kraju ipak i jedna zamerka, a onda i jedno pitanje autoru ove dragocene knjige: kako je ona sastavljena od tekstova ljudi iz različitih generacija i iz više kulturnih sredina, čitaocu bi mnogo pomoglo, olakšalo čitanje svih priloga da mu je negde na kraju dat kratak portret svakog od uvrštenih saradnika.

A pitanje se odnosi na aktualizovanje starog oblika deklinacije imena nemačkog grada Hale. Za Ivanića – Srbi su studirali u Halu. Za prevodioca na kojeg se on oslonio i sve tekstove u ovoj knjizi koje je sa nemačkog trebalo prevesti na srpski, ti isti studenti su studirali – u Haleu. Kao „opravdanje” za korišćenje starinskog načina dekliniranja imenice Hale, Ivanić navodi da su tako ovu imenicu deklinirali njegovi prvi gosti iz na-

5 Nažalost, tehnički urednik knjige nije uvek jasno odvajao Ivanićeve komentare od tuđih tekstova: recimo – završi se Šmausov tekst o Dositeju (52) i počinje serija fotografija Dositejevih tekstova – obimne komentare, odnosno informacije o ovde likovno predstavljenim knjigama daje Ivanić (52–57), ali jedini način da se ovi komentari čitaju kao Ivanićev, a ne Šmausov tekst jeste to što su Ivanićevi tekstovi pisani ijekavski, a Šmausov, objavljen svojevremeno u *Prilozima...* je preveden ekavski. I kad smo već kod tehničkih manjkavosti: u knjizi nisu uvek objavljena imena prevodilaca: studije koje nisu pisane za ovu knjigu, nego ih je priređivač preuzeo iz nekog časopisa, na kraju ne donose ime prevodioca.

ših strana, Dositej i Vuk. Ali, grad Hale, odavno nije keltski, pa ni rimski, a to bi mogli biti korenovi arhaične (ženske) deklinacije. Jer, još u 18. veku se grad često pojavljivao u nominativu kao *Halla*; ali otkako je to grad objedinjene Nemačke, njegovo zvanično ime je Hale (Halle), i to krajnje -e- valja očuvati i u svim dekliniranim oblicima.

Literatura

- Benjamin 2015: W. Benjamin, *Deutsche Menschen*; koristila sam italijanski prevod ove knjige: W. B. *Uomini tedeschi*. Torino, Einaudi.
- Фин 2015: М. Фин, *Центри српске културе XVIII века: Кијев-Будим-Венеција*. Превела с италијанског Кристина Копрившек. Нови Сад, Академска књига 2015.
- Иванић 2011: Д. Иванић, *Срби у Лајпцигу*. Београд, Задужбина Доситеја Обрадовића.
- Mitrović 2009: M. Mitrović, *Cultura serba a Trieste*. Lecce, Argo.

INDAGARE I MODELLI

Riassunto

Il libro *Srbi u Lajpcigu* (Serbi a Lipsia) curato da Dušan Ivanić indaga i legami che durante il Settecento e nella prima metà dell'Ottocento si sono intrecciati tra alcune istituzioni di Lipsia e la cultura serba. Nel libro hanno trovato lo spazio i saggi su questo tema di diversi autori serbi e tedeschi. Il libro pone all'attenzione del lettore il fatto che anche nei secoli successivi un gran numero degli studi scritti in tedesco sulla storia e sulla cultura serba sono stati pubblicati proprio a Lipsia. Nel presentare storia culturale Ivanić attinge ai ritratti delle persone che hanno studiato in questa città e pubblicato lì i prodotti della propria ricerca. Il libro di Ivanić si pone come una introduzione alla ricerca dettagliata dei pilastri di contatti tra le due culture, quella tedesca e quella serba del Settecento. Nelle ricerche che dovrebbero seguire il lavoro pionieristico di Ivanić, ai modelli „verticali”, cioè allo studio dettagliato delle persone, bisognerebbe aggiungere i modelli che permetterebbero lo studio „orizzontale” delle istituzioni attive a Lipsia due secoli fa. In primo luogo bisognerebbe rovistare il Deutsche Buch- und Schriftmuseum, come anche i programmi, i manuali e i seminari svoltisi all'epoca presso l'Università di Lipsia.

Parole chiave: storia della cultura; Lipsia; le tipografie; l'Università

Marija L. Mitrović

Душан Иванић, Весна Маџовић, Миодраг Маџициќ

Душан Иванић, Весна Маџовић, Бошко Сувајић

Снежана М. Милосављевић Милић¹

Универзитет у Нишу
Филозофски факултет

Департаман за српску и комјарашивну књижевност

МЕТОДОЛОШКА УПОРИШТА У ИВАНИЋЕВОМ ПРОУЧАВАЊУ ПОЕТИКЕ ПРИПОВЕДАЊА СРПСКОГ РЕАЛИЗМА²

У раду се разматра допринос Душана Иванића српској нараторолошкој теорији. Тежиште рада обухвата Иванићев приступ историјском наративу, говорним жанровима, аутобиографско-мемоарској прози, приповедним поступцима у делима реалистичких писаца, жанровским питањима и наративним аспектима лирске песме. Указано је на методолошку путању којом се аутор кретао у распону од структурализма у раним текстовима, до посткласичне и когнитивне нараторологије у текстовима новијег датума. Посебно је истакнут историјскопоетички контекст Иванићевог научног рада и у том погледу значајан допринос у домену дијахронијског проучавања српске наративне прозе XIX века.

Кључне речи: историјска нарација, говорни жанрови, модели приповедања, историјска поезика, нараторологија

Као редовни професор српске књижевности XVIII и XIX века на Катедри за јужнословенске књижевности Филолошког факултета Универзитета у Београду, Душан Иванић је значајан део свог досадашњег научног рада посветио приповедним жанровима ове епохе, како фикционалним (у ужем смислу, књижевним), тако и оним који су на граници документа и фикције. Реч је о монографијама: *Српска приповијетка између романтике и реализма 1865 – 1875* (1976), *Модели књижевног говора* (1990), *Облик и врејеме* (1995), *Свијет и прича* (2002), *Ка поетици српског реализма* (2005, у коауторству са Драганом Вукићевић), *Ка генези српске поезије* (2011), *Догађај и прича* (2015).

Иако је историјска поезика Иванићев примарни методолошки контекст, аутор се суочавао са бројним питањима у домену теорије приповедања, дајући притом значајан допринос дијахронијским истраживањима наратива. У даљем делу рада указаћемо на неколико тематских тежишта која припадају овом сегменту Иванићевог рада.

1.

Уочавање и тумачење „књижевне дјелотворности” (1990: 31) у небелетристичким текстовима, налазимо на самом почетку Иванићевог интересовања за питања историјске поезике. У монографији која представља прерађену верзију магистарске тезе, одбрањене 1975. године под менторством Миодрага Поповића, *Српска приповијетка између романтике и реализма* (1865 – 1875)

1 snezana.milosavljevic.milic@filfak.ni.ac.rs

2 Рад је настао у оквиру пројекта „Поетика српског реализма”, бр. 178025 који се финансира средствима министарства науке и технолошког развоја Републике Србије.

Иванић се детаљно бавио, како се већ из наслова може видети, прелазним, или у жанровском, морфолошком и стилско – реторичком смислу променљивим и нестабилним категоријама текста. Тако се, на пример, у поглављу

„Од патријархалне анегдоте до јуначке приповетке” за прозе Вука Врчевића утврђује да

„нису ни примјери ауторске приповијетке ни чисте усмене приповијетке” (1976: 232). Не остајући на негативној идентификацији и у простору неодређености, аутор је у фиктивним варијантама појединих усмених форми (судски говор, правдање, причање) уочавао онај степен наративне димензије који омогућава њихово сврставање у приповедне облике у оквиру писаних токова српске књижевности. У методолошком смислу, посебан квалитет проучавању генезе раних наративних уметничких форми у српској књижевности даје својеврсна реверзибилна перспектива. Указивање на „будућа искуства књижевности” у поменутих Врчевићевим делима није знак препознавања пишчеве модерности или његове антиципаторске природе, већ сигнал који показује да је Иванић већ на почетку научне каријере показао интерес за динамичну природу сложених односа између генезе наративних облика и њихове стилско – формацијске или периодизацијске конкретизације. Студије које су уследиле након тога потврдиле су оправданост, али и комплексност таквог приступа.

2.

Иако је већ употребом појма „литерарност” евоцирао формалистички приступ у тумачењу књижевноуметничких аспеката текста, Иванић је укључивао и семиотички аспект који је омогућавао да се „литерарност” тражи у различитим класама текста. У студији „О литерарности дјела Вука Стефановића Карацића” (1990: 23) у фокусу проучавања Вуковог дела је потенцијал историјске нарације (који је свој реторички и књижевни дигнитет добио у радовима Ролана Барта касних 60-их година, да би недавно био радикализован са Хејденом Вајтом). Приликом минуциозне анализе наративних својстава Вукове историјске прозе вредно пажње је укључивање историјског, дијахронијског контекста као начина да се објасни динамична, неесенцијалистичка природа литерарности, чиме аутор показује неопходност да се типолошка питања дескриптивне поетике морају повезивати са њиховим реализацијама или конкретизацијама у домену историјске поетике. Управо то илуструје следеће запажање:

„У међувремену је и оно по чему се Вук у највећој мјери удаљавао од литераризације (схваћене као белетризација) – постало изразит носилац литерарности. Мисли се на став крајње објективизације и на неутрално саопштавање и најдраматичнијих чињеница” (1990: 26).

Испитујући процес прожимања историографског наратива и књижевног (фикционалног) текста Иванић уводи феномен такозване „другостепене литераризације” (1990: 27), до које долази путем сједињавања аргументације и нарације. На тај начин ауторска тачка гледишта постаје „главни носилац сижејне динамике”, односно, *шумачења* историје (подв. С.М.М.). Имплицитно прихватајући Јакобсоново одређење експресивне функције комуникативне поруке, Иванић открива да Вукови историјски списи не потврђују у целини његов програмски став о ауторској објективности и неутралности. Указивање на емотивно и субјективистички ангажоване коментаре, те на оне облике експресивности који имају изворе у поетичким тенденцијама књижевних праваца (нпр. сентименталистички кли-

ше мотива прогоњене врлине, или патетика и идеализација патријархалних норми), неки су од примера који потврђују књижевну природу Вуковог историјског наратива. Запажањем о синкретичности Вукових текстова, као иначе парадигматичном својству романтизма, Иванић је, с једне стране, употпунио дотадашњу рецепцију Вуковог дела, која се кретала унутар лингвистичких, стилистичких и филолошких истраживања,³ а са друге стране, дао један од најранијих доприноса промишљању „текстуалности историје”, или њеној реторизацији,⁴ актуелној и у данашње време контроверзној методолошкој парадигми.⁵

3.

Феномену „претварања збивања у причање”, те својствима „приповедачког рада као ауторског а не записивачког” (1976: 235), Иванић се враћао у дужем временском периоду, а посебно у студијама посвећеним аутобиографској и мемоарској прози XIX века. Оно што је издвојено као „стилско – морфолошка уједначеност у записима казивања” увек настаје као резултат шире контекстуализације на најмање два плана: књижевноисторијском и књижевнотеоријском. У тумачењу прозе хетерогене жанровске структуре аутор је имплицитно одговарао на неколико питања која ћемо овом приликом покушати да хипотетички артикулишемо: 1) На који начин се аморфна маса животног искуства претакала у причу?, 2) Који су жанровски и реторички обрасци притом преузимани?, 3) У ком степену је српска мемоаристика и аутобиографско – дневничка проза асимилувала, антиципирала или задржавала поетичка својства епохе?, 4) Који се нарративни модели могу издвојити као парадигматични за овај тип прозе?, 5) У чему је њен естетски потенцијал?

Закључак аутора да се „ретуширање успомена” постиже стилистичким маскама и тематским тежиштима епохе намеће се након издвајања кључних тема: детињства, рата, самоспознаје јединке, док се међу фреквентним сижеема издвајају сижее сусрета, познанства и пријатељства. Текстуализација искуства се у доброј мери прилагођава конвенционалним или рецепцијски/стваралачки прихваћеним нарративним стратегијама. Наводе се примери општих места сентименталистичке литературе (нпр. код Јоакима Вујића), наглашена лиризација слике света, идилични топоси и поучно-моралистички коментари у делима која су на граници просветитељства и романтизма, потом, романтичарско уздизање живота на раван литерарности и романтичарске опозиције (дневничка проза Милице Стојадиновић Српкиње). У делима која настају касније препознаје се реалистичко произвођење типова успомена, али и техника монтаже, утицај нових медија и учестали мотив путовања. У сваком од анализираних текстова Иванић показује како је процес текстуализације искуственог неминовно водио до контаминације истине фикцијом, премда је сам концепт фикционалног био променљив. У том погледу занимљиво је издвајање текстуализоване улоге Јована Рајића као историографа, аутора, приповедача, јунака, у чијем је делу нарративна напетост

3 Студија је настала 1987. године у време јубилеја – два века од Вуковог рођења.

4 Дobar пример Иванић даје у набрајању доминантних реторичких стратегија у Вуковој лексикографској, етнографској, полемичкој прози.

5 И у овом случају, такође, Иванић не пренебрегава релевантност историјскопоетичког контекста, када романтизму приписује тематску, стилску и жанровску синкретичност. У књизи *Постмодернистичка теорија књижевности* Најал Луси управо романтизам тумачи као протоформу постмодернизма.

настајала на местима где су просветитељске стратегије мењале теолошку логику приповедања (2015: 46). Треба рећи да је ово указивање на хибридни идентитет аутора аутобиографско – мемоарске прозе, данас готово методолошки аксиом посткласичне наратологије.

Језичка и стилско – реторичка анализа одабраних текстова традиције је незаобилазни део Иванићевог научног рада, и никад није сама себи сврха. Њоме се, у духу тада актуелних лингвистичких проучавања наратива искуства,⁶ аргументују и образлажу сложени процеси текстуализације и уметничке стилизације усмене речи, на једној страни, и субјективног, односно, колективног доживљаја на другој страни. Док се, на пример, код Врчевића уочава закаснела „интерференција групе изохроних жанрова” из епске традиције и транспозиција комуникативно – естетских форми као „интегралних делова свакидашњег искуства” (1976: 236), у студији о аутобиографском делу Герасима Зелића „висок ниво имитативности” (2015: 58) унутар матрице усменог причања наводи Иванића на закључак да је ту реч о „исконском реализму” приповедања искуственог. Овакво запажање кореспондира са типолошким приступом *реализму*, имплицитно притом остајући на трагу тренутно горуће дебате о когнитивним изворима наратива и наративном идентитету. То се утолико пре може рећи и за ауторово издвајање жанра „приче из живота” (2015: 124), која чува отклон од естетизације и поетизације стварности, откривајући, као у случају *друзоџ* дневника Пере Тодоровића, „настране и екстремне видове искуства, изван општих конвенција представљања свијета савремености” (2015: 140). Иако не развија у већој мери тезу по којој су знаци приповедачке технике истовремено и знаци смисла света и положаја човека у том свету (нпр. поводом мемоарске прозе Милована Видаковића, 2015: 76), Иванић ове граничне и у наративном погледу тешко издиференциране облике чита као израз „личне поетике” у којој се отвореније (искреније?) манифестује етички и идеолошки став. Ипак, методолошка доследност аутора, утемељена у историјскопоетичким, генолошким и иманентном приступу, премда активира шира контекстуална истраживања, није примарно усмерена ка њима.

4.

Интерес за морфолошке еквиваленте усмених облика унутар процеса такозване наративне трансмисије Душан Иванић је показао у једном делу свог рада који се бави говорним жанровима. Следећи теоријску мисао Михајла Бахтина и Јана Мукаржовског, у студијама „Говорни жанрови и фолклорни модел приповиједања” и „Хронотоп причања” Иванић унутар структуралистичког и семиотичког приступа комуникативним стратегијама разматра генезу говорних жанрова у српској књижевности XIX века. Почетна констатација о њиховој аморфној или флуидној природи у тесној је вези са концепцијом „свакодневног разговора као основног канала повезивања литературе и текуће стварности” (2002: 40). У дијахроничком контексту фолклорног модела приповедања за аутора је додатни проблем представљала тензија између морфолошке стабилизације и процесуалности чина казивања. У том погледу се сврховитим показала Кајзерова дистинкција видова и облика говора која динамичке интеракције између њих претпоставља обликотворним морфолошким принципима. (Раз)говор се тако посматра преко различитих параметара: 1) субјекта исказивања (од привилего-

6 Овде мислимо пре свега на лингвистичка и стилистичка истраживања Вилијама Лабова.

ваног приповедача и питања приповедачких компетенција, преко колектива сеоске заједнице, до јунака); 2) стилско – морфолошких категорија (сказ, ауторска реч, говор јунака); 3) функција (изградња наративног идентитета, посредовање у фабуларно – сижетном току, разбијање конвенција писаног стила, активирање улоге читаоца, потенцијал за стварање сложенијих жанровских форми). Пажљива анализа хронотопа причања даље указује на променљивост овог приповедног модела све до његове разградње у прози Лазе Лазаревића, када се готов догађај трансформише у „догађај у настајању” (2002: 66). Са друге стране, Иванић је генезу датог модела пратио преко приповетке у првом лицу, до деконструкције познаничности речи и аутофикције приповедача, указујући тиме на његов стилско – реторички распон и наративни потенцијал.

5.

Примена наратолошких метода, како оних из класичне, структуралистичке фазе, тако и актуелних, уочава се у већини студија које би могле понети наслов „Ка облицима и перспективама приповиједања у српском реализму”.⁷ Док су дистинкција доживљајног и приповедног ЈА, приповедног и приповеданог времена, те анализа перспектива приповедања, или тзв. „празног времена” у прози Јакова Игњатовића, симптоматични за структуралистички оријентисану нартологију, дотле су тумачења приповедне динамике (нпр. спиралног процеса), а нарочито појединих поступака у прози Лазе Лазаревића и Јована Грчића Миленка (приповедни потенцијал асоцијативних низова, модификација опажања у наслућивање, наративни паралелизам или напетост између стварних и могућих збивања)⁸ – очити примери померања проблемских тежишта унутар оних методолошких иновација које доноси посткласична и когнитивна нартологија. Овој новијој оријентацији ближе је и Иванићево промишљање феномена лирског субјекта (лирског јунака и лирског говора), као психолошке категорије и чиниоца сижетирања.⁹ У том погледу је студија „Аспекти лирског јунака у лирици српског романтизма” (1990: 80) отворила важна књижевноисторијска и теоријска питања, као што су: саоднос новог песничког света и сижетне димензије лирског субјекта, те однос фикционалног ЈА и лирског субјекта. У збирци студија обједињених насловом *Ка генези српске поезије* (2011), између осталог, анализирани су наративни аспекти поезије Војислава Илића, који су различито именовани – као „наративна реченица”, „фабуларна лирика”, „пјесме с радњом”. Како је и у овом случају интерпретативно тежиште било усмерено ка књижевноисторијским питањима развоја српске поезије у XIX веку, типолошким аспектима појединих поетских категорија (па и статуса наратива у поезији), аутор је приступао са пуном теоријском самосвешћу, али и извесном критичком дистанцом. Илустративним се може сматрати следећи навод:

„Историјска поетика се, за разлику од дескриптивне, мора одрећи статичких дефиниција у подручју стилских формација (епоха), праваца, индивидуалних стилова у сталној измјенљивости. С једне стране се критерији морају умножавати, а с друге

7 Студија под овим насловом објављена је у књизи *Свијет и прича*.

8 Индикативно је увођење метафоре „разуђене реке” за опис приповедних стратегија у Грчићевој приповеци.

9 Приступ лирској песми преко наративних категорија актуелан је онедавно у оквиру когнитивнонаратолошких приступа. Уп: Peter Hühn, Jens Kiefer, *The Narratological Analysis of Lyric Poetry*, Berlin, New York, 2005.

стране је потребно да имају одређену типолошку вриједност, одређен ниво апстракције, који омогућује систематизацију базичних елемената на ширем геополитичком и хронолошком простору” (2011: 180).

Потврда овог става може се наћи и у монографији *Ка поетици српског реализма* (2007, у коауторству са Драганом Вукићевић), у којој је типолошки (књижевнотеоријски статус појмова) био полазиште за њихову (ре)интерпретацију у ширем књижевноисторијском контексту. Притом је, према очекивању, знатно већи део монографије посвећен приповедним аспектима реалистичких текстова, као што су: модел света, лик, приповедач, причање и приповедање, хронотоп, мотивација, коментар, перспектива; – као и наративним жанровима: приповетка, роман, драма, епика у стиху, документарно – уметничка проза.

Релевантност увида, иновативност тумачења, стално размичање граница истраживачког поља поетике прозе XIX века, само су неки од досадашњих научних доприноса Душана Иванића. Ако би требало да сумирамо одговоре на питања која су имплицитно задата насловом нашег рада, мишљења смо да је Иванићева највећа заслуга несумњиво у домену дијахронијског проучавања наратива, које је утолико вредније што, чувајући (ауто)критичку дистанцу, не губи смисао и за актуелне методолошке приступе.

Литература

- Иванић 1976: Д. Иванић, *Српска приповијешка између романшике и реализма* (1865 – 1875), Београд, Институт за књижевност и уметност.
- Иванић 1990: Д. Иванић, *Модели књижевног говора*, Београд, Нолит.
- Иванић 1995: Д. Иванић, *Облик и вријеме*, Београд, Просвета.
- Иванић 2002: Д. Иванић, *Свијети и прича*, Београд, Народна књига.
- Иванић 2007: Д. Иванић, Д. Вукићевић, *Ка поетици српског реализма*, Београд, Завод за уџбенике.
- Иванић 2011: Д. Иванић, *Ка генези српске поезије*, Београд, Лицеј.
- Луси 1999: Н. Луси, *Постмодернистичка теорија књижевности*, Нови Сад, Светови.
- Хин 2005: Р. Hühn, J. Kiefer, *The Narratological Analysis of Lyric Poetry*, Berlin, New York.

METHODOLOGICAL BASES OF IVANIC’S STUDIES ON POETICS OF SERBIAN REALISTIC NARRATIVE PROSE

Summary

This paper deals with the Dušan Ivanić’s contribution to Serbian Narrative Theory. The main core of investigation is related to his approach to historical narrative and speech genres, autobiography, memoirs and narrative techniques, as well, especially regarding to realistic prose writers. Also, we are interested in Ivanić’s work related to genres theory and narrative aspects of lyric poems. It is his methodological path, in the range of structuralism in earlier studies, to the postclassical and cognitive narratology in the contemporary studies, that is shown. His scientific works in the context of historical poetics, especially with regard to contribution in diachronic approach to Serbian narrative prose in the 19th century is highlighted.

Key words: historical narration, speech genres, narrative models, historical poetics, narratology

Snežana M. Milosavljević Milić

Младенко С. Саџак¹

Универзитет у Бањој Луци
Филолошки факултет

Студијски програм: Српски језик и књижевности

ПОЕТИЧКА НАЧЕЛА У ТИПОЛОГИЈИ СРПСКОГ РЕАЛИЗМА ДУШАНА ИВАНИЋА

У овоме раду реконструишу се принципи на основу којих је Душан Иванић, један од водећих историчара српске књижевности 18. и 19. вијека, успоставио типологију српског реализма. У њој се показује како је реализам у Срба нејединствена и промјењива књижевна епоха (раздобље или стилска формација), коју чини више различитих праваца, токова и развојних фаза. Анализа Иванићеве типологије открива не само нове спознаје о српском реализму него и о начину на који се и иначе може приступити једној сложеној, комплексној књижевној материји.

Кључне ријечи: типологија српског реализма, поетичка начела, теорија моделовања.

Представе о поетикама књижевних епоха, школа или праваца, о њиховим начелима, саставним дијеловима и особинама, настају из процесa апстраховања који претпостављају најмање два исходишта: на једној страни су дјела теоријске природе (која поред начина и правила литерарног стварања обухватају и књижевно наслијеђе као и ванкњижевне категорије: узроке и циљеве стварања, друштвени и идејни контекст, моделе свијета), а на другој су сама књижевна дјела (умјетнички текстови).

Њихова укрштања иманентна су и читаоцима (просјечним, очекиваним, заинтересованим, упућеним и сл.) и истраживачима: књижевним критичарима, теоретичарима и историчарима. Сви они теже систематизацији бројних (а неуређених) низова књижевних дјела, и сви они прије појединих и конкретних читања и интерпретација теже успостављању *система односа* међу тим дјелима (књижевним појавама); у суштини, сви трагају за поетичким моделима/поетикама.

По општим правилима теорије књижевног моделовања, одређеним прије свих у радовима Јурија Лотмана и припадника Тартуско-московске семиотичке школе (Лотман 1970; Лотман 1976; Успенски 1979; *Школа из Тартуа* 1979; Петковић 1988), однос између књижевноумјетничких дјела, која се појављују као модели предметног и појавног свијета, и апстрактних, теоријско-поетичких модела (или метамодела, који припадају науци), поима се као однос корелативних саставака у опозицији коју чине *језички говор*.

Међутим, двострана узајамност између поетика и књижевних дјела, њихово својеврсно јединство супротности², ствара тешкоће и препреке у примању и тумачењу одређених дјела, праваца, жанрова и/или епоха. Оне се јављају како

1 mladenko.sadzak@unibl.rs

2 На двојаку природу модела, која егзистира као јединство супротности, указао је Јуриј М. Лотман, позивајући се на В. А. Штофа: „Модел није идеја, него структура - оваплоћена идеја... [која се] јавља као јединство супротних страна - апстрактног и конкретног, логичког и чулног, неочигледног и очигледног.“ (Лотман 1970: 67–68)

због предодби о поетикама (*о системима*), које су подложне интерпретацијама, тако и због самих тумачења конкретних књижевних дјела, а која су такође подложна читалачкој или истраживачкој субјективности.

Како је кроз те лавиринте између поетика и дјела прошао Душан Иванић у књизи *Српски реализам?* У овој студији, једној од незаобилазних када је ријеч о историји новије српске књижевности, аутор се латио нимало захвалног посла – да одреди типологију праваца, фаза и токова српског реализма, епохе која је по много чему била разнородна, неуједначена и нестабилна. Уосталом, таква је била и тадашња друштвена стварност: живот српског народа карактерисале су регионалне раздвојености, социјалне противрјечности, културне различитости и слично (Иванић 1996: 160–161); везе између тих вантекстовних чинилаца, узрока и односа те самих књижевноумјетничких остварења (премда као такве неће бити предмет овога рада) свакако се могу успостављати и предметно изучавати.

Засигурно је, међутим, да је то мноштво разноликих књижевних опеређења, да је тај евидентни плурализам поетичких праваца продуковао и различите приступе у њиховом проучавању те да је на неки начин управо он и наметнуо проучавање / успостављање „историјско-типолошког статуса реализма у српској књижевности”.

Као и друге књижевне епохе, дакле, и српски реализам проучавао се на различите начине: критерији су били временски одсјеци (хронолошки приступ), писци (биографски приступ), као што је урадио Јован Скерлић у *Историји нове српске књижевности* (Скерлић 1914: 1967), потом жанрови, па начини стварања (поетичко-типолошки приступ), а понекад су се одређени приступи и комбиновали.

Управо је тако, користећи више критерија, Јован Деретић у *Историји српске књижевности* (Деретић 1983) одредио сљедећа поглавља у српском реализму: *Јаков Игњатовић, Фолклорни реализам, Светозар Марковић и сеоски приповедачи, Мајавуљ и Сремац, Сајућиници реализма, Војислав и војиславизам, Нушић и драма, Модернизација сеоске прозе: Ранковић, Домановић, Сазревање критике*.³

Душан Иванић је проучавања књижевних праваца, појава и дјела, у књизи *Српски реализам*, подијелио у двије цјелине: прво је урадио типолошко-дијахронну систематизацију предметне грађе, а потом жанровско-биографску.

У поглављу „Историјско-типолошки статус реализма у српској књижевности” он је у низовима дјела а на основу „тематских, стилских, политичких, генерацијских, поетичких и других чинилаца књижевних текстова и књижевног живота” успостављао тзв. (по теорији модела) *језгра заједничких сличности* на основу којих је вршио њихова груписања у типове или развојне фазе. Потом је ово посматрање наставио са жанровским приступом, а у оквиру којег се разматрају:

3 Приказивање реализма Деретић почиње типолошки („Игњатовић и Љубиша обележавају две супротне варијанте раног српског реализма, од којих прву можемо назвати романтичним а другу фолклорним реализмом”), а то је присутно и касније („Од сеоске приповетке као основе развој је ишао у два правца: к новели или приповетки у модерном значењу /Лазаревић, Магавуљ у последњој фази/ или к модерном психолошком и социјалном роману /Ранковић, Станковић, Ћипико/...”, 365). Међутим, та запажања комбинују се са жанровским токовима те са појединачним ствараоцима (опусима): „Игњатовић се ослободио тог подражавалачког односа [Стојковића и Видаковића, чије стваралаштво обиљежава „механичко преузимање страних узора”, *прим. аути.*] и створио роман који је и тематски и формално одговарао степену развоја средине из које је потицао. Познији приповедачи мало или нимало користе плодове тог развоја. Потекли из јужних крајева, где је бујало усмено стваралаштво, они се враћају нижим, усменим формама приповедања, као што су: анегдота, предање, легенда и сл., и на тим основама изграђују *сеоску приповешку*, основни жанр српске реалистичке прозе 70-тих и 80-тих година.” (Деретић 1983: 362–365).

Приповијетка, Роман, Документарно-умјетничка проза: мемоари, аутобиографије, дневници, путописи, Драма и Лирика (и) Епика у стиху. Као и у претходном поглављу, и у овом су аргументације и крајња одређења била заснована на конкретним примјерима и прегледима појединачних стваралачких опуса.

Послије наведених поглавља слиједе још два: „Књижевна критика” и „Књижевни живот / књижевне институције”, која обједињују све оне вантекстовне и ванкњижевне моменте неопходне за опис епохе реализма.

Иванићева типологија има и својеврсну историју: у једном ранијем тексту, *Како поетици прозе у епосу реализма* (Иванић 1988), варираном и у књизи *Модели књижевног говора* (Иванић 1990), он је представио сљедећу типолошку табелу реализма у српској књижевности:

1. протореализам
2. програмски реализам
3. фолклорни реализам
4. поетски реализам
5. потпуни реализам
6. натурализам и
7. постреализам

У књизи, пак, *Српски реализам* (Иванић 1996) доћи ће до извјесних промјена и преименовања: тип/фаза „потпуни реализам” допуњена је са „или високи”, док су „натурализам” и „постреализам” спојени и замијењени одредницом „процеси раслојавања реализма”. Објашњења тих промјена услиједиће и биће јаснија када се издвоје и опишу основни принципи или начела којих се аутор држао у свом раду.

А та начела су сљедећа:

- Уобичајене представе о смјени епоха, романтизма и реализма (а касније реализма и модерне), Иванић је видио и описао као постепене преображаје унутар самих поетичких структура (као преображаје појединих категорија, функција и значења); у том погледу одређена епоха траје све док су њена основна поетичка обиљежја „релативно стабилна”;
- Унутар епоха (система) стално се појављују, напоредно трају, преплићу се или сукобљавају низови мањих и временски краћих поетичких праваца, типова или фаза, као њихове варијације (подсистеми);
- Као ни међу епохама, ни између појединих типова унутар реализма диференције се не врше градњом „високих ограда”; строгих дистинкција нема ни у погледу писаца ни у погледу временских трајања појединих праваца;
- Истовремено, у периоду једне епохе, једног правца или једног временског одсјека, књижевна дјела се не посматрају као примјери или потврде поетичких програма / принципа, већ управо супротно: до поетика се долази на основу „живе праксе стварања”;
- Па и саме поетике појединих типова / праваца, њихови саставни дијелови (поетологеме) и скупови њихових правила схватају се као релативне (промјенљиве) категорије; у суштини – оне су само помоћна средства у истраживачким намјерама да се обухвати и систематизује цјелина;
- У прегледу Иванићевих истраживања издвајају се сљедеће поетологеме („категорије реализма”): тематика, јунак (лик, опис лика, избор ликова, карактери, типови), мотивација, стил, форме причања (поступци приповиједања), приповједач (наратор, аутор), читалац, функције и циљеви приповиједања, специфичности, жанрови, представници, дјела те главна обиљежја;

- Овдје се отвара питање о нивоима (облицима) айстѐраховања; наиме, како сваки од успостављених типова има као доминантне (или активне) поједине од наведених категорије, обиљежја и специфичности, то се дистинкције према разликовним типовима успостављају управо на основу њих, а не на основу других или свих наведених саставака;
- Истовремено, разлике између одређених типова реализма не одређују се на основу изучавања и вредновања граничних појава, већ на основу њихових најопштијих, најизразитијих, типских примјера и облика;
- На крају, и устаљена термилошка одређења, као што су *критички*, *поетски* или *објективистички* реализам (који долазе из руског, њемачког или француског реализма), бивају предмети преиспитивања: „Упућенији читалац”, каже Иванић, „зна да ни у којој од (великих) европских литература није било трајније превласти једног типа реализма. Поређење Тургењева са Чернишевским, Флобера са Балзаком или Додеа са Золом о томе говори сасвим јасно, као и код нас поређење Глишића са Матавуљем.” (СР, 19/20);
- Ово противљење механичком преузимању термина и теоријских одређења наставља се и са критичким оцјенама и вредносним судовима о писцима, дјелима, жанровима и епохама.

Како ови принципи изгледају у Иванићевим описима типова српског реализма, како функционишу на поједини нивоима његових моделовања, показаће се на примјерима који слиједе:

- У *прошорелизму*, чије је основно обиљежје да се „елементи реалистичке поетике узимају релативно стихијно, несистематично и недоследно”, аутори још увијек немају довољно свијести о функцијама и циљевима приповиједања; у каснијим фазама „теме су реалистичније: сукоб село – град, раслојавање села, улога новца; јављају се и теме из омладинског, ђачког и студентског живота, путописне теме; што се тиче ликова, они су у почетку дјеломично статични... (као скуп маски): племићи, земљопосједници; касније, и све више, јунаци су представници социјално-професионалних група: срески капетани, њихови пандури, писари, кметови, попови, лихвари, крчмари, сељаци...”;
- У оквиру *програмог реализма*, иако је било „радикалних опредјељење (и) у домену тема... (и) у домену метода изградње илузије стварности (анализа, опажање, језик свакодневног општења, роман као врста)”, ипак се простор миметизације није проширио „изван подручја теоријско-критичке праксе”; циљеви приповиједања у Лазаревићевој *Школској икони*, Сремчевој *Луминацији на селу* или у неким дијеловима *Вукадина* су „пропагирање савремених (књижевних, политичких или научних) идеја; проза (настаје) као посредник између науке, политике, филозофских учења и практичних потреба”;
- У *фолклорном шићу реализма*, и поред тематских новина („трагичан положај сеоске јединке постаје велика литерарна тема”), у обради се још увијек одступало од реалистичког програмског односа: *живош* одређује *текст*; у овом типу реализма често постоји посредник, а то је други, фолклорни текст – миметизација живота обављала се по текстовним конвенцијама”; крајње оцјене о овом, најраширенијем типу српског реализма уједно су и његова главна обиљежја: „Осим конвенционалне стилизације, суженог тематског регистра, упрошћених карактеризација јунака и сужејних схема, брзе клишетизације, фолклорни реализам није могао удовољити ни једном

од крупних захтјева реалистичке поетике – дескрипцији и анализи емпиријске слике свијета, сагласно подстицајима који су имали изворе у модерним наукама”;

- Основне карактеристике *поетског реализма* видљиве су на плану тематике („Или се друштвеној збиљи приписују односи ослобођени антиномичности и конфликта, или се она потискује са главног сижејног плана: свијет се појављује преображен и просвијетљен; конфликти се уочавају, али се неутралишу у текстовима”) као и на плану језичког израза, који карактерише „приближавање лирском говору, лирској стилизацији”; и функције књижевности издвајају овај тип реализма као посебан: „Књижевност не смије бити само вијерна копија стварности, већ њена (или: и њена) идеална допуна”;
- *Пошћуни реализам*, који „достиче највишу тачку када највећи број категорија реалистичке прозне структуре доминира у текстовима”, донио је у српску прозу и „актуелност тематике”, и „сагласност карактера и социума”, и „уравнотеженост социјално-психолошке мотивације јунака”, и (у погледу стила и поступака) „диференцирање говора јунака и говора из других позиција”, али је, „на крају епохе”, означавао и кризу реализма: „Као скуп поступака уобличавања приповједачких текстова, реализам у овој фази постаје полифункционалан и истовремено преовлађујући. Ови поступци, учестало примјењивани, засићују текућу књижевну радњу, и ту је већ први извор кризе саме стилске формације (литература имитира литературу, однос између *шекста* и *живота* се клишетира, а то су темељи саме поетике реализма”); у овом дијелу (на фону руских семиотичара) Душан Иванић указује и на неке од закона смјењивања књижевних епоха: „Међутим, криза захвата тај високоразвијени реализам не само због те опште засићености истородним поступцима већ и због знакова напуштања емпиријске слике свијета, коју нагризају популарни паранаучни покрети (нпр. спиритизам)”;
- У тематици *постреализма* „запоставља се или напушта социјални контекст, а преувеличава се унутарњи свијет јунака; видљив је и „општи продор елемената фантастике који фабулирају опроштај од оптимистичких и емпиријских, позитивистичких, често утопијских пројеката свијета, какви су важили у епоси реализма”;
- „Умјесто комплекса социјално-психолошки мотивисаног јунака, уводе се схематске фигуре као фигуре-идеје, на граници гротеске и алегије (Домановић, донекле Сремац”); жанровски, овдје доминирају „у основи нереалистички прозни жанрови: бајка, алегија, сатирична алегорична приповијетка”...

Сва наведена начела и поступци (као и примјери који их аргументују) резултат су једног системског (обухватног) приступа раду, једног метода по којем научно истраживање, или прецизније: *умијеће шумачења*, претходно захтијева (претпоставља) чврсту теоријско-методолошку заснованост, односно – својеврсно *умијеће читања*. Са тим претпоставкама, читаоцу – истраживачу стално се сугеришу (намећу) укрштања (са-против-постављања) предметних дјела, других истородних дјела, књижевног наслијеђа, критичких судова и теоријских одређења.

По завршетку кретања кроз ову Иванићеву типологију, читаоци бивају богатији не само за сазнања о српском реализму него и за начин на који се приступа једној сложеној, комплексној материји, за научни образац који је примјењив и у другим случајевима.

На крају, поступци „одбацивања и избора моделованих страна објекта” (парафразирамо Лотмана) у исто вријеме откривају и одражавају и „структуре ауторове свести”, структуре „његовог погледа на свет”; чини се да је по Иванићу свијет комплексан, динамичан, сложен, испреплетен мрежама облика и значења, и у сталном кретању. И како никад није довршен (враћамо се књизи *Српски реализам* у којој је аутор допунио и промијенио називе и одређења појединих типова српског реализма), тако се и ми мијењемо и не пристајемо на окоштале тврдње, закључане мисли и непромјењиве вриједности. Односно, као што се реализам као епоха не може посматрати као јединствена, непомична и непромјењива књижевна епоха (раздобље или стилска формација), већ као низ разликовних праваца, токова и појединачних књижевних појава, тако се ни ставови, описи и судови о реализму не могу посматрати као коначни и непромјењиви.

***

Душан Иванић је проучавања књижевних праваца, појава и дјела у епоси српског реализма досљедно спровео комбинујући два начина: типолошко-историјски и жанровско-номиналистички. Како оба та начина припадају унутрашњим приступима литературе, може се рећи да је он у наше проучавање књижевности унио једну нову уређеност, са много научности и са много систематичности, чиме је не само подигао вредносне критерије него је проширио и обиме истраживања, отворивши истовремено просторе и за неке нове погледе на историју књижевности и на књижевност као такву.

Литература

- Деретић 1983: Ј. Деретић, *Историја српске књижевности*, Београд, Нолит.
- Иванић 1988: Д. Иванић, Ка поетици прозе у епоси реализма, у: Н. Петковић (ред.), *Поетика српске књижевности*, Београд, Институт за књижевност и уметност – Научна књига, 67–75.
- Иванић 1990: Д. Иванић, *Модели књижевног говора*, Београд, Нолит.
- Иванић 1996: Д. Иванић, *Српски реализам*, Нови Сад, Матица српска.
- Лотман 1970: J. M. Lotman, *Predavanja iz strukturalne poetike*, Sarajevo, Zavod za izdavanje udžbenika.
- Лотман 1976: J. M. Lotman, *Struktura umetničkog teksta*, Beograd, Nolit.
- Петковић 1988: N. Petković, Književnost i kultura (Tumačenja književnosti u Tartuskomoskovskoj semiotičkoj školi), u: *Moderna tumačenja književnosti*, Sarajevo, Svjetlost.
- Скерлић 1914, 1967: Ј. Скерлић, *Историја нове српске књижевности*, Београд, С. Б. Цвијановић (1914); Београд, Просвета (1967).
- Успенски 1979: В. А. Uspenski, *Poetika kompozicije. Semiotika ikone*, Beograd, Nolit.
- Школа из Таршуа* 1979: *Škola iz Tartua* (zbornik radova u izboru J. Lotmana i В. Uspenskog), Beograd, Treći program Radio-Beograda, br. 3, godina XI, leto 1979.

POETIC PRINCIPLES IN DUŠAN IVANIĆ'S TYPOLOGY OF SERBIAN REALISM

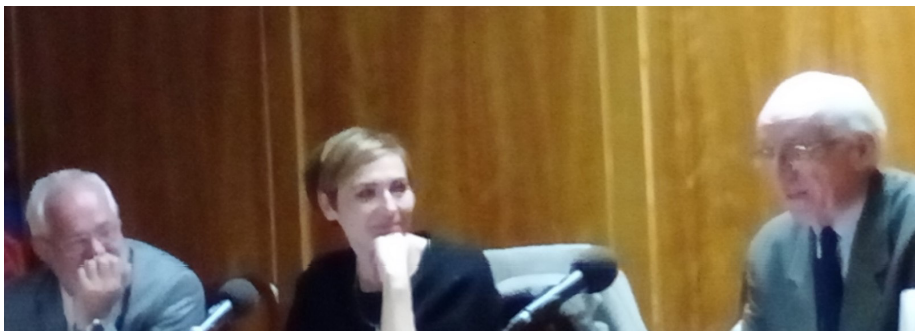
Summary

The aim of this paper was to reconstruct the principles Dusan Ivanić (first in his text *Towards the poetics of realism* prose in the period of realism, written in 1988, and then in his book *Serbian realism*, written in 1996) used to establish the typology of Serbian realism. Based on two imminent approaches to literature, typology-historical and generic-biographic approaches, Ivanić showed that Serbian realism is dis-unified and changeable, which is made of a series of branches, streams, and phases.

The scrutiny of Ivanić's (implicit) study of literature reveals not only new knowledge of Serbian realism but also of the way to approach a complex literary subject-matter, i.e., a new scientific pattern which is applicable in the study of other literary periods.

Keywords: typology of Serbian realism, poetic principles, theory of modelling

Mladenko S. Sadžak

Душан Иванић, Снежана Милинковић, Марко Негић

Душан Иванић, Александар Јерков, Горан Максимовић

Snežana S. Milinković¹

*Univerzitet u Beogradu
Filološki fakultet*

POETIKA SRPSKOG REALIZMA I NJENA KOMPARATIVNA DIMENZIJA NA PRIMERU ITALIJANSKO-SRPSKIH VEZA

Autorka u radu pokušava da pokaže kako je tek s promenom poimanja komparativnih izučavanja, a zahvaljujući interesovanjima i zalaganjima Dušana Ivanića, domaća književna istoriografija i kritika dobila nove poticaje u pokušaju definisanja i ilustrovanja poetike srpskog realizma, a na primeru odnosa prema italijanskom verizmu, odnosno odnosa između S. Matavulja i Đ. Verga.

Ključne reči: D. Ivanić, komparativna izučavanja, realizam, verizam, S. Matavulj, Đ. Verga

U svom predgovoru za 9. knjigu „Сабраних дела Симе Матавуља”, a gledi komparativnih aspekata dela pomenutog autora, D. Ivanić (2009: 10) zaključuje: „Колико су мотивско-тематске блискости прозе Симе Матавуља и европске прозне традиције уочљиве и важне, толико су последица нових методолошких усмјерења науке о књижевности: за доминације позитивистичке парадигме у компаратистици настајали су подаци о генетско-контактним везама (језици, преводи, утицаји, преузимања, цитати, мотиви), а с преласком на формалистичко-структуралистичке и постструктуралистичке методе отворено је проучавање односа између облика и техника у Матавуљевим дјелима и дјелима аутора других литература (Г. Ероп, С. Милинковић)”. Posredno ukazivanje na promenu i, rekli bismo, važnost promene tačke gledišta u posmatranju određenih fenomena koji se tiču ne samo jednog autora, već i čitave epohe srpske književnosti, kakva je epoha realizma, bila je i pre ovog priloga eksplicitnim predmetom Ivanićevog interesovanja. D. Ivanić, tako, tek donekle se pozivajući na stanovišta A. Flakera i D. Živkovića, a na osnovu postavki evropskih okvira i teorijskog opšteg primenjenog na pojedinačno, nudi tipološku podelu realizma u srpskoj književnosti koji bi u sebi sadržao i ono što nazivamo protorealizmom, programskim realizmom, folklornim realizmom, itd. Ovo razbijanje monolitske, ustaljene slike jednog perioda i ukazivanje na značaj procesa u ostvarivanju neke književne ideje ili, pak, na suprisustvo različitih tendencija u okrilju jednog te istog pokreta, otvaralo je, samo po sebi, nove mogućnosti i nova polja istraživanja (up. Ivanić 1988: 235–243). Osim što je ukazao, takvim pristupom, na značaj određenih žanrova i njihovog formalno-diskursivog odnosa sa stvarnošću, posrednim, ali neprestanim pozivanjem na sistem(e) „glasova” i „jezika”, na prožimanja i poigravanja stilovima, Ivanić nagoveštava mogućnost proučavanja realizma kojim će, uprkos i zahvaljujući modernim metodologijama, biti spašeni i autor i retorička, autor-referencijalna dimenzija književnog stvaranja tako što će se autorov izbor, teme, žanra i jezika, neprestano sučeljavati i upoređivati sa sličnim izborima i sistemom sličnih tekstova, i to ne samo u okviru unapred datih nacionalnih okvira. Svojim naumom da uspostavi osnove sistema poetike koji počiva na univerzalnim, preskriptivnim kategori-

¹ snezana.milinkovic@fil.bg.ac.rs

jama, a da ne izgubi iz vida ni onaj neposredni, deskriptivni vid promišljanja književnosti, Ivanić je ponudio pristup i metod i za uporedno proučavanje koji će se, barem kada je reč o italijansko-srpskim poetskim paralelizmima u eposi realizma, ispostaviti obostrano plodonosan.

Kao što smo to već drugom prilikom istakli (up. Милинковић 2008: 60–83), ma koliko paradoksalna s obzirom na ogromne razlike u tradiciji, tvrdnja da su u XIX veku prilike u italijanskoj i onim sredinama koje su sebe doživljale delom srpske kulture u svojim osnovnim stremljenjima gotovo identične više je nego tačna. I srpski i italijanski, najpre kulturno-geografski, pa tek potom nacionalno-državni prostor tokom XIX veka doživljavaju i sprovode svoje „preporode“ (up. Стигичевић 1979), koji se ogledaju u preosmišljavanju i građenju određene tradicije koja će svoje ishodište pronaći u ustanovljenoj paradigmi nacionalnog identiteta, ugrađenog u moderni model nacionalne države, i u jednom i u drugom slučaju uspostavljene tek u drugoj polovini XIX veka. U tom procesu odabira i definisanja određenih individualnih karakteristika (up. Chabod 1998) kojeg vode i ostvaruju političko-kulturne elite, posebno mesto u obe sredine, premda s drugačijim predznakom, pripada pitanju *jezika*, i u njegovoj paraktičnoj dimenziji sredstva komunikacije, i kao književno-stilskoj istanci, a koje se može sažeti u dva osnovna postulata: poništavanje razlika između jezika (visoke) kulture i jezika *naroda* i stvaranje drugačijeg jezičko-književnog, pisanog izraza koji bi poništio vlastitu retorizovanu, „veštačku“ tradiciju i bio pravi odraz tog narodnog, sada određenog kao individualno-nacionalnog. Nakon svega rečenog, nema potrebe naglašavati da s obzirom na zahtevnost ili, tačnije, na tautološki, gotovo nemogući karakter takvog zadatka, jezičko pitanje, u svim svojim aspektima, određuje i prožima svekoliko književno stvaralaštvo, i italijansko i srpsko, tokom čitavog XIX i – rekli bismo – XX veka, podeljeno na različite književno-istorijske periode, ali koje vrlo često, u oba slučaja, a zbog većitog upinjanja u nedovršenom zadatku², u sebi sažima karakteristike više njih. Zato vrlo često kada govorimo o italijanskoj i o srpskoj književnosti XIX i početka XX veka uz pominjanje određenih opšteprihvaćenih perioda, poglavito realizma, upotrebljavamo mnoge „ali“ i „premda“, i zato nam za analizu i poimanje dela mnogih autora treba neka razuđenija shema od one prisutne u ustoličenom periodnom sistemu, shema poput one Ivanićeve koja ne osporava osobenost namere – da se iznađe novi način prikazivanja stvarnosti zvani realizam – već i prihvata teškoće, lutanja, suprisustva i preplitanja u ostvarivanju te namere. Možda najbolji primer pružaju dva u književnoj „vulgati“ neupitna pisca: Đovani Verga, sinonim za italijansku verziju punog realizma, *verizam*, i Simo Matavulj, „majstor pripovedač“ srpskog realizma. Ova dva gotovo savremenika, pružaju najbolji primer i zbog činjenice da nam za uspostavljanje paralelizama u njihovom razuđenom opusu nije potrebno nikakvo uporište klasične, kontaktne uporedne analize³, već ispada više nego dovoljna, a svakako svrhovita, tipološka shema propušte-
na kroz prizmu *jezika*.

2 Zanimljivo je primetiti da i dan danas, kada je o jeziku reč, Italiju i Srbiju povezuje konstantno „spašavanje“, „očuvanje“ i „definisanje“ pravog i pravilnog jezika koje se ogleda, između ostalog, u ogromnom broju publikacija, ne samo stručnjaka, već i novinara i esejista (s jednako podeljenim, dijametralno suprotnim stanovištima: tradicionalisti, „katastrofisti“ vs modernista, „optimista“). Kako tema izlazi iz okvira ovog rada, zaustavićemo se na ovim usputnim opaskama.

3 *Strictu sensu*, kontakata je, premda svedenih, bilo: ne samo da je par decenija mladi S. Matavulj itekako dobro vladao italijanskim jezikom, nego je i preveo jednu Verginovu novelu, *Sveci ratuju* (up. Милинковић 2008: 237). Ipak, držimo da ti neposredni dodiri, u takvom obliku, nisu imali gotovo nikakvog udela u formiranju Matavuljeve poetike.

Ni Verga, ni Matavulj nisu bili autori koji proklamuju i sami govore o svojim konačnim i unapred stvorenim ideološko-književnim postavkama, čak ni onda kada su se, poglavito u prepisci ili autobiografskoj prozi, prepuštali izletima u opšte, naizgled teorijsko. Nisu želeli da se priklone niti definišu raznim „izmima” (up. Милинковић 2009: 392–395) jer se njihovo „savesno posmatranje” (Matavulj) i diktat „nauke ljudskog srca” (Verga) kako su doživljavali književnost neprestano i postepeno izgrađivao u sučeljavanju i ogledanju s pripovednom materijom, s jedne, i književnom tradicijom, sa druge strane, bilo domaćom, bilo evropskom. Jedina konstanta u tom neprekinutom procesu traganja za odgovarajućim književnim izrazom koja ih nagoni da promišljaju i odnos fikcije i stvarnosti, i odnos autora i teksta, i odnos glasova u delu, kao i same forme, jeste sam jezik. Osobenog plurilingvalnog senzibiliteta zbog vlastitog skrajnutog, perifernog jezičkog porekla (Sicilije, u Verginom slučaju, Dalmacije u Matavuljevom)⁴ u odnosu na ustoličene kulturno-jezičke centre koji ih privlače, a i stovremeno i odbijaju vlastitom drugojačijošću (Firenca i Milano za Vergu, Beograd za Matavulja), i jedan i drugi autor pokušavaju da ovladaju prethodnim i tada prisutnim jezičko-stilskim modelima kako bi njihov izraz ne samo stekao neophodnu slobodu i neposrednost, već i poslužio kao ključni činilac „odbljeska” stvarnosti u književnom delu. Upravo zahvaljujući takvom odnosu i poimanju jezika, i u opusu Đ. Verge i onom S. Matavulja možemo relativno lako uočiti tragove diskursa koji se pograva romantičarskim prosedom (protorealizam), i na novou sižeja i u uživanju u izvesnoj jezičkoj ekspresivnosti, i u otklonima prvog lica u postavci pripovedač/autor (up. Иванић 1976: 106–115) i to ne samo na početku stvaralaštva, već i u docnijim fazama (up. Вукићевић 2009: 230–241); možemo uvideti kako se, sa svojih jezičko-stilskih pozicija, suočavaju i s temama programskog realizma, parodiraju forme i modele onog folklornog, dotiču se poetskog, nose s naturalizmom i prave izlete u postrealizam i nove književne modele izgrađene na odbacivanju načela realizma. A sve kako bi i sebi samima i svojoj publici dokazali i pokazali da je jedina realnost koja u književnosti može da postoji ona jezička, retorička i da, stoga, jedini pravi „realistički” predmet „realističke” književnosti može biti sam retorički, „artificijelni” i, u krajnjem ishodu, subjektivni aspekt jezika i razgolicavanje njegovih pretenzija da nam pruži „objektivnu” sliku stvarnosti⁵. Kako ovakva postavka prožima sve vidove jednog dela, od tema i motiva do same forme, kao dokaz izrečenog može poslužiti bilo koje ostvarenje Đ. Verge i S. Matavulja, ali ćemo se, na kratko, zaustaviti na dvama među najpoznatijim njihovim novelama, *Rosso Malpelo* i *Novi svijet u starom Rozopeku*, ne samo zato što pružaju, čini nam se, nedvosmislen primer za prethodnu tvrdnju, već i stoga što obe počivaju na narativizaciji lekseme ili izraza, odnosno, što narativni svet grade postepeno šireći semantički krug simbolično odabrane reči koja uspeva da stvarnost prikaže u svom „višem realizmu”, na način i viđen očima samih njenih protagonista.

4 S. Matavulj je – kako neposredno dočarava njegova prepiska, naročito s bratom – neprestano bio upitan nad značenjem određenih reči, a i koristio, u privatnoj komunikaciji, „svoj maternji” dalmatinski s brojnim leksičkim italijanskim i venetskim primesama (up. Зоговић 2011: 361–371). S druge strane, kako to takođe pokazuje poglavito njegova prepiska, i Đ. Verga nikada do kraja nije stekao potpunu sigurnost u pisanju italijanskim književnim jezikom jer mu je, pak, njegov „maternji” dijalekt bio prvi jezik (up. F. Bruni 1982: 75–177).

5 Posredni dokaz mogu pružiti i analize različitih verzija jednog te istog dela koje su tipične i za Đ. Vergu, ali i za S. Matavulja, među kojima se razlike ogledaju upravo u primeni drugačijih jezičkih rešenja. Up. Милинковић 2011: 31–46.

Novela *Rosso Malpelo* iz jedne od najuspelijih Verginijih zbirki, *Vita dei campi* (1880–1881)⁶, počinje sledećom rečenicom: „Malpelo se tako zvao jer je bio riđ; a bio je riđ jer je bio pokvaren i zao dečak, i već se videlo da će postati pravi lupez”. Svi potom uvedeni motivi – dečakov rad u rudniku uglja, hranjenje psa lutilice, odnos sa prijateljem, njegova smrt – predstavljaju razvijanje uvedene početne postavke i uvedenih reči: „pokvareni riđokosi”. Tu su, ako hoćemo, i svi oni u realizam učitani ideološki i književni postulati: bavljenje angažovanim temama (rad dece u rudniku), bavljenje socijalno skrajnutim slojevima, svet neukih i njihovih verovanja, pa i poigravanje nekakvim „neukim”, folklornim glasom, naznake „poetskog” u odnosu dečaka i prijatelja s invaliditetom. I istovremeno ništa nije tu jer je sve obesmišljeno jezikom i onim što taj jezik izriče koji je nama, publici, ali i samom autoru potpuno tuđ i stran i koji iscrtava nekakvu realnost gde su deca zla zato što se rađaju riđa. Ipak, i takva, ona jeste jedna od realnosti koju u svom subjektivnom viđenju, s dubokom verom da je krajnje objektivno, žive njeni protagonisti i nama je predočavaju vlastitim jezikom. Istovremeno, stavljaju nam jasno do znanja da ne pripadamo istim svetovima, te da se ni „oni”, ni mi ne možemo spasiti saosećanjem i paternalističkim pokušajem „prosvetljenja”, kao i da u tako odeljene, gotovo dijametralno suprotstavljene „realnosti” možda nikada nećemo biti u stanju ni da prodremo jer će one nastaviti da koegzistiraju u svojim odelitim vremenskim (ili, u slučaju date sredine, bezvremenim) tokovima koji se ni u jednoj tački ne presecaju.

Na sličan način, premda u drugačijem tonu, i S. Matavulj gradi svoju novelu *Novi svijet u starom Rozopeku*, prvi put objavljenu 1892. godine. Poigravajući se svojom omiljenom formom hronike, Matavulj kvazi-hroničarski naslov, a zapravo oneobičeni iskaz koji se, kako ćemo videti u samom tekstu, eksplicitno odnosi na ime kafane, a implicitno na poništavanje bilo kakvih vrednosnih distinkcija između starog i novog, između istorije i ne-istorije, vremena i nepomičnosti, polako se, u široj, hroničarskoj postavci, narativizuje u oba svoja značenja posredstvom ovoga puta obesmišljavajućeg širenja semantičkog kruga nekoliko reči, od kojih je jedna ustav, *konstitucion*. Ovako je opisan ustav dat „prostranoj ćesariji”: „U Rozopeku se malo i govorilo o tome događaju. Stariji i učeniji objašnjavaše mlađima, da je to jedan novi način, po kome će se birati ljudi, koji će graditi zakone. I Rozopek će birati čovjeka, koji je ići s ostalijem u Beč, da gradi zakone. A mari njeko hoće li taj posao vršiti oni što su i dosad, ili neki drugi! A kad se već mora birati čovjek, izabraće se „šjor pretur”, a da ko drugi”. Nakon tog prvog, samo uzgrednog pominjanja, nekoliko stranica potom „šjor advokato” će se, povodom Amrušovih prava, ponovo vratiti na tu temu: „To, truntašu Bepo, što sad imamo *koštitudion*. Razumiješ li? Nema više robova ni u Rozopeku, ni nigdje, jer sad vlada *koštitudion*!”. A u replici Mandaline, vlasnikove žene, sam pojam biva na prvi pogled preciznije, a zapravo negativnije određen: „Neka te vrag nosi i sa tvojim *koštitudionom*! (...) Odista je onaj Amruš podmitio ovu gadnu Đirafu da čini bunu ovdje... Odlazi, rđo jedna, nije naša kafana za *galabardine*”, misleći, naravno, na garibaldince. Reč se, malo potom, još jednom javlja, u opisu kako „pakosni Đirafa okupljaše i dalje ljude” i „govoraše o *koštici*”, kako je u Mandalininom rečniku i mogao biti nazvan ustav.

Ovo vraćanje jednoj reči i poigravanje njome ukazuje da se ne radi samo o uvođenju tipičnih izraza određenog kraja u nekakvoj „regionalizaciji” književnosti, već o ukazivanju na određeni način razmišljanja i zaključivanja, o osvetljavanju čitavog pojmavnog i etičkog sistema na kojem taj jezik i počiva. U prvom delu, u kom „stariji i učeniji” objašnjavaju mlađima, u slobodnom indirektnom govoru pojačanom ponav-

6 Kako je reč o jednoj od najproučavanijih zbirki, ovom prilikom ćemo uputiti na iscrpnu bibliografiju ponuđenu u Милинковић 2008: 215–216.

ljanjem realtivne zamenice „koji”, jasno je iskazano kakav se vrednosni sud daje tom novom pojmu, da bi se on, posle komičnog ponovnog uvođenja (advokat brani Amrušovo pravo da pije kafu kod Bepa), konačno negativno konotirao („buna”) i povezao s terminom koji u očima protagonista simboliše haos i prevrat, „galabardini”. Kao takav, logično je što pojam i reč na kraju postaju metaforični i podrugljivi izraz „koštica” koji gubi sve od svojih prvobitnih značenja i koristi se samo kao „uvreda” u lokalnom sukobu sredine gde se neki viši, nedodirljivi i, u krajnjem ishodu, nepojmljivi procesi i tokovi pretvaraju u lične i vrlo konkretne obračune koji su postojali odvajkada i postojaće zanavek. I pored komične intonacije, slika sveta je ponovo razbijena u nespojive krhotine, bez ikakvih vremenskih, ali ni jezičkih dodirnih tačaka. Jer postojanje i jezik, očigledno, ne počivaju na kakvoj u njih same učitanjoj identičnosti koju samo valja otkriti i ospoljiti, i ništa više.

Ipak, premda obojica krajnje pesimistični kada su mogućnosti realizma u pitanju i premda skloni da u otklonu od njegovih opštih, a i posebnih, nacionalnih postavki traže način njegovog ostvarenja, i Đ. Verga i S. Matavulj su možda više nego neki drugi, „neupitani” realisti uspeali da nam kažu nešto o svetu u kom i sami živimo, a što nam pomaže da ga spoznamo i u njegovim vanvremenskim i istorijskim zakonitostima, otkrivajući neočekivane sličnosti u na prvi pogled posve različitim fenomenima. To bi i trebalo da bude prvi zadatak književnosti kao fikcije, odvajkada. Kao što bi i prvi zadatak velikih istoričara i kritičara književnosti, kakav je D. Ivanić, bio taj da ostalima koji to nisu omogućće slobodnije kretanje putevima literature, kakvog god ona predznaka bila. Stoga ovaj skromni prilog, sa svim onim koji su mu prethodili, a na slične teme, ima mnogo toga da zahvali upravo njemu.

Literatura

- Bruni 1982: F. Bruni, *Storia di Verga*, Roma-Bari: Laterza.
- Вукићевић 2009: Д. Вукићевић, Мотив прељубе у приповеткама Симе Матавуља („Учини као Страхинић” и „Београдска деца”), у: Д. Иванић (приредио), *Књижа о Матавуљу*, књ. 9, *Сабрана дела Симе Матавуља*, Београд – Загреб: Завод за уџбенике – Српско културно друштво Просвјета, 230–241.
- Chabod 1998: F. Chabod, *Nazione e Romanticismo*, Roma-Bari: Laterza.
- Зоговић 2011: М. Зоговић, Симо Матавуљ и феномен плурилингвизма, у: *Симо Матавуљ: дело у времену*, Зборник радова са међународног скупа „Књижевно дело Симе Матавуља” (29. и 30. мај 2008), Београд: Филолошки факултет, 361–371.
- Иванић 1976: Д. Иванић, *Српска приповијестика између романтике и реализма* (1865 – 1875), Београд: Институт за књижевност и уметност.
- Иванић 1988: Д. Иванић, Ка поетици прозе у епоси реализма, у *Поетика српске књижевности*, Београд: Институт за књижевност и уметност, 235–243.
- Иванић 2009: Д. Иванић, Матавуљ у кругу тумачења, у: Д. Иванић (приредио), *Књижа о Матавуљу*, књ. 9, *Сабрана дела Симе Матавуља*, Београд – Загреб: Завод за уџбенике – Српско културно друштво Просвјета, 7–22.
- Милинковић 2008: С. Милинковић, *Преображаји новеле. Новела од В. Врчевића до С. Матавуља и италијанска новелистичка традиција*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.
- Милинковић 2009: С. Милинковић, „Виши реализам” италијанског веризма друге половине XIX века и дело Симе Матавуља, у: Д. Иванић (приредио), *Књижа о Матавуљу*,

књ. 9, Сабрана дела Симе Матавуља, Београд – Загреб: Завод за уџбенике – Српско културно друштво Просвјета, 392–400.

Милинковић 2011: С. Милинковић, Неколике напомене о стилским и реторичким поступцима у две верзије Матавуљевог романа „Бакоња фра Брне”, у: *Симо Матавуљ: дело у времену*, Зборник радова са међународног скупа „Књижевно дело Симе Матавуља” (29. и 30. мај 2008), Београд: Филолошки факултет, 31–46.

Стипчевић 1979: Н. Стипчевић, *Два прејорода. Студије о италијанско-српским културним и политичким везама у XIX веку*, Београд: Просвета.

POETICA DEL REALISMO SERBO E LA SUA DIMENSIONE COMPARATA ILLUSTRATA SULL'ESEMPIO DEI RAPPORTI LETTERARI ITALO-SERBI

Riassunto

Nell'individuare in alcuni contributi di D. Ivanić lo spunto e l'idea di un approccio comparato, per quel che riguarda il periodo del realismo nelle letterature serba e italiana, l'autrice del contributo si concentra, delineando un clima culturale e politico con molti punti in comune, sui parallelismi che intercorrono tra i due periodi letterari nella storia italiana e serba interpretandoli attraverso quello che secondo lei rappresenta il problema chiave nelle due società nell'Ottocento appena costituitesi in nazioni-Stato: la questione della lingua. Per illustrare alcuni dei suoi assunti si concentra brevemente sull'opera dei due maggiori rappresentanti dei rispettivi "verismi", su Giovanni Verga e su Simo Matavulj.

Parole chiave: Dušan Ivanić, studi comparati, realismo, verismo, G. Verga, S. Matavulj

Snežana S. Milinković

Bogusław B. Zieliński¹

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

VERTERIZAM U SRPSKOM REALIZMU I POLJSKOM POZITIVIZMU: LAZAR LAZAREVIĆ I BOLESŁAV PRUS

Prisustvo tipičnog romantičarskog motiva – figure Vertera i verterizma – predstavlja neobičnu pojavu u srpskom realizmu. Tri pripovetke Lazara Lazarevića (1851-1890), „Verter“ (1881), „Vetar“ (1889) i posthumno otkrivena „Švabica“, direktno se osvrću na motiv iz Geteovog romana. U književnosti poljskog pozitivizma – što predstavlja period realizma – slično prisustvo verterizma nije primetno. Ipak, pojedine osobenosti verterovskog stava mogu se uočiti u Vokulskom, protagonisti *Lutke* (*Lalka*), centralnog romana ovog perioda koji je napisao najznačajniji pozitivistički pisac Boleslav Prus (1847-1912). Srpske studije književnosti nisu propustile da ispituju verterovski motiv u prozi Lazara Lazarevića, koje su bile predmet brojnih studija tada dvadesetčetvorogodišnjeg Dušana Ivanića. Pripovetke „Švabica“ i „Vetar“ nadovezuju se na sentimentalističku tradiciju književnosti 19. veka koja se odlikuje naivnošću, liričnošću, detinjastošću, ali i iskrenošću emocija, širokim rasponom izraza i dinamičnim i dramatičnim preokretima u zapletu. Verterovska inspiracija u prozi Lazarevića i Prusa ima različite funkcije, iako potiče iz istog izvora i uprkos činjenici da su obojica pisaca pokušala da se suoče sa istim izazovom: krizom doba u kom su živeli. Verterizam u Lazarevićevoj prozi poražen je u sučeljavanju sa aksiološkim sistemom patrijarhalne porodice zasnovanom i štićenom od strane hrišćanske moralnosti pravoslavne crkve. Prus se, s druge strane, oslanja na verterovsku inspiraciju kako bi Vokulski i Rzecki bolje ilustrovali sudar svetova u prelaznom istorijskom razdoblju. Od Lazarevićeve inspiracije Geteom se ne očekuje da opravda postupke junaka, jer Jankove verterovske crte ga zapravo diskredituju. Lazarevićev književni svet nije postojao kao nezavisna ili prisvojena estetika i ontološko-epistemološki konstrukt, već se ulio u aksiološku perspektivu srpske patrijarhalne kulture. Vokulski popušta pod opsesijom koja se otelovljuje i simbolizuje kroz ženu, dok verterovski kod savršeno objašnjava njegove dileme, osećanja, snove i složenost uma. Ipak, tragedija Vokulskog potiče iz potpune zbrkanosti dva poretka, dva vrednosna sveta. Vreme u kom je živio bilo je takvo, doba u kom prethodno dobro poznati metodi religiozne spoznaje više nisu važili, kada romantičarska strast više nije postojala, jer Vokulski već živi u doba racionalizma i scijentizma.

Ključne reči: Lazar Lazarević, Boleslav Prus, verterizam

Prisustvo tipičnog romantičarskog motiva, Vertera i verterizma, u srpskom realizmu predstavlja svojevrsni fenomen. Tri pripovetke Laze Lazarevića (1851–1890), *Verter* (1881), *Vetar* (1889) i posthumno pronađena *Švabica* na neposredan način se nadovezuju na motiv romana velikog Getea. U književnosti poljskog pozitivizma (takav je naziv realističke epohe u poljskoj književnosti) motiv verterizma se ne pojavljuje na sličan, izrazit, bezmalo demonstrativni način, ali elementi Verterovog stava odlikuju glavni lik, Vokulskog, vodećeg romana epohe – *Lutke*, dela najvažnijeg pisca pozitivizma, Boleslava Prusa (1847–1912). Prusov roman popularizovala su takođe dva filma i brojne dramaturške inscenizacije. Godine 1968. bila je premijera poljskog igranog filma u režiji Vojčeha Hasa po njegovom vlastitom scenariju, adaptaciji romana Boleslava Prusa pod istim naslovom. Desetak godina nakon filmske premijere (1977) urađena je televizijska serija od devet epizoda u režiji Rišarda Bera, a scenario na osnovu Prusovog romana napisali su Aleksander Šćibor-Rilski i Jadviga Vojtilo.

1 zielbog@amu.edu.pl

Srpska nauka o književnosti nije zanemarila motiv Vertera u prozi Laze Lazarevića, jer je to bio predmet brojnih studija, čiji su autori bili, između ostalog: Živomir Mladenović, Miloš Trivunac, Ljubomir Nedić, Jovan Skerlić, Velibor Gligorić, Milan Kašanin, Dragiša Živković, Dimitrije Vučenov, Slavko Leovac, i, naravno, Dušan Ivanić.

Istraživanja *Lutke* Boleslava Prusa su na neki način kanon poljskih proučavanja književnosti pozitivizma, teorije i istorije poljskog romana, jer je *Lutka* jedan od najvažnijih poljskih romana i jedna od ključnih karika poljske debate o aktuelnosti dveju osnovnih paradigmi poljske tradicije – romantičarske i pozitivističke². U dosadašnjim istraživanjima junak *Lutke*, Stanislaw Vokulski, razmatran je kao lik koji poseduje romantičarske i pozitivističke osobine, ali verterizam tog lika³, što je cilj ovoga rada, nije bio detaljno analiziran⁴.

Švabica, Verter, Vetar i Lutka

Pripovetku *Švabica* napisao je tada 25-godišnji Lazarević, najverovatnije 1874/1875 za vreme boravka u Berlinu⁵. Epistolografska karakteristika pripovetke daje tekstu formu intimnog dnevnika, svedočanstva sudara magične Snage ljubavi i patrijarhalnih normi, tradicionalističke porodice. Pripovedač vezu sa mladom Nemicom vidi kao izdaju Srbije, majke, porodice, prijatelja, a brak sa ženom iz tuđe zemlje i druge vere bilo bi otpadništvo, moralna izdaja patrijarhalnog sveta. Balast patrijarhalnih normi uništio je ljubav i smrvila, kao čoveka, mladog junaka⁶.

Pripovetka *Švabica* nastavlja tradicije sentimentalne književnosti XIX veka, za koju je karakteristična naivnost, infantilnost ali i istinitost osećanja koja osciliraju u širokom dijapazonu ekspresije s dinamikom dramatičnih preokreta radnje. Junakove emocije ispunjavaju intimni dnevnik, stvarajući karakterističnu osobinu verterizma pripovetke.

Pripovetka *Vetar* ima sličan motiv kao *Švabica*. Junak pripovetke, Janko, odriče se ljubavi prema plemenitoj i lepoj kćeri slepog Đorđa, jer je primetio da majka svim srcem ne prihvata izbor objekta njegove ljubavi. *Vetar* potvrđuje da su potke i motivi verterizma pratili pisca dugi niz godina.

„Ako je u Verteru nastojao da bude ironičan i satiričan, u Vetru on je, mada ne spominje Vertera, sentimentaln, čak i idiličan, ne samo zato što govori o takvoj ličnosti nego i što sam tako oseća. Lazarevićeva ambicija da izrazi platonsko-hrišćanske vizije i opsesije jed-

- 2 Poljski „Rečnik književnih termina” definiše verterizam kao „model stava književnog junaka i istovremeno uzor ponašanja, koji je trajno ušao u književnost i etos kraja XVIII i prve četvrtine XIX veka zahvaljujući Patnjama mladog Vertera J. V. Getea. Osnovni elementi verterizma su: preterana emocionalnost, posmatranje sveta kroz prizmu sanjarenja i poezije, nepristajanje na konvencije i moralne norme uz pesimistički osećaj besmislenosti života: on je izražen u tzv. svetskom bolu (Weltschmerz), koji najčešće kulminira samoubistvom. Od Geteovog dela u evropskim književnostima počinje duga serija dela koja se nadovezuju na primer verterijade. [...] U Poljskoj se verterizam pojavio u brojnim sentimentalnim romanima, kao i u stvaralaštvu romantičara (npr. Gustav iz II dela Mickjevičevih Zadušnica): romantičarski pesnici su često po uzoru na Vertera stilizovali svoje biografije. *Słownik terminów literackich*, pod red. J. Sławińskiego. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź, 1988, 563.
- 3 H. Markiewicz, „*Lalka*” Bolesława Prusa. Warszawa 1967; Bolesław Prus 1847–1912. *Kalendarz życia i twórczości*. Opr. K. Tokarżówna i S. Fita. Pod red. Z. Szweykowskiego. Warszawa 1969; S. Melkowski, *Poglądy estetyczne i działalność krytycznoliteracka Bolesława Prusa*. Warszawa 1963; Z. Szweykowski, *Twórczość Bolesława Prusa*. Warszawa 1967. H. Markiewicz, *Pozytywizm*. Warszawa 1978.
- 4 Konstanty Wojciechowski, *Werter w Polsce*. Lwów-Warszawa-Kraków 1925; Zapis ličnog čitanja „Lutke” je esej Olge Tokarčuk „Lalka i perla”. Kraków 2001.
- 5 Up. Živomir Mladenović, *Srpski realisti*. Beograd 2007, 92.
- 6 V. Gligorić, *Srpski realisti*. Beograd 1956, 143.

nog starinski sentimentalnog intelektualaca najčešće su donele bolećive i patetične komentare psiholoških stanja i postupaka ovog razneženo-žalostivog junaka⁷.

Lutka je nastajala kao roman u nastavcima i bila je objavljivana od 1887–1889. Godine u dnevnom listu „Kurier Codzienny”, dok kao knjiga izlazi 1890. godine u varšavskoj izdavačkoj kući Geberthner i Wolf. Ruska cenzura dva puta je ingerisala u tekst: za vreme štampanja nastavaka i prilikom izdavanja knjige⁸. Glavni junak romana u poljskoj masovnoj kulturi je simbol preduzetništva i povezuje osobine romantičara i pozitiviste. Široku panoramu poljskog društva predstavljaju aristokratija i plemstvo, prikazani kao anahroni slojevi, građanstvo reprezentuju epizodni junaci i Jevreji koji su pokazani kao neobično preduzetan i aktivan narod, angažovan u poljski oslobodilački pokret.

Način kreiranja lika proisticao je iz dostignuća savremene nauke, jer je pisac rado koristio znanja o izražavanju emocija, preuzeta iz radova Čarlsa Darvina. Snovi, halucinacije i priviđenja junaka povezani su s dostignućima tadašnje psihologije (Viktor Feliks Šokalski, Hipolit Ten), a neuroze i psihički poremećaji iz radova Riharda Krafata-Ebinga. Prus je u roman uveo niz romantičarskih motiva. S tom epohom najjače je povezan lik Žeckog, vernog uverenjima o ulozi istaknutih pojedinaca (Napoleona i Vokulskog) i veri u sveopštu pravdu, kao i životne uloge Žeckog, tipične za romantizam (zaverenik, vojnik koji se bori za slobodu, emigrant, platonski ljubavnik). Duboki konflikt sa društvom i volja za radikalnim popravljanjem stvarnosti, borba između vlastite individualnosti i osećaja obaveze prema društvu povezuju sa romantizmom i Stanislava Vokulskog.

Istraživačka tradicija

Godine 1970. u časopisu „Književna istorija” objavljen je opširan članak posvećen pripoveci *Verter Laze Lazarevića*, tada 24-godišnjeg Dušana Ivanića⁹. Strukturalističke inspiracije Ivanićeve studije, do danas aktuelne, veoma su se razlikovale od pozitivističke i genetičke tradicije istraživanja Lazarevićevog stvaralaštva.

Ljubomir Nedić je u studiji o Lazarevićevom stvaralaštvu, objavljenoj 1904. godine u „Srpskom književnom glasniku”, da negativnu ocenu piščevog dela, ali ne mogavši poreći postojeću književnu vrednost, njegov stav je pun protivrečnosti¹⁰. Nedićevo mišljenje je kontradiktorno jer negira Lazarevićev pravi pripovedački talenat, invenciju i lak i tečan stil u pričanju. Ali s druge strane Lazarević je, po Nedićevom mišljenju, posedovao neobični umetnički takt, veštinu¹¹.

Tim tragom ide i Skerlić, pišući u članku „Sve će to narod pozlatiti u francuskom prevodu”, objavljenom u „Odjeku” (1906), da je realizam Lazarevića „samo polurealizam ili bolje rečeno modernizovani idealizam”¹². Skerlić u drugom tekstu u „Savremenu” i SKZ (1906) pod naslovom *Laza K. Lazarević* govori da je pisac „idealist, konservativan tradicionalist, optimist i umetnik”. U nastavku kaže da je Lazarevićevo delo „lično, subjektivno, čak lirsko i autobiografsko” i da je, iako je ubrojan u realiste, bio „sentimentalac”, „idealistička priroda, modernizovani romantičar, pisac srca koji je za

7 S. Leovac, op. cit., 251.

8 Józef Bachórz *Wstęp*. U: Bolesław Prus: *Lalka T. I*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1998, CXLV.

9 D. Ivanić, *Verter Laze Lazarevića*, „Književna istorija”, Beograd, 1970, II, 8.

10 Z. Mladenović, *Srpski realisti*, 532.

11 Z. Mladenović, *Srpski realisti*, 532.

12 J. Skerlić, *Sve će to narod pozlatiti u francuskom prevodu*. PIK, III, 1964, 72–73

srca pisao, subjektivan i idealistički realist¹³. Skerlić vidi *Švabicu* kao polje bitke između „načela tiranske patrijarhalnosti i slobodnog individualnog stremljenja”, između „idealnog sveta tradicije” i novog „rušilačkog”¹⁴.

I Skerlićevi i Nedićevi zaključci su protivrečni: „Lazarevićeve moralne ideje nam izgledaju arhaične; njegov optimizam nam izgleda naivan. Ali, u naknadu za sve to, on je, ako ne veliki umetnik, a ono svakako veliki veštak, i u pripoveci označuje veliki i neosporan napredak”¹⁵. Skerlićeve konstatacije se potpuno podudaraju s Nedićevom ocenom kad Skerlić piše: „I pored „opšteg mesta srpske književne kritike” da je on „nedamnašeni velikan u srpskoj pripoveci” i da glas koji pisac uživa „ne odgovara njegovom stvarnom talentu i pravoj vrednosti”¹⁶.

Slavko Leovac epohu stvaralaštva realista ponekad naziva vremenom antiverterizma u kojem je Lazarević vodio bitku protiv sentimentalnih i romantičarskih tendencija epohe, koje po njegovom mišljenju nisu odgovarale racionalističkoj tradiciji patrijarhalne filozofije i realističkom i naučnom iskustvu¹⁷. Leovac u Lazareviću vidi pisca koji prezentuje junake iz intelektualnih krugova koji oštrije vide sporove i konflikte između „još žive tradicije osveštanih vrednosti i novog, modernog građanskog sveta i njihovih vrednosti”¹⁸. Lazarević je posebno osećao sukobe između onog što je tradicionalni kolektivni etos i onog što je noviji, individualistički etos, kako na socijalnom tako i na psihološkom planu¹⁹.

Dušan Ivanić u svom članku iz mladih istraživačkih godina razmatra problematiku *Vertera* Laze Lazarevića i uviđajući mnoštvo „oprečnih mišljenja” o tom tekstu koja ukazuju „na izuzetnu složenost i teže uhvatljive elemente za potpunije definisanje umjetničkih kvaliteta i problematike”²⁰, skreće pažnju na činjenicu da su u delu prisutni „čvrsti oslonci za neujednačeno vrednovanje, nezavisni od periodičnih pomjeranja ukusa i duhovnog ustrojstva”²¹. Ivanić analizira pripovedne strategije, lik glavnog junaka, ulogu jave i sna i dr. Ivanićev istraživački postupak povezuje različite elemente gradnje dela sa semantičkim potencijalom, izdvajajući tri pripovedne strukture. Početnu, ironičnu dispoziciju pripovedača zamenjuje sentimentalno-pateitični ton, ironiju je savladao sladunjavi lirizam, karakterističan za punoću unutrašnjeg života junaka. Treća pripovedačka struktura opisuje Jankovo ponašanje nakon Marijinog odlaska, obuhvata misli o samoubilačkoj smrti, komentarisanje Geteovog romana i kritičko mišljenje Mladena o Verteru i verterizmu. Pisac, nastavlja istraživač, seže po ironiju, raskrinkavajući uvreženo malograđansko mišljenje, gde se male stvari pretvaraju u sudbonosne”²². „Elementi uvodnog raspoloženja ostaju među najprisutnijim u toku cijelog pripovjedanja, a samom pripovjedaču omogućuju da se postavi iznad svijeta (junaci, situacije, događanja)”²³. Pripovetka povezuje „ujednačenost tona pripovjedanja sa izrazitom podrugljivošću, nonšalatnošću i sugestijom banaliteta”²⁴. Ivanić

13 Z. Mladenović, *Srpski realisti*, 535.

14 Z. Mladenović, *Srpski realisti*, 536.

15 Z. Mladenović, *Srpski realisti*, 537–538.

16 Z. Mladenović, *Srpski realisti*, 538.

17 S. Leovac, *Portreti srpskih pisaca XIX veka*. Beograd 1978, 250.

18 Slavko Leovac, op. cit., 250.

19 S. Leovac, op. cit., 250.

20 D. Ivanić, *Verter Laze Lazarevića*, „Književna istorija”, Beograd, 1970, II, 8, 755.

21 Up. D. Ivanić, *Verter Laze Lazarevića*, 757.

22 D. Ivanić, *Verter...*, 756.

23 Ibid.

24 Ibid.

u zaključku povezuje stilističko-pripovedački sloj sa slojem aksiologije lika. Glavni junak „je degradiran u uvodnom i završnom dijelu, uzdignut u središnjem. Lazareviću je na tome dosta zamjerano”²⁵.

Kritički sud Jovana Skerlića o Lazareviću, piše Ivanić, proisticao je iz toga što je autor *Vertera* bio na suprotnom kraju Skerlićevog aktivističkog i modernizacijskog programa. „U njegovom pripovjedačkom djelu je prečesto naglašena pasivnost, puštanje da sve teče po volji drugih, prepuštanje vanjskim uticajima, van čisto unutar-njih potreba”²⁶.

Srpski i poljski Verter

Karakteristična osobina poljske književnosti XIX veka, za razliku od srpske, bila je pojačana sentimentalnost²⁷. U istoriji evropske književnosti verterizam se nalazi kao posredni element između rusozima i bajronizma²⁸.

Lazarević je direktno od Rusoa i Getea primenio u *Švabici* autobiografsku konvenciju, jer se autor pojavio u ulozi izdavača koji predstavlja tuđe ispovesti. U *Lutki* su samo *Memoari Žeckog* romantičarski trag autobiografizma. U Rusoovim i Geteovim romanima, kao i u Lazarevićevim pripovetkama i Prusovom romanu, pojavljuje se motiv samoubistva i, u izvesnoj meri u vezi sa Lazarevićem, razlike staleža i motiv bračne vernosti, koji se iz grupe tih četvorice autora ne pojavljuje samo u Prusovom romanu. U Rusoovoj, Geteovoj i Lazarevićevoj prozi javljaju se tri osobe: muž, žena i taj treći koji njega poštuje, a nju voli. U Geteovom *Verteru* dolazi do jačanja osećanja, a u *Novoj Eloizi* je osećanje prošlo. Kod Getea imamo *crescendo*, a kod Rusoa – *decrescendo*. Bu-jica osećanja u Geteovom i Lazarevićevom *Verteru* je savladana, a u Prusovom romanu talasa. Stihijska sila ljubavi i njena snaza u *Novoj Eloizi* poprima formu čulnog „jedinstva duša”, a u Geteovom i Lazarevićevom *Verteru* junak se bori sa strastima, a ljubav ima formu idealne, platonske emocije.

Rusoov i Geteov roman razlikuju se po odnosu prema prirodi²⁹. Verter u okrilju prirode traži smirenje, osećaj smirenja je naivan, a kasnije, pod uticajem nesreće, biva sentimentaln, priroda najzad postaje grob. Kod Rusoa nema uranjanja u prirodu, ali Ruso voli divlju, moćnu, romantičnu prirodu. U realističkim delima Lazarevića i Prusa priroda igra manje važnu ulogu, jer je od značaja gradski prostor kao prirodni prostor ljudske egzistencije. Poetika prostora nije u centru interesovanja ovog teksta, ali se može dodati da Prusov roman ima prilično uravnotežen odnos prema Istoku (Rusiji i Sibiru, gde je Vokulski stekao imanje, iako je „sibirski motiv” junakove biografije carska cenzura izbacila), Varšavi i Poljskoj koju Vokulski prezire i Parizu gde je realizovao svoje snove. Lazarević pak održava snažnu suprotnost između Srbije i ne-Srbije, onog što je srpsko i onog što je švapsko³⁰.

Vertera i Vokulskog na početku muči pesimizam i glupi, tupi i ograničeni ljudi. Sveprisutni konvencionalizam, ceremonijal, licemerje. Otud Verterova usamljenost koja je „odličan melem” i prezir prema izveštačenosti. Mešavina pesimizma, rezigniranosti i prezira izaziva emocionalno variranje, neuravnoteženost koja je prelazak iz

25 Ibid, 759.

26 Ibid, 771.

27 Up. Konstanty Wojciechowski, *Werter w Polsce*. Lwów-Warszawa-Kraków 1925, 3.

28 Ibid, 3.

29 Wojciechowski, 15.

30 Up. Jovan Deretić, *Istorija srpske književnosti*, Beograd 1983, 384.

krajnosti u krajnost, od melanholije do strasti³¹. Takvo viđenje sveta karakteristično je samo za Vokulskog. Vokulski, kao i Verter, oseća prezir prema aristokratskom okruženju, konvencijama i licemerju. Pripovedač naziva borbu koju u mislima vodi zaljubljeni 46-godišnji Vokulski kao sukobom između razuma i zaslepljenosti, ali je to isto tako borba između težnje da imovinsku poziciju kruniše osvajanjem 23-godišnje gospođice iz aristokratije – lepe i gorde, iako udvarač prezire njen svet, a s druge strane straha da ne ispadne smešan ukoliko taj cilj ne postigne³².

Osećanje koje vlada verterovskim junacima je moćna sila. Spram snage strasti razum je nemoćan, postaje žrtva slabe volje. „Čovek je samo čovek, a ono malo pameti što neko možda ima neće doći do izražaja kad strast bukne i prodre preko granica ljudske moći” (Gete, *Patnje mladog Vertera*, I. 12. avg.). Vokulski je neurotičan lik. Skoro nikad ne ispoljava emocije i osim ljubavi prema Izabeli skoro nikad samom sebi ne priznaje šta oseća. Umesto toga prelazi na dela. Ljubav Vokulskog prema Izabeli je bliska iluziji, jer Vokulski ne zna Izabelu kada se u nju zaljubljuje³³. Vokulski voli predstavu o Izabeli koju nosi u sebi. Ta ljubav je projekcija na objekat ljubavi sopstvenih očekivanja, imaginacija, snova, želja. Potiču iz tako udaljenih svetova da je teško zamisliti njihovu komunikaciju. Vokulski voli, ali ne zna koga voli³⁴.

Ono čime se ponosi Verter je živa mašta i uzavrelo srce. Svet fantazije identifikuje sa stvarnim svetom. „Srce je jedini moj ponos, jedini izvor svega što imam: svake snage, svake sreće i svih poraza. Bože moj! Ono što znam može znati svako – srce pripada meni” (II. 9 maja). To srce „samo sobom plamti”. Još pre nego što je upoznao Lotu Verter ga tretira kao bolesno dete³⁵. „Mazim to svoje srdašce kao bolesno dete; svaki mu protoke dopuštam” (Gete, *Patnje mladog Vertera*, I. 13. maja). Janko voli infantilno, takođe identifikujući svoje vlastite fantazije sa stvarnim svetom, ali ključnu ulogu igra književnost. U pripovesti se vodi svojevrsni dvoboj između „književnosti” u kojem su *Patnje mladog Vertera* pretrpele poraz sa Njegošem, *Marseljezom* i *Don Kihotom*. Lazarević heroici Njegoša suprotstavlja veštački sentimentalizam „švapske književnosti”.

Vokulski razmišlja kako bi se zajednički život s Izabelom mogao srediti, ali u tim planovima nema govora o ljubavi. Zato postoji briga neće li dovesti u opasnost njegovu ambiciju. Pod prividom navodno velikog osećanja kriju se pustoš i strah. Iz te perspektive teško je poverovati u uveravanja Vokulskog u njegovu ljubav „kakve još nije bilo na svetu” (Gete, *Patnje mladog Vertera*, t.2. s. 381). Vokulski nije imao dovoljno snage da utiče na prirodu veze sa Izabelom. Bio je pasivan i nemoćan. Izabeli je upućivao naizmenično reči obožavanja i servilnosti ili reči pune oholosti. Vokulski u Izabelinom društvu često je ispoljavao nedostatak samouverenosti³⁶. Henrik Markjevič je konstatao da je junak „Lutke” bio u svojoj emociji „veliki, bespomoćni ćutljivac”³⁷. Prus je od Vokulskog učinio mudrog i učenog čoveka, dovoljno zgodnog i prilično imućnog, preduzimljivog i iskusnog. Dao mu je ozbiljnost srca i renome te ozbiljnosti u svetu romana. Verterovo „rasplamsalo srce” je Ahilova peta Vokulskog, jer jedini uzrok njegove tragedije je upravo to što se zaljubio³⁸.

31 Wojciechowski, 6.

32 Olga Tokarczuk, *Lalka i perla*, 19.

33 Tokarczuk, 59.

34 Tokarczuk, 60.

35 Wojciechowski, 7.

36 Olga Tokarczuk, op. cit., 27.

37 H. Markiewicz, „*Lalka*” *Bolesława Prusa*. Warszawa 1967, 42.

38 Józef Bachórz, Wstęp, u: *Lalka*. Opr. J. Bachórz. Wrocław-Warszawa-Kraków 1991, LVIII.

Raspłamsalo srce zajedno s prevelikom senzibilnošću dovodi do preterivanja u osećanjima koja se ispoljavaju veoma izrazito. Emocionalne reakcije junaka su neproporcionalne u odnosu na situaciju, preterane u manifestovanju i po pravilu se završavaju suzama i plačem (Gete, Patnje mladog Vertera, 1. jula, 8. jula, 21. avgusta, 10. septembra, 4. decembra). Verter prezire loš ali realan svet i baca se u svet emocija. Slep o srlja u ljubav, najplemenitije i najstvarnije osećanje, jer „ništa sigurno ne čini čoveka neohodnim kao ljubav” (Gete, Patnje mladog Vertera, I. 15. avg.). Po Verterovom mišljenju ljubav, kao i umetnost, iziskuje potpuno predavanje.

Vokulski obožava voljenu Izabelu i prezire je. Bolesno je ljubomoran. Ne trudi se da shvati da li je njegova ljubomora opravdana, ne napreduje u upoznavanju voljene. Uzaludno gubi vreme i energiju, ne mogavši izaći iz začaranog kruga neproverenih pretpostavki³⁹. Junak *Lutke* često pokazuje svoju patnju i ima sklonost da se naslađuje vlastitom patnjom⁴⁰.

Junak *Vertera* Laze Lazarevića je žrtvovao vlastitu sreću, odričući se ljubavi prema Nemici, birajući vrednost, kako je mislio višu i nadrednu, tradicionalne patrijarhalne porodice. Junak njegove pripovetke i Vokulski ostaju usamljeni, prvi odustaje od ljubavi, a drugi je se odriče. Prvi je moralno smrvljen i nema snage da ostvari zadatke koje je hteo da nauči odlazeći u beli svet. Međutim, Vokulski, kao romantičarski junak, doživljava individualnu transformaciju i u Parizu otpočinje novu etapu svog života.

Ljubav Geteovog junaka Vertera je najčistija, najidealnija, on slavi svoju voljenu, obožava je, sanja o njoj danju i noću, ona je savršena i ona je celi svet. „A ipak nisam kadar da ti rekнем kako je savršena i zašto je savršena; riječju: ona je zarobila cijeli moj duh” (I, 16. lipnja). Gligorić u liku junaka *Švabice* vidi lik mladića koji u ljubavni odnos stupa sa izvesnom sirovošću i divljinom, ali devičanski čist, skrupulozan u patrijarhalnom shvatanju ljubavnih odnosa⁴¹.

Ljubav Vokulskog ima lice i naličje, jer Izabela u Vokulskom izaziva istovremeno gotovo oprečne i krajnje emocije. S jedne strane upadljiv je intenzitet i mističan karakter osećanja, a sa druge – razmatrao je da li je žena za kojom je ludeo obična koketa umišljene glave ili možda kao i on zabludelo biće koje nije našlo svoj pravi put. Prosudjujući njena dela, to je udavača koja traži najbolju partiju; gledajući joj u oči – to je andeoska duša kojoj su ljudske konvencije sputale krila” (t. 2, 151–152)⁴². Sindrom Vokulskog je takva vrsta uverenja po kojoj se ljubav, prijateljstvo i poštovanje drugih može dobiti samo za ono što se radi, a ne za ono kakav je ko⁴³.

Verterova ljubav je lišena čulnosti. „Ona mi je sveta. Svaka požuda zamire u njenom prisustvu.” (I. 16. jula). A kada Vertera muče snovi čulnim priviđenjima, kada u snu vidi Lotu prigrljenu uz grudi, više nemirno: „Ja se plašim samog sebe! Zar moja ljubav prema njoj nije najsvetija, načišća, prava bratska ljubav? Jesam li u svojoj duši ikad osetio kakvu nećudorednu želju? (II. 14. decembra). Ljubav Vokulskog je zagonetna zbog toga što on sam o sebi zna onoliko koliko mu tačnih i pametnih stvari govore drugi i da to ništa ne menja. Ne može prestati da voli i ne može da živi voleći gospođicu Izabelu. Ljubav je za njega egzistencijalni problem⁴⁴.

39 Olga Tokarczuk, 21.

40 „Neurotičar [...] banalan događaj doživljava kao katastrofu i njegov život postaje niz muka koje ga izbacuju iz ravnoteže”. K. Horney, *Nerwica a rozwój człowieka*. Warszawa 1978, 78.

41 V. Gligorić, op. cit., 143.

42 Olga Tokarczuk, op. cit., 28–29.

43 Tokarczuk, 35.

44 Marta Piwińska, *Miłość romantyczna*. Kraków 1984, 450.

Ljubav Vokulskog prebacuje težište iz čulne u egzistencijalnu i metafizičku dimenziju. U vreme romantizma biografije ljubavnih iskustava, čak i kad su bile blizu buntovničkog samoubistva, bile su spremne da se jadaju Nebesima koja nisu prazna. Vokulski na umoru ne bi mogao napisati tako kao što je Verter mogao Loti: „Idem svome Ocu, koji je i tvoj. Njemu ću se izjadati, a on će me tešiti dok ti ne dođeš. Onda ću ti poleteti u susret, zagrliću te i ostati s tobom pred licem Beskonačnog u večnim zagrljajima”. Vokulski nema tu šansu, jer zbog ljubavi stoji spram tajne vlastite čovečnosti u svetu u kojem ne postoji sigurnost u postojanje Boga⁴⁵.

Završetak

Verterovske inspiracije u Lazarevićevoj i Prusovoj prozi, iako proističu iz istog izvora, imaju drugačije funkcije, iako su se pisci trudili da odgovore na isti izazov: kriza savremene epohe. Verterizam u Lazarevićevoj prozi zasnivao se na sudaru s aksiološkim svetom patrijarhalne porodice, čije fundamente čuva hrišćanska moralnost pravoslavlja. Slavko Leovac pravilno primećuje, pišući da je Lazarevićev Verter „prevashodno pripovedačko-publicistički pamflet protiv verterizma, a na momente i protiv Geteovog *Vertera*. Autorov pokušaj da ironično pripoveda o ljubavnim vizijama glavnog lica i da osvetli ljubavne muke ovog neslavnog junaka, koji je inače okovan regulama patrijarhalno-malograđanskog morala”⁴⁶. Prus je posegnuo po verterovske inspiracije kako bi likovi Vokulskog i Žeckog ilustrovali konflikt dvaju svetova prelazne epohe.

Zaljubljeni Janko je karikaturalni lik u svetu „istinskih” ljudi Lazarevićevog književnog sveta. Proveo je nekoliko godina na studijama u inostranstvu: sanjar, fantasta, čudak. Janko je u izvesnom smislu žrtva evropskog romantizma⁴⁷. Inspiracija Geteovim delom ne služi tome da postane opravdanje postupaka tog junaka, upravo obrnuto, verterizam Janka služi tome da čitanje Geteovog dela u Lazarevićevom književnom svetu bude opravdanje za „grešnu” ljubav⁴⁸. Lazarevićev književni svet koji se oslanja na Geteove nemačke inspiracije nije se pojavio kao autonomna ili adaptirana estetsko-ontološka i epistemološka konstrukcija, već ga je progutao aksiološko-svetonazorni kompleks srpske patrijarhalne kulture. Lazarevićevo delo na sličan način interpretira Velibor Gligorić, konstatujući da su Lazareviću očevidno antipatična Verterova romantičarska jadikovanja, u kojima vidi pozerstvo, retoriku suza. Verter u njegovim očima oličava nemački romantičarski sentimentalizam, koji je nepodnošljiv onom njegovom stavu trezvenog, racionalnog patrijarhalnog čoveka, koji se često javlja u njegovim pripovetkama⁴⁹. Sličnog je mišljenja i Jovan Deretić: „Лазаревићев интелектуалац, обично школован у иностранству (попут самог писца), склон сентименталним сањарењима и заљубљивању на први поглед, разапет је између тежња за индивидуалном слободом и строгих захтева патријархалног морала. Сукоби се ту решавају на исти начин као у идиллама, враћањем ’заблуделог’ у крило заједнице, али најчешће са супротним последицама на даљу судбину јунака: жртвовање личне слободе не доноси спокојство и срећу, него пустош и очајање”⁵⁰.

45 Józef Bachórz, *Wstęp*, u: *Lalka*. Opr. J. Bachórz. Wrocław-Warszawa-Kraków 1991, LX.

46 S. Leovac, op. cit., 250–251.

47 Z. Mladenović, op. cit., 97.

48 Up. V. Gligorić, op. cit., 149.

49 V. Gligorić, op. cit., 148–149.

50 Jovan Deretić, *Istorija srpske književnosti*. Beograd 1983, 384–385.

Vokulski podleże opsesiji koju izražava i simbolizuje žena, a verterovski ključ odlično objašnjava njegove nedoumice, emocije, snove i komplikovana ličnost. Drama Vokulskog proističe ipak iz kompletnog mešanja dvaju poredaka, dvaju svetova vrednosti. S jedne strane je to epoha u kojoj je živeo, epoha u kojoj su nestali ranije dobro poznati putevi verske spoznaje i više ne postoje romantičarski zanosi. Ostalo je teško i ogromno nasleđe francuske revolucije. S druge strane, Vokulski živi u doba racionalizma i scijentizma⁵¹.

Literatura

- Bachórz Józef, 1998, *Wstęp*. u: *Bolesław Prus*: Lalka T. 1. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Deretić Jovan, 1983, *Istorija srpske književnosti*, Beograd.
- Gligorić Velibor, 1956, *Srpski realisti*. Beograd.
- Horney Karel, 1978, *Nerwica a rozwój człowieka*, Warszawa.
- Ivanić Dušan, 1970, *Verter Laze Lazarevića*, „Književna istorija”, Beograd.
- Leovac Slavko, 1978, *Portreti srpskih pisaca XIX veka*, Beograd.
- Markiewicz Henryk, 1967, *Lalka Bolesława Prusa*, Warszawa.
- Markiewicz Henryk, 1978, *Pozytywizm*, Warszawa.
- Melkowski Stefan, 1963, *Poglądy estetyczne i działalność krytycznoliteracka Bolesława Prusa*, Warszawa.
- Mladenović Živomir, 2007, *Srpski realisti*, Beograd.
- Piwińska Marta, 1984, *Miłość romantyczna*, Kraków.
- Szweykowski Zygmunt, 1972, *Twórczość Bolesława Prusa*, Warszawa.
- Tokarczuk Olga, 2001, *Lalka i perła*, Kraków.
- Tokarżówna Krystyna i Fita Stanisław, 1969, *Bolesław Prus 1847-1912. Kalendarz życia i twórczości*, red. Z. Szweykowski, Warszawa.
- Wojciechowski Konstanty, 1925, *Werter w Polsce*, Lwów-Warszawa-Kraków.

---

51 Tokarczuk, 36–37.

WERTHERISM IN SERBIAN REALISM AND POLISH POSITIVISM: LAZAR LAZAREVIĆ AND BOLESŁAW PRUS

Summary

The presence of typical romantic motif – the figure of Werther and Wertherism – is a peculiar phenomenon in Serbian realism. Three stories by Lazar Lazarević (1851-1890), *Verter* (1881), *Vetar* (1889) and posthumously discovered *Švabica* directly refer to the motif from Goethe's novel. In literature of Polish positivism – which a name for a realist period in Polish literature – a similar presence of Wertherism cannot be noted, but some characteristics of Wertherian attitude can be observed in Wokulski who is a protagonist of the flagship novel of this period, i.e. *Lalka* [The Doll] authored by the most significant positivistic writer Bolesław Prus (1847-1912). Serbian literary studies did not fail to investigate Wertherian motif in the prose of Lazar Lazarević, as it became the subject of numerous studies by then 24-year-old Dušan Ivanic. *Švabica* and *Vetar* stories continue the sentimental tradition of the 19th century literature which is characterized by naivety, lyricism, puerility but also sincerity of feelings with wide range of expression, and dynamic and dramatic plot twists.

Wertherian inspiration in the prose of Lazarević and Prus, although coming from the same source, has different functions despite the fact that both writers attempted to face the same challenge: crisis of the times in which they lived. Wertherism in Lazarević's prose was defeated when confronted with axiological system of patriarchal family the foundation of which was guarded by the Christian mortality of the Orthodox Church. Prus, on the other hand, relied on Wertherian inspiration to make Wokulski and Rzecki better illustrate the conflict of the worlds in the transitory period in history.

Lazarević's inspiration by Goethe is not meant to justify the actions of the protagonist, because Janko's Wertherian features actually discredit him. Literary world created by Lazarević which draws on German inspirations of Goethe did not exist as an autonomous or adopted aesthetic and ontological or epistemological construction, instead it was absorbed by axiological complex and outlook of Serbian patriarchal culture. Wokulski gives in to an obsession which is expressed and symbolized by a woman and Wertherian code perfectly explains his dilemmas, emotions, dreams and complex mind. However, Wokulski's tragedy stems from a complete confusion of two orders, two worlds of values. These were the times when he lived, an age when previously well-known methods of religious cognition were no longer valid, when romantic passion no longer existed, because Wokulski already lives in the age of rationalism and scientism.

Key words: Laza Lazarević, Bolesław Prus, Wertherism

Bogusław B. Zieliński

Ана С. Живковић¹

Универзитет у Крагујевцу
Филолошко-уметнички факултет
Катедра за српску књижевност

СРПСКА ПРИПОВЕТКА ИЗМЕЂУ РОМАНТИКЕ И РЕАЛИЗМА У ИСТРАЖИВАЊУ ДУШАНА ИВАНИЋА²

У раду се испитују методологија и истраживачке перспективе књижевног теоретичара и историчара Душана Иванића. Посебице је начињен осврт на Иванићеву студију *Српска приповијетка између романтике и реализма*, којом се тематизује жанр приповетке у временским, идејним и поетичким границама српске прозе: од 1865. до 1875. године. Ослањајући се на методолошке претпоставке теорије структурализма и рецепције, стекли смо уверење да се Иванићева истраживачка визура померала од историје нације и културе ка структуралној историји, од књижевне историје у правцу историје рецепције. Закључили смо да жанр није опсервиран искључиво попут система оствареног говором већ и као рецепцијска категорија.

Кључне речи: српска приповетка, романтика, реализам, Душан Иванић, рецепција

Студијом Душана Иванића *Српска приповијетка између романтике и реализма* успостављен је континуитет унутар српске књижевне историје. Период развоја српске приповетке од 1865. до 1875. године представља деликатно доба не само услед наслућене преплетености двеју поетика већ и вишеструкости хронолошко удаљенијих изражајних тенденција. Спроведено истраживање Душана Иванића саобразно је развоју саме књижевности тог прелазног раздобља: опредељено кретањем од књижевне историје нације, културе и прилика ка књижевној историји преображаја – структуралној историји (в. Женет 1985: 12). Сусрет теорије књижевних форми и историје омогућио је истовремени поглед на идеолошко-политичкој и поетској равни. Година 1875. издвојена је као моменат у коме је „формирано књижевно прозно језгро будуће реалистичке епохе” (Иванић 1976: 36) и потврђена независност књижевне праксе од социјалне стварности. Иванићева истраживачка метода мења се сходно околностима настанка литерарних дела, будући да се након позитивистичког описивања историјских и политичких догађаја и промена, од српско-мађарског сукоба 1848. године до ратова за ослобођење 70-их година 19. века, тумачење заснива на жанровским, језичким и стилистичким чиниоцима. Интерпретативна оптика, утемељена на идеји о аутономији књижевног дела, осветљава оне реалности које су трајне а променљиве – реторичке кодове и наративне технике – поседујући свест да појединачно књижевно дело не може бити историјски предмет, јер није стабилан а измењив ентитет. Структуралноисторијским методолошким усмерењем истраживање је удаљено од потраге за менталним структурама и преиначено у кретање, између синхроније и дијахроније, ка елементима српске приповетке: „то су

1 ja.zanita@yahoo.com

2 Овај рад је део истраживања која се изводе на пројекту 178025 *Поетика српског реализма*, који финансира Министарство просвете и науке Републике Србије.

елементи који трансцендирају дела и од којих настаје књижевна игра, и њих можемо, једноставности ради, назвати формама” (Женет 1985: 11).

Покушавајући да укаже на порекло појединих литерарних топоса или фабуларних чинилаца, Душан Иванић је начинио осврт на период пре 1865. године констатујући да је око 1860. године дошло до потискивања старијих прозних комплекса, просветитељско-моралистичких и сентименталистичких, услед доминантности романтичарске поетизоване прозе. Српска литература постала је интегрална и јединствена од Вукове језичке револуције прерастањем усмених језичких низова у писане, али током епохе романтизма активан је првенствено лирско-херојски лексички фонд, што је замаглило јасност и реалистичност Вуковог језика. Разумевајући жанр као структуру коју текст остварује, Иванић је потцртао битне језичке трансформације, како би, захваљујући новим синтаксичким конструкцијама, нетипизираним комбинацијама речи и слојевитим изражајно-информативним могућностима, диференцирао разнородне моделе српске приповетке на размеђи епоха. Тумачењем појединачних остварења у контексту не само непосредно блиске књижевне прошлости већ и знатно шире националне и европске књижевне традиције, откривена је једна историја формалних категорија, која би се својим покушајима могла чак приближити концепту идеално осмишљене књижевне историје, историје у коју су руски формалисти „врло рано увели појам књижевне еволуције” (Женет 1985: 12). Испитивање српске приповетке управо прати такву еволуцију језичких и литерарних обележја, различита превазилажења, довршења и преобликовања како религиозно-моралистичке тако и романтичарске праксе, осветљујући знакове кризе и књижевна поља, која су изгубила значај за еволуцију српске литературе, али остала „погодан материјал за одређене стилске форме: за пародију, вербалну досјетку и контраст, за иронична цитирања типичних лексичко-синтаксичних топоса” (Иванић 1976: 67). Напуштање романтичарске тематске и стилске парадигме одвијало се веома успорено, склоп лиризоване прозе остајао је скривено присутан, што потврђује идеју о књижевној еволуцији, чији елементи структуре трају мењајући функције. У том смислу, унутар реалистичке прозе препозната је другачија функционализација романтичарске делатности: конотација неостварености и промашености пређашњих идеала и денотација стварности носилаца тих идеала (в. Иванић 1976: 67). Узевши у обзир и развојну линију стабилног модела, непосредно настављеног на Вукову лексиколошку праксу и ученог у делима Стјепана Митрова Љубише, Душан Иванић скренуо је пажњу и на модификације унутар централног тока српске књижевности, који постаје периферан након 70-их година, али успоставља наново свој вредносни идентитет у прози Сима Матавуља и Ива Андрића захваљујући високој лексичности, као и етнографским и историјским облицима.

Запажањем преображаја стварности након уласка српског друштва у модерну класну организацију, маркирана је несагласност романтичарског језика и света, истакнут семантички неспоразум знака и означеног, који је условио појаву нововремених жанровских усмерења. Применивши теоријске претпоставке историцизма и културног материјализма, Иванић је перспективизовао жанрове српске приповетке раздвајајући старије врсте од новијих, описујући процесе који се одвијају унутар жанрова: постепено нарушавање жанровске равнотеже, дисонанцију непромењивих јединица са диспаратним чиниоцима, те постизање стабилности на друкчијем нивоу. Нагласак на делатности Уједињене омладине српске и Светозара Марковића разоткрива узроке језичких и жанровских промена, заправо стварање погодних социјалних околности за појаву савременијих

жанрова, отворенијих ка „дјелатном, непосредном семантизму, као нпр. путничке црте, путничко-путописно-новелистички текстови, везани за текући живот и његове појавне облике” (Иванић 1976: 65). Приповетка се опредељује као жанр који се непрестано рехабилитује и продужава живот из епохе у епоху. Дифузни жанрови, посебице књижевнопублицистичке оријентације, представљају једну врсту сигнализације сукоба литературе и идеологије, док новопрепознати жанрови пројављују разноликост културе, активирају потчињене или маргиналне слојеве, будући да „недоминантни и доминантни елементи утичу једни на друге, понекад коегзистирају, некад други апсорбирају прве, или их поништавају, некад први оспоравају друге, модифицирају их или их чак смењују” (Долимур 2003: 144). Повезивање писане традиције са фолклорним и говорним жанровима, омогућило је не само настанак реалистичке приповетке већ и јединственост српске књижевности на једном нивоу (в. Иванић 2008: 115). Међутим, сливање ових двеју традиција недовољно је за порађање свеобухватне једнакости литературе, чини се, истраживање српске приповетке прелазног периода од романтизма ка реализму у пуној мери потврђује немогућност постојања потпуно јединствене литературе и културе, чак ни онда када се један период одређује поетичком терминологијом или збиром условно стамених посебности.

Примењујући типолошки и хронолошки критеријум разврставања, Душан Иванић определио се за класификацију приповедака на основу удела епских, лирских и драмских сегмената. Упоредивање књижевних дела, која су хронолошки веома блиска, пројавило се као захтеван научни процес, услед језичке полиморфности и тематско-стилских међужанровских варијација. Разноструке демаркационе линије ограничавају следеће жанровске зоне: (1) хумористичко-сатиричну приповетку, (2) раслојавање романтичарске приповетке (баладична, идилична, херојско-романтична и бајковита), (3) мелодрамско-авантуристичку, (4) јуначку, (5) путничко-путописну, (6) дидактичну, (7) реалистичку приповетку. Узевши у обзир да „историја српске приповијетке, тренутак њеног настајања, почиње кад прича (фабула) превазиђе опсег анегдоте и других једноставних облика” (Иванић 2008: 120) [подвукао Д. И.], истраживање се одвија систематичним праћењем развоја структуралних јединица – времена, прилика, индивидуализованих јунака, заплета, каузалних веза међу елементима уобличене приче. Почетком периода, 1865. године, издваја се хумористичко-сатирична приповетка као најбројнија и најпродуктивнија жанровска врста, обележена колоквијално-усменим и сеоским говором. Продор савремених исказа, неретко пародичног усмерења, омогућио је стварање мешовитих облика, здруживање канонизованог и хумористичког жанра. Узрастање праве хумористичке приповетке, посредством анегдотичне и шаљиве приче, знак је природе књижевноисторијског тренутка, у којем је остварен продор смешног у озбиљно. Иванић посебице подсећа на Бахтиново виђење смешног у литератури: смешно као савремено, фамилијарно, цинично-критичко, стилски вишегласно, пародично, дијалекатско и жаргонско. Значај хумористичке прозе за еволутивно напредовање српске књижевности нарочито је видљив у оним делима која без присуства неког хумористичког ефекта не би била одржива и хомогена. Осим тога што је постао база преображаја српске прозе, овај приповедни тип крајем прелазног доба постигао је и важне композиционе домашаје захваљујући Глишићу који је уланчавањем епизода око једне теме подржао напредовање хумористичке приповетке ка реализму (в. Иванић 1976: 137).

У студији *Српска приповијетка између романтике и реализма* омеђена је специфична скупина текстова – приповетке из ђачког живота – која је илустративна управо за разумевање поетичког простора неодлучности. Наиме, реч је о прозним књижевним делима, која устројавају ефекте ђачког живота под утицајем поезије Бранка Радичевића, приказујући ђачко доба у оквиру несвакидашњег романтичног простора. Премда ова скупина текстова припада процесу дезинтеграције романтичарске приповетке, увођењем конкретног времена и простора, гради и реалистички ниво приповедања, те утиче на заокрет српске приповетке у целини, представља једну врсту катализатора: „преко ње се одвијало напуштање псеудоисторијских тема и високог романтичног стила” (Иванић 1976: 140). Ова хибридна приповедна врста, према Иванићевом мишљењу, никада није постигла тематски тоталитет оставши у хипотаксичком односу према некој другој теми, али својом везаношћу за искуствено разуђивала је романтичарске литерарне каноне, што је ишло у прилог јачању везе српске приповетке са светом ђачке и грађанске свакодневице. Друге врсте романтичарске приповетке – баладична, идилична, бајковита и романтично-херојска – остајале су подређене литерарним обрасцима.

Када су посреди баладична и идилична приповетка, доминантне врсте романтичарске прозе, њихова сродност најочљивија је у делима Милорада Поповића Шапчанина, будући да их карактеришу љубавна тематика и сличан начин фабуларног организовања. С друге стране, Шапчанинова остварења чине видљивим и разлике ових двеју врста: завршетак баладичне приповетке углавном је трагичан, док се идилично приповедање окончава срећно. Анализирајући појединачне примере, Иванић је закључио да унутар чистих баладичних приповедака, као што је приповетка „Матере. Слика из обичног живота” (1865), постоје сигнали дестабилизације романтичарске тематске искључивости, јер реакција и отпор заљубљених нису изван постојећих односа у друштву, нису нестварне категорије, „трагични конфликт је настајао управо у простору друштвеног морала” (Иванић 1976: 152). Сусрет љубави и смрти, кључна функција баладичне врсте, дозвољава заправо трансформацију баладичне приповетке – тај сусрет је сада јавни чин, догађај целокупне заједнице. Сказ као илузија усменог приповедања појављује се првенствено у идиличној приповеци и први је знак потискивања баладичног приповедног типа. Међутим, желећи да потцрта све неуједначености жанровских тенденција, Иванић нам скреће пажњу и на тумачење сказа као антиреалистичке форме током прелазног периода. Сказ је у овој фази српске прозе могао представљати и приповедање које се одвија изван текуће, аналитичке, савремене или научне опсервације живота. Услед такве двојакости, Шапчанинов опус чини прву фазу преображаја српске приповетке у правцу реализма, јер упркос опстанку идиличне или баладичне фабуле, оквири приповедака откривају битне еволутивне процесе.

Увођење чудесног и фантастичног у српску уметничку књижевност, резултирало је формирањем једног броја приповедака према бајковитом моделу. Ипак, бајковите форме дуго се нису осамосталиле у српској литератури представљајући још увек код Грчића и Глишића део колективне свести. Насупрот томе, историја се појављује као тема у романтично-херојским примерима, где се издвајају два пола унутар овог прозног тока – иницијални, обележен идеалима и ослободилачким сновима, и финални, трагично опредељен немогућношћу реализације прижељкиваног. Премда је историјска усмереност требало српску књижевност да покрене ка новим естетским циљевима, према мишљењу и опажању

Душана Иванића, историја је постала аморфни простор, у који су слободно могле ући схематизоване представе, политичке предрасуде и заблуде (в. Иванић 1976: 191). Ипак, издвојена је и вредност херојско-романтичарског типа прозе – меланхолија – знак суочавања идеала и живота, јер се крајем испитиваног периода овај литерарни комплекс приближава новом стилском правцу, креће се ка стваралаштву Лазе Лазаревића у којем „прелазимо лук од читљивог до нечитљивог, од стварности посредоване текстовима до интертекстуално посредоване стварности, која искорачује у метатекстуалне симболичке просторе” (Бошковећ 2012: 46). Уколико узмемо у обзир Иванићево уверење да се преобликовања и превазилажења формулисаних решења или ставова, како у књижевности тако и у животи, сагласно и готово паралелно догађају, на трагу смо још једног методолошког упоришта – историцизма – које доприноси научној вишедимензионалности истраживачког предмета.

Комплексна генолошка прожимања упућују нас на генезу мелодрамско-авантуристичких жанровских тенденција у српској литератури: унутар националног тока на сродност са посрбама и „жалостним позорјима”, док се угледања на стране књижевне узоре препознају услед ослањања на традицију европског витешког и пикарског романа. Овај жанровски склоп, према Иванићевом перципирању, није могуће хронолошки ситуирати, будући да припада литерарном наслеђу 18. века, као и прве половине 19. века, затим пролази кроз период стагнације током успона романтике, те се појављује модификован и преображен стварајући „ново прогресивно језгро у дјелу Ђ. Јакшића” (Иванић 1976: 100). Авантуристичка приповетка, изворно осмишљена романтичним али морално неприкосновеним комбинацијама фабуларних јединица, у граничном периоду развића српске прозе komponује се на парадоксалан начин, јер упркос наглашеној развијености збивања напушта епску свест: изостају етичка усмереност и узвишеност догађаја, достојни епски јунаци бивају замењени просечним (или лошијим) јунацима, радња бива преузета из малограђанског живота, епско се претвара у тривијално и авантуристичко. У мелодрамско-авантуристички тип прозе улазе идејне новине – залагање за старији поредак и супротстављање савременим прогресивним кретањима – што је изнедрило уједињење авантуристичког и реалистичког, идеолошка опредељења утицала су на представљање ликова варалица и авантураиста својствених временима друштвене и моралне кризе. Премда Ђура Јакшић у једном броју својих приповедака („Попа Тихомир”, „Сирота Банаћанка”) мелодрамским елементима подржава збивања, мелодрамско се губи и слаби деловањем сатирично-гротескне слике власти, те је установљено конституисање новог жанровског комплекса блискијег реалистичкој приповеци.

Осим наведених жанровских кретања, за еволуцију не само српске приповетке већ и целокупне књижевне продукције значајна је и делотворна пракса Вука Врчевића, Јоксима Новића Оточанина и Стјепана Митрова Љубише, којом јуначка приповетка, иако није доминантна врста током прекретничког доба, трајношћу уметничких решења и применом вуковског лексичког фонда „превазилази значај путничко-путописне и дидактичне (тенденцијске) приповијетке” (Иванић 1976: 100). Ова врста манифестује крупне процесе прелажења усмених форми у писане, очитује жанровску револуцију засновану на интерференцији изохроних и једноставних усмених форми, које се прикључују новом и радикално друкчијем комуникативном нивоу. Поред поучног примера, историјске анегдоте, легенде, беседе и предања, пословица има важну улогу јер је посредник између митског (цикличног) и хронолошког (појединачног, линеарног). Пословица

чува начету јединственост света, враћа пољуљану равнотежу, отвара простор за напуштање конкретног сижеа и инклинира везивању за неслућена сижејно-фабуларна решења. Овај прозни ток опстајаће у потоњим жанровима и епохама захваљујући свом опредељењу за говорни гест, фолклорну естетизовану традицију и патријархално-херојска начела.

Напуштајући чудесно, бајковито и поетично, српска приповетка инкорпорира путовање као мотив надолазећих жанровских иницијатива, путовање кроз различито маркиране средине – социјално, национално и дијалекатски диференциране – „сасвим разбијајући путовање као наративну и искуствену сукцесију, а дајући мјеста причању, говору, те тако потискујући примат фабулативности” (Иванић 1976: 267). Управо такав скуп опсервираног, наизглед документарног, путописног, и с друге стране, фабулативног, упућује на тип путничке приповетке и доказује да је мисао сазрела да савремену слику света искаже погоднијим облицима. Имагинативно се сада презентује као искуство с путовања и устројава као фактичко. Еволуција путничке приповетке настављена је унутар новеле реалистичког типа, у којој је истовремено довршен развој путничке врсте и отпочето растакање овог жанра у чисту форму. Поред путничке приповетке, од стварања Уједињене омладине српске (1866) дидактична приповетка почиње преовлађавати, будући да су наративне схеме сачињене поуком и примером погодвале пропагирању модернијих идеја и критиковању романтичарског мишљења. Уобличавају се друкчији књижевни јунаци – идеолози, „нови људи”, носиоци поверења у срећу и напредак целог човечанства радом и једнаким поштовањем. У овај приповедни тип инфилтрирају се сада основне дидактичке форме: басна, проповед, параболa, гнома, пословица и др. У делима Панте Поповића, главног представника тенденциозне прозе, наглашена је употреба библијске интонације и фразеологије ради поучавања и саветовања читалаца. Примарну улогу током сагледаног временског одсека имају ове две литерарне врсте, путничко-путописна и дидактична приповетка, јер оне својим приповедачким техникама и идеолошким интерпретацијама мењају књижевну свест доба приближавајући нас реалистичкој приповеци са којом деле заједничку усредсређеност на савременост и друштвена питања. Наведена обележја, укључујући и увођење разноликих форми усменог казивања, могу се издвојити као уједињујући фактори српске књижевности на преласку из романтике у реализам. Овај период није кодификовао ниједан жанр, али је осветљен као једно замашно литерарно спремиште, семантичка и приповедачка залиха следствујућег развића српске прозе. Вредност једног књижевноисторијског концепта може се утврдити, према мишљењу Татјане Јовићевић, када се „струјања са укупног српског културног простора сагледају интегрално и осветле њихове везе са вуковском револуцијом” (Јовићевић 2015: 239), што је упоређивањем и самеравањем предромантичарских, романтичарских и протореалистичких померања и замаха, у односу на вуковски тематски и језички узор, у целости остварено у истраживању Душана Иванића.

Завршница научног самеравања разносмерних обличких својстава доноси збир пробитачних резултата, који чине видљивим, у последњој фази прелазности српске приповетке од романтике ка реализму, нови жанровски комплекс заснован стилском једнообразношћу и истоврсним третманом стварности. Две приповедне традиције, усмена, утемељена тематизацијом сеоске средине, и писана, опредељена психичким и социјалним контекстом градског човека, здружују се на путу креације све стабилнијег жанровског идентитета реалистичке приповетке. У времену културних и поетичких дивергенција, у знаке јединства овог пе-

риода могуће је, ипак, убројати и непрестани сукоб позитивизма и метафизике, и губитак супериорности романтике као осећања света, и прикучивање прози све знатнијим дистанцирањем од епско-лирских манифестација поезије. На основу свега изреченог, мишљења смо да Иванићево приступање ауторима и литерарним текстовима сагледаног раздобља неретко бива усаглашено и са оновременом књижевном критиком. Високим степеном самосвести књижевна критика одговарала је задацима граничне фазе и „прихватила је позитивистичке идеје засноване на примату научне, експерименталне, критичке мисли над спекулативном, метафизичком – и хипостазирала себе као `нову`, `научну` критику” (Вукићевић 2007: 397–398).

Важност жанровских уједначавања или потискивања током кризе раста српске приповетке – ослобађање од клишетираног и књишког идиома и напредовање захваљујући социјалном диференцирању и раслојавању народног језика – акцентовано је као прекретнички моменат, што нам расветљава и природу структуралноисторијског поимања жанра. Жанр је опсервиран као систем остварен говором а подстакнут новонасталим језиком, као реторички образац који својим композиционим склопом креира сопствени идентитет, али и као модел објашњен друштвеним околностима. Књижевна историја и реторика здружене су Иванићевом интерпретативном перспективом, међутим, и гледиште читања, и фигуре, како имплицитног тако и историјског читаоца (в. Компањон 2007: 182), нису занемарени приликом перцепције прозе поменутог доба, те се еволуција врста може одредити и као историја рецепције. Жанр нам се објављује и као „законита категорија рецепције” (Компањон 2007: 183), будући да има посредничку улогу између самог дела и емпиријске читалачке публике. Осврти на хоризонт читалачког очекивања, те разумевање жанра као поља неравнотеже, услед неслагласности социјалне и естетске функције са општом свешћу епохе, омогућавају нам регистровање Иванићевог методолошког померања – кретања од књижевне историје ка историји рецепције – од жанра као структуре ка жанру као моделу читања. Имплицитни читалац маркиран је као важна јединица конструкције могућег текстуалног смисла, јер разлика у распореду и функцији честих обраћања читаоцу у делима Јована Ристића и Љубена Каравелова, индикативна је за типолошко диференцирање двају вида прозе: обраћање читаоцу ради комуникативне напетости управља нас ка мелодрамско-авантуристичкој врсти, док разговор с читаоцем с циљем преобраћења и придобијања за нове идеје открива природу тенденцијске прозе (в. Иванић 1976: 204). Осим тога, као један од узрока настанка путничке приповетке препознато је „интересовање читалачке публике за што прецизнијим сазнањима о различитим крајевима своје, и туђих земаља” (Иванић 1976: 268). Стара форма, зачета у Стеријином *Роману без романа*, у коме читатељке емотивно реагују на пародичне и неконвенционалне гестове, бива пропагандно-публицистички контекстуализована и прилагођена методи изношења новог друштвеног програма у дидактичној приповеци. Уочавање променљивости фигуре читаоца и дејства читаоца на жанровски профил дела, резултирало је заправо једном естетиком рецепције, која паралелно са структуралном историјом опредељује Иванићеву научну визуру. Моменат преклапања хоризонта читалачке публике са упризореним литерарним репертоаром једног дела, посматран посебице кроз призму односа књижевне публике према Јакшићевим приповеткама, скреће нам пажњу на пуновредност читалачког утицаја, на неопходност не само одобравања већ и одушевљења читалаштва приликом „прелаза од метода и правца ка епоси” (Иванић 1976: 342). Укрштајем историје формалних

категорија, историје културе и друштва, историје рецепције и естетике, стилистике и поетике, развидњен је значај српске приповетке од 1865. до 1875. године и издиференцирано жанровско језгро конститутивно не само за прозу српског реализма већ и књижевност 20. и 21. века.

Литература

- Бошковић 2012: Д. Бошковић, Модернитет и генеза епифанија у прози Лазе Лазаревића, *Књижевна историја*, год. 44, бр. 146, Београд: Институт за књижевност и уметност, 41–59.
- Вукићевић 2007: Д. Вукићевић, Поетичка самосвест епохе реализма, *Зборник Матице српске за књижевност и језик*, књ. 55, св. 2, Нови Сад: Матица српска, 385–409.
- Долимур 2003: Dž. Dolimur, Šekspir, kulturni materijalizam i novi istoricizam, у: Z. Lešić (прir.), *Novi istoricizam i kulturni materijalizam*, Београд: Narodna knjiga – Alfa, 137–162.
- Женет 1985: Ž. Ženet, *Figure*, Београд: Vuk Karadžić.
- Иванић 1976: Д. Иванић, *Српска приповијетка између романтике и реализма: 1865–1875*, Београд: Институт за књижевност и уметност.
- Иванић 2008: Д. Иванић, Модели српске приповијетке 19. вијека, *Зборник Матице српске за славистику*, Нови Сад: Матица српска, 115–128.
- Јовићевић 2015: Т. Јовићевић, На обалама и у меандрима српског романтизма: видокрузи Драгише Живковића, у: Мило Ломпар (ред.), Ненад Николић (ред.), *Књижевни теоретичар, стилистичар, историичар и компаративиста Драгиша Живковић*, Београд: Филолошки факултет, 233–245.
- Компањон 2007: А. Compagnon, *Demon teorije*, Zagreb: Podružnica AGM.

SERBIAN SHORT STORY BETWEEN THE ROMANCE AND REALISM IN DUŠAN IVANIĆ'S RESEARCH

Summary

The period of Serbian short stories from 1865 to 1875 had been presented in Dušan Ivanić's study as delicate time, not only due to the intertwining poetics, but also to chronological distant expressive tendencies. The meeting of the literary forms theory and history enabled the simultaneous look at the both ideological and poetic level. The year 1875 was singled out as the moment when the future realistic literary nucleus was formed. Understanding the literary genre as structure, Dušan Ivanić underlined the essential linguistic transformations in order to distinguish diverse models of Serbian stories at the epochal crossroads. Applying typological and chronological criteria, Dušan Ivanić classified short stories thanks to epic, lyric and dramatic segments. Different demarcation lines limited the following genre zones: (1) humorous and satirical short story, (2) romantic stories (ballad, idyllic, heroic-romantic and dreamy), (3) melodramatic-adventure, (4) heroic, (5) travel story, (6) didactic and (7) realistic story. The importance of Serbian short stories from 1865 to 1875 was illuminated thanks to the intersection of formal categories history and history of culture, as well as the history of reception and aesthetics. The horizon of reading expectations and unstable literary genre allowed Ivanić's methodological change – the movement from literary history to reception history, from genre as structure to genre as a reading model.

Keywords: short story, romance, realism, Dušan Ivanić, reception

Ana S. Živković

Драган Б. Бошковић¹

*Универзитет у Крагујевцу
Филолошко-уметнички факултет
Одсек за филологију
Катедра за српску књижевност*

ПОЛУЗВЕЗДА, ПОЛУЗНАК, ПОЛУРЕАЛИЗАМ Ј. Г. МИЛЕНКА²

У раду се истражују знакови модернитета у прози Јована Грчића Миленка. Отварајући питање некохерентности реалистичке поетике (фрагментарност, метанарација, семиолошка матрица, епифанијски ефекти), истраживање указује на романтичарско-модернистички идентитет Грчићевог писма. И то постструктуралистичким критичким отклоном према досадашњим књижевноисторијским и књижевнотеоријским увидима, који су покушавали да Грчићев текст дефинитивно „сместе” у реалистичку матрицу.

Кључне речи: Јован Грчић Миленко, жеља, епифанија, поетика, реализам, модернитет, знак

Нешто толико загонетно прати прозне текстове Грчића Миленка и њихову рецепцију. Нешто што се опире читању, рецептивном очекивању, нешто што одлази даље од конвенција естетског, поетички реалистичког, уназад, у романтизам, унапред, у модернитет. Нешто на шта до данас није дат одговор, мада не верујем ни да ће овим мојим радом бити одговорено на то нешто што тражи теоријску елипсу коју тражи и нпр. лунатизам јунака Илије Вукићевића. Наша мука почиње муком писаца половине деветнаестог века, тада непостојећим естетским и поетичким критеријумима, и њиховим херојством да себе поетички артикулишу и конституишу књижевност. И ту је још једна загонетка, да не кажем опет мука: зашто Грчић Миленко није могао да рецепцијски буде прихваћен. Друго је питање, на које ћемо се вратити, да ли је његово дело, у једној идеалној, иманентној логици, могло да иде даље, и да нису само критичари и уредници часописа његовог времена били ускраћени за дубље сагледавање његове поетике. Свему томе додаћемо и проблем који је у 19. веку имао своје самооправдање, али који и данас оптерећује наше разумевање реалистичке поетике: проблем односа текста и стварности, и шире гледано, културе и стварности или поетике и њене грађе. И даље размишљајући у позитивистичком духу, наши критичари и данас упорно виде да постоји стварност насупрот поетике, мада су нас још руски формалисти научили нечем дугом. Последњи проблем који ће се провлачити кроз овај рад јесте чињеница да свако ко у последњих тридесет година жели било шта да проговори о српском реализму мора да се судари са тако компактним и обимним делом професора Душана Иванића. Као да у тврђави српског реализма коју је он изградио нема нејасних места, нити могућности да се било шта каже о реализму

¹ boskovicbdragan@gmail.com

² Рад је део истраживања која се спроводе на пројекту 178018 – *Друштвене кризе и савремена српска књижевност и култура: национални, регионални, европски, глобални оквир* Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

а да он о томе није већ говорио. Како сам код њега добио оцену девет на испиту, остаје дилема како да икада ишта проговорим о реализму, и то са свешћу да бољу оцену никада више добити не могу. Иако само желим да прозборим неколико реченица о Грчићу Миленку, о том грчу српске прозе 19. века, грчу у којем грча, у дискурзивном или наративном смислу, уопште нема. Нека ово буде тек мој мали прилог људској врлини, академској одговорности и научној плодности драгог професора. А како тада, за испит, нисам прочитао Игњатовићеве приповетке, нисам их прочитао ни до данас, и нећу их никада ни читати. Оцена је већ уписана у индекс.

ШТА ЈЕ ГРЧИЋ МИЛЕНКО?

Дефиниција „Млади романтичарски песник и приповедач” (Живковић 1987: 5), коју о Грчићу износи у тексту „Модерна новелистика Ј. Г. Миленка” Драгиша Живковић, подривена је дакле самим насловом текста, и одмах нас убацује у игру знакова и одредница. Да је Грчић и „писац романтичне књижевне школе” (Живковић 1987: 28), али и модеран. У сваком случају није реалистички писац. Или јесте и то, како је Кашанин констатовао: „он је, у приповетци, реалист, са врло мало романтичних и сентименталних прелива”, али и додао да „по многим својим одликама, Грчић је један од оснивача наше модерне прозе” (Кашанин 1931: 53–54). Дакле, није романтичар, реалиста је, мада Живковић сматра да „иако за ово тврђење има основа, оно ипак захтева ограде и прецизирања” (Живковић 1987: 30), јер, као противник утилитарне концепције литературе, он ипак има извесне црте реалистичког стилског поступка, нарочито у прецизности опсервација и интензивирању описа” (Живковић 1987: 30). Али, даље, „метафоризација израза у тим описима одлика је романтичарског стила, а инсистирање на симболичким пројекцијама тих описа указује на црте импресионизма, који дезинтегрира свет појавне стварности и припрема земљиште за модерне токове европске књижевности 20. века” (Живковић 1987: 31). Романтичар, построантичар, импресиониста, модерниста, реалиста али и реалиста са оградом, писац чије дело је засновано на „на стваралачкој синтези вуковске народне основе и европске романтичарске и построантичарске књижевности” (8), он „прескаче европски реализам (...) и антиципира модерне књижеве правце” (31). И Душан Иванић ће његову прозу видети као граничну, али између романтизма и реализма (Иванић 1996: 41), а како констатује Драгана Вукићевић, „век касније у њој не само да су препознате конвенције реалистичког писања, већ и трагови модерног писања” (Вукићевић 2003: 66).

Одавно сам, опет, у свом раду о Лази Лазаревићу (в. Бошковић 2007) артикулисао тезу да се наш модернитет рађа транзицијом романтизма кроз реализам. Не бих се тако сложио са Живковићем „скоковитим” идентитетом српских формација, нити са Иванићевим „изоловањем” наших писаца у реализам (иако би ми Живковић био близак по питању поимања Грчића као места сусрета романтизма и модернитета), већ бих инсистирао на једном генеричком моделу по којем се обриси модернистичког дискурса Грчића, Лазаревића или Матавуља остварују исклизавањем романтичарског кроз реалистички проседе. Иако се српски реализам формира и „уз оштру критику романтичарског субјективизма” (Иванић 1998б: 229), истицање субјективизма једино је могуће препознати као романтичарски или модернистички комплекс: реалистички субјективизам је, ипак, оксиморон, па тако и неупотребљив као фигура тумачења. Изложена често

иронијском поткопавању унутар реалистичког оквира, романтичарска поетика ипак остаје реалан основ за формирање поетике модерног субјекта (занесеност, патетични уздаси, сентимент, болећивост итд), па се, самим тим, и реалистичка иронија, и разум, и објективност, и учвршћивање позитивистичког друштвеног гласа спроводе средствима „лиризма”, сањарења, меланхолије, чиме се најављује оно долазеће, модерно.

Ми, дакле, не знамо шта је Грчић. Он ипак није гранични писац, ни реалистички, више је транзициони писац између романтизма и модернитета, постромантичар, премодерниста, нереалиста. Његово дело је само уткало „непрекидни знаковни ланац увек нових тумачења и уређивања чији узроци не треба да буду чак ни међу собом повезани” (Ниче 2003: 215). Подређен овој ничеанској логици књижевнопериодизацијске стратификације, Грчић остаје тек грч, место конвулзије различитих сила дискурса. Јер, као и језик, и књижевни дискурс, па и дискурс Грчића Милена, није прозиран и провидан, у којем су знакови и предмети јединствени, како је то за превавилонски језик констатовано Фуко, јер је баш тај, вавилонски језик био реалан, језик реалности, реалистички, него се он догађа у логици непрозирности, несличан предметима и стварима, па све „језике које познајемо ми данас говоримо само на основу те изгубљене сличности и у простору који је она оставила празним.” (Фуко 1971: 102) Несличност света и текста место је око кога ћемо се кретати, и покушати да укажемо на овај расцеп који прати све дискурсе, па и Грчићев, у ствари, тек ћемо указати да реализма једноставно, маркар само код Грчића Миленка, нема, и отворити се фукоовској празнини.

РОМАНТИЗАМ/РЕАЛИЗАМ/МОДЕРНИТЕТ

Етикетирана од ондашње критике као „слаба и досадна”, и као „најбоља српска проза онога времена” од садашње (Живковић 1987: 5–6), одбачена, дакле, онда, и прихваћена сада, Миленкова проза се састоји од „двеју његових недовршених приповедака” (Живковић 1987: 8), „нажаост недовршених” (Живковић 1987: 9), а та недовршеност, без жалости над њом, говори ипак о нечем другом. О жељи за приповедањем која се, као свака жеља, остајући трајно отворена и незаокружена, не може завршити. Ако „Сремска ружа је слаба и досадна”, како је то уредништво Матице закључило, као и ако „мора се тако бојати да ће још једно пет месеци трајати”, па је одлучено да се „штампање речене приповетке обустави, као недостојно друштвеног листа” (Живковић 1987: 6-7), то нас опомиње да је њена битна поетичка одлика одлагање приповедања у бескрај, јер тамо где жеља, себе саму обнављајући из реченице у реченицу, ради у бескрај, она само тка сопствени дискурс, иза себе остављајући одсуство догађаја, радње, заплитања. Ако се у ове две приповетке „не дешава се ама баш ништа” (Живковић 1987: 24), онда Живковић паметно закључује да „и да је довршена, приповетка би у том погледу била још увек недоречена, раскидана и неповезана” (Живковић 1987: 25). Осуђена на недовршетак, „асоцијативног гранања” (Живковић 1987: 9), чији „тематско-мотивски распон текста нараста непредвидљиво, по систему асоцијација или ’воље’ приповједача” (Иванић 1998: 71), она подразумева константно премештање наративног фокуса, некохерентност структуре, фрагментарност и симболичку функцију знакова (Живковић 1987: 22), промену дискурзивних жанровских образаца, „фељтонистички стил”, „фељтонистичко-есејистичких и лирских интерполација”, „дефабулирање” (Живковић 1987: 24), који остају окупљени тек на једној танкој линији приче. Јер прича, та недоврше-

на, слаба и досадна прича, јесте место у којем се преламају наративи, оптике, логике, и она упорно одлази даље и од себе саме. Ако томе додамо необичне и фрагментарне сензације индивидуалне свести (Живковић 1987: 27), тачније „субјективно-поетско виђење света” (30), „прелаз из објективног ја ка субјективном” (Иванић 1998: 73), као да тако само акумулирамо херменеутичке знакове који нас освешћују у једној за реализам неочекиваној другости приче, субјекта и света. Унутар романтичарске фигурације и префигурације модернитета, као оног другог реализма, примећено је да романтичарски идентитет субјективности и света, можда као право место реализма, једна је „фантазија или протонаравна структура као средство доживљавања реалног” (Џејмсон 1984: 54), једна одложена романтичарска меланхолија блиска меланхолији модерног субјекта, које је овај „бечки медицинар” (Живковић 1987: 6) укрстио, развлашћују реализам. Ако је код Грчића, такође, примећено „подражавање народном причању у духу и стилу народне бајке” (Живковић 1987: 9), и да је писао „приповетке из народног живота” (Живковић 1987: 12), као и ако Иванић тврди да „Фолклорни реализам не успоставља непосредан однос према стварности као својој литерарној теми, већ тај однос посредују естетизовани облици фолклора” (Иванић 1996: 41), одговорићемо: у књижевности, па и у књижевности каквог год реализма, однос према стварности није нити може бити непосредан. У том смислу, фолклорни елементи, којима је Драгана Вукићевић посветила целу студију (Вукићевић 2006), нису придодати стварности, приповедању, него одређују приповедну стварност, зато што ванприповедне стварности нема, она је увек на другом месту, културно означена, а фолклорна поетика уобичава стварност књижевног дела. Она, дакле, није допуна реалистичке поетике него је она романтичарски избалансирана оптика кроз коју провејавају реалистички ефекти. „Ода мајци”, назваћемо је тако (које ће, успут поменимо, имати одјек код Лазе Лазаревића), па „ода писмима”, „ода путовањима”, па у романтичарском кључу обликована идеална драга, која асексуалношћу постаје објекат „узвишених контемплација” и призива „мањак значења” (Вукићевић 2011: 28), рећи ћемо, онолико колико успоставља романтичарски вишак, само потврђује романтичарски профил ове прозе. Ако, дакле, романтизована стварност призива мањак реализма, као што то чине и модернистички ефекти Грчићеве поетике, то значи да ни фантастика нити модернитет нити фолклор нису само део мотивационог система реалистичких прича, већ су поетички угао дискурса којим се конституише оно што називамо фикционом стварношћу. А та стварност се посматра по моделу романтичарско-фолклорне-модернистичке поетике, јер сваки стварност и постоји по моделу сопствене поетике, и зато нема „свијета као не-приче” (Иванић 2007: 170). Жеља тумача реализма да измире свет и причу, спољашње и унутрашње, што су само дистинкције ума, мора се насанкати на теоријску логику која тврди да прича открива облик света по цену скривања и себе и света, по цену нетранспарентности језика и поетике, по цену да свет постоји по облику иманентне књижевне седимантације културног текста, тако да је следећи трансфер немогућ: „грађа се из свијета емпиријске стварности пресељава у свијет имагинације” (Иванић 2007: 178). Јер емпиријски схваћен свет јесте културно обликована грађа, а поетика је лик те грађе, али је и она предозначена иманентном историјском логиком књижевног дискурса: „текст је ткиво цитата изведених из неизмерног броја средишта културе” (Барт 1999: 178). Реализам, дакле, није знак стварности, он је знак реалистички обликованог дискурса; реализам није облик друштвене стварности, он је облик поетике.

Наведене карактеристике дискурса Грчића Миленка - недовршеност, субјективитет, одгођеност, фрагменти, у бескрај одложена прича - подразумевају упорност жеље да задобије облик приче. Као психоаналитички схваћен субјект, и прича, услед свог фундаменталног недостатка, константно тежи производњи изгубљеног јединства, себе и света, чиме жеља приче, жеља за причом, никада не успева да се заокружи. Жеља је, дакле, покретач поетике у настанку и однос поетике према недостатку, и она замењује одсуство целовитости идентитета субјекта и приче. Лакановски схваћено, тежећи увек измичућем, жеља себе задовољава у поретку симболичког, поетике и приче, а производећи стварност, жеља производи предмете, знакове, уланчава их ка коначном одредишту, једном онтолошком промашају и идентитета и поетике као реалног, ка фаталном промашају који симболички обликује у дискурзивно немогућу идентификацију стварности, у „слике свијета коју обликује модерна наука и материјалистичка филозофија”, а која се ослања на достигнућа „природних наука, позитивизма, теорије еволуције, дарвинизма (...)”. (Иванић 1996: 37). Стварности, тек као пројекције знакова, симболичко-семиотичких кодова једне културе и друштва и то као одговор на смртоносност измичуће реалности, онога „што рањава, што одбија жељу и поставља неумољиве границе и индивидуалној и колективној пракси.” (Џејмсон 1984: 54). Јер празно место стварности – оног непредстављивог, неприповедног, фаталног – испресецано је причама (приповедним обрасцима) које су се „урезале у текстове, као и у наше мишљење о њима и одражавају једну темељну димензију нашег колективног мишљења” (Џејмсон 1984: 29–30).

Дифузни карактер реалистичке поетике Грчића Миленка, овај „шантави” реализам, указује да су и жанр (новела, фантастична прича, фељтон, путопис итд) и субјект (романтичарски, реалистички, модернистички) и сви остали аспекти ове прозе седимент претходних и будућих форми, поетика знакова и поетика света, десиметрични одраз друштвено-културних кодова. А пошто позитивизам 19. века „има историјску функцију да поткопава, демистификује, на светован начин ’дешифрије’ оне претходно постојеће, наслеђене, традиционалне или посвећене приповедне обрасце који су њена почетна дата” (Џејмсон 1984: 124), романтика, фолклор, оно „народно”, јесу простор „приповедне разноврсности и слободе од принципа реалности којем робује реалистичко представљање, сада и само гушилачко” (Џејмсон 1984: 124), који се објављују као компензација за све снажније позитивно осмишљавање света.

Како тврди Џејмсон: реалистичко књижевно дело се, дакле, не остварује на полу дискурзивно реалистичког него „снажно преваљује у доњи простор, у немишљено и неречено” (Џејмсон 1984: 132), укратко у само дискурзивно несвесно текста и доводи нас пред ритам жеље, а у жељи за причом, писањем, у писању жеље, види се нови облик објављивања немогуће, али сада друштвено-симболички условљене идентификације текста. Компромис дискурса/приповедача/жеље (означеног), зарад очувања целовитости, повећава процеп у структури поетике (означитеља), дискурса, али самим тим и у структури реалног. Грчићева жеља није наметљива, фрустрирана, као Матавујева (в. Бошковић 2011), Лазаревићева (в. Бошковић 2007, 2011), она је мирна, у сталним преображајима онога што види и онога што превазилази реализам романтизмом/фантастичким или модерним/сензибилним хуманитетом.

Паралелно жељи, која тражи понављање, „мутацију” и непрестано стварање различитих структурних и поетичких разрешења, Миленков реализам такође непрестано производи властите разлоге представљања, али не поставља санк-

ције другим модусима. Он нема одбрамбене механизме, само је подвргнут ритму жеље, и себе и свет разумевајући „у облику постприродних процеса” (Џејмсон 1984: 125), постприродних, дакле, културних, дакле, модерних, дакле, романтичарских, фантастичних. Зато је у Миленковом тексту могуће сагледати чворшта која текст потискује, места фолклорно-митолошке фигурације жеље, али је никада, како ће то бити случај са модернистичким текстом, не видимо драстично оспојену, не видимо њене ултимативне пројекције, потискивања, компензације, измештања. Жеља која производи реално упорно потврђује да реалног нема, она само симулира утопију саморазумљивости, миметичке провидности, једну лојалност очекиваном. А жеља за причом све упорније покреће приповедање, и носи причу све даље, у немогућност завршетка, у ништа жеље осим приче без краја. Симулирајући реалистичке ефекте, Миленко нема разлога да оправдава одсуство заплета, очекиваних обрта, јер је све подређено оном удаљеном, другом, неочекиваном, успореном. У његовој прози неће доћи до сукоба модернистичке жеље и поетичке контролне самосвести; његова прича, још модернистички млада, исписиваће се у бескрај. У недовршеност, досаду, одложену меланхолију приповедања. Одакле се, као фантазам модернитета, дискурс враћа себи, никада се себи не враћајући, одлазећи у наговештаје неиспричане приче, у немогући завршетак приче. Меланхолично истрајавање на причи, развањеног жанра, њеној неодређености, крије неодређеност краја, тајанственост приповедања, превладавање и поетике и дискурса, невидљиво место транзиције романтичарског у модерно.

ПОЛУЗНАК, ПОЛУЗВЕЗДА, ПОЛУРЕАЛИЗАМ

Да, сваки литерарни дискурс у својој форми обликује жељу. Жељу за приповедањем, жељу литературе за собом, жељу света за причом. Жеља успоставља, рекао би Фуко, поредак дискурса, и тако нас чини делом дискурзивних пракси. Она само процесуира свет у игру знакова, поетика, облика представљања. Јер свет у којем обитавамо, то реално, та стварност, друштвено су, културолошки и идеолошки условљени, што чини хетерогено концептуални простор стратификације друштвеног поља, јер од економске до друштвене и од индивидуалне до политичке логике, појединац је само уплетен у „бесредишну мрежу жеља”, у којој је он „тек једна пролазна последица?” (Иглтон 1997: 175), а та бесредишност, као противречност поетике и значења, знака и означеног, има своје разрешење, рекао би Џејмсон, у литератури. Од Строса до Барта ова енигма се разрешава у језику као примарној и као метасемиолошкој структури сваког дискурса, у семиолошком испитивању значења „независно од њихове садржине” (Барт 1979: 231), па тако дискурс покреће испредање литерарних знакова, чије се значење константно одлаже. Дискурс, дакле, реконституише знакове и поетике, да би установио и одложио смисао. А будући да знак нема осигурану дестинацију, рекао би Дерида, нити очекиване самопрезентације, поетички знак гађа празно место света. Ако се у језику акумулира историја језика, а у литерарној поетици историја поетика, а поетички знак производи значење света који сам по себи нема значење, онда само поновимо да

„дискурси (...) системски образују објекте о којима говоре. Наравно, дискурси су сачињени од знакова, али оно што они чине јесте нешто више но да употребљавају те знаке да би означили ствари. Управо ово више чини их несводљивим на језик и говор” (Фуко 1998: 54).

Или, рекао би Дерида, оно мање, празнина, пукотина у наративу, која понавља и престапа образац трага, и ствара ефекат значења.

Како „нико није пре њега таквим интензитетом искористио могућности метанарације” (Вукићевић 2003: 74), тако се смисао дискурса Грчића Миленка догађа с оне стране наратије; како се „поље опажања у приповедању овог аутора проширује у поље наслућивања: дескриптивни инвентар свијета, оно што је вањско (предметност, што је ’пред очима’), прелази у унутарње”, и предмет постаје „носилац субјективизације и емоционализације” (Иванић 1998: 71), тако смо сведоци једне модернистичке наративне инверзије, а разумевање овог облика перцепције и ове инверзије јесте питање разумевања наративне оптике и наративне пројекције знака. У више наврата је констатовано да се код Грчића догађа препознавање онога што је „оку на погледу”, али и признање да се види оно чега као таквог нема (Иванић, Вукићевић). Будући да наратор „учитава значења у спољни свет” (Вукићевић 2003: 77), он ради и нешто деликатније. Он заправо ствара изломљену перцептивну перспективу, отварајући оно друго знака/предмета, па су зато битне опне, пропусне мембране, као и празан простор између стварног и имагинарног знака. Не заборавимо да Грчићев приповедач носи наочаре, он физички не види јасно, па зато, као компензацију, описује детаље и истовремено гледа даље, кроз знакове: он види очима културе, култура ломи свет кроз његове наочаре, а ова металепа збивања и знакове поставља у психолошку динамику субјекта и у имагинарну и културну метанарацију. Јер прича измишља и њега и око и видљиво и наочаре, и оно изван сваке оптике, и оно иза ока. Ако, као наличје приповедачеве визуелне поетике, Шантави Торбар каже да за чуда треба имати „очи које не трепћу”, и да се „и жмурећки гледати може” (Грчић Миленко 1987: 23), онда, поетичком логиком вођен, и Грчићев приповедач тврди исто: само код њега мембрана наочара/културе враћа поглед назад и пребацује га преко предмета, раскривајући дифракцију перспектива. И ћутањем се може причати, и прича стално ћути, можда само то и ради.

Већ је установљено да Грчићев приповедач прати промене гледања („нису више оку на погледу” (Вукићевић 2003), као и да приповеда оно што му је „пред носом” (Иванић), и да умножава прилошке одредбе „’ево’ и ’баш’”, све у духу објективне легитимације свога приповедања, као и да су дескриптивне партије увек и аутодескриптивне, као што у приповедњу нема наратије без подразумевањег ја. (Вукићевић 2003). Проблем настаје када схватимо да то „пред носом” није само то него увек и нешто друго, више то друго него то што се види, да се садашњост приповедања развејава у нешто друго приповедања, као и да дескриптивне партије правилазе линеарну логику дескриптива, јер Грчићева дескрипција/наратија јесте и метаескриптивна/метанаративна и одложена, она која говори о приповедању и која говори о тој другој, културној позицији из које се говори. „А ја ћу међутим погледати мало боље око себе” (Грчић Миленко 1987: 42), истовремено обележава перцепцију, аутоперцепцију, метаперцепцију и трансперцепцију. Зато се, као и визуелна перспектива, и прича прекида, зауставља, а већ напукли говор и знакови се материјализују и укидају у следећем месту приче које их заборавља, чиме нам се отвара Грчићев интересантан свет полузнакова, полуреализма.

Та кафана звала се „код ’Звезде’; сада, пак, кад јој половину, и то већу половину, ветар оцепи, зове се код ’Полу-звезде’. С правом, дакле, јер звезда није, као оне на небу, савршена” (Грчић Миленко 1987: 40). Насупрот естетски или реалистички или романтичарски пожељног „савршеног” знака, стоји полузнак: пр-

слук „на дванаест рупица седам дугмади. Пет, дакле, отпало, с три је закопчано, а четири се отромбољила, тек да се откину” (45), откинут о ексер део сукње, и у Торбаревом фантастичном свету комад ћевапа и „бокалчић, коме је држак одбијен” (54), да би у реалистичком свету један други бокал пао са стола и „прсну надвоје натроје” (61). Та проза и та прича звала се реалистичка; сад, пак, када видимо да је насељавају детаљи, крхотине, делови, фрагменти, назовимо је метареалистичка. Нарација је, поменули смо, као и жеља, дисконтинуирана, саткана од момената који не могу сачувати нити поседовати своју целовитост, коју жеља гура у даљу нецеловитост. Па зато буренце, „славина му окићена дућанским цвећем, које, на жалост, муве немилосрдно испљувале, те се не распознаје да л’ су беле ил’ румене руже биле. Сад их ’црним’ морамо назвати.” (42–43). Зато предмет можемо видети, не видети, видети нешто друго; од реалистичког детаља слика се претвара у нешто сасвим друго, јер биће записано „шта све човек не може да види, само кад хоће” (141). А Миленко и хоће и може, и све то да метанартивно потврди „(ово је поезија)” (43), и да тако потврди да све зна, да је све у његовој прози освешћено и да само треба причати. Он уме да каже и „Видећемо”, и тако одложи причу.

Структуриран од полуприча, полуписа, полумаште, полузнакова, јер „то ће и читаоци скоро да сазнају” (86), овај фрагментарни и „шантави” реализам Грчића Миленка продужава себе у оно несигурно, као прстење на Торбареву руци, „на којој су два велика ’оловна’ прстена (није, један је од месинга, нису дакле оба од олова)” (46), а ко га разуме, разумеће све оно неизговорено, неиспричано, као гест трговаца: „ко им тихо, чисто ’усиљено’ кашљуцање разуме, разумеће и то да нису задовољни данашњим ћаром” (37). Разумеће да се све више и више удаљавамо од реалистичког наратива, у којем наш туристички водич каже: „да вам покажем наше селанце” (105), у којем ће се уможавати слике, динамиком путовања, а, како водич каже, „кад си на путу, треба мислити о путу”, мислити „само о оном ’што ти је пред носом” (127), макар од наочара не може да види ни нос ни то пред носом: „(наочари ми у топлој соби напрасно посукнули)” (144). Зато винограде под снегом види као расцветале, и зеленог скакавца у снегу види, види и како воће краду волујари и коњушари, а где је влажан траг од снега – орден на реверу. „Грчићеви асоцијативни низови у приповиједању долазе редовно поводом вањских околности (звук поштанске кочије или поштарове торбе, извијања дима из нечије куће)”, и они су „несамостални, потекли ’поводом’ вањских подстицаја и утисака” (Иванић 1998: 73). Декомпонујући слику стварности оним невидљивим, оним што је Иванић назвао „примнивима”, и претварајући је у имагинативне визије, Грчићев приповедач тако, гледајући у мразом исписану слику на прозору (што је оквирно место великог дела „Сремске руже”) одједном види дим од куће, а кроз дим и кухињу, домаћине... Наративна жеља, дакле, развејава знакове, које пре тога налази као издвојене, усамљене – „усамљене много радије обгрли или бар додирне” (39) –, а када је предмет изолован, он више није целовит, одмах постаје полупредмет, тек обрис предмета. Логиком неконзистентности, полупредмет више није ни ту (поштар: „чезе му одавна већ не видим, бахтање хата му давно већ изумре”), и што је удаљенији прича себе снажније развија у оном имагинарном другом предмета. И, одједном, тврдиће приповедач, „пред оком ми тајне његове” (39), „још више, видим их дубље”; када, дакле, нестане и аудиовизуелни обрис предмета, отвара се простор за епифаниски надоместак. А то што види, вођено је културним поретком, жељом културне страфикације, а обликовано је историјом приповедања чија фрагментарност от-

вара нове просторе приповедног дискурса искуством другог, „негативног”, које се објављује по цену укидања реализма. А епифанија проширује свет ка нечему неупоредиво већем од знака, ка облику приче који је поетички пресудан и који настаје укидањем реалистичких ефеката приче. Ако су у пошгаревој торби писма, добићемо не само причу о „тајни” писма, него ће се једно од тих имагинарних писама у „Сремској ружи” и материјализовати, и доћи у руке приповедача, па ће ова елипса имати још један заокрет у ономе што смо назвали „ода писмима”. Овај онтолошки лук, од реалног ка имагинарном и опет назад, па опет у имагинарно, од дакле објективног до психолошког и метапсихолошког, у потпуности је освешћен, и указује на неодређени простор који морамо назвати „реалним”, јер писмо, знак, као „реално” може да мења облике, наративне, метанаративне и онтолошке планове. А њихова једначина подразумева негацију приче на једном, не би ли се догодила на другом плану, увек у себи, жељи приче. Објект/знак се, дакле, деформише и нестаје, и на месту његовог нестанка јављају се епифанијски знакови, који ће, већ означени, у новом облику себе материјализовати као сасвим други/исти знак.

ЗА КРАЈ

Зато смо застали над овим нецеловитим знаком, полузнаком, над динамиком његовог деформисања, премештања и ресемантизовања по цену „пражњења реалног”, што га чини „медијумом унутрашњег простора и симболом једне обухватне животне ситуације” (Фридрих 2003: 49). Није овај феномен само дело психолошке динамике субјекта, нити само дело интериоризације света, колико је, културолошки, онтолошки и поетички, једна трајна деформација наративне перцепције којој „је све ласно опазити, само оно не што се баш тебе самог тиче” (Грчић Миленко 1987: 117). Јер „да ти је свако и свашта пред очима, само ти јадан не, који ћеш, без сумње, бити понајближи себи самоме”. Приповедач, дакле, не види себе да би видео све друго, да би жанр, поезика и култура видели себе. Иако увек постоји визуелни извештај о напуклом догађају/предмету, па и психолошки обојеном, он је већ померен и изневерен епифанијом приче. У тексту се, дакле, открива вишак значења у знаку реципрочан мањку представљања предмета, који чека да се испуни епифанијским сурогатом. Самоукидање приповедне перцепције у корист другог продубљује идеју да нема нарације која не подразумева наративно „ја” ка идеји да нема нарације која није метанарација, која није истовремено укидање нарације у новом плану нарације, укидање наративне перцепције у новом наративном пољу, полуозначавање. Нема пукотина у тексту које не говоре нешто друго, више, што је нужан захтев разумевања књижевности: дисемнативност текста Грчића Миленка је најавна модернистичке поезике, модернистичке епифаније, само код њега спроведене романтичарском логиком презентације. Зато његова поезика означава то друго, долазеће, и то зато што је већ била предозначена њиме; зато је она дискурзивна и наративна сахрана реализма. У корист модернитета, на таласу романтизма, у овом полуреализму.

А све ово, горе исписано, само је мој одговор на испитно питање професора Иванића, ништа више. А оцена је још пре двадесет година уписна у мој индекс.

Литература

- Барт 1979: R. Bart, *Književnost, mitologija, semiologija*, Beograd: Nolit.
- Барт 1990: R. Bart, „Efekti stvarnog”, *Treći program Radio Beograda*, Beograd, 54/1990.
- Барт 1999: R. Bart, „Smrt autora”, *Suvremene književne teorije*, Zagreb: Matica hrvatska.
- Бошковић 2007: Д. Бошковић, „Лаза Лазаревић и крај реалистичког дискурса”, *Српска реалистичка прича*, Крагујевац: Скупштина града; Универзитет у Крагујевцу; Филолошко-уметнички факултет; Кораџи, 65–77.
- Бошковић 2011: Д. Бошковић, „Нулти степен реалистичког дискурса”, *Симо Маташевић – дело у времену*, Београд: Филолошки факултет, 47–69.
- Бошковић 2012: Д. Бошковић, „Модернитет и генеза епифанија у прози Лазе Лазаревића”, *Књижевна историја*, Београд, 146/2012, 41–59.
- Вукићевић 2006: Д. Вукићевић, *Писмо и прича: Српска реалистичка приповећка и фолклорна традиција*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност.
- Вукићевић 2007: Д. Вукићевић, „Обележја реалистичког приповедача”, *Српска реалистичка прича*, Крагујевац: Скупштина града; Универзитет у Крагујевцу; Филолошко-уметнички факултет; Кораџи, 7–19.
- Вукићевић 2003: Д. Вукићевић, *Оглед о српском реализму*, Краљево: Народна библиотека „Стефан Првовенчани”.
- Вукићевић 2011: Д. Вукићевић, *Анархија текста: огледи о српској књижевности 19. века*, Београд: Службени гласник.
- Грчић Миленко 1987: Ј. Г. Милено, *Сремска ружа: приповећке*, Нови Сад: Братство-јединство.
- Живковић 1987: Д. Живковић, „Модерна новелистика Јована Грчића Миленка”, у: Јован Грчић Миленко, *Сремска ружа: приповећке*, Нови Сад: Братство-јединство, 5–36.
- Живковић 1994а: Д. Живковић, *Европски оквири српске књижевности*, II, Београд: Пролета.
- Живковић 1994б: Д. Живковић, *Европски оквири српске књижевности*, V, Београд: Пролета.
- Иванић 1990: Д. Иванић, *Модели књижевног говора*, Београд: Нолит.
- Иванић 1996: Д. Иванић, *Српски реализам*, Нови Сад: Матица српска.
- Иванић 1998а: Д. Иванић, „Примива Јована Грчића Миленка”, *Књижевно дело Јована Грчића Миленка*, Нови Сад, Беоцин: Културни центар, Прометеј.
- Иванић 1998б: Душан Иванић, „Незамјенљиво дјело”, у: Лаза К. Лазаревић, *Приповећке*, Београд: Издавачка кућа, 221–238.
- Иванић 2007: Д. Иванић, „Изазови реалистичке приче”, *Српска реалистичка прича*, Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац.
- Иглтон 1997: Т. Иглтон, *Илузије постмодернизма*, Нови Сад: Светови.
- Кашанин 1931: М. Кашанин, „Живот и рад”, Јован Грчић Миленко, *Целокућна дела*, Београд: Народна књига, 19–59.
- Ниче 2003: Ф. Ниче, *С оне стране добра и зла, Генеалозија морала*, Београд: Дерета.
- Рикер 1992: Р. Riker, *Vreme i priča* I, Sremski Karlovci; Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Џејмсон 1984: F. Džejmson, *Političko nesvesno: Pripovedanje kao društveno-simbolički čin*, Beograd: Rad.
- Фридрих 2003: Н. Fridrih, *Struktura moderne lirike*, Novi Sad: Svetovi.
- Фуко 1971: М. Fuko, *Riječi i stvari: Arheologija humanističkih nauka*, Beograd: Nolit.

Фуко 1998: М. Фуко, *Археологија знања*, Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.

Хачион 1996: Л. Наџион, *Poetika postmodernizma: Istorija, teorija, fikcija*, Novi Sad: Svetovi.

HALFSTAR, HALFSIGN, HALFREALISM J. G. MILENKA

Summary

This paper examines the signs of modernity in the prose of Jovan Grčić Milenko. Opening the question of incoherence of realistic poetics (fragmentation, metanarration, semiological matrix, epiphanic effects), this research suggests the romanticistic and modernistic identity of Grčić's letter. And that through poststructuralist critical displacement to former literary-historical and literary-theory insights, which are trying definitely to „locate“ Grčić's text in the realistic matrix.

Keywords: Jovan Grčić Milenko, desire, epiphany, poetics, realism, modernity, sign

Dragan B. Bošković

Robert V. Hodel¹

Univerzitet u Hamburgu
Filozofski fakultet
Institut slavistike

LAZAREVIĆEV „VERTER” – DISKREPANCIJA IZMEĐU REZONOVANJA I OPISIVANJA

Lazarević važi kao jedan od najvažnijih predstavnika srpskog (i južnoslovenskog) realizma. On svoje priče piše zapravo u vreme, kad se u preostaloj Evropi – od Francuske do Rusije – širi moderna u njenoj najvažnijoj formi simbolizma. Da li srpski (poetski) realizam dakle nadoknađuje nešto i pridodaje mu nedostatak epigonizma?

Članak hoće da pokaže na osnovu tekstu bliske analize i više intertekstualnih odnosa (posebno Turgenjeve priče „Brigadir”, koja takođe ukazuje na Geteov tekst), da se Lazarević ne samo razrađuje sa romantikom, već i uvodi individu, koja pokazuje crte dekontekstualiziranog modernističkog subjekta. Lazarevićeva proza se pokazuje kao književnost na granici dvaju stilističkih formacija.

Ključne reči: Lazarević, Verter, Turgenjev, Dušan Ivanić, realizam, modernizam

1. Počeci francuskog i engleskog realizma 19. veka potiču od Stendalovog romana *Crveno i crno* (*Le rouge et le noir*, 1830), Balzakovog ciklusa *Ljudska komedija* (*La Comédie humaine*) i Dikensovog *Olivera Tvista* (*Oliver Twist*, 1838) iz 1830-ih godina. Kao realistične mogu se ovde proceniti pre svega lokacije, radnje i karakterizacije, dok se u glavnim protagonistima još uvek prepoznaju crte usamljenog, romantičnog junaka. U Rusiji kao ključno delo ranog realizma važi Gogoljeva priča „Kabanica” (*Šinelʹ*, 1842), čiji se junak društveno-kritički čita kao „čovek sa ulice”. O vremenskom svrstavanju srpskog realizma piše Ivanić (1996, 18–19):

Polu decenije kasnije Jakov Ignjatović člankom *Pogled na knjižestvo* (1857) najavljuje razdoblje društvenog (osobito humorističkog) i istorijskog romana. Početkom 60-ih ove najave imaju već oblik književne prakse, programa i pravca, a 70-ih više nema sumnje da je realizam zavladao cjelinom književnog rada mladih generacija, dok mu se romantičari (Jakšić, Zmaj, pa i Kostić) približavaju i prilagođavaju. Dvije decenije docnije, 90-ih godina, realistička poetika je puna znakova dezintegracije i prestrojavanja.

U realističkim programima propagiran roman (up. Sv. Marković: „Pevanje i mišljenje”, 1868) nastupa tek pre promene veka:

Tek sa Rankovićem dobija se zatvorena kompozicija, kompaktna fabula i dinamična tačka gledišta, dok su Ignjatović i Matavulj ostajali izvan realističkog standarda (Ivanić (1996, 100).

Prvi razvoj srpskog realizma u 1870–80-im godinama pada, dakle, u vreme, kad su se u Francuskoj već najavljivale simbolističke tendencije, i druga, „zrela” faza kojoj Lazarević pripada koincidira sa evropskom književnošću koja je već duboko obeležena modernom.

S obzirom na ove vremenske razlike nameće se pitanje da li Lazarević može da se čita ne samo kao predstavnik realizma, već i kao preteča modernističke književnosti. Samim tim, na opštijem nivou formulisano, važenje epohalnih pojmova samo po sebi

¹ fs8a023@uni-hamburg.de

jeste otvoreno za debatu: u kojoj meri je neka epoha, kao npr. realizam, za čiju su kanonizaciju konstitutivnih crta merodavne francuska i engleska književnost – primenljiva na književnosti kao što su srpska ili hrvatska (ili i nemačka?)²? Da li može da postoji tako nešto kao „zakasneli realizam”, ako se pod tim podrazumeva ne samo nekakav kvalitativno malovredan epigon.

Misao da Lazarević ne predstavlja samo vrhunac srpskog realizma, nego i da stoji na početku modernističke senzibilnosti, već je višestruko iskazana (up. npr. Živković 1994, 37, Bošković 2007, 65–77, Damjanov 2011, 57, Milosavljević-Milić 2011, 94–96). Uvaženu ulogu uz to je igrao simbolistički sloj njegove proze, kao što je već imenovano u motivu naslova priče „Vetar”. I ovaj članak se bavi modernističkim počecima Lazarevića, ali stavlja fokus na ulogu individue, tj. na status subjektivnog nasuprot kolektivno shvaćene zajednice. Književnu podlogu čini priča „Verter” koja već u naslovu upućuje na onaj romantični „subjektivizam”, od kog se srpski realizam konstitutivno distancira (up. Ivanić 1998, 229). Vodeće pitanje time glasi: Da li priču „Verter” treba čitati isključivo kao obračun sa romantizmom ili u njoj zazvuče i tonovi modernističkog osećanja?

2. Za razvoj srpskog (kao i hrvatskog) realizma centralan je prevod strane književnosti. Pri tome je ne tako mali broj pisaca nastupao u ulozu jezičkih posrednika. U srpskom kontekstu treba prvo imenovati Milovana Glišića koji između ostalog prevodi Gogolja, Gončarova, Tolstoja, Balzaka, Merimea i Žila Verna. Isto nemalo važna je i činjenica da se u srpskim periodicima 60-ih godina devetnaestoga veka rani realisti Balzak, Dikens i Gogolj štampaju istovremeno sa Turgenjevim i M. Vovčokom (pseudonim za Mariju Aleksandrovnu Vilinskaju; up. Ivanić 1996, 23). Najvažnija veličina za oblikovanje ranog „folklornog” realizma, kome pripada i Glišić, jeste Gogolj.

3. Po Ivaniću (1996, 39–42) „folklorni realizam” obeležavaju dva klasifikaciona modela:

- folklorni koji polaže fokus na verovanja, predanja i magijske radnje, i
- društveno-politički, čija je tematska žarišna tačka u državi, birokratiji, novcu i vlasti.

Ispočetka u njemu idu zajedno „novi” socijalistički zahtevi sa starim konzervativnim interesima (npr. sa održanjem patrijarhalnih struktura). Kao važna ideološka veličina oba tabora pokazuje se *zadruga*, koja igra analognu ulogu seoskoj zajednici *mir* ruskih socijalističkih utopista. Uticaj ruskih mislilaca od Hercena do Černiševskog koji u *mir-u* vide osnovnu ćeliju budućeg socijalizma, najdublje se održao kod Svetozara Markovića (up. „Srbija na Istoku”, 1872), ali ima još ranije preteče. Tako je Ognjeslav Utješenić Ostrožinski već 1859. u Beču izdao studiju o kućnoj zadrugi kod Srba i Hrvata – *Die Hauskommunionen der Südslaven (Kućne zadruge Južnih Slovena)*, i takođe August Šenoa opisuje 1861. *zadrugu* (u duhu ilirskog pokreta) kao obećavajući „slovenski” društveni model.³

2 I Glaser, Leman i Lubos (1975, 239) su okarakterisali književnu situaciju u Nemačkoj razgraničavajući je sa Francuskom: „Veliki francuski pisci društvenog romana, Stendal, Flöber, Balzak, su bili uzori. Dakako, da društvena analiza dopire do nemačkog romana tek u naturalizmu. Ali umesto da kao Francuzi posmatraju ljude u njihovim političkim i ekonomskim odnosima, nemački pripovedači polaze u mnogo većoj meri od subjektivnog iskustva i istražuju prostor sećanja.” („Die großen Gesellschaftsromanciers der Franzosen, Stendhal, Flaubert, Balzac, sind die Vorbilder. Freilich eine eigentlich soziale Analyse erreicht erst der deutsche Roman des Naturalismus. Aber statt – wie die Franzosen – die Menschen in ihren politischen und ökonomischen Verhältnissen zu beobachten, gehen die deutschen Erzähler viel stärker von der subjektiven Erfahrung aus und durchforschen den Raum der Erinnerung.”)

3 Up. A. Šenoa: „Još nešto o Zadrugi” (*Pozor*, 1861): „Zadruga je pravni zavod, osnivajuće se na posjedu nepokretnom više porodica, a izvirući glavno iz zabave i života strogo poljodjelskoga naroda slavenskoga. Zavod ovaj je slobodan i demokratičan, jer prvi je uvjet njegova opstanka pravo svake osobe na jedan

4. I mladi Lazarević počinje, kao što je poznato, svoju spisateljsku delatnost u okruženju pozitivističko-utilitarističkog pokreta Svetozara Markovića:

[...] u krilu pokreta Svetozara Markovića, gdje su nastajale duhovne osnove zaokreta prema realizmu, afirmisana nova slika svijeta, utemeljena na pozitivističkoj filozofiji i estetici i na velikom povjerenju u prirodne nauke [...] mladi Lazarević izlazi u javnost prevodima i preradama članaka iz prirodnih nauka, ali i dijelovima romana N.G. Černiševskog *Šta da se radi* [1869] (Ivanić 2002, 246).

Kao student beogradske Velike škole (1867–1871) on postaje „jedan od osnivača i neko vreme sekretar studentskog udruženja *Pobratimstvo*” (Popović 1987, 600) i još 1871. gubi svoju stipendiju za studije medicine u Parizu „zbog učešća u studentskim sukobima s vladom” (isto, 600). Već godinu dana kasnije ipak dobija državnu stipendiju za Berlin (1872–1876, 1878–1879) – okolnost koju Jovanović (1950, 11) tumači kao akt političkog otpadništva:

Od bune je Lazarević zazirao, već se na nju i zgražao; domaćin, taj ideal patrijarhalnog čoveka, nipošto nije ni smeo ni mogao da postane bundžija. Uz to još bundžija je primoran na veće ili manje lične žrtve, i kada se Lazareviću desilo da je zbog učestvovanja u jednoj omladinskoj akciji izbrisan iz spiska stipendista, njegov razlaz sa „novim ljudima” i napuštanje „nove nauke” postali su neminovni. Svego nekoliko meseci docnije on uspeva da se rehabilituje, postaje stipendista i odlazi u Berlin da studira medicinu. Godinu dana docnije on u pismima svojoj porodici daje ubedljive dokaze da boravak među bundžijama nije ostavio tragova.

5. Moglo bi se pretpostaviti da Lazarevićeva politička modifikacija objašnjava, zašto su u njegovim pričama stavljani različiti ideološki akcenti. Ako se npr. pretpostavi da Lazarević svoju „Švabicu” piše još tokom prvog boravka u Berlinu, dok još uvek ima poteškoća sa konzervativnim načinom mišljenja, postaje razumljivo, zašto pobjeda patrijarhalnog sveta, koju majka, sestra i pobratim slave nad protagonistom Mišom Maričićem, mora biti plaćena uništenjem ličnosti njihovog voljenog člana porodice. Za razliku od priče „Na bunaru”, u kojoj se ponovo uspostavlja patrijarhalni red, tako što svi učesnici nalaze svoju dobrobit u konzervativno (dakle, ne socijalistički) shvaćenoj *zadrugi*, Miša postaje potpuno rezigniran: ni poziv, ljubav, porodica, niti patriotizam ne mogu da ga spase od njegove letargije. Utoliko više njegova „patriotska” odluka, da napusti voljenu Nemicu, deluje kao odluka koju ne donosi on sam, niti je sa njim deli implicitni autor, ili prema našoj hipotetičkoj pretpostavci: još uvek ne deli.

Međutim, o ideološkom zaokretu u okviru Lazarevićevog umetničkog stvaralaštva nema govora u sekundarnoj literaturi. Ili se Lazarević generalno, kao kod Jovanovića (1950), posmatra kao konzervativni autor, ili se pak u njegovom stvaralaštvu konstatuje bazična ambivalentnost.

6. I Ivanić (2002, 257) govori o dva različita ciklusa pripovedanja koja ne podležu hronološkom redu:

Dok je jedan krug pripovjedaka naznačavao prodor nereda u red, odnosno povratak reda nad poremećajem društvenih pravila [„Prvi put s ocem na jutrenje”, „Na bunaru”, „Sve će to narod pozlatiti”], drugi krug taj poredak popredmećuje kao apsolutnu vrijednost (brak kao institucija iznad ljubavi, patrijarhalne navike iznad individualne sreće i sudbine, majčina skepsa iznad ličnih osjećanja i sl.) i opstaje ugrožavajući identitet, sam smisao posto-

---

idealni dio imetka, jer svakomu članu pripada po jedan glas u skupštini zadrugnoj, što raspolaze imetkom zajedničkim” (Šenoa 1951, 254–255).

„No upravo zajednica u zadrugi nekakav je surogat obradnoga kapitala, te stoga mora se zadruga donle držati, dok joj okolnosti budu dopuštale dijeliti se” (isto, 257).

janja junaka („Verter”, „Vetar”, „Švabica”), doduše junaka koji je zamišljen kao jedinka ko-
lebljive i povodljive prirode.

Pri tome se ova ambivalentnost ne prikazuje samo na ideološkoj ravni, ona se po
Ivaniću upisuje i u samu tehniku pripovedanja:

Kad se pripovjeda objektivno (u 3. licu), junaci se izlažu skalpelu neumoljive ironije, ili se
vode na rub toka svijesti. To autora, međutim, ne sprečava da u komentaru održi intonaci-
ju i frazeologiju svakodnevnih pričanja, kao da je u domaćem krugu prijatelja i poznanika.
Ta igra između *pisanja* i *pričanja*, pisanosti i usmenosti, ostaje jedna od glavnih crta u obli-
kovanju pripovjednih tekstova Laze Lazarevića (Ivanić (2002, 259).

7. Ove različite narativne tendencije pokazuju se u izraženom načinu i u „Verteru”.
Njegov pripovedač⁴ nastupa sa jedne strane rezonujući i obezbeđujući za svoje sudove i
svoju sliku sveta sopstveni prostor, nezavisan od protagoniste, sa druge strane on je takođe
kadar da se dalekosežno poistoveti sa psihom svojih junaka. I pošto se psihologizacija
i rezonovanje u priči ideološki ne poklapaju, nastaje izrazita ambivalentnost.
Bez sumnje obe ove kontraverzne pripovedačke uloge oblikuju i druga dela realizma –
čak i u klasičnom romanu sa trećim licem pripovedanja (*Ana Karenjina*) pojavljuje se
na nenadanom mestu pripovedač u prvom licu – kod Lazarevića, međutim, one stoje u
mnogo jasnijem kontrastu i sreću se na najužem prostoru.

8. Izvan psihološkog mimetizma i moralističkog utilitarizma, neka pre udubljenja
u analizu „Vertera” bude pomenut još treći aspekt Lazarevićeve proze: Lazarević u
svojim pričama često opisuje i čitave miljee: tako npr. berlinski pansionat u „Švabici”,
udaljenu mehanu u „U dobri čas hajduci”, zadrugu u „Na bunaru” ili banju u „Verteru”.
O ovoj mimetičkoj sposobnosti govori već Jozef Bekman u predgovoru „Reklam”-
izdanja *Serbische Erzählungen von Lazar K. Lazarević* („Srpske priče Lazara K.
Lazarevića”) koje je 1895. štampano u Lajpcigu:

Priče sadržane u ovoj sveščici jesu, sa izuzetkom priče „Verter”, skice iz narodnog života,
koje jače deluju kroz predstavljanje miljea nego kroz sam novelistički element. To su prave
probe spisateljskog manirizma narodnog srpskog pripovedača, čije su priče najpre motivi-
sane željom da budu verne slike iz nacionalnog života njegovog naroda. Iako je novo vreme
odstranilo mnogo toga što je vekovima srpskom plemenu pridavalo specifično nacional-
nu posebnost, kroz koje je ono u Evropi i među drugim Slovenima stajalo kao pojedinac,
tako je ipak dovoljno toga prisutno, i opisi svih ovih odnosa su kod Lazarevića majstorski.

Die in dem vorliegenden Heftchen enthaltenen Geschichten sind mit Ausnahme der
Erzählung „Werther” Skizzen aus dem Volksleben, die mehr noch als durch das novellistische
Element durch die Darstellung des Milieus wirken. Es sind echte Proben der schrift-
stellerischen Eigenart des volkstümlichen serbischen Erzählers, dessen Geschichten in er-
ster Linie getreue Bilder aus dem nationalen Leben seines Volkes sein wollen. Hat auch die
neue Zeit vieles von dem beseitigt, was Jahrhunderte hindurch dem serbischen Stamme als
spezifisch nationale Besonderheit anhaftete, durch welche er in Europa und unter den an-
deren Slawen vereinzelt dastand, so ist doch noch genug davon vorhanden, und die Schild-
derung all dieser Verhältnisse ist bei Lazarević meisterhaft (Lazarević 1895, 3).

9. Tek što Lazarević počinje da objavljuje, brzo dostiže glas Turgenjeva srpske pro-
ze. On čita Turgenjeva, po Ivaniću (2002, 243), u Berlinu i to u vreme kad su ruski rea-
listi u Nemačkoj visoko u horizontu interesovanja (up. i Vuletić 1985, 187). Zato je ve-

4 Pripovedač zauzima u „Verteru” heterodiegetsku poziciju, tj. on ne deli prostor bitisanja svojih likova. I
uprkos tome on se može iskusiti u svojoj subjektivnosti, tako što se npr. direktno obraća čitaocu, ironi-
zira ili neposredno moralíše. Simptom ove subjektivne pozicije jeste sporadično pojavljivanje znaka „ja”:
„Samo što u prijatnom osećanju beše nečega, kao što *rekoh*, bonoga, i on se s neobičnom voljom zadrž-
vaše baš na tome” (Lazarević 1950, 193; u nastavku se citati iz ovog dela navode samo sa brojem stranica).

rovatno, da on ovde čita i 1868. objavljenu priču „Brigadir”, koja je vrlo brzo prevedena na nemački, francuski i engleski i o kojoj se široko diskutovalo. Dakako, ne treba isključiti, da je priču recipirao već u srpskom prevodu, kad je 1869. izašla pod naslovom „Brigadir” u listu *Srbija* (III, br. 143–144, up. Vuletić 1985, 192).

U Turgenjevom „Brigadiru” auktorijalni pripovedač ugovara sastanak sa prijateljem na njegovom starom imanju. Pošto prijatelj kasni, pripovedač upoznaje preko sluge Narkiza starog zapuštenog čoveka po imenu Vasilij Fomič Guskov, o kome se priča, da je brigadir⁵, da je učestvovao u Suvorovoj „Poljskoj kampanji” i da se zbog neke žene potpuno zapustio. Zaista otkriva pripovedač u Guskovom prljavom stanu „Georgijevski krst” i portret crnooke lepote: Agrafene („Agrippina”) Ivanovne. U ovu ženu zaljubio se Guskov nakon Suvorove kampanje, kad je već bila udata. Kratko nakon toga, kad je umro njen muž, prekinuo je službu, platio goleme njene dugove i povukao se kod nje na imanje:

С тех пор он уже с нею не расставался и кончил тем, что поселился у нее. Она тоже словно полюбила его, но выйти за него замуж не хотела. „Блажная была покойница, – заметил при этом Наркиз, – мне, говорит, своя воля дороже всего” (Тургенев 1981, 53).

U kom odnosu stoji Guskov prema njoj, ostaje u tekstu, ipak otvoreno. Nesumnjivo je, da on njoj ostavlja svoje bogatstvo, i da za smrt sluge, kog je Agrafena gurnula niz stepenice, preuzima odgovornost na svoja pleća. Tako je izgubio ne samo posed i svojinu, već i slobodu i čast. No nezvano za ovu tešku sudbinu, on nikad nije prestao da voli Agrafenu i da nakon njene smrti jednom nedeljno posećuje njen grob. I upravo ova nesebična predanost navodi pripovedača da misli na Geteovog *Vertera*:

„Вот где проявился Вертер!” – думал я на следующий день, снова направляясь к жилищу бригадира. Я был тогда очень молод – и, быть может, именно потому и считал своей обязанностью не верить в продолжительность своей любви. [...] Странное имя для „Шарлотты” – Аграфена!”

Я застал Вертера-Гуськова посреди крохотного огородца, в нескольких шагах от флигелька, возле старого, крапивой поросшего сруба никогда не выведенной избы (Тургенев 1981, 54–55).

Sentimentalnu priču koju je Merime (1803–1870) poredio sa pesmom „Lejla i Medžnun” (up. Turgenev 1981, 439), zaokružuje zaključna rečenica:

Прах его приютился, наконец, возле праха того существа, которое он любил такой безграничной, почти бессмертной любовью (Тургенев 1981, 60).

10. I u Lazarevićevom „Verteru” radi se o ljubavi koja traje tokom čitavog života. Janko upoznaje Mariju već kao petogodišnje dete i zaljubljuje se u nju u trinaestoj godini. Doduše, lakše mu pada, da zbog svojih studija u Beogradu ostavi devojčicu, kojoj je obećao, da će se njome oženiti, ali ipak kad opet sreće devojku od sedamnaest godina, njihova ljubav se obostrano obnavlja. Ova okolnost je u tekstu utoliko ubedljivija što Janko u međuvremenu nije upoznao drugu ljubav i takođe kasnije neće naći drugu. Još pre nego što sretne Mariju u banji, kaže se u tekstu:

Strasno je čitao Viktora Iga i oduševljeno govorio o njemu, a u sebi čeznuo za romanskim junaštvom! Beše već zagazio u doba mužanstva, ne srknuvši iz čaše ljubavi, osem što od jedne sitnice iz njegova detinjstva počesto natezaše da načini, po svima propisima Lemke-ovim⁶, idilsku ljubav (Lazarević 1950, 177).

5 I u *Verteru* je jedna od figura „brigadir”.

6 Karl Lemke (Carl von Lemcke, 1831–1913), nemački estetičar, poznat po „Popularnoj estetici” (*Populäre Ästhetik*, 1865); pisao je pod pseudonimom Karl Mano i romane.

Tako da čitaoca ne iznenađuje da njihova ljubav momentalno ponovo plane u banji. Kao već sa sedamnaest godina, kad je srela Janka na nekom venčanju („Sećate li me se?, na što ona nije ništa odgovorila, samo je pocrvenela i svoje velike trepavice spustila na jagodice...”, 180), pocrveni i Marija u banji pri ponovnom viđenju. Motiv crvenila sugerše ovde, dakle, pre nezaboravljenu ljubav nego lošu savest:

– Dobro došli, gospodo!

Al' gospođa se najpre trže, pocrvene do ušiju, brzo stište Jankovu ruku i, sasvim iznenađena otpozdravi ga s nekom vatrenom iskrenošću (183).

Priča se dakako ne završava kao u Turgenjevom „Brigadiru”. Marija otkriva na kraju „novu zvezdu” na nebu, u kojoj čitalac prepoznaje njenog supruga Mladena, i takođe Janko stavlja na kraju prijateljstvo sa Mladenom iznad svoje jedine ljubavi. Njegov „jučeranji idol” Verter je za njega odjednom postao „obično june” (207), a „ljubavni predmeti” uopšte su postali „švapske bljuvotine” (210).

Da li je dodatna funkcija aluzije na Turgenjeva relativizovanje obračuna sa „nemačkim romantizmom”? Jer „Brigadir-Verter” je kod Turgenjeva i te kako pozitivna figura. Od značaja je nadalje i okolnost, da Turgenjev u Srbiji nije objavljivan u progresivnim časopisima (*Radenik, Javnost, Glas Javnosti, Oslobođenja*), iako njegov protagonista Bazarov (*Očevi i deca*) važi kao uzor progresivnog čoveka:

Zanimljivo je da ni u jednom listu Svetozara Markovića nema Turgenjeva, iako ga njegove pristalice i saradnici prihvataju. Turgenjev je ostao na stranicama liberalnih listova i časopisa srpskih početkom sedamdesetih godina (Vuletić 1985, 193–194).

11. *Marijina* ljubav prema Janku je prava i pošto potiče iz daleke mladosti, karakteriše je nešto nevino i čisto. Ovaj utisak se takođe ne menja, kad se kao udata žena odlučuje, da noću potraži Jankovu sobu. Potpuno drugačije nego „mlada udovica”⁷, koja se zabavlja sa poručnikom Vasiljevićem na frivolan način, ne dopušta da je impresionira ni ovaj lepotan, koji uobražava da može „zadobiti ljubav svake ženske na svetu” (200). Utoliko neočekivanije deluje njeno ponašanje na kraju, kad se bez unutrašnjeg konflikta okreće od Janka. Jer još na početku zajedničkog razgovora sa Mladenom, Jankom i Katanićem deluje da su njena osećanja nepromenjena:

Oboje govorahu neprirодно veselim i razdraženo nemarnim tonom. Mladen jasno, naročito po pokretima lepeze, vide neprirодно koketeriju u svoje žene. Janko mu izgledaše sav zelen. Sve u čemu je samo sumnjao sad mu se pokazala suštom istinom (205).

Još iste večeri, međutim, pojaviće se za Mariju nova zvezda. Kako takva iznenadna promena emocionalnosti može da bude motivisana, ako se ne priključimo poziciji, da Lazarević priču na kraju ideološki „ispravlja”?

Da li u osnovi promene leži nekakav seksualni odnos, koji u tekstu ne može da bude ni potvrđen ni negiran? Takva pretpostavka bi mogla da objasni, zašto Marija sledećeg jutra odlazi, zašto oboje pri ponovnom susretu sa Mladenom pričaju „neprirодно veselim i razdraženo nemarnim tonom” (205) i zašto su oboje tako brzo spremni, da se distanciraju jedno od drugog. Takođe, ukazivanje na Floberovu *Madam Bovari* („Srećom, iz francuskih romana zaboravio je brakolomstvo”, 177) i ruskog maistora „u

7 Marija pobeđuje kao osoba upravo u poređenju prema ovoj „mladoj udovici”, čija raskalašnost se otkriva u sceni, u kojoj profesor Nedić sugerše poručniku da se pruski oficir odlikuje sposobnošću da u sopstvenoj režiji može da organizuje čitav „pruski bataljon” (175). Na reakciju poručnika „Stoka, stoka bez repa!” sledi komentar: „A udovica se tako pripija uz njega i već bi htela tvrditi da ta stoka i rep nosi kad, eto, tako očigledno nasrće na ljude stručinjake” (176). A nešto kasnije čitamo: „[Katanić drugim okom gleda] na udovicu što se čas po zavrća od smeha i pokriva usta lepezom, jer je poručnik obasiplje neslanim dosetkama” (176).

kome se ovaj svojim anatomskim perom smejaše običnoj zabludi idealista da se mlad čovek i mlada ženska, koji nisu ni rod ni pomozi-bog, mogu voleti kao brat i sestra”⁸ (187), mogli bi onda da se tumače u tom pravcu.

Ili promena može da bude obrazložena u slici žene koja prodire u tekstu na više mesta i po Kataniću biva na sledeći način eksplicirana?

Ko od njih dvojice bude bolji, Mladen ili Janko, onome će se i prikloniti. Žena je što i dete. Ko mu da bolju igračku, onoga više i voli (201).

Slične predstave zazvuče i u tekstu pripovedača, npr. u ekspoziciji u kojoj banja može da bude upoređena sa ratom i entuzijastično sastavljena ljubavna pisma sa nepromišljeno potpisanim menicama (174):

Najzad, po svršenom poslu pravi se s neprijateljem, odnosno sa ženom ugovor o miru, i posle se pristupa smanjivanju plate činovnicima i toalete ženi (174–175).

I o ženama „kartaša” govori se istim, pomalo prezirnim tonom:

Njihove žene idu same po parku, huču i jadaju se svakome, koga samo uhvate (176).

U tekstu se dakako pojavljuje i treća mogućnost da se razume Marijino ponašanje: I Marija i Mladen su iznenađeni, da je njihov prvi sastanak protekao prijatno nakon denuncirajućeg poručnikovog pisma. Pripovedač komentariše osećanja supružnika u toj situaciji ovako:

Slatko obmanjivanje sebe sama razli se povrh ovoga sastanka i prekrili sve crne misli kojima i onako izlaska ne beše. Ta očajanje i nemirna savest ne stanuju lasno u grudima ljudskim. Čovek ih bije čim stigne, a najsilnije samoobmanom (204).

Kad Marija pri kraju obriše suzu i priča o još neviđenoj zvezdi (radi se baš o svetlo crvenoj planeti Mars⁹), mogla bi se vrlo lako zavarati, da u njoj vidi Mladena.

12. Kao Marija izdvaja se od društva u banji na pozitivan način i *Janko*. On se uvodi u tekst kao mladić, koji još nije pokvaren „svetskim lukavstvom” :

[...] koji još škripe zubima kad slušaju za „suze rajine” i lupaju pesnicom o sto kad se peva štogod gde sevaju jatagani – jednom reči: to beše čovek sa širokim grudima i tesnim cipelama (176).

Pre svega u kontrastu prema umišljenom ženskarošu, poručniku Vasiljeviću, Janko se odlikuje kao delikatan i suzdržan čovek. O proceni figure govori takođe i to, da Katanić zadržava svoj sud o njemu, kad Janko izaziva poručnika na dvoboj:

On htede reći „smetenjak”, ali onda stade redom misliti kako je stvar tekla, i izbrisa reč smetenjak iz toga razgovora sa samim sobom (190).

Ova okolnost je značajnija utoliko što Mladen koristi istu reč za ruženje romantičara Vertera: „Smetenjak! Pravi proizvod nemačke poezije” (206).

U Jankovom tumačenju otvaraju se dakle dva puta. Ili je on nepopravljivo „sanjaloo” koje stoji nasuprot pozitivističkog i pozitivnog Mladena kao čovek bez jasne linije, ili pak on čuva nimbus upornog „romantičara”.

8 U pitanje dolaze ovde Gončarova *Obična istorija*, u kojoj mladi, romantično dispozicioniran i romantičarskom literaturom oblikovan Aleksandr Adujev biva konfrontiran sa jednim trezvenim i profanim životom u Petersburgu, ali i Karamzinova *Jadna Liza*, gde se neudžna ljubav jedne devojčice sa sela prema nekom plemiću završava ljubavnim činom i konačno samoubistvom prevarene (up. Lazarevičev izraz „ljubavni predmet” (210) sa sledećim mestom iz Karamzina: „Ax! Я люблю те предметы, которые трогают мое сердце”; Karamzin 1982, 6).

9 Da li autor sa Bogom rata, Marsom, hoće da podvuče samo Mladenov plahovit karakter ili on pretpostavlja i astronomsko znanje? Ako se pretpostavlja naučno znanje, mesto se ne može čitati ironično. Jer Mars je samo zvezda koja upada u oko kad se nalazi blizu Zemlje, ako li se pak nalazi gledajući sa Zemlje iza Sunca, ne može se videti. Tako bi svakako moglo da bude da je Marija ugledala „novu zvezdu”.

Prvo tumačenje je u tekstu očiglednije dato, posebno njemu u prilog govore mnogobrojni komentari naratora koji su bliski autoru. Jankova nežna, skoro ženska, introvertna priroda („odgajen nežno kao devojka”, 176) od početka se opisuje sa jednom izvesnom distancom. Glas naratora na ovim mestima poprima ne tako retko upravo cinični karakter: Nakon što se Janko rastao od sedamnaestogodišnjakinje i nije se više javljao, čitamo npr. sledeće:

Ali šta će mu više? To je dosta da sam iz sebe, kao ono pauk, isprede čitav jedan sladak, iako paučinast, horizont (180).

Platonski *modus vivendi*, koje dvoje ljubavnika misle da nađu u banji, pripovedač komentariše poređenjem, koje u književnosti uglavnom (up. npr. *Ana Karenjina*) nagoveštava ljubavni čin:

A unutra se osećaše tako pouzdan i tako zadovoljan, kao gladan čovek koji se, mesto ostrica, raka i palačinaka, dokopao jagneće plečke (186).

Jankovo objašnjenje, da se pri tome radi o „običnom druženju”, pripovedač izopačava kao glumu ispred sopstvene ličnosti (187), a Jankovu zaljubljenost pamera sa pravim rečima na pravo svetlo:

[...] prestao čak i jesti i predade se, kao što on mišljaše, „dubokoj studiji o životu”, a u *samoj stvari sasvim* plitkoj ljubavi (187, kurziv ovde i dalje – R.H.).

Upravo u (pisano kurzivom) modalnim parentezama istupa nepogrešivo jasno stav pripovedača sa izvesnom redovnošću:

[...] ono varivo u srcu svome, prema kome je usijana lava ledeni aparat; jer, *naravno*, niko pre i niko posle njega nije mogao ljubiti, „ovako ljubiti” (194). Ili: On ozbilja napiše, *kao što se to obično radi*, mnogo pisama, pogori svoje hartije, napuni pištolj, potegne i ubije se (196).

Pripovedač osuđuje i samog Vertera kao „neko sanjalo” (195) čije je držanje kao „sebična filozofija gde se bez ikake rezerve patnicima obećava nagrada 'tamo gore'” (197). Na jednom mestu pripovedač čak razmišlja o tome, da li je priroda takvih sanjara posledica specifičnog vaspitanja ili leži u urođenoj prenadraženosti (197). I dolazi do zaključka: „Tako rade i matori ljudi koji se u mladosti nisu napatili!” (198)

Drugo tumačenje prisutno je u tekstu samo ispod praga svesti i u izvesnom smislu se čita „u suprotnom pravcu od struje”. Ono deluje manje ili više eksplicitno samo u rečenici, koju Janko u razgovoru sa rečitim Mladenom više ne može da artikuliše:

Sve što bi on hteo reći kad bi ga jezik služio, bilo bi: „Ali srcu se ne zapoveda!” (207).

Rečenica ostaje neizgovorena i time i neopovrgnuta. Pročitajmo je kao auktorijalnu poruku ispod praga svesti, tako se Jankovom kraju približava Mišina sudbina u „Švabici”.

Od to doba prestao je baviti se ljubavnim predmetima i kad god bi ko počeo govoriti o tome, on bi dokazivao da su to same „švapske bljuvotine”. Ali ipak svake godine učini po kakvu budalaštinu. Jedanput se fotografisao u crnogorskoj kapi. Čujem da se upisao u farmazone (210).

Poslednja „budalaština”, o kojoj kao čitaoci saznajemo, je njegovo klečanje pred krstom „poginulim Srb-junacima”.¹⁰ Kao Miša koji se vratio kući, ni Janko se u svom životu više ne snalazi.

13. U figuri *poručnika Vasiljevića* autor višestruko kritikuje društvo u banji koje slobodno može da se razume kao srpsko društvo: žali se na vojsku (up. već pomenu-

¹⁰ Takođe, u „U dobri čas hajduci” napadnut je hvalisavi patriotizam: Isti Tima Trifunov, kog Stanin brat Živko psujući zove „Švaba”, zato što se ne stavlja u odbranu protiv njega, postaje „pravi Srbenda” (Lazarević 1950, 140), kad se suprotstavlja hajducima.

tu svađu sa profesorom Nedićem o stanju srpskih trupa, 175), otrcanu „oficirsku čast” (191) koja nema obzira prema ljudskom životu, manjkavo obrazovanje („Reč dulčinea čuo je on od urednika ‘Svetlosti’, i ta mu se ‘francuska’ reč tako dopala da ju je svaki čas upotrebljavao, obično pak u frazi: ‘što rekao Francuz: dulčinea’”, 188), umišljenost i neznanje, vulgarno ponašanje i čak i samo ophođenje prema konjima („[svoga konja] ostrugama svega iskrvario i sabljom isekao po vratu i sapima”, 187).

Jedno mesto u tekstu je ovde od posebne važnosti: Nakon što je poručnik završio denuncirajuće pismo Marijinom mužu, sa kojim se lično čak ni ne poznaje, legne da spava pun samozadovoljstva:

Onda zenu, prevrte se na krevet i zahrka mirno, spokojno i slatko, kao čovek koji je učinio dobro delo i hrišćansku dužnost (193).

I ovde, dakle, zazvuči isti ironični pripovedački ton koji je pre toga stajao na strani „braka” i „porodice”.

14. I Mladen brani iste patriotske vrednosti kao i poručnik Vasiljević:

– Ili, valjda, treba ga izviniti što ga je ljubav obrvala? Dabogme! Lopova – što je siromah, ubojicu – „što mu je takva krv”, izdajicu – što je plašljiv, otimača žena – što je zaljubljen. Pa onda nam nije niko kriv, ali ostajemo bez časti i ponosa! [...] Kamo mati, žena, deca, kuraž, otadžbina, čast...? (207)

Za razliku od umišljenog poručnika, međutim, Mladen primenjuje ove vrednosti u svom životu. On je čestit i iskren i blage je prirode. Nevezano za njegovo vredanje, on je u stanju da prepozna, da Janku pre treba sažaljenje nego mržnja (205). Ali uprkos tome i ova figura podleže izvesnoj ironiji. „Lav” Mladen, kako je on za razliku od „mačke” (198) Katanića okarakterisan, argumentuje u raspravi sa Jankom sa književnim poluznanjem, koje ga na kraju diskredituje: Jer iako je *Verterovu* Lotu pobrkao sa *Faustovom* Margaritom i Alberta sa Vinklerom, on pretpostavlja da može da sudi i o Geteu, kao i o čitavoj nemačkoj romantici:

– Faust je to isto što i Verter. Mislim, naravno po vrednosti, ne po predmetu¹¹ (207).

Informativni su ovde i narativni komentari:

Katanić sa zadovoljstvom slušaše Mladenove zajedljive primedbe u kojima on nazva jedanput Getea čak i budalom (203).

Ili:

Tu mu pada na pamet Verter i *zamalo što, bez ikakva povoda*, ne poče vikati na Vertera i Getea i *celu* nemačku romantiku (205).

Nemalo važna je i okolnost da Janko već razmišlja o samoubistvu (194) pre nego što od profesora Nedića pozajmi Geteovog *Vertera*, tako da je Mladenova zamerka o majmunisanju malo opravdana („naši ljudi [su] majmuni”, 206). Uz to je Mladen asociiran sa onim „zdravim Šumadincem”, koji, kao što on reafirmiše, bi sa ljubavnikom njegove žene postupio po kratkom procesu („on bi njega na brzu ruku izlečio”, 207). Ironični podton ovog ekskursa u Šumadiji može da se oseti pre svega kroz poređenje sa „malim atletom”:

Katanić oštro posmatraše Mladena koji, da li zagrejan vinom, da li unutrašnjim žarom, izgledaše čitav mali atlet (207).

Zdravlje i jačina koje Mladen u tekstu predstavlja i koji već zazvuče u njegovom imenu, ostaju time okarakterisani izvesnim nedostatkom kulture i kultivisanosti.

11 Nemački prevod ovde odskae od originala, tako što slabi sud: „Faust ist dasselbe wie Werther. Ich meine das natürlicherweise hinsichtlich des moralischen Wertes und nicht des literarischen” (Lazarević 1895, 103; „Faust je isto što i Verter. Ovo naravno mislim u smislu moralnih vrednosti, a ne književnih”).

Simptomatično je takođe, da je Katanić dva puta morao da interveniše i umiruje, da bi se njegov plan uopšte pokrenuo: Sam Mladen ne bi dorastao situaciji. Utoliko varljivije deluje Marijina vera u novu zvezdu „Mars”.

15. Apotekar *Katanić* se uvodi u tekstu kao glumac i „strašan obešenjak i veliki intrigant” (176). Međutim, njega manje karakteriše egoistična lukavost nego praktični razum koji poprima delimično cinične crte. Njegova skepsa je, pri tome, toliko duboka, da on sam ne veruje sopstvenom raciju:

On i poručnik imaju nešto zajedničko – punu svest o svome ja, s tom razlikom što apotekar ne veruje ni samoj svojoj pameti mnogo [...] (176).

Do ovog uvida ga je očigledno dovelo bogato životno iskustvo.

Mladog Janka nakon svađe sa poručnikom on podučava koristeći sledeće reči:

Vi slabo poznajete svet... ne primite za zlo!... i zamišljate u svakome svoje srce i svoje obrazovanje. A to je gledište vrlo pogrešno i nepraktično... (190).

Katanić je naučio, da posmatra svet kao pozorište. Ovaj deziluzirajući stav mu omogućava da često i igra ulogu reditelja života. Takođe, tokom intrige sa ženom svog prijatelja iz mladosti, Mladena, čijoj porodici je dužan zahvalnost, pošto mu je omogućila obrazovanje, on je taj koji drži niti u rukama:

- E, vidiš sada! Sad znaš toga Janka, a znaš svoju ženu. „Vertera” si pročitao – sad treba krojiti plan (203).

Prema ovom planu treba da se pred usnulim Jankom ponižava „verterizam” i na mesto njegove čežnje za ljubavlju otvara drugačije „ognjište”: „politika, prijateljstvo, otadžbina” (202). Plan počinje da se ostvaruje, zato što Katanić pravilno procenjuje sve učesnike. Kad pak Janko dirnut prihvata čašu kao znak prijateljstva, koje mu Mladen velikodušno nudi, to postaje i za ciničnog Katanića previše:

Kataniću beše već otužno. „Našto više?” – mišljaše on. „Komedija je već odigrana.” On stade pružati ruku svima redom (209).

Koliko mu je pripovedač ovde blizak, dokazuje mesto na kome Mladenu polazi za rukom da odvoji Janka od „verterizma” i da Mariju oduševi sobom. I ovde se uzvišeno ironizira kroz neposrednu bliskost sa profanim:

Marija s nekom pobožnošću gledaše u svoga muža. Cuja je dremljivo čačkala nos (208).

16. Priča *Verter* može da se čita na dve semantičke ravni: Na prvoj se vrši razračunavanje, nešto alegorijski izraženo, realizma sa romantizmom. Lazarević pri tome stoji blizu ideologijske pozicije Tolstoja u *Ani Karenjinoj*, koji u ovom romanu sebi postavlja zadatak da uzdigne porodicu, odgovornost i moral iznad potreba pojedinca za ljubavlju i strašću. I Mladen propagira, slično kao i Tolstoj, neku višu, etičku formu ljubavi, koja ima vrhunac u tradicionalnom porodičnom životu: „plemenita, čista, zdrava ljubav” (207).

Na drugoj ravni dešava se kritička debata sa realizmom. Jer Janko ne biva ubeđen od strane Mladenovih racionalnih (etičko-pragmatičkih) argumenata („ta Lota tako isto zaljubi se u Vertera koji nema nijednog uslova za ljubljenje, osem što sli ni kad gleda u mesec. Pa šta mi je to sad?”, 206), njemu se prema Katanićevom planu pretpostavlja samo „romantični” surogat: prijateljstvo. Signifikantno je da on od ovog prijateljstva može da živi samo kratko, da bi njegovo oduševljenje kratko zatim planulo za slobodnim zidarstvom i konačno za patriotizmom. Nijedna figura, koja bi mogla da se označi kao bliska autoru, ne stoji na čvrstom tlu racionalističkog morala, pre jedina figura bliska autoru gorko-ironično posmatra svet kao veliko pozorište. Katanićevo beziluzorno ubeđenje se, dakle, principijalno suprotstavlja mišljenju napredujuće racionalizacije, upisane u realizam 19. veka. Ono u mnogo većoj meri stoji

blisko jednom osećanju koje anticipira na dekontekstualizirani, modernistički subjekat. Ova izgubljena individua, koja se suprotstavlja zahtevima (malograđanske) okoline, doduše ne biva slavljena i uzvišena od strane Lazarevića, kao što će kasnije biti slučaj kod Crnjanskog ili kod Krleže, ali postaje, ipak, u mnogim pripovetkama jedan od tematskih čvorova.

17. Uopštimo li ovu tendenciju u pogledu pitanja o epohalnom svrstavanju Lazarevićeve proze, može se zaključiti:

Primenjivanje pojma epohe na „perifernu” književnost, koje uglavnom implicira, da se ova književnost „kasno” upisuje u evropski kanon, sugerise nešto problematično. Ono zavodi na nepravilnost prema kompleksnosti teksta, jer je primenjeno merilo koje je usvojeno na osnovu određenih stranih dela. „Periferni” pisac u svojoj književnosti nikad isključivo „nadoknađuje” nešto što („uzorno”) poznaje iz druge književnosti, on uvek ostaje i dete svog vremena. Čak i kad stoji pod uticajem autora čija dela potiču od pre dve-tri decenije, on piše u svesti novih tendencija i novih osetljivosti. Pri tome, nije neophodno, da se eksplicitno bavi novim strujama „vodećih” književnosti (u odnosu na Lazarevića, na primer, raspravom između francuskih simbolista i naturalista), dovoljno je živeti u svom vremenu.

I deluje da je ovo doživljavanje odgovorno za principijalnu ambivalentnost Lazarevićevog pripovedanja: *Rezonujući* (realistički) pripovedač hoće nešto, što osećajući (modernistički) autor već više ne može da *opisno* realizuje.

Literatura

- Bošković, Dragan. „Laza Lazarević i kraj realističkog diskursa”, u: *Srpska realistička priča*, ur. D. Ivanić. Kragujevac: Koraci 2007, 65–77.
- Damjanov, Sava. „Laza Lazarević u 21. veku”, u: *Pripovedna umetnost Laze K. Lazarevića*, ur. M.A. Ivkov. Šabac: Biblioteka šabačka 2011, 55–62.
- Glaser, Hermann, Lehmann, Jakob, Lubos, Arno. *Wege der deutschen Literatur. Eine geschichtliche Darstellung*. Frankfurt/M., Berlin, Wien: Ullstein 1975 (17. Auflage).
- Ivanić, Dušan. *Srpski realizam*. Novi Sad 1996.
- Ivanić, Dušan. „Nezamjenljivo djelo”, pogovor u: Laza K. Lazarević. *Pripovetke*. Priredio D. Ivanić. Beograd: Draganić 1998.
- Ivanić, Dušan. *Svijet i priča*. Beograd: Alfa 2002.
- Jovanović, Đorđe. „Odlomci o Lazi K. Lazareviću”, u: Lazarević 1950, 9–28 (pisano pre Drugog svetskog rata).
- Karamzin, Nikolaj. *Die arme Lisa*. Russisch/Deutsch. Stuttgart: Reclam 1982.
- Lazarević, Laza K. *Pripovetke*. Beograd 1950.
- Lazarević, Lazar K. *Serbische Erzählungen*. Übersetzt von Josef Beckmann. Leipzig: Reclam 1895.
- Milosavljević-Milić, S. Narativne strategije u „Švabici” Laze Lazarevića, u: *Pripovedna umetnost Laze K. Lazarevića*, ur. M.A. Ivkov. Šabac: Biblioteka šabačka, 2011, 81–97.
- Popović, V. „Lazarević, Laza K.”, u: *Leksikon pisaca Jugoslavije*, III, Novi Sad 1987.
- Šenoa, August. Još nešto o Zadruzi (1861), u: A. Šenoa, *Djela*, I, Zagreb 1951, 254–257.
- Толстой, Л.Н. *О литературе*. Москва: Гос. изд. худ. лит.-ы 1955.
- Тургенев, Иван. *Полное собрание сочинений и писем. Сочинений в двенадцати томах*. Т. 8, Москва: Наука 1981.
- Vuletić, Vitomir. *Počeci srpskog realizma i ruska kultura*. Novi Sad 1985.
- Živković, Dragiša. *Evropski okviri srpske književnosti*, V, Beograd: Prosveta 1994.

LAZAREVIĆS „VERTER” – DISKREPANZ ZWISCHEN RÄSONIEREN UND SCHILDERN

Zusammenfassung

Lazarević gilt als einer der wichtigsten Vertreter des serbischen (und südslavischen) Realismus. Seine Erzählungen schreibt er indessen in einer Zeit, als sich im übrigen Europa – von Frankreich bis Russland – bereits die Moderne in ihrer wichtigsten Ausprägung des Symbolismus ausbreitet. Holt der serbische Realismus also etwas nach und haftet ihm unweigerlich der Makel des Epigontums an?

Der Artikel will auf der Grundlage einer textnahen Lektüre und mehrerer intertextueller Bezüge (insbesondere Turgenews Erzählung „Brigadir“, die ebenfalls auf Goethes Text verweist) aufzeigen, dass Lazarević nicht nur mit der Romantik abrechnet, sondern auch ein Individuum einführt, das Züge des dekontextualisierten modernistischen Subjekts zeigt. Diese doppelbödige Anlage, die auch die Erzählungen „Švabica“ und „Vetar“ prägt, spiegelt sich in der Doppelrolle des Erzählers wider, der einerseits als positivistischer Räsoneur und andererseits als feinfühligler Schilderer der menschlichen Seele auftritt. Lazarevićs Prosa erweist sich als Literatur auf der Grenze zweier stilistischer Formationen.

Robert Hodel

Александра М. Угреновић¹

Универзитет у Београду

Филолошки факултет

Катедра за српску књижевност са

јужнословенским књижевностима

ДЕЛО СИМЕ МАТАВУЉА У НАУЧНОЈ ПАРАДИГМИ ДУШАНА ИВАНИЋА

Прегледом досадашњих научних студија о прози Симе Матавуља указује се на еволуцију методолошког и теоријског мишљења Душана Иванића од (пост)структурализма, преко тематологије, историјске поетике, генетичке критике, историје рецепције. Тежиште научне парадигме које се искристалисало у вишедценијском проучавању прозе српског реализма налази се у комбинацији две методе, историјско-генетичке као чињеничне подлоге и структуралистичке као теоријске надградње, што се показало најпробитачнијим избором у Иванићевим анализама академске оријентације.

Кључне речи: Душан Иванић, Симо Матавуљ, структурализам, историјска поетика, генетичка критика, српски реализам

У првој студији написаној поводом Симе Матавуља, *Основни модели приповиједања у београдским приповијеткама* (1973) Душан Иванић следи постструктуралистичку иманентну критику као узориту методолошку парадигму. Штавише, нећемо много погрешити ако претпоставимо да је својевремено читао прозу С. Матавуља посредством Бартовог читања Романа Јакобсона, Јурија Лотмана и Јана Мукаржовског. Студија посвећена Матавуљевој београдској прози писана је као гласовити одјек тартуске школе Јурија Лотмана и његовог поступка разлагања књижевног дела на синтагматске и парадигматске modele, иначе пореклом из Јакобсонове структуралне лингвистике. Примарно структуралистичко опредељење праћено је гравитирањем према појединим закључцима постструктурализма, поглавито према идеји Ролана Барта да је књижевни текст симулакрум који језиком репродукује стварност. С тих разлога, у студији о Матавуљевим београдским причама приметна је борба са грађом, са причама Симе Матавуља које се покушавају одгонетнути опробавањем најбољих постулата пореклом из три различите методологије, структурализма, постструктурализма и деконструкције. Назире се извесна потреба да се са донекле херметичном и у себе затвореном прозном грађом ухвати у коштац посредством исте такве методологије, као да се избор истраживачке парадигме жели прилагодити грађи а не наметнути јој се силом. Закључци и методолошко опредељење Душана Иванића у студији из 1973. године вођени су и актуелним тренутком у науци о књижевности, наиме, формирањем тартуско-московске школе и француског структурализма, што говори о истраживачком ентузијазму који је свестрано упућен и обавештен о новинама и, гледано из данашње перспективе, историјским тренуцима за хуманистику. Са друге стране, студија која стоји као једна од крајњих

1 ugrenovic.sasa@gmail.com

тачака у еволуцији научног мишљења Душана Иванића о Сими Матавуљу јесте рад *Мајстор приповиједања* (2002), писан након радикалне промене методолошке перспективе и са меродавнијим и богатијим познавањем поетике реалистичке књижевности. Велики временски распон од неколико деценија који дели ове две студије омогућио је не само увек преко потребну истраживачку самокритику, већ и прилагођавање научника писцу, а не обрнуто. Резултат је био, како сведочи рад о *мајстору приповедачу*, савлађивање материје, а не борба са грађом, као у студији из 1973, те је очевидно да је Душан Иванић, након проналаска научне парадигме која се лако прилагођава материји, уместо да јој се одупире, достигао степен поузданог владања Матавуљевом прозом.

Поједина запажања Душана Иванића из поменуте студије о београдским причама су ипак привлачнија од синтагматско-парадигматских типологија, много боље одолевају времену а опет могу врло лако измаћи пажњи. Таква је, рецимо, врло кратка нота о природи Матавуљеве ироније. Када је реч о иронији махом се говорило о раблезијанској иронији, и код првих Матавуљевих читалаца попут Милана Савића и Марка Цара, и код познијих, попут Хатице Крњевић. Међутим, свест о томе да у позној приповедној прози Симе Матавуља постоји објективна, аполоновски хладна и супериорна иронија, како је зове Томас Ман, може доћи или од некога коме није стран немачки дух или од некога коме није страна немачка филозофија, попут Радомира Константиновића.

У *Основним моделима* се запажа још један елемент научне парадигме, који се може трасирати и у његовом свеколиком научном раду посвећеном поетици српског реализма. Реч је о једној мисли Албера Тибодea коју је, можебити, Душан Иванић присвојио као опробану формулу проницања у поетику једног писца. У питању је Тибодeова мисао да у опусу сваког писца постоји дело које врши функцију дубоке поруке и које се понаша као матична ћелија, које, дакле, може послужити као шифра за одгонетање других дела или целокупног опуса. У *Основним моделима* та шифра за одгонетање београдских приповедака је прича *Чудни разговори*, док је у Матавуљевом опусу дело које врши функцију дубоке поруке и матичне ћелије приповетка *Пилијенда*. Извесна блискост са овом Матавуљевом причом испојила се не толико у тексту написаном поводом ње (2013), колико у пажњи коју је Душан Иванић указао проучавању поетике Јована Радуловића и претходно Владана Деснице, писца који су након Иве Андрића спознали неопходност неговања Матавуљевог приповедачког мајсторства у српској књижевности.

У студији *„Бакoња фра Брне” Симе Матавуља: тематско-мотивски склоп и форма излагања* (1988/89) секундарна истраживачка методологија је тематологија којом је Душан Иванић постепено и приступачно дошао до своје примарне методе, до историјске поетике, као једне од најделотворнијих парадигми у тумачењу Матавуљевог романа. Усклађеност са закључцима Јована Деретића о жанровској и композиционој припадности *Бакoње фра Брна* новелистичкој традицији је нескривена. Штавише, може се приметити да Душан Иванић развија, у домену историјске поетике, Деретићеве правилне али тек назначене увиде. Најпродуктивнији аналитички хоризонт у овом случају није могла бити структуралистичка оријентација, те је преоријентација са Јакобсон-Лотманове парадигме на научну традицију Бориса Томашевског, Јелеазара Мелетинског и на ауторитативну немачку традицију тумачења васпитног романа, меродаван и пажљиво одмерен поступак. Теза о *Бакoњи фра Брну* као потенцијалном образцовном роману поставила је темељ за изучавање романа као пикареске, односно,

као својеврсног васпитног романа са знаком минус. Свакако је подстакла и компетентна промишљања поводом немогућности да се Матавуљев роман укалупи у оквире овог жанра, рецимо, у студији Роберта Ходела („Бакоња *фра* Брне”: *структура приповедања*, 2011).

У тексту *Изазови реалистичке приче* (2007), теоријској синтези која обједињује кључна поетичка жаришта у прози српског реализма, Душан Иванић указује на слабо познате или потпуно непознате механизме приповедања не само код Симе Матавуља, већ поглавито код Лазе Лазаревића. Један од њих је сумња у реалистичку мимезу следом тезе Пола Рикера о Аристотеловој теорији мимезе која не подразумева копирање и подражавања стварности, већ њено стваралачко преобликовање и преосмишљавање. У хоризонту ове Рикерове тезе Д. Иванић проналази у Лазаревићевој и Матавуљевој прози пукотине у којима су смештени алтернативни светови, односно, могућност поливаријантног приповедања које подсећа да је континуитет са романтизмом очуван или обновљен, те тиме указује на модерност писаца који се покатакд сувише категорично и искључиво сврставају у узорите репрезенте књижевности српског реализма.

Када је реч о научним тезама Душана Иванића, уопште узев, може се приметити извесна правилност и доследност мишљења. Наиме, студије које је последњих година Д. Иванић написао о прози српског реализма, а особито о писцима који су постали класици српске књижевности, поштују махом дедуктивно излагање у којем је сачувана индукција вишедеценијског научног рада. Разлог томе је што Душан Иванић тражи закономерности, усмерава сву своју пажњу првенствено на оно што се понавља, што је константа и ретко се обраћа појединачним и усамљеним појавама. У жељи да задржи границе у којима је могуће у истом тренутку а свестрано писати о књижевности 18, 19, 20. и 21. века, дедукцију, уз строг избор примера, с разлогом препознаје као најпробитачнији метод. Тим пре што научно мишљење Душана Иванића никада не тражи нити налази само један принцип који би прогласио за апсолут, без негативних примера или изузетака. Последица дедуктивног научног мишљења је увек отворена могућност да читаоци његових студија допуне, наставе али најпре да потанко развију дедуктивне закључке који у себи увек носе делотворну тријаду теза – антитеза – синтеза. Примера ради, теза о „хетерокосмици” у Лазаревићевој прози разгранала се у студиозну анализу Снежане Милосављевић Милић о виртуелним наративима у Лазаревићевим приповеткама. Проучавање Матавуљеве прозе у хоризонтима вантекстуалне и историјске стварности присутно у студијама *Мајстор приповиједања* (2002) и *Књижевни аспекти „Биљезака једног писца”* (1991) проширило се и допунило културолошким и семиотичким студијама Драгане Вукићевић и Горана Максимовића, а сумња у миметичност реалистичког дискурса на крају века у деконструктивистичку оријентацију Драгана Бошковића.

Компаративном мишљењу стручњака из упоредне књижевности, али и присталицама елиотовске традиције може бити од важности контекстуализовање Матавуљеве прозе у синхронијски низ уз Доситеја Обрадовића, Симу М. Сарајлију или Лазу Костића посредством жанра „приче из живота” у истоименом тексту *Прича из живота* (2015)². Тако поводом жанра „приче из живота”

2 N. В. Тумачење које даје приоритет синхронији над дијахронијом није опонентно историјској поетици, како се може помислити у први мах. Цитирајући Т. С. Елиота, Рене Велек је констатовао да „сва европска књижевност, почевши од Хомера, постоји истовремено и разасири се у поретку истовременог присуства”, чиме је, заправо, хтео да докаже тезу о непродуктивности формирања историје књижевности и методе историзма у проучавању књижевности. Стога је из Ели-

може бити речи и о ревидирању тесних књижевних појмова везаних махом за реалистичку прозу 19. века, попут (под)жанра цртице и слике. У истом тексту позорност привлачи и тенденција Душана Иванића ка теоријској конкурентности страним наукама о књижевности, које приручнике и речнике књижевних термина неретко проширују новим појмовима у намери да их прилагоде законитостима матичне књижевности.

Комбиновање две методе, историјско-генетичке као чињеничне подлоге и структуралистичке као теоријске надградње показало се као најбоље решење у научној парадигми Душана Иванића везаној за дело С. Матавуља. Таква синтеза омогућава напредак, очевидан првенствено у историјској морфологији једног жанра, као што су прича из живота, жанр аутобиографско-мемоарске прозе у студији *Књижевни аспекти „Биљежака једног њисца“* или жанр васпитног романа у раду посвећеном роману *Бакоча фра Брне*. Упркос томе, студија која се својом синтезом, обухватношћу и исцрпношћу издваја из осталих јесте *Мајстор њриповиједања* (2002). Трагом Голуба Добрашиновића и Вида Латковића, Душан Иванић показује сав значај отварања иманентне критике према вантекстуалној стварности као и значај адекватног увида у културни живот епохе. Таква контекстуализација неопходна је да би се мислило о теоријама пародије, о друштвено-историјској позицији Матавуља и динамици књижевних процеса у еволуцији од црногорских до далматинских и београдских прича. У исти мах, у радовима посвећеним историји рецепције, *Матавуљ у кругу њумачења* (2009) и *Изајмање живоџа* (2011) Душан Иванић је објединио и резимирао најзначајнија постигнућа у области проучавања дела С. Матавуља, почевши од најранијих критичких глоса, објављиваних за Матавуљева живота па све до савремених критичких анализа академске оријентације. Свеобухватном историјом рецепције Д. Иванић скреће пажњу на области које су добрим делом или пак сасвим исцрпљене, попут позитивистичких истраживања лика и дела Симе Матавуља и текстолошког прикупљања и разврставања редакција и грађе, што је уједно допринело да његов опус буде један од најбоље приређених у српској књижевности. Не мању пажњу Д. Иванић посвећује процени вредносних судова о Матавуљевом делу, од којих су се поједини показали неправилнима или непотпунима, док је друге време само потврдило.

Научни приступ прози Симе Матавуља, али и другим писцима српског реализма у парадигми Душана Иванића је обележен, у кратким цртама, подржавањем постулата *лиџерарносџи*, односно, чврстог методолошко-теоријског темеља који узима уметничку оригиналност за релевантан критеријум у интерпретацији. Клонећи се плуралности савремене теорије, еклектичке и терминолошке мимикрије која у мешавини поетике, социологије, антропологије, психоанализе, културологије, историје губи из вида књижевно дело или га вулгаризује, студије Душана Иванића о прози српског реализма су сасвим кореспондентне са естетичким кредом самог Матавуља, „да (се) са што је могуће мање средстава постигне што веће дејство“.

отовог размишљања о историзму циљано издвојио само исказ који се наизглед супротставља историјској поетици.

Литература

- Иванић 1990: Д. Иванић, „Основни модели приповиједања у београдским приповијеткама Симе Матавуља”, у: *Модели књижевнога говора*, Београд: Нолит.
- Иванић 1990: Д. Иванић, „Бакоња фра Брне Симе Матавуља: тематско-мотивски склоп и форма излагања”, у: *Модели књижевнога говора*, Београд: Нолит.
- Иванић 1995: Д. Иванић, „Књижевни аспекти Биљежака једног писца”, у: *Облик и вријеме*, Београд: Просвета.
- Иванић 2002: Д. Иванић, „Мајстор приповиједач”, у: *Свијет и прича*, Београд: Нолит
- Иванић 2007: Д. Иванић. „Изазови реалистичке приче”. Зборник радова *Српска реалистичка прича*. Крагујевац: ФИЛУМ.
- Иванић 2009: Д. Иванић, „Матавуљ у кругу тумачења”, у: *Књижа о Матавуљу*. Београд: Завод за уџбенике; Загреб: СКД Просвјета.
- Иванић 2011: Д. Иванић, „Изајимање живота”, у: *Симо Матавуљ - Дело у времену*. Београд: Филолошки факултет.
- Иванић 2013: Д. Иванић, Пилипенда, у: *Прича, часопис за причу и приче о причама*, год. VII, бр. 32, 13–23.
- Иванић 2015: Д. Иванић, „Прича из живота”, у: *Philologia mediana* 7, Ниш: Филозофски факултет, 15–23.

SIMO MATAVULJ'S WORK IN DUŠAN IVANIĆ'S SCIENTIFIC PARADIGM

Summary

A review of previous scientific studies of Matavulj's prose indicates the evolution of Dušan Ivanić's methodological and theoretical thinking, from the (post)structuralism and deconstruction through thematology, historical criticism, genetic criticism, reception history. The focus of the scientific paradigm that has been crystallized in a decades-long study of the serbian realism prose is in the combination of two methods, historical and genetic criticism (as the factual research background) and structuralism (as an upgrade), which proved to be the wisest course in the Ivanić's academic orientation analysis.

Key words: Dušan Ivanić, Simo Matavulj, structuralism, historical criticism, genetic criticism, serbian literary realism

Aleksandra M. Ugreновић

Душан Иванић, Снежана Милинковић, Часлав Николић

Душан Иванић, Александар Јерков, Радоје Симић

Часлав В. Николић

Универзитет у Крагујевцу
Филолошко-уметнички факултет
Катедра за српску књижевност

ДУШАН ИВАНИЋ: КЊИЖЕВНОСТ И СЛОБОДА

У раду смо опсервирани три текста Душана Иванића, који су 2005, 2007. и 2011. године објављени у Крагујевцу, у часопису *Наслеђе* и у два зборника радова. Настојали смо да у текстовима о дискурсу слободе у српској књижевности 18. и 19. века, о променама у поетици реалистичке приче, и о функцији етичких и естетских вредности *Горског вијенца*, осветлимо неке од планова Иванићевог разумевања слободе као иманенције књижевности. Избором примарних текстова желели смо и да симболички истакнемо значај Душана Иванића у обликовању модела разумевања литературе и у снажењу студија српске књижевности на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу.

Кључне речи: Душан Иванић, слобода, књижевност, Крагујевац

1.

У зборнику радова *Друшћивене кризе и (српска) књижевности и култура*, објављеном у Крагујевцу 2011. године, Душан Иванић је изложио „назнаке и фрагменте” мишљења о дискурсу слободе у „српској књижевној и културној традицији од 18. вијека до окончавања борби за ослобођење и уједињење”. Рад пропитује феномен слободе као деоницу општијег комплекса антиимперијалног дискурса српске културе, те особито обележава књижевно заснивање критичке дистанце према евроцентризму у делу Јована Стерије Поповића, видове релативизовања империјалних инстанци у делу Петра II Петровића Његоша, како би с краја 19. века издвојио пример „пророчанско-утопијских визија о рушењу империја” у делу Јакова Игњатовића. Иванићева оптика, међутим, укључује и неколико старијих, изузетно важних књижевних и уметничких фигурација слободе. Управо су услови „расијаног, исељеног и прогнаног народа” већ до средине 18. столећа исходовали обликовањем визије ослобођења, којом српска култура, пре свега почев од Жефаровићеве *Стематографије*, из 1741. године, активира поступке „трансформације туђег империјалног дискурса у дискурс властитог ослобођења” (Иванић 2011: 39). У формату *Стематографије* Иванић препознаје и модел извођења пројекта препородног рада, у коме се одржање и богаћење културне меморије у погледу виталних гестова заједнице у прошлости преводе у очекивање да се изгубљена вредност славних времена – слобода, пре свих – изнова задобије у будућој институцији националне државе. У поезији Доситеја Обрадовића, насталој с краја 18. и почетка 19. века,¹ Иванић уочава како се проимперијални дискурс замењује поетиком националних будница, будући да се српски народ више не препознаје као састојак хабзбуршке царевине, него, изискујући „првобитну славу”, дефинише потребу за самобитном државношћу, а државност

¹ Песме „Пјесна о избављенију Србије” (Беч, 1789) и „На инсурекцију Србијанов” (Венеција, 1804).

би требало да ослободи и процедуре идентификације и самоисказивања. „Као противтежа империјалном дискурсу почиње да се очитује дискурс *идентитетска*, очувања идентитета, вид отпора претензијама империје (вјерски, војно или егзистенцијално премоћне) на потчињавање и брисање гуђих идентитета.” (Иванић 2011: 41) С друге стране, не само унутар пројекта националне политичке и шире културне самоодређености, опречни однос „културних образаца (српско/европско)”, делимично испољен у делима Доситеја Обрадовића и Милована Видаковића, постаје и сталном тематском одредбом српске књижевности 19. века – од Његоша до Лазе Костића, Лазе Лазаревића и Војислава Илића. Афирмација идентитета националне културе нарочити поетички значај задобија у романтизму, када се идеалитет народности и слободе претварају, како нека од најбољих дела доказују, у национални аксиолошки критеријум. Иванић уочава да управо тамо где је једна заједница у лингвистичком смислу хомогена, доживљај слободе и народности диференцирају припаднике заједнице у идентитарном смислу. Издвојивши стихове из *Лажног цара Шћейана Малог* у којима одсуство „поњатија” о слободи и народности одељује Бошњаке од Срба, Иванић омогућава да опазимо како је мисао о слободи са Његошем постала пропусна за метафизичке учинке. Његошева космоисторијска визија управо призива моменат слободе као догађај разрешења динамике опречних метафизичких² сила у животу личности, заједнице и универзума.

Ипак, не само да је „јеванђеље борбе за слободу”, како га је одредио Стојан Новаковић, *Горски вијенац* контекстуализује и сучељавање двеју реторика – двају дискурса. Поставши, између осталог, и „расправа/полемика империјалног и антиимперијалног дискурса”, односно поприште на коме се међусобно одмеравају „реторика силе (већине) и реторика отпора (мањине)”, *Горски вијенац* постаје догађај дискурса, а империјализам и национална изворност, па и метафизички аргументи, управо дискурзивне репрезентације и репрезентације одређених типова дискурса. Отуда дискурс одређене заједнице може имати вишезначан, разномеран однос према другој заједници, тј. према фонду њеног говора. „Однос према Турцима и турској култури није, међутим, једносмеран: с једне стране је у асимилацији језичких елемената, одијевања, кулинарства, архитектуре, с друге је у одбијању турске вјере (ислама) и државе.” (Иванић 2011: 44) Као да је постала засебна у односу на своје припаднике, култура се осамостаљује и подвлашћује своје представнике и тако што се опире подвлашћујућим стратегијама друге културе. Јер док се „поступно претварао у ослободилачку акцију која је рушила империје”, антиимперијални дискурс је, особито у 20. веку, био и елементом „подлоге за неке нове империјалне планове” (Иванић 2011: 47). Проблем једне културне самобитности не може се раздвојити од проблема задобијања и одржања политичке моћи, будући да у подручјима у којима моћ једне државе суспреже или поништава моћ друге државе култура реагује тако што буди, мобилише и одговарајући тип дискурса. Баш је култура та која ослобађа, али и та која „асимиљује и изолује/одбацује” (Иванић 2011: 44). Иако се његов значај може читавати у контексту динамике конкретних историјских догађаја, роман *Васа Решикећ* Јакова Игњатовића показује и једну могућност упризорења слободе, која се одваја од строго историјско-политичких могућности, а постаје могућност културе. Уколико је у практично делатном животу народа идеја ослобођења постала утопијска, њена фикционална, романескна могућност није уки-

2 Као и динамике метафизичких и постметафизичких сила.

нута. „На питање затворског свештеника шта би урадио с највећим добитком на лутрији, Ваза Решпект, осуђен на дугогодишњу робију у аустријској царевини, одговара: «Ја да имам двеста милиона форината, истерао бих Турке из Европе.»“ (Иванић 2011: 47) Управо је слобода као жеља, као немогућност, као празнина постала једна од оријентационих тема српске литературе 20. века. У романима Милоша Црњанског лутрија наизглед допушта све могућности егзистенције, омамљује јунаке илузијом тих могућности, али баш логика као могућност припада стратегији пражњења онтолошких стожера егзистенције. Медицинално стање јунака – MELANCHOLIA – постаје и темељна одредба којом *романца* једног национа разуме себе као поетику.

2.

Трећи број часописа за књижевност, језик, културу и уметност *Наслеђе*, из 2005. године, отворио је рад Душана Иванића „Прилог историјској поетици *Горског вијенца*“. Конституенте аналогичке естетике као што су дух и природа Иванић осветљава у контексту трансформационе поетике Његошевог спева, којом речени елементи прерастају у етичке аспекте егзистенције. Као што је, следствено начелу повратног дејства, патос етичности програмиран оним у шта треба да прерасте – патосом естетичности. Иванић, наиме, примећује како етика егзистенције, иако најприметнији домен *Горског вијенца*, није самовредни комплекс, него се, одговарајући „чисто реторичким циљевима“, уклапа у једну вишу, поетичку, естетичку стратегију. Као што се црногорском отпору исламизацији аналогон препознаје „у сликама природе и космичког поретка“, тако је за спев законмерна узајамност етичких и естетских принципа, исказана било превођењем етике егзистенције у „реторичку тактику“, било исказивањем смисла „градње умјетничког текста“ у виду смисла света. У *Горском вијенцу* је дакле раскривена генеричка условљеност духовних критеријума естетским форматима, те је успостављен перманентан конфигурацијски прелазак етичких, историјских и телоских мерила и поетичких облика једних у друге. Извесно је стога да *Горски вијенац* инкарнира дух побуне, али не само на историјском и филозофском плану, него и на плану репрезентације нове књижевне естетике. Слобода као потреба бића за самоочувањем обликује нормативни етички регистар Његошевог дела. Проматрана као поетички феномен, слобода „и у форми дјела и у концепцији радње“ значи опирање стандардизацији – одсуство норме, романтичарски аморфизам. Ипак, Иванићево тумачење показује како новизам у *Горском вијенцу* не обележава „у оквирима традиције“ појављивање само друкчијег које се разликује у односу на „оно што ту традицију у одређеном степену потврђује“ (Иванић 2005: 21), већ појављивање једног новума који се не може огледати унутар ланца „еволутивних тенденција“. Новум у новуму, дакле оно што измиче предметности историјске поетике, знак је индивидуализоване ауторске поетике, али и нулти степен књижевног писма, чији се симболи могу усвојити, социолошки или интелектуално откривати, али чија реалност остаје непозната, у чијој се тајни не може учествовати. Јер „с правим умјетничким дјелом стварају се цјелине ослобођене каузалних и других веза, непротумачиве оним што је изван самог дјела: мора се рачунати дакле с необјашњивим и, у смислу извјесне каузалности, нерјешивим“ (Иванић 2005: 21). Тумачу тешко да неће бити као Леви-Стросу са далековидим намбикварским поглавицом, који је исцртавајући водоравне таласасте линије на папиру „једини схватио смисао писања“ – тешко да се читање на-

писаног неће претворити у комедију: „сваки пут кад би његова рука довршила неку линију, он би се у њу упилио као да очекује да одатле избије неко значење, а онда би му се на лицу оцртавало увек исто разочарање” (Леви-Строс 1999: 234).

Песничка неприкосновеност, „непролазна вриједност” Горског вијенца у историји српске књижевности, по Душану Иванићу, управо се додирује тамо где се форма сваког појединог елемента дела отвара целини, колоплету антитетичких струја, те обједињујућој снази целине, али и тамо где се целина и свака њена истра остварају неразрешивој, необјашњивој другости. Другост је непрекорачива јер је непротумачива и као таква инхерентна естетској димензији дела. Естетско у *Горском вијенцу* укоренује се, дакле, у „фигуративности неупоредиве величине”, а неупоредива вредноћа фигуративног дискурса налази се, како Иванић женетовски детектује, у „вишку смисла”. „Истрага потурица”, коју препознајемо као упоришну тему *Горског вијенца*, оличава принцип затворене форме, пошто се у њој осигурава поредак јединственог „збивања и хронолошких граница цијеле радње”. Ипак, поетика велике, затворене форме изнутра је контрапунктирана поетиком фрагмената, који се, упркос Његошевој тежњи да успостави „оквир компактности и цјеловитости”, и мотивацијски и хронолошки лабаво ослањају на догађај истраге. У затворену форму што је обележава истрага потурица „слободно су се уклапале земаљске, небеске, историјске и фолклорне слике”, те се отварање форме на унутарњем плану читује и у ширењу тематског, стилског, реторичког, жанровског распона. *Историјско собићје* заправо је, како је закључио Перо Слијепчевић, *слободни мушки разговор*. Шлегеловски идеалитет романтичарске поезије омогућава да се у *Горском вијенцу* као целини раскрију вредности које дело динамизују: наспрам „спољашње затворености” успостављена је унутарња дисперзивност, а наспрам поетике велике форме очитоване утеловљењем једне радње снажно је остварена поетика „фрагмен(а)та”. Одупирање „свим законима изнад себе” омогућава, следећи Шлегела показује Иванић, да се, спрезањем поезије са филозофијом и реториком, „све раздвојене врсте поново уједине”, али и да се у оствареном распону медијација стваралачког духа оствари унутарња динамика.

„*Горски вијенац* је синтетично дјело по општем смислу, подређено цјеловитој замисли, али је готово исто тако разбијено осамостањеним дијеловима, са засебним, изослованим поетикама, препознатљивим по традиционалним особинама (између осталог, тужбалица, љубавна пјесма, филозофска пјесма, пјесма-хроника, гнома/пословица, парабола, алегорија итд.)” (Иванић 2005: 22)

Динамизацију „стилско-реторичких, тематских, смисаоних и морфолошких тежишта” у Његошевом спеву Душан Иванић разуме као напетост и у „патосу мисије искуљења и надземаљске, вјечне славе”, и у свим конституционалним равнима стваралачке свести – „историјскофској, историјској, филозофској, религиозној, митолошко-фолклорној”. Полемички профил *Горског вијенца* не испољава се, дакле, само у наспрамности идеолошких позиција у свету спева, него је реч и о поетозофском принципу, према коме спев израста на разноликим жанровским обрасцима и на знаковима поетика различитих епоха (антички, романтичарски, реалистички кодови), обједињује их, али омогућава и њихову интеракцију, полемичку комуникацију. Управо „је изузетна снага овладавања «дисонантним» жанровима, жанровима који имају своје поетике и не губе их укључивањем у *Горски вијенац* (тужбалица, лирска пјесма, свакодневна причања, пословице и парафразе)” (Иванић 2005: 28). Дисперзијски и фрагментацијски принцип спева омогућавају да се поетика унутарње напетости узведе према дефинисању роман-

тичарског идеала отворености и ослобађања, али и тако да то узвођење према ритмовима епохалних промена означи и тежњу за саопштавањем не тек онога што *Горски вијенац* јесте као израз једне културе и духа једне епохе него свега што *Горски вијенац* као књижевни израз представља за онога чије читање литературе извире управо из сраслости бића читања и духа саме литературе.

Иако суздржано, Иванићева херменеутичка оптика значајно помера тежиште тумачења *Горског вијенца*, јер, осим што је поприме трагичног судара носилаца супротстављених метафизичких истина, „смјело би се рећи да је *Горски вијенац* право поприме поетике фрагмента и поетике велике форме” (Иванић 2005: 29). Фрагментаризација унутарњег плана знак је дивергирајућег карактера Његошеве поетике, чији ритам не одређују само деонице уоквирене смислом истраге потурица, него и антитетичке, „успоравајуће, ретроспективне, епизодне или алегоричне говорне сцене”. У сепарацији облика и врста Душан Иванић препознаје не само оно што ће „одлучујуће обиљежити књижевност епохе реализма на фолклорној подлози”, већ у полемичком профилисању *Горског вијенца* сагледава и ситуацију нарасле поетичке самовредности средстава обликовања књижевне целине. „Да је Његош писац 20. вијека, можда би јунаци ушли у расправу са аутором због такве замисли дјела.” (Иванић 2005: 30) Естетичко (а не само етичко и метафизичко) осврховљење историјског и догађајног главног тока и рукаваца свега управо обликује модерни хоризонт грађења књижевног идентитета, у коме је и јунаке књижевног дела могуће освестити у погледу њихове поетичке сврхе. Иако се Његошеви јунаци не буде у знању и говору о својој поетичкој дестинацији, њихов књижевни свет на ивици је изговарања такве самосвести јунака. Иако Његош није писац 20. века, извесно је да Иванић својим тумачењем описује изванредну могућност *Горског вијенца*, један стваралачки одскок који упркос ограничењима историјске поетике дозвољава да оним што је необјашњиво, нерешиво, поетички осамостаљено, дакле стварно уметничко, овај спев припадне и 20. веку, те да се исказе као духовно-историјски парадокс. Не само сврха „радње (идеје, заплет)”, но и „средства (облици, теме, стил)” окупљају се око одлуке која „призива прошлост”, али и „изазива будућност” (Иванић 2005: 30). Као да се баш у подручју књижевних средстава, односа међу облицима и врстама, колебања у избору теме, проблематике стила, дакле у подручју идентитета саме поетике, а не само идентитета заједнице, изналази једна друкчије промишљана и друкчије остварена будућност.

3.

Утврђујући који су „изазови реалистичке приче”, у зборнику радова *Српска реалистичка прича*, са Првог међународног научног скупа на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу, одржаног 2006. године, Душан Иванић је неколико пута исказао шта одређује причу и причање по себи. Предочава да у реализму постоји једна врста радње у којој „бива да се нешто мијења, преокреће/помјера, динамизује, конфронтира, да није више као што је било или као што је на другом мјесту (у скупини људи, у средини, у вјерским начелима)” (Иванић 2007: 174). Динамизација не обележава само измењеност међу људима и у људима о којима је прича, не односи се тек на исходиште сукоба „између природе текста (затвореност, коначност, знаковност) и природе стварности (неограниченост, материјалност)”, но представља измењеност у средствима и у динамици стварања приповедачких одлука. Иванић наиме показује како у реализму постоје радње које ге-

неришу тип приповедања, али постоји и преокретање следствено коме предност задобија „ауторски или објективни глас”, а и једном и другом је „у моћи да премјести радњу према композиционо-тематским потребама, основној идеји и умјетничкој замисли” (Иванић 2007: 174). Дозвољено је постојање стварности текста као засебне стварности, као и света приче који је „намјерно удаљен од искуственог свијета” (Иванић 2007: 175). Промена у стварности текста не мора бити одређена „психичким стање или пак интелектуалном пројекцијом” јунака, него и „игром језиком и обликом”. Испитивање различитих могућности стварања приче у реализму³ омогућава, дакле, и утврђивање услова приче као такве, односно утврђивање одличја уметности приповедања: естетски целисходно мењање, преокретање, померање, премештање, динамизација, нехомогеност, конфронтација, несукцесивност, дисконтинуитет. Реалистичко деконструисање стварности, или пак слика које се „издају за праву стварност”, демонстрира како реалистичка приповедачка аксиологија не пребива само у одражавању постојеће реалности, или пак реалности „која се хоће да представи као постојећа”, него и у субверзији „познате, конвенционалне стварности”. Реалистичка стварност текста, према Иванићевој књижевноисторијској пројекцији, представља етапу у еволуцији српске књижевности. Мена почиње у романтизму, а испуњава се у модернизму:

„Не улазећи даље у симбол, алегорију или 'реторичку стварност' као посебне могућности обликовања свијета текста (и свијета стварности), може се рећи да је реалистичка прича открила и фиксирала плурализам слике свијета с обзиром на субјект доживљавања, приповиједања и сазнавања; такође да је отворила простор за субјективизацију колико и за улазак паралелних и алтернативних свјетова.” (Иванић 2007: 176)

Плурализација слике света, конструисање алтернативних стварности, као изрази „неповјерења у визуелно-аудитивну грађу, у спољашње”, означили су у српској литератури с краја 19. века фундаменталну измену, преокретање којим подручје фикције постаје примарни домен у коме се и одабирају референти и унутар кога се проверава ваљаност референата. Иако, сматра Иванић, у основи реалистичке приче можемо пронаћи аргументе за то „да она од стварности полази и да је стварност средство њене градње” (Иванић 2007: 177), извесно је и то да грађа/искуство/стварност приче неретко јесу само фикционалне структуре и референти. Може се ова транзиција књижевне референције разумети и као сигнал развоја самог реализма, померања у њему и његовог померања према модернистичкој прози. Јер ако се *раније* грађа литература одабирала „по извјесној еквивалентности животу”, она се *сада* – особито су погодан пример романи Светлика Ранковића – измешта „у подручје нових имагинативних поља”. У *Чедомиру Илићу* (1914) Милутина Ускоковића, једном од најважнијих романа наше модерне, друштвени поредак означен је као репетитивна комедија⁴, „општи ниво” као „васељена створена ради гомиле глупака”, а, најважније је, главни јунак као метатекстуална јединица, фантомска креација – „као сабласт из старинских романа” (Ускоковић 2004: 176). Нешто раније, реализам *оживљава* литературу управо тамо где се чини да је пресудно одређен стварносним искуством. Регис-

3 Искуство причаоца у погледу знања причања и знања ствари о којој треба причати, хронолошко повезивање „сегмената радње или сегмената лика и његове судбине”, стратегије повезивања планова приче у виду сукцесије и симултаности итд.

4 „С врха до дна друштвених степеница одиграва се иста комедија; лукавство замењује снагу, и, помоћу више или мање вештине са којом се та комедија игра, човек добија симпатије или антипатије, глас мудраца или глупака.” (Ускоковић 2004: 176)

тру наслеђених књижевних поступака и позајмљених наративних форми припадају сказ, анегдота, извесни бајколики поступци, наративна решења из народних приповедака. „Ако се у томе може наћи нешто од поетике реализма, онда се тиче нове контекстуализације старе приче (локализација, социјалне околности, тенденција аутора).” (Иванић 2007: 178)

Ахасферско искуство читања, којим, према *Писму и причи* Драгане Вукићевић, Иванић окончава свој текст отвара реалистичку фигурацију за вредност облика по себи и за вредност делатног оператора у виду читаоца, те је смисао приче не само оно што се у њеној стварности успоставља него и оно што се, умећем приповедања и домаћајем читања, као смисао *прелива* преко догађаја и ликова. Стога у одељку „Мотивација” Иванић проговара о непредвидљиво широком пространству ауторове слободе, назначавачући како су реалисти, знатно „прије формалистичких учења о поступцима”, у подручју модуса образлагања препознали *умножавање* и каузалну неодређеност као видове прекорачења и напуштања „једнозначних одговора”, једноистиносних чинилаца. Разумевање реалистичке наратије изискује признање да се у зонама кризе смисла увећава вредност текста: „Већу естетску вриједност има неодређен него одређен смисао, јер овај други по правилу претпоставља истинитост, једнострукост. Књижевност у начелу није подложна провјери истиносности, већ ваљаности аргументације.” (Иванић 2007: 177) О истинитости у књижевном тексту може се говорити само у вези са „унутрашњом кохеренцијом”, али се, изван захтева за кохеренцијом, елементи књижевног текста, иако се обликују као тврдње, не могу одмеравати доказима истинитости. „Књижевни језик је конвенционалан језик у којем је доказивање истине немогућно: истина је однос између речи и ствари које те речи одређују; у књижевности, међутим, те ‚ствари‘ не постоје.” (Тодоров 2010: 79) Литература дакле настаје као догађај кризе, дисконтинуитета, преврата у поретку односа света и језика. Формална манипулација садржајем за Славоја Жижека представља дијалектички је модус разумевања естетских феномена: „истински садржај некога умјетничког дјела налази се у његовој форми, у начину на који његова форма изобличује/премјешта садржај који репрезентира.” (Жижек 2008: 9)

4.

Ослобађајући се свих закона „изнад себе”, што је романтичарски законмерно, *Горски вијенац* Петра II Петровића Његоша је, за драгоцени часак у раду Душана Иванића из 2005. године, искорачио и из гарантоване историјске и типолошке позиције. Откривајући „српско пјесничко наслеђе (стара српска књижевност, класицизам, романтика)”, Његош је своју поетичку одлуку везао и за књижевну будућност⁵. Па иако такво футуропоетичко значење аутор није нужно желео да јој прида, потребно је поновити једну од завршних реченица у Иванићевом раду о *Горском вијенцу*, али изменити позиције семантичких нагласака у њој: „Како би другачије *Горски вијенац*, по ријечима Стојана Новаковића, постао ‚јеванђеље родољубивих и за будућношћу својега народа замишљених синова српских‘?” (Иванић 2005: 30) Зачињући српску препородну мисао век пре *Горског вијенца*, 1741. године, *Стематскографија* Христофора Жефаровића, напоменуће 2011. године Иванић, представља књигу којом „српска култура обликује неку врсту визије, пројекта ослобођења”, контрастав империјалном дискур-

5 А преко Душана Иванића баш за једно будуће – *Наслеђе*.

су у виду ослободилачког антидискурса, у коме се „са сјећањем на стару славу спајала [...] нада у обнову националне слободе посредством националне државе” (Иванић 2011: 40). Спајајући се са будућношћу, Његошев спев је обележио нешто значајно у визији будућег живота заједнице, али је додирнуо и оно што је у тој будућности друго, *дружачије*. *Горски вијенац* је не само „индивидуализована колективна свијест”, него у смислу додира овог спева са потоњим искуством Душан Иванић изналази одлучујући вршак и вишак: *Горски вијенац* је „смисаоно-естетски пречишћена” свест што се „отвара као пројект будућности” (Иванић 2005: 30). Одговарајући из будућности на Новаковићево питање, рад „Прилог историјској поезици *Горског собишија*” испитује слободу као књижевну иманенцију *историјског собишија*, ослобађајући нас историје а опет обавезујући нас модернистичком претходношћу, да бисмо га изговорили онако како стрепимо да учинимо – као *поетијеско собишије*.

На крају приповедноесејистичког текста „Круг”, у књизи *Сајушници* (1913), Исидора Секулић одредила је, у краткој али снажној деоници, трополошку могућност поимања не тек сопствене, исидоријанске књижевности, но књижевног стварања по себи, налазећи, међутим, да се истина литературе не налази увек тамо где је очекујемо – у *мосту од речи* – но на месту (или на не-месту) где поглед и језик представљају *скок у помрчину*: „Не волиш више разобимљеност и скок у помрчину, враћаш се, јер хоћеш да си међу људима, и над дубином свога ћутања дижеш мост од речи.” (Секулић 2001: 106) Баш дубина бића које ћутећи уприсутњује неизрециви темељ живота, једну тамну, подводну, подножну истину ствари и постојања, једну протежност чија се друга страна губи у изванвидном и неповратном, изискује да се у књижевности истражују сигнали преласка у стање разобимљености, односно да се у књижевности осматрају ефекти естетички изнађене трансценденције. Као да управља поглед читаоцима и тумачима, не мање него самим писцима, Исидора Секулић утврђује нужност отимања „црној тачки што ће заробити лепи хаос и бесконачност твога бића” (Секулић 2001: 104). Весела спирала истраживачког духа значи његово одбијање да буде ништаван, „баналан и смешан”, да буде „увек код куће” и „увек при себи”, избегавање тромог и тупог враћања и понављања, рафинирање инстинкта за последице књижевних промена – када се, управо као што то чини Душан Иванић у вези са *Горским вијенцем*, распозна значај „тога да се растворе и распадну облици и могућности круга” (Секулић 2001: 100). Новалисовско *шреће доба свешта* инспирисано је откровењем *поетијесног духа*, естетске религије која у романтичарском бескрају препознаје неуредност и анархију као *улоге естетског*. Савладати хаос подразумева открити, као у поеми „Туга и опомена” Бранка Радичевића, како се изнад вода као сунчев диск подиже „јасан обрис на коме се показује блесак бескрајног”, разумети потом, на Ничеовом трагу, како „*човек мора да има хаос у себи, да би родио звезду*” (Зафрански 2011: 95). Извесно је, показује нам то приповедна мисао у *Сајушницима*, како се професору који говори „о духу и слободи” може супротставити мисао о томе да „на самој ивици, човек мора да скрсти руке и да умре, и никада, никада не може онамо куд га душа и жеља и очи вуку” (Секулић 2001: 98), но извесно је и то да се спрам покорног стајања пред оним што је немогуће може уздићи и једно ирационално бивствовање – у литератури али и у науци – онога што не може бити. Значило би то „глупо упарађеној најпакорнијој правилности” супротставити „јасне знаке отимања, ослобођења и бегства”, јасну свест о безмерју, о путевима дугим а вијугавим, о просторима углова и са-вијутака, где се, као у *Горском вијенцу*, или као у неким деоницама реалистичког

регистра, почињу да „сукобљавају правци и тежње, тонови и осветљења [...], где се ломе ветрови и увек има зиме, шушња и треска” (Секулић 2001: 99). Значило би то имати болно осећање несагледивог, неслутљивог бескраја „с недокучивим одметницима-правцима и одбеглицима-тачкама, с једном језовитом слутњом о даљно далеким станицама, иза којих се наставља бескрај, бескрај, бескрај, и у њему пуно скривених тајни, тајни у тајнама, догађаја у догађајима, бића у бићима и клица у клицама” (Секулић 2001: 99–100). Онај који, попут Душана Иванића, осећа да у Горском вијенцу напетост одломака опредељује један поетички преврат, једно отварање, разобимљавање и растварање монумента мора дакле бити и онај који добро познаје дух романтичарске поетике, али који снажно проиниче и у дух књижевног стварања – у слободну игру његових елемената.

Не могавши да га се одрекне, Гете је утврдио „да је романтично болесно” (Зафрански 2011: 7), те и за читање литературе мора постојати необично стање – „болно уверење да нигде у природи, и нигде у животу човека нема много више слободе него у оном страшном привиђењу грозничавог болесника” (Секулић 2001: 100). Истински читати литературу, како у својој студији о *Проклетијој авлији* Иве Андрића сведочи Драган Бошковић, један од студената професора Иванића, одиста значи *грозничаво* читати, разболети се због љубави према књигама, немогућег идентитета, неостварених љубави, због „спознаје да је историја само кардиограм трауме наших аутобиографија, као и да су наше аутобиографије на болест осудиле (нашу) историју” (Бошковић 2010: 66). А предавати о литератури значи са својим студентима поделити високу температуру, тако да, и након оздрављења, сви постанемо као *Тамил*: меланхолични, одсутни и благи. Дакле, да бар за тренутак, прелазећи у текстове Душана Иванића, одсуствујемо из стварности, да сви постанемо оно што највише волимо: литература.

Литература

- Бошковић 2010: Д. Бошковић, *Заблуде модернизма*, Београд: Службени гласник.
- Жижек 2008: S. Žižek, *Pervrtitov vodič kroz film*, Zagreb: Hrvatsko društvo pisaca, Antibarbarus.
- Зафрански 2011: R. Zafranski, *Romantizam – Jedna nemačka afera*, Novi Sad: Adresa.
- Иванић 2005: Д. Иванић, Прилог историјској поетици *Горског вијенца*, Крагујевац: *Наслеђе*, бр. 3, Крагујевац, 21–31.
- Иванић 2007: Д. Иванић, Изазови реалистичке приче, у: Душан Иванић (уред.), *Српска реалистичка прича*, зборник радова са Првог научног скупа *Српски језик, књижевности, уметности*, књига 2, Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, 169–180.
- Иванић 2011: Д. Иванић, Антиимперијални дискурс или дискурс слободе у српској књижевности (назнаке и фрагменти), у: Драган Бошковић и Маја Анђелковић (уред.), *Друштвене кризе и (српска) књижевности и култура*, зборник радова, Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, 37–48.
- Леви-Строс 1999: K. Levi-Stros, *Tužni tropi*, Beograd: ZEPTEK Book World.
- Секулић 2001: И. Секулић, *Сапушници. Приповетке I*, Нови Сад: Stylos.
- Ускоковић 2004: М. Ускоковић, *Чедомир Илић*, Београд: Политика, Народна књига.

DUSAN IVANIĆ: LITERATURE AND FREEDOM

Summary

In this study we observed, the three texts Dusan Ivanic, who in 2005, 2007 and 2011, published in Kragujevac, in the magazine *Nasleđe* and two collections of essays. We tried that in the texts Dusan Ivanic highlight some of the models of understanding freedom as immanence literature. We are therefore in his writings a great attention to the way in which he writes about the discourse of freedom in the Serbian literature of the 18th and 19th centuries, the way in which evaluates changes in poetics realistic story, and the way in which thoughts about the function of ethical and aesthetic values of the *Mountain Wreath*. We chose one of the primary texts through which we want to symbolically emphasize the importance of Dusan Ivanic to establish and develop models to understand literature and to general progress of studies of Serbian literature at the Faculty of Philology and Arts in Kragujevac.

Keywords: Dusan Ivanic, liberty, literature, Kragujevac

Časlav V. Nikolić

Бојана С. Стојановић Пантовић¹

Универзитет у Новом Саду

Филозофски факултет

Одсек за компаративну књижевност и теорију књижевности

ЛИРСКИ ЈУНАК СРПСКОГ РОМАНТИЗМА У ТЕОРИЈСКОЈ ВИЗУРИ ДУШАНА ИВАНИЋА

Термин *лирски јунак* као специфичан аспект лирског субјекта (руски формалисти, Бахтин) јесте једна од носећих поетичких константи европског и српског романтизма. У раду ћемо се посветити анализи студије *Аспекти лирског јунака у лирици српског романтизма* (1990) Душана Иванића, где се разматра његово конституисање код главних представника (Б. Радичевић, Ј. Ј. Змај, Ђ. Јакшић и Л. Костић). Аутор закључује да се у њиховој поезији не израђује јединствена еволутивна или морфолошка схема лирског јунака/субјекта и излажу се општија запажања о генези и типу српског романтизма.

Кључне речи: лирски јунак, фигурација, циклизација, егоцентрична оријентација, дисоцијација

У раду ћемо осветлити и дискутовати теоријски концепт конструкције лирског јунака који је Душан Иванић представио у својој студији *Аспекти лирског јунака у лирици српског романтизма*. Она је најпре објављена у ауторовој књизи *Модели књижевног говора*, из историје и поетике српске књижевности (1990)², а касније под називом *Лирски субјект*, као уводни теоријски пледоаје, постаје интегрални део обимне студије о српском песништву 19. века *Ка генези српске поезије* (2011)³. У потоњој верзији аутор се опредељује за термин „лирски субјект” уместо „лирски јунак”, како је стајало у првој верзији рада из 1990. године. Ми ћемо претежно анализовати управо термин „лирски јунак”, јер нам се чини да је његова улога заправо кључна за конституисање сваког, па и српског романтизма, а уједно ћемо се осврнути и на формално-семантичке могућности термина „лирски субјект”.

У уводу студије *Аспекти лирског јунака у лирици српског романтизма* Душан Иванић расправља о сложености и противречности терминолошког поља у оквиру ког се конституише овај термин/појам, који потиче од руских формалиста. Често се користи као синоним или еквивалент термину „лирско ја” у *ја*, *ми* или *он* форми, а потребно је размотрити да ли је изједначавање „лирског јунака” и „лирског ја” безусловно могуће. Његова условност зависи од асоцијативно-семантичке везе коју би требало успоставити са терминима „епски” и „драмски јунак”, чије је место у традиционалној поетици већ утврђено као фигура, агенс, носилац радње, у новије време актант (уп. Иванић 1990: 65). Такође је битно утврдити која је сродност у конституисању и положају унутар текста. Иванић се позива на Бахтинова истраживања овог појма/термина, који *лирском јунаку*

1 bspantovic@ff.uns.ac.rs

2 „Аспекти лирског јунака у лирици српског романтизма”, у: *Модели књижевног говора, из историје и поетике српске књижевности*, Нолит, Београд, 1990, стр. 64–94.

3 „Лирски субјект”, у: *Ка генези српске поезије*, прегледи и студије, Лицеј, Београд, 2011, стр. 179–200.

даје посебно место у систему књижевних родова. Стога, „да би се лирски субјект једне пјесме могао назвати лирским јунаком потребно је да посједује минималну просторну, карактеролошку и фабуларну израженост” (Иванић 1990: 66). Аутор такође наглашава да проблематичност термина потиче и стога што постоји велики број лирских песама којима значење генерално није усмерено ка лирском субјекту, још мање ка лирском јунаку, поготово у некој индивидуализованој форми. Али, то већ припада раздобљу модерне, постромантичарске поезије, за коју се уводи нека друга поетичка категорија, а не лирски јунак.

За нашег аутора је, на трагу Бахтина, кључно указати на процес јачања лирског јунака као средишње тачке лирске структуре, укључујући преплитање лирског јунака и аутора текста. Са становишта историјске поетике којом је надахнут и вођен теоријски приступ Душана Иванића, за српски романтизам као књижевно-стилску формацију, правац, али и епоху, карактеристично је уочавање и разликовање типолошких одлика појединих националних романтизама, јер одступа од уобичајених „европоцентричних” литература. Није такође ни свако „лирско ја” нужно и лирски јунак који се код српских романтичара развија постепено, особито од појаве Бранка Радичевића. Тим поводом, аутор читав овај процес развоја и конституисања лирског јунака разматра у ширем контексту специфичности романтичарске формације, када су у питању литературе европског југа и југоистока. Уколико би се ове категорије самеравале према моделима појединих централноевропских књижевности, увиди би били сасвим друкчији и на штету оних са „дисконтинуираним” развојем. Због тога је потребно проучити чак и диспаратне књижевне чињенице са тзв. периферије развијених књижевности да би се издвојиле поједине типолошке црте полазећи од целине тих литература (в. Иванић 1990: 67–68).

За генезу српске романтичарске лирике релевантне су традиције које су одиграле одлучујућу улогу у поетичком конституисању српског романтизма, а то су класицистичко наслеђе, сентименталистичка поезија раног 19. века, усмена традиција и српска (пред) романтичарска лирика, са прелазним обликом грађанске поезије. Показале се да је тек у другој фази романтизма (Бранко Радичевић, Јован Јовановић Змај, Бура Јакшић) категорија лирског јунака ближа сентименталистичкој лирици и да с њом хвата непосреднију везу, него поезији раног романтизма (Симо Милутиновић Сарајлија или Петар Петровић Његош), док је у терминологији и периодизацији Јована Деретића реч о предромантизму (Деретић 1983: 250-290). Душан Иванић наглашава да ће се превасходно бавити националним традицијама које се суочавају у једној дијахроној перспективи романтичарског лирског песништва, док по страни оставља регионалне и шире аспекте српског романтизма. Стога се у доцнијим анализима не узима у обзир страна, превасходно европска (пред) романтичарска песничка традиција, која је утицала на наше песнике, дакле, изостаје њен компаративни контекст (релације према Шилеру и Гетеу, Бајрону и могуће Шелију, Уланду, Јангу, Петефију и Пушкину), да наведемо само неке од њих. Иако су у случајевима појединих наших песника ова истраживања већ обављена и синтетизована (нпр. код Драгише Живковића и Зорана Константиновића), Иванић се задржава само на домаћим подстицајима за развој и конституисање лирског јунака српског романтизма.

Којим се онда традицијама приписује та кључна улога у настајању ове поетичке одреднице? Ни народна поезија ни класицистичко песништво не познају индивидуални говор нити индивидуализованог јунака/јунакињу, што је главна поетичка претпоставка основних тенденција у европском романтизму. У народ-

ној лирској поезији лирски субјект се појављује као фигура, као лице укључено у структуру лирског текста, али они имају стереотипне, типизирани црте. Поред народне, и класицистичка лирика „потврђује да постојање па ни доминација лирског ја у структури pjesме још увек није довољан знак и доказ постојања лирског јунака као посебне категорије лирског субјекта” (Иванић 1990: 70). Лукијан Мушички је нормативан и објективан, јер се „лирско ја” не транспонује на психолошки план, већ остаје на нивоу апстрактне и рационалне алегорије, а код Сарајлије и Његоша већ се јавља укрштање песничког ја и књижевног јунака (нпр. у лику владике Данила). Једина књижевна традиција, сматра Душан Иванић (Иванић 1990: 71–72) која узима у обзир „лирско ја” као главни облик исказивања јесте сентименталистичка лирика, која је у раном романтизму била прихваћена и као нормативна. Иако су у њој још увек присутни просветитељско-моралистички елементи (нпр. у песмама Јована Пачића), показале се да је тек у другој фази српског романтизма (посебно са Змајем и Јакшићем) сентименталистичка традиција⁴ постала естетски продуктивна, пре свега по тежњи за интимизацијом и „лирским ја” као сижејном центру песме. Песник који повезује сентименталистичку и романтичарску поетику у генези српског песништва јесте, према Душану Иванићу, пре свих, Бранко Радичевић (Иванић 1990: 73–76; Иванић 2011: 202–205).

Према Иванићу, Бранко Радичевић је средишња фигура српске романтичарске лирике пре свега по доследном, програмском опредељењу за усмени, живи народни говор (Иванић 1990: 73). Ова констатација мора се узети са резервом, односно прихватити само у случају његове прве збирке *Песме* из 1847. која означава и победу хердеровске, вуковске оријентације у српском романтизму. Радичевићеве можда најзначајније песме и поеме које је писао у периоду од 1843. до 1847. (елегије *Кад млиција умрећи*, *Болесников уздицај* и особито недовршена лирска поема у немачким јампским једанаестерцима *Туђа и ойомена*)⁵, објављене су постхумно у збирци из 1863., као и поједине баладе из Радичевићеве друге збирке 1851. године. Аутор их је много више писао под утицајем Бајрона, Пушкина и немачких романтичара, па се нису уклапале у вуковски романтичарски концепт⁶. Код Радичевића се даље, у вези с темом лирског јунака, његово биографско ја одваја као еквивалент песничког опуса (фикционално ја), а лирски субјект овога опуса читава се у наслеђу сентименталистичке (грађанске) и усмене лирике. Његово „лирско ја” појављује се више у функцији наративизације одређеног стања или расположења, а психолошки распони нису продубљени и нијансирани, већ су или једнозначно поларизовани или акумулирани у једном правцу: наивно-идилично и дитирампско, односно елегични

4 Према периодизацији и тумачењу овог правца у српској књижевности раног 19. века, ово песништво се одређује као предромантичарско (песници Тршћанске школе којој припада и Јован Пачић), јер је у њему остварен читав један романтизам без Вукове књижевно-језичке реформе. Упоредити: Милорад Павић, *Рађање нове српске књижевности – Историја српске књижевности барока, класицизма и предромантизма*, СКЗ, Београд, 1983.

5 „Требао је да се појави нова грађа, из Радичевићеве заоставштине, и нова осетљивост за њене вриједности, да би се већ уопштен и упрошћен суд (између апологије и оспоравања) довео у сумњу. Располажући изворним текстом *Туђе и ойомене*, Павле Поповић је устврдио да Радичевић као pjesник „није тако прост како се обично схвата, да у овој поеми „није ни налик на онога кога познајемо”, као вуковца и оснивача народног правца у лирици, већ да је човек литературе, артиста и „западњак”. Вид. у Душан Иванић, *Пjesничко дјело Бранка Радичевића, Ка генези српске поезије*, Лицеј, Београд, 2011, стр. 209–210.

6 На везе са Бајроном и другим страним ауторима Иванић указује у обимној студији *„Пjesничко дјело Бранка Радичевића”, Ка генези српске поезије*, Лицеј, Београд, 2011, стр. 201–244.

немир пред болешћу, смрћу и растанком, привременим или коначним (уп. Иванић 1990: 73). Особито у поеми *Туџа и ојомена* о којој аутор овде не расправља, запажа се највећи удео бајронистичких и пушкиновских психолошких и стилских потеза када је у питању лирски јунак, који се на моменте преплиће са епским, али и драмским јунаком. Мотивација лирског јунака/наратора ове поеме још је сложенија, јер се и топос мртве драге деконструише у складу са снижавањем стилског нивоа карактеристичним за раздобље бидермајера (Стојановић Пантовић 2011: 50–59).

Код Бранка Радичевића се даље, сматра Душан Иванић (Иванић 1990: 74), може говорити о већем уделу сентименталистичке и фолклорне традиције, али се даље развија према романтичарском моделу у коме се читав опус узима као еквивалент емпиријског бића песника. У том смислу, постоје два типа „створачке свести” које напоредо постоје, особито у његовој првој збирци. Једна тежи стварању надмоћне „ја” тачке гледишта која је фокусирана у лирском јунаку и ја форми, док друга подразумева извесно расипање, удвајање и одвајање лирског јунака у засебну фигуру (девојку, путника, драгог, рибарчета). У елегији *Кад млидија умреши* објективизоване слике света концентришу се као субјективизоване, а читав опус, и све те слике, обједињују се завршним делом песме као део ауторског, емпиријског ја: „О, песме моје, јадна сирочади” (Иванић 1990: 75). Још један раширен романтичарски феномен аутор запажа као важну одлику Радичевићеве поетике: то су поступци циклизације и епизације. Циклизација је старији модел и пре свега везан за лирику, док се напоредо тежи и стварању епских, наративних целина, ближе сужејном конституисању епског јунака, са приметним лирским елементима (*Стојан, Ушољеница, Хајдуков гроб, Безимена*, итд.).

Други песник о коме Душан Иванић расправља јесте кључна фигура српског 19. века, а то је Јован Јовановић Змај. Његово песничко дело већ од почетка показује снажну песничку дисперзију, растакање лирског субјекта, па се то може узети као основно обележје његовог опуса (Иванић 1990: 77). Код Змаја се артикулација лирског јунака у већој мери остварује низом додир са спољашњим, вансубјекатским релацијама, док у *Ђулићима увеоцима* лирски јунак добија назнаке поунутрашњеног емотивно-психолошког света. Змај се у неким песмама јавља и својим ауторским/аутобиографским ја, конструишући слику лирског двојника, што ће се касније јавити код Ђуре Јакшића, Лазе Костића и младог Војислава Илића. У његовој поезији видно ће доминирати циклус као једно од конструктивних решења романтичарске оријентације на лирско јединство и изградњу лирског јунака посредством сегментираних јединица (Иванић 1990: 77). Најубедљивији и најпотреснији је не Змај песник моралистичких, патриотских или сатиричних програмских теза, дакле вансубјекатских домена, већ Змај код кога лирски јунак настаје извесном сликовном и ситуационом надградњом његовог емпиријског ја и бола који носи због губитка најмилијих. Та непосредност и присност *Ђулића увелака* постиже нешто од оног ефекта који је препоручивао Вилијам Вордсворт у свом предговору *Лирским баладама*: изражавати се јасно, непосредно, свакодневним говором освојити срца слушалаца, односно читалаца.

На овом месту скренули бисмо пажњу на једну типолошку везу између Змајевих и Шелијевих песама- посвета умрлој жени, породици, сину. Не знамо поуздано да ли је Змај читао Шелија, али је извесно да су ова двојица песника, корифеја српског и енглеског романтизма, имали заједничког и у животним и породичним недаћама које су их задесиле. Змајево боловање због губитка вољене жене, а потом једног по једног детета и сестре, жеља да се поново сретне с

њима у оностраности, може се упоредити са фрагментима песме посвећене рано преминулом сину Персија Биш Шелија, Виљему Шелију:

Те твоје мале стопе усред песка,
крај далеког и пустог једног жала,
детиња твоја рука што се блеска
док маше тамо поврх гробља мала,
твој поглед ведар ко да за мном иде –
и ја се вратих, очи да те виде.

О, где си сада, ти мој нежни сине?
Да ми је знати да ли дух ти хране
живахан тако, сред ове дивљине,
љубављу својом корени и гране;
крај ових хумки да ме жеља мине.
Да ли кроз цвеће, траве осунчане,
ко сладак мирис и боје шарене,
твој један део допире до мене?
(1819) (Шели 1969: 28)

Такође не треба заборавити да се у поезији касног Змаја тачка гледишта често налази изван поља „двојништва” јунака и аутора, што, према Иванићу, већ означава распад романтизма (Иванић 1990: 76). У XVIII „ђулићу увеоку” појављује се аутотематизација песничког поступка, оличеног у метафори *сјаљене песме*, што ће у периоду између 1895. и 1904. водити Змајевим прозаидама са истом тематиком неизрецивости поетске речи, а то већ наговештава модерне поетичке програме (Стојановић Пантовић 2012: 73–81).

Са поезијом Ђуре Јакшића, истиче Душан Иванић (Иванић 1990: 79–80), преокреће се дотадашњи систем вредновања света, а самим тим и принцип сижејне конструкције. Спољашње релације између субјекта и света повлаче се пред сижејно-психолошким димензијама лирског субјекта/јунака, дотада непознатим у српској романтичарској лирици, а веома блиским европском романтизму, посебно оном бајронистичке оријентације. Док се код Радичевића и Змаја „лирско ја” и лирски јунак углавном конструишу у сагласности, у извесном оптимистичком односу према свету/природи, дотле је код Јакшића оно моделовано као гоњено, пркосно, усамљено, одбачено, уклето, показујући изузетан отпор, презир и чак мржњу према околини. У лирској романтичарској поезији говор субјекта песме и њеног творца је готово природно стопљен и асимилован, па доводи до стварања одређених митских фигура, какве су песник, болник, патник, страдалник, бунтовник, демонични јунак (в. Иванић 2011: 247). Како констатује Х. Р. Јаус, романтично је став који ужива да моменте живота гледа у медијуму књижевног искуства и осећања (Јаус 1978: 164), што значи да песник својим животом треба да потврди своје певање и своју поетику. У томе је Јакшић и као песник и као сликар (а њему се могу придружити и остали велики европски и светски романтичари чији је живот био изузетно драматичан и осебујан), нешто посебно у целокупној српској култури и књижевности.

Због тога је лирски јунак Јакшићеве лирике и поема фрагментаран, недоследно мотивисан, недоречен и загонетан, подељена личност у готово психоаналитичком смислу речи. То је пример тзв. егоцентричне оријентације романтичарског песништва, где је „ја субјект” најчешће и тема песме. Егзистенцијални немир праћен је и драмом смрти и везом са мртвима (*Пуш у Горњак*, *На Лишару*, *Поноћ*, *Брашубица*). Изразити конфликт између романтичарског јунака и све-

та/друштва може се ублажити само утехом, разговором са мртвима, пре свега са духом умрле мајке, по чему је Јакшић изузетак од осталих српских романтичара код којих се појављује европски топос мртве идеалне драге. Стога се код овог песника коначно конституише тзв. конфликтни романтичарски субјект, ауторски двојник као својеврсна тема песме, у свим релацијама према другим „ти” или „ви” идентитетима. Истовремено, пак, Јакшић отвара и простор за симболичку фигурацију лирског субјекта која у основи разбија егоцентричну тачку гледишта (песме *Орао*, *Божији дар*, *Рај*, *Вече*).

Књижевноисторијски гледано, закључује Душан Иванић (Иванић 1990: 85) Јакшићеве симболистичке визије и „мутне слике” које измичу логичкој и предвидивој перцепцији, могу се означити као најдаљи Јакшићев продор ка будућим песничким поступцима. Ту се мисли на деперсонализације песничког поступка, што је према Хугу Фридриху један од услова модерности песничког дискурса.

Зачеци реалистичке епохе и формације није значајно и крај романтичарског песништва, посебно када је реч о последњем и можда највећем од њих Лази Костићу, који у много чему отвара и модерну епоху српског песништва код нас (Стојановић Пантовић 2011: 75–86). Код Костића запажа се напетост између „ја” субјекта и предметног света у правцу све веће интериоризације, али и дистанцирањем стваралачког „ја” од емотивно-психолошког „ја” (песме *Снове снивам* и *Међу јавом и мед сном*) То се најчешће одвија доследним увођењем ауторефлексивне и аутопоетичке димензије у свест лирског јунака. Костићеве јунаци (Шекспир, Дон Кихот, Прометеј, Коста Руварац) моделирани су као израз ауторове интелектуално-имагинативне пројекције и имају такође својство објективизације једног „ван-ја исказа” и света. Костићеве лирске фигуре су продукт културне традиције, општих симболичких значења и специфичних значења које се конструишу у одређеном тексту (Иванић 1990: 88).

Сложен однос између улоге аутора и лирског јунака потврђује се и у Костићевој песми опоручи *Santa Maria della Salute* (1909). Пошто су покушаји проналажења идентитета у национално-романтичном и еротско-емотивном подручју разорени, излаз је нађен у напуштању емпиријског идентитета и фикционализацији загробног, оностраног идентитета, што је остварљиво тек посредством божанског бића, Богородице. Богородица уједно симболизује и културно-религијску свест лирског/ауторског јунака, па се разбијањем монолошке тачке гледишта ствара простор за пренос у друго велико поље идентификација романтичарског лирског јунака – из поезије у религију. Тиме се поништава психолошко и емпиријско јединство јунака који је одбачен, а фикционализује једино биће вечности (Иванић 1990: 88).

У закључку се може сумирати да српски романтизам, у описима главних представника, не изграђује јединствену еволутивну ни морфолошку схему лирског јунака (шире лирског субјекта)⁷. Под снажном фолклорном и класицистичком традицијом одржавају се најпре књижевне форме у којима се лирски субјект не индивидуализује, све до појаве Бранка Радичевића код кога се појављује напетост између различитих фигурација лирског субјекта (ка лирском јунаку у „ја форми” и ка његовој дисперзији). Процес јачања лирског јунака наставља се у поступцима циклизације Ј. Јовановића Змаја, опет у више смерова, да би у песништву Ђуре Јакшић коначно ојачао тзв. егоцентрични лирски јунак, инди-

7 Лирски субјект обухвата шири распон идентификације инстанце око које се организује песнички текст, и када је реч о тзв. традиционалној и модерној поезији.

видуализован лирски двојник. Уједно се отвара и простор за симболичку фигурацију у којој се разбија егоцентрична тачка гледишта. Тај процес наставља се у песништву Лазе Костића кроз монолошко-дијалошку и полифону фикционализацију појединих знакова културе, филозофије, митологије и књижевности. Коначно се идентификација лирског јунака завршава његовим напуштањем сфере песништва и утапањем у сферу религије (Иванић 1990: 89).

Иако конструкција лирског јунака подразумева само један вид испољавања лирског субјекта у српској романтичарској лирици, теоријска дистинкција и праћење еволуције овог појма у раду Душана Иванића представља солидну и значајну основу за проучавање развоја модерног српског песништва 20. века које отпочиње баш са епохом романтизма.

Литература

- Деретић 1983: Ј. Деретић, *Историја српске књижевности*, Београд: Нолит.
- Иванић 1990: Д. Иванић, „Аспекти лирског јунака српског романтизма”, у: Д. Иванић, *Модели књижевнога говора – Из историје и поетике српске књижевности*, Београд: Нолит, 64–94.
- Иванић 2011: Д. Иванић, *Ка џенези српске поезије*, Београд: Графос.
- Јаус 1978: Н. R. Jaus, *Estetika recepcije*, sa nemačkog prevela Drinka Gojković, Beograd: Nolit.
- Павић 1983. М. Павић, *Рађање нове српске књижевности- Историја српске књижевности барока, класицизма и предромантизма*, Београд: Српска књижевна задруга.
- Стојановић Пантовић 2011: Б. Стојановић Пантовић, *Распони модернизма-Упоредна читања српске књижевности*, Нови Сад: Академска књига.
- Стојановић Пантовић 2012: В. Stojanović Pantović, *Pesma u prozi ili prozaida*, Beograd: Službeni glasnik.
- Шели 1969: Р. В. Šeli, *Pesme*, sa engleskog prevela dr Ranka Kuić, Beograd: Rad.

LYRICAL CHARACTER OF THE SERBIAN ROMANTICISM IN THE THEORETICAL APPROACH OF DUŠAN IVANIĆ

Summary

In this paper we deal with the theoretical foundation of the concept / term „lyrical character“ in the study of Dušan Ivanić *Aspects of the lyrical character in the Serbian Romantic Lyricism* (1990). The author points to the relationship between the „lyrical character“ and „lyrical subject“ that are not identical terms, however, the first one is discussed, referring to M. Bakhtin and Russian formalists, as the central instance of romantic lyricism through the process of its strengthening and establishment in the Serbian Romanticism. Emphasizing the poetic traditions that preceded Romanticism, Ivanić mentions oral, classicist and sentimental tradition and only the latter is distinguished by an individualized, intimate poetic speech. With the affirmation of Branko Radičević's lyrical poetry it has been developed lyrical I or lyrical character as a psychological instance of the text. Radičević's lyrical character sometimes overlaps with his autobiographical persona and other time it comes to the process of figuration or forming the epic structure of the text, following by the lyrical cyclization in the poems of J. J. Zmaj. Romantic egocentric orientation culminates in the poetry of Đura Jakšić, while lyrical character of Laza Kostić from the sphere of poetry enters the sphere of religion. In his poetry there is also cultural fictionalization through the process of various figurations (Shakespeare, Prometheus, Don Qujote, Kosta Ruvarac). Dušan Ivanić concludes that the poetry of main representatives does not build a unique evolutionary or morphological scheme of lyrical character / subject and exposing the more general observations on the genesis and the type of Serbian Romanticism.

Key words: lyrical character, figuration, cyclization, egocentric orientation, dissociation

**КЊИЖЕВНОИСТОРИЈСКИ
ПРОФИЛ**

Слободанка Пековић

Београд

ДУШАН ИВАНИЋ КАО ОСНИВАЧ ПОСЕБНЕ ШКОЛЕ ИСТОРИЈЕ КЊИЖЕВНОСТИ

У покушају да се колико је то могуће сагледа целокупан рад Душана Иванића могу се препознати неколике заједничке нити које повезују оно што је урађено. Пре свега то је метод рада којим се обухвата појединачно дело или појединачна тема увек уз увид у контекст и поређење односа прошлости и садашњости.

Кључне речи: метод (књижевни), генеза (књижевна), прошлост-садашњост

Иванићеве парадигме:

1. Тумач дела
2. Тумач теорије прозе
3. Типологија српског реализма
4. Методолошка упоришта
5. Модели
6. Текстологија: модели језика, модели говора
7. Истраживање периодике
8. Разилажења – сусрети: дијалог, диспут
9. Српска књижевност у Хрватској
10. Да ли су границе оцртавање затворених кругова, или изазов пробијања

Ако бисмо ових десет побројаних предмета изучавања и интересовања (а има их још) схватили као парадигме рада проф. Душана Иванића, могли бисмо у исто време и да поставимо питање шта ове предмете изучавања повезује у систем „књижевности”, у историју и теорију књижевности. Одговор би се могао наћи у трагању за (хипотетичким) генеричким изворима књижевности, односно једног књижевног дела, у истраживање значења и значаја конвенција, утицаја преовлађујућег жанра, технике или модела, окружења које укључује и историјске и политичке и ине утицаје. Поред тога, Душан Иванић показује да су у нестабилним и несигурним историјским временима утицаји и сложенији и са више последица и да се утицаји откривају тек када се открију стваралачка начела дела.

Сваки сегмент рада препознатљив је и по приступу. Иванић у сваком истраживању увек иде уназад и унапред онолико далеко колико је то могуће те тако ствара препознатљив приступ у којем се велике теме као што су *Ка генези српске поезије*, или *Ка поетици српског реализма* по методу рада не разликују од тзв. малих тема јер сваки рад увек тежи уланчавању и сваки је наставак или почетак истог дискурса или истих парадигми. И, сваки пут уз опрезност и свест да свако читање пружа нове могућности те су зато његови наслови скромни „покушаји” **ка** поетици, **ка** генези ..., без обзира што је сваки рад проверен на више начина преко историјских списа, архивске грађе, песничке или приповедачке грађе, текстолошке анализе. Генеза коју успоставља повезује традицију, односно прошлост са сменом норми што Иванић представља као креативни помак. Релативна фле-

ксибилност тумачења тако омогућава да се избегне „идеални” дискурс који би подразумевао једну истину, један модел постојања и да се успостави динамичност тумачења.

Истраживачки рад књижевних појава и дела захвата широко подручје, али када приступа мноштву дела, проблема или стваралаца, Иванић се углавном ослања на две категорије. На категорију успостављања разлике између прошлости и садашњости што сматра важним за изучавањем дела и на категорију разликовања имплицитних и експлицитних техника које прихвата као средство да се предмет истраживања сагледа. На тај начин тумачење конотира прошлост, али у исто време и денотира садашњост.

Једно од средстава разоткривања „књижевности” је тумачење жанра као принципа јединства уз чију помоћ се дело повезује са низовима других дела што омогућава да се једно дело (жанровски одређено) разуме и као самостална целина и као део сличних или различитих жанровских низова. На тај начин се може направити типологија (на пример) српског реализма, могу се разврстати прилози у часописима, па чак могу да послуже и у раду на текстологији при изучавању модела језика и говора.

Обухватним студијама историје књижевности Иванић ствара одређен систем, о проблемима историје књижевности говори као о систему у којем је установљена одређена методологија. Уз помоћ парадигми којима се бави ствара повезану целину преко које тежи да оствари општу методологију историје књижевности све време се ослањајући на везу (која се показује као незаобилазна) између књижевности и друштва и која утиче на дело, стил, теме, на ауторску перцепцију и перцепцију читалаца. И ако и књижевност уврстимо у домен културе, онда се Иванићев рад може упоредити са покушајем стварања (или оживљавања) аналогне културе у којој његови текстови повезују теоријске и историјскопоетичке идеје са конкретним текстом.

Полазећи од основних целина тежио је структуралном прилазу делу, тексту или термину и изналазио начине да покаже како дело (текст или термин), „књижевност”, исказује себе али и функционише као систем. „Циљеви књижевне историје су упадљиво различити; и нема правог историчара који издвојени предмет изучавања неће сместити у неки обухватнији образац догађаја – у образац одговарајућих конституентних премиса, алтернатива или схема неког посебног друштва или неке посебне цивилизације у извесном тренутку његове, односно њене историје.”¹ И када ствара типологију српског реализма, методолошка упоришта истраживања, стваралачке моделе или говори о текстологији или истражује периодичку или српску књижевност у Хрватској Душан Иванић стално има у виду и ширу слику прилика и веза што његовом виђењу „књижевности” даје посебан квалитет. Смештање текста у контекст, односно смештање појединачног предмета или проблема изучавања у општу или општију слику показала се нарочито корисном при проучавању периодике и проблема српске књижевности у Хрватској. Занимљиво је да су метод и идеја који су примењени у проучавању српске књижевности у Хрватској веома слични оном методу и оној идеји коју је сам Иванић изложио када је образлагао империјални дискурс (општа слика,

1 Klaudio Giljen, *Književnost kao sistem*, Nolit, Beograd, b.g., 13.

предмет) према коме се формира антиимперијални дискурс (појединачна слика, предмет) као дискурс слободе и облик борбе за очување сопственог идентитета².

На питање шта Душан Иванић у својим парадигмама хоће и шта неће да прихвати или подвуче, које границе би хтео да повуче или да прекорачи, тешко би се могао дати дефинитиван одговор не само зато што професор и даље ради, већ и зато што је свако тумачење несигурно и лично и увек даје само део одговора. Али и само постављање питања је врста помака и залажења у разграната тумачења у којима парадигме престају, нестају или се преливају једна у другу. Ипак, мора се признати, а то је један од не тако видљивих али непрестано присутних циљева онога што Душан Иванић ради, Душан Иванић је пре свега професор, онај професор који за собом оставља своје ученике, препознатљиве следбенике његових идеја и наука.

Зато би се Душан Иванић (поред тога што је истраживач који познаје и примењује модерне методе и што је изузетан аналитичар) могао посматрати и као „књижевни јунак” својих идеја и наука. Привидна невидљивост или објективност која је претпоставка научног, а често и књижевног стварања, у радовима Душана Иванића добија и споредну линију према којој аутор постаје ненаметљиво и занимљиво потребан, чак једино могућан део читања његовог рада.

И, на крају, чувене Бифонове речи: стил је сам човек, могле би се, парафразиране, применити и на Иванићево умеће тумачења и преношења: професорски рад је Иванић сам, јер било о чему да говори, било о чему да пише то је само исказ којим се приближава својим слушаоцима, својим студентима који се као следбеници препознају научени да раде са великим скрупулама, не заобилазећи тешкоће.

DUŠAN IVANIĆ AS A FOUNDER OF A SEPARATE SCHOOL OF HISTORY OF LITERATURE

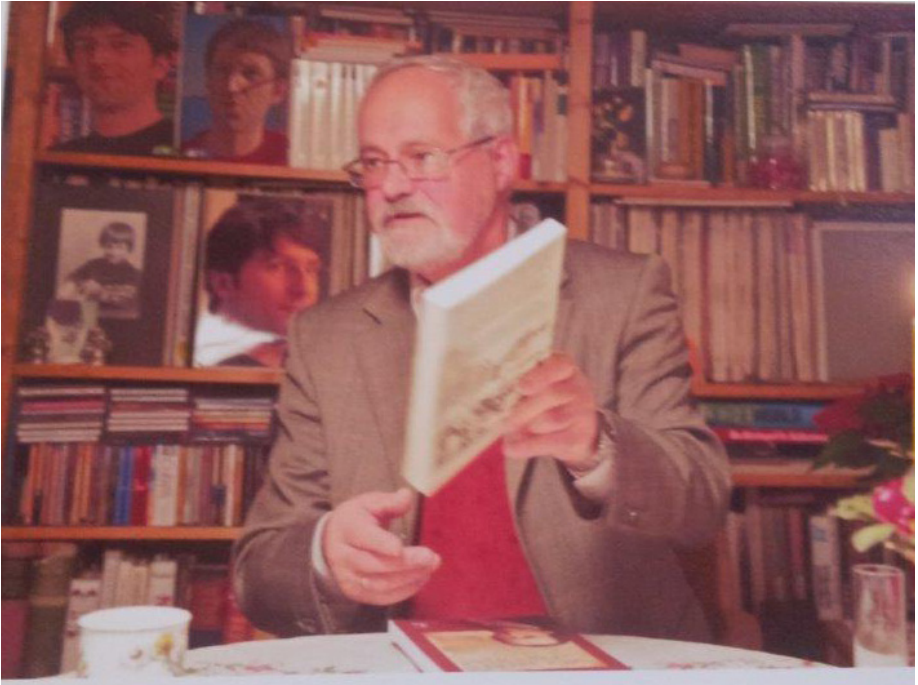
Summary

Attempting to encompass Dušan Ivanić's entire body of work to the extent that such an endeavour is possible, one can recognize several common threads which connect what has been done. First and foremost, that would be the work method which always engages a separate piece of writing or separate topic with insight into the context and comparison of the past and present.

Keywords: method (literary), genesis (literary), past-present

Slobodanka Peković

2 Душан Иванић, „Антиимперијални дискурс или Дискурс слободе у српској књижевности (Назнаке и фрагменти)”, *Друштвене кризе и (српска) књижевности и култура*, Филолошко-уметнички факултет Крагујевац, 2011.

Милица В. Ђуковић¹

Институт за књижевност и уметност
Београд

„КЛАСИЦИСТИЧКИ” ДИЈАЛОГИЗАМ, УКРШТАЈИ И РАСКРШЋА: КА КЊИЖЕВНОИСТОРИЈСКОМ ЛИКУ ДУШАНА ИВАНИЋА²

У раду се предочавају доприноси Душана Иванића историји српске књижевности, кроз поређење сегмената опуса овог научника са истраживањима превасходно Драгише Живковића, као и Миодрага Поповића. Сличности између истраживања Драгише Живковића и Душана Иванића у методологији, предмету проучавања, бављењу (научном и наставном) текстологијом нове српске књижевности, као и питањима периодизације нове српске књижевности, у доприносу српској лексикографији, у трајном изучавању и реafirмацији стваралаштва Лазе Костића, односно у методу приступа опусу појединачних аутора (какав је нпр. Јован Јовановић Змај), анализирани су као тежишта или раскршћа дијалога ове двојице историчара српске књижевности. Научни рад Душана Иванића плодотворно се укрстио са књижевноисторијском оријентацијом Миодрага Поповића, чији је рад Душан Иванић продужио, допунио и обогатио, те су тако, Миодраг Поповић и Душан Иванић ревалоризовали стваралаштво писаца који су у Скерлићевој *Историји* били скрајнути, попут Симе Милутиновића Сарајлије, Милована Видаковића, Јована Дошенивића и других. У раду се приказује модус дијалогског конституисања поретка дискурса историје српске књижевности, кроз „класицистички” (ерудитни) дијалог Душана Иванића са узорима, какве за њега представљају Драгиша Живковић и Миодраг Поповић.

Кључне речи: Душан Иванић, Драгиша Живковић, Миодраг Поповић, историја српске књижевности, укрштаји

Студију Душана Иванића „Ка научном лику Миодрага Поповића”, објављену 1991. године у часопису *Књижевност*, дакле, у тренутку када је Миодраг Поповић напунио седамдесет и прву годину живота, отвара запажање „Опус Миодрага Поповића, историчара српске књижевности и професора београдског Филолошког факултета (од 1955. до 1979. године), схваћен и као процес и као резултат, могао би се најбоље одредити синтагмом – отворен, динамичан пројекат.” (Иванић 1991: 197). Истом синтагмом – отворен, динамичан пројекат – могао би се, у овом тренутку³, одредити и научни рад Душана Иванића, историчара српске књижевности и професора Филолошког факултета у Београду. Ипак, константу у овом отвореном и динамичном пројекту, каквим се указује опус Душана Иванића, сачињавају, рекло би се, укрштаји и раскршћа.

У складу са дијалогском методом, наведеном у наслову рада, истаћи ћемо, на почетку, два цитата кључна за разумевање „класицистичке” научноистра-

1 tiskicvet38@gmail.com

2 Овај рад настао је као резултат истраживања спроведених на пројекту *Улога српске периодике у формирању књижевних, културних и националних образаца* (178024), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

3 Међународни научни округли сто *Душан Иванић* одржан је на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу 19. марта 2016. године, поводом седамдесете године живота и четрдесет и пете године научног рада Душана Иванића.

живачке оријентације Душана Иванића. Први цитат представљају речи Душана Иванића са округлог стола *Ново чинићење традиције* из 1997. године „Нигдје ми се класицистичка доктрина није учинила прихватљивом као у науци: познавати старе мајсторе и њихове обрасце и настојати их достићи, па онда одбацити или превазићи.” (Иванић 1997: 927). Други цитат биле би речи Лазе Костића, које, нимало случајно, наводи Душан Иванић, у тексту „Ка поетици Лазе Костића”, објављеном у сомборским *Дометима*, о стогодишњици Костићеве смрти, 2010. године, а оне гласе „Супротице и укрштаји, што сам их ја произвео својим радом у другима, развили су до краја укрштајну мисао у мени. [курзиву Иванићеви, прим. М.Ђ.]” (нав. према: Иванић 2010: 77). Стога, у раду се испитује, с једне стране, са научним резултатима којих историчара српске књижевности су се укрстила истраживања Душана Иванића, тј. који су „стари мајстори” српске историје књижевности утицали на формирање научног лика Душана Иванића, док, с друге стране, сам научни округли сто Душан Иванић представља доказ укрштаја које је Душан Иванић „произвео својим радом у другима”.

Један од главних узора Душана Иванића, књижевни историчар, теоретичар књижевности, текстолог и компаратиста са чијим радом се многоструко укрстила мисао о књижевности Душана Иванића јесте – Драгиша Живковић. Сличности између ова два научника огледају се пре свега у **методологији**, тј. у начелу премости анализе (појединачних књижевних дела) и синтезе (извођења закључака о одликама књижевних праваца, стилских формација / опуса појединих писаца, или пак бављење поетичким питањима), индукције и дедукције, али и у укрштају књижевноисторијских и књижевнотеоријских проучавања. Друга сличност може се препознати у избору **предмета истраживања** – поглавито бављење српском књижевношћу XIX века, са неколиким искорацима у XX век, карактеристично је и за Драгишу Живковића и за Душана Иванића (од писаца XX века Иванић је, у виду студија, ауторских монографија, приређених књига и уређивања зборника радова, пажњу посветио Иви Андрићу, Милошу Црњанском, Владану Десници и Јовану Радуловићу). Као *тумачи српског ђесништва и његовог развика*⁴, Драгиша Живковић и Душан Иванић углавном разматрају реторичко-стилски, језички и версификацијски аспект књижевних дела, при чему Драгиша Живковић остаје доследан иманентном приступу (в. Јовановић 1995: 661–668), док Душан Иванић у тумачењима укршта податке како о тексту, тако и о контексту; како синхронијско, тако, у знатно већој мери, дијахронијско становиште; како елементе „унутарњег”⁵, тако и одлике „спољашњег” приступа књижевности, уз уважавање „филолошких предуслова”, који су основ било које озбиљне књижевноисторијске обраде литерарне традиције.

4 Наслов текста Новице Петковића „Тумач српског песништва и његовог развика” (Петковић 1994: 27–39), посвећеног Драгиши Живковићу, може послужити и као ознака рада Душана Иванића, аутора монографије *Ка ђенези српске поезије*.

5 На опредељење Душана Иванића за унутарњи приступ књижевном делу, поред немачке стилистичке критике – која је, чини се, претежна и која се одразила како на Живковићеве (1998: 11–23) тако и на Иванићеве студије – утицао је и продор идеја руских формалиста у југословенску науку о књижевности шездесетих и седмадесетих година XX века, при чему је занимљиво и значајно и поређење Душана Иванића и Новице Петковића као истакнутих текстолога, те оних проучавалаца књижевности који су до текстолошке анализе доспели захваљујући управо овом опредељењу за унутарњи приступ књижевности „Пут ове двојице наших аутора до текстологије поредив је с путем руских формалиста. Никако не може бити случајно што су руски формалисти постајали одлични текстолози: они су до текстологије стизали вођени потребом иманентне анализе, иманентног приступа књижевном дјелу, баш као и ова два наша аутора.” (Делић 1997: 915).

Важна заједничка област проучавања, односно научне и наставне обраде Драгише Живковића и Душана Иванића, била би **текстологија**. За разумевање Иванићевог односа према текстологији релевантним се указује интервју који је Александру Јовановићу дао овај научник, тада магистар и асистент на Филолошком факултету у Београду. Интервју насловљен „Превазићи неодговоран однос према тексту” објављен је априла 1981. године у часопису *Књижевна реч*. Занимљиво је да су већ у овом интервјуу садржана готова, формирана, заокружена схватања о текстологији⁶, која ће Душан Иванић две деценије касније уобличити у монографију *Основи шексполологије: увод у шексполологију нове српске књижевности*. У „Напомени аутора” у овој књизи истакнуто је да је „Пред читаоцем [...] књига настала на грађи предавања и вјежбања из Текстологије (нове српске књижевности), на Филолошком факултету у Београду, 80-их година 20. вијека.” (Иванић 2001: 299), док је у интервјуу „Превазићи неодговоран однос према тексту” детаљно описано увођење овог предмета у наставни програм „Текстологија је уведена реформом наставе на Филолошком факултету, као један од предмета редакторско-лекторског смјера. Право питање је заправо не зашто је сада уведена, него зашто то није раније учињено. Јер се лако можемо сложити око тога да је текст основни предмет свих хуманистичких наука, а да у филологији, у науци о књижевности и књижевној критици нема ваљаног тумачења и вредновања уколико се не располаже поузданим текстом.” (Иванић 1981: 13). У том смислу, не по предмету истраживања него по типу публикације и њеној намени, могу се, као уџбеничка издања, упоредити *Теорија књижевности* Драгише Живковића и *Основи шексполологије Душана Иванића*, с том разликом што је Живковићева књига један у низу приручника из истоимене научне дисциплине⁷, док су *Основи шексполологије* једини уџбеник тог типа у српској науци о књижевности. Уједно, Драгиша Живковић и Душан Иванић изразито су савесни, пажљиви и акрибични приређивачи дела нове српске књижевности, али и аутори у континуираном вишедеценијском дијалогу. Као што је Душан Иванић приредио, за Српску књижевну задругу, 2004. године, књигу *Српска књижевност у европском оквиру* Драгише Живковића и као што је доследно, приказима у српској периодици (*Књижевна реч*, *Књижевност и језик*, *Књижевност*, *Књижевна историја* и *Зборник Машице српске за књижевност и језик*) пропратио рад Драгише Живковића, научника којег је означио *класиком модерне српске науке о књижевности* у истоименој студији (Иванић 2004: VII–XXIX), тако је, уједно, и Драгиша Живковић пратио и вредновао превасходно текстолошке подухвате Душана Иванића – приређивање *Сабраних дела Ђуре Јакшића* („О критичком издавању српских писаца”, Живковић 1979: 668–682), потом *Сабраних песама Бранка Радичевића* („Критичко издање песама Бранка Радичевића”, Живковић 1999: 153–159), односно појаву капиталног увода у текстологију – *Основа шексполологије* („Текстологија у новом кључу”, Живковић 2002: 581–590), али, исто тако, Драгиша Живковић приказом је пропратио и публикавање студија „из историје и поетике српске књижевности” (*Моделе књижевног говора и Облик и вријеме*) Душана Иванића („Структурално-семиотичко проширење фонда српске књижевности”, Живковић 1996: 678–687).

6 У овом интервјуу могу се уочити темељи разумевања принципа, метода и основних појмова текстологије, који ће бити прецизније формулисани и детаљније описани у књизи *Основи шексполологије* (2001).

7 О одликама и статусу *Теорије књижевности* Драгише Живковића писао је Драган В. Драгомировић (2015: 17–29).

Драгишу Живковића и Душана Иванића повезује и бављење питањима **периодизације српске књижевности**, превасходно укрштајима двеју стилских формација – романтике и реализма (Д. Иванић), односно реализма и модерне (Д. Живковић). У баљалучком *Филологу* 2013. године Душан Иванић објавио је текст „На раскршћима периодизације српске књижевности”, у којем се при одређењу основних периодизацијских термина (као што је период/епоха) у потпуности угледа на значења која је овим терминима дао Драгиша Живковић (в. Иванић 2013: 187-203). Не мања сличност између Драгише Живковића и Душана Иванића огледа се и у преданом бављењу и унапређењу српске **лексикографије**: Драгиша Живковић уредник за *Речника књижевних термина* (1985, ²1992), док је Душан Иванић уредник за књижевност *Српске енциклопедије* и члан редакције *Енциклопедије српског народа*.

Такође, велика заједничка тема Драгише Живковића и Душана Иванића свакако је **Лаза Костић**. Обојица приређивачи Лазе Костића (*Књига о Змају*, Драгиша Живковић / *Прејиска 1*, Младен Лесковац, Душан Иванић, Милица Бујас), обојица добитници награде „Младен Лесковац” (прва књига која је понела ово признање била је књига Драгише Живковића *Лаза Костић – песник XX века*, в. Радовић 1995: 647)⁸, обојица тумачи Костићеве поезије (Душан Иванић бавио се и Лазом Костићем као уредником *Гласа Црногорца* „Лаза Костић у црногорској периодици” [Иванић 1982: 141–163] и општим питањима Костићеве поетике „Ка поетици Лазе Костића” [Иванић 2010: 68–77]), Драгиша Живковић и Душан Иванић, у својим студијама и монографијама, високо су вредновали стваралаштво Лазе Костића и придонели његовој реafirмацији.⁹

Сличности у приступу једном аутору уочљиве су код Драгише Живковића и Душана Иванића и у методу анализе опуса **Јована Јовановића Змаја**. Наиме, октобра 1966. године у *Летопису Мајнице српске* Драгиша Живковић објавио је текст „Змајева Певанија”, који ће касније прештампати у *Европским оквирима српске књижевности*. Исто тако, 2007. године Душан Иванић у *Књижевности и језику* објавио је текст „Небеско-земски пој Јована Јовановића Змаја”, који ће унећи у књигу *Ка генези српске поезије: прегледи и студије*, 2011. године. У студији „Змајева Певанија” Драгиша Живковић истиче „Код Змаја би се свакако, као и код сваког песника, морала потражити једна основна, доминантна емотивно-духовна компонента, из које су после настајале, динамиком модификација, компензација и контраста, остале, сличне или супротне, емоције и расположења. [подвукла М. Ђ.]” (Живковић 1966: 364). Као што у тематско-мотивски, поетички и језичко-стилски хетерогеном Змајевом стваралаштву Драгиша Живковић трага за једном основном, доминантном емотивно-духовном компонентом, тако и Душан Иванић, у поменутом тексту, настоји да изнађе Змајево *јесничко језгро* „Има ли нека стална вриједност/особина његове поезије, независна од социјално-исто-

8 Захваливши се на признању какво је награда „Младен Лесковац”, Душан Иванић означио је доадашње добитнике који су му „...били и остали узори, извори знања, професори, колеге и пријатељи” (Иванић 2010а: 923), издвојивши, на првом месту, Драгишу Живковића и подсетивши, притом, на Живковићев текст „Младен Лесковац као књижевни историчар. Поводом седамдесетогодишњице живота” (Живковић 1974: 321–334). Као што се види, Драгиша Живковић писао је о Младену Лесковцу поводом седамдесетогодишњице живота, а исто тако је и Душан Иванић студију о Миодрагу Поповићу објавио у тренутку када је Поповић напунио седамдесет и прву годину живота. (Већ је напоменуто да је научни округли сто Душан Иванић организован поводом седамдесете године живота Д. Иванића).

9 Лаза Костић био је, чини се, трајна фасцинација како Младена Лесковца, тако и Драгише Живковића и Душана Иванића.

ријских околности и фаза кроз које је пролазила, а онда, и независна од своје, с другим пјесничким опусима неупоредиве, жанровске многоликости, независна и од вриједности, која је такође полицентрична, мада смо склони да једним од тих центара дајемо предност над другима. [подвукла М.Ђ.]” (Иванић 2011: 259).¹⁰

Поред Драгише Живковића, историчар књижевности који је извршио независан утицај на Душана Иванића, односно научник са чијим истраживањима је укрштен рад Душана Иванића, јесте Миодраг Поповић. У тексту „Ка научном лику Миодрага Поповића” Душан Иванић запажа да је Поповић ревалоризовао стваралаштво писаца који су у Скерлићевој *Историји* били скрајнути „Тако ће у стубове српске романтичне прозе [Миодраг Поповић] поставити *Мемоаре* Проте Магије, врло ће повољно оцијенити дјело Симе Милутиновића Сарајлије, а узгред ће, у неслагањима са Скерлићем, наглашавати како у лирици Лукијана Мушицког има истинске поезије, како је потпуно занемарена *Аутиобиографија* Милована Видаковића заправо најбоље дјело овог српског романсијера, такође указујући на значај Луке Милованова, Саве Мркаља, Јована Дошеновића, те писаца школе објективне лирике.” (Иванић 1991: 198). Уочљиво је да су овде побројани писци (а нека и дела) управо они о којима ће Душан Иванић писати и које ће, што је веома важно, приредити. Тако, Душан Иванић приредио је *Србијанку* Симе Милутиновића Сарајлије (1993), као и књигу *Сима Милутиновић Сарајлија*, за Антологијску едицију *Десет векова српске књижевности* (2016). Мемоарској прози Душан Иванић посветио се кроз уређивање двотомног издања *Мемоарска проза XVIII и XIX века* (1989), као и ауторском монографијом *Догађај и прича: српска мемоарско-аутиобиографска проза* (2015), односно приређивањем *Успомена* Милована Видаковића (2003). *Сабране њесме* Јована Дошеновића Иванић ће приредити 2005. године, док ће се песницима школе објективне лирике и представницима „крајишког круга песника” Душан Иванић бавити у студијама укљученим у монографију *Ка генези српске поезије: прегледи и студије*.¹¹

Важно је напоменути да су неки од песника које је Душан Иванић означавао као припаднике „крајишког круга” реafirмисани и *Антиологијом стварије српске поезије*, коју је приредио Младен Лесковац, а о којој је, као и о антологији *Бећарац*, изразито повољан суд изнео Драгиша Живковић у тексту на који се Душан Иванић позвао приликом примања награде „Младен Лесковац”. Ова антологија (*Антиологија стварије српске поезије*) од посебне је важности за Душана Иванића, „гумача српског песништва и његовог развитка” и историчара књижевности који, попут Младена Лесковца¹², трага за континуитетима „Као што не може избјећи ризик судара становишта прошлости и становишта садашњости,

10 Драгиша Живковић и Душан Иванић, поред објављених књижевнотеоријских и књижевноисторијских студија о Јовану Јовановићу Змају, уједно су, у српској науци о књижевности, познати и као приређивачи Змајевих дела – Јован Јовановић Змај, *Мисаоне, родољубиве и шаљиве њесме* (1969), Јован Јовановић Змај, *Изабране њесме* (1995), Драгиша Живковић / Душан Иванић, *Стираријали Јована Јовановића Змаја: студија и избор шекстова* (2005).

11 Одељак монографије *Ка генези српске поезије* Душана Иванића посвећен „крајишком кругу песника” (и насловљен *Крајишки круг*) обухвата студије о Јовану Дошеновићу, Сави Мркаљу, Николи Боројевићу, као и прилоге „На прилазима романтизму” и „Илирски изазов”, у којима је писано о Константину Пеичићу (Пејичићу), Јоксиму Новићу Оточанину, Никанору Грујићу, Урошу Миланковићу, Огњеславу Угђешеновићу Острожинском, Шпири Димитровићу Которанину и Петру Прерадовићу. (в. Иванић 2011: 51–90).

12 „Најзначајније резултате, ипак, Лесковац је постигао својом *Антиологијом стварије српске поезије* и збирком *Бећарац*. Већ сама идеја да се објаве овакве збирке значила је проницијиво разумевање континуитета и повезаности наших књижевних појава. [подвукла М.Ђ.]” (Живковић 1974: 329).

прави историчар не може избјећи потрагу за континуитетима, везама (типолошким и контактним) унутар домаће традиције: оне омогућују да се постави извјесна контингентност између иначе изолованих субјективних стваралачких гестова.” (Иванић 2004: XVII).

За крај, ваљало би истаћи да као што је Душан Иванић приметио за Драгишу Живковића како овај научник спада „...у тзв. вуковски оријентисану историографију...” (Иванић 2004: XVI) и у „присталицу вуковског модела књижевног развоја...” (Иванић 2004: XVI), за Душана Иванића (као и за Миодрaга Поповића, од којег је започето ово разматрање) могло би се такође у(с)тврдити да спада у вуковски оријентисане историчаре српске књижевности, али уједно и у велике познаваоце опуса Доситеја Обрадовића, тако да укрштај Доситеја и Вука (као парадигма укрштаја XVIII и XIX века), битан за целокупну српску књижевност, заправо постаје „вршак начела укрштаја” и једно од кључних раскршћа „класицистичког” дијалога Драгише Живковића и Душана Иванића. Након уоченог низа сличности између Драгише Живковића и Душана Иванића, тешко да се може приговорити адекватности примене речи којима је Иванић описао Живковићев опус на резултате научног рада сáмог Душана Иванића „Али сам додао оно што се сада, с још више права може рећи – да ни у једном од озбиљнијих виђења српске књижевности XIX вијека није без квасца Живковићева [тј. Иванићевог, прим. М. Ђ.] рада, почев од периодизацијске схеме до изучавања великих опуса и појединачних дјела: новост идеја, аналитички захват, универзализација, искоришћавање добијених резултата, ширина дјеловања, све је то спој који Драгиши Живковићу [односно Душану Иванићу, прим. М. Ђ.] неоспорно осигурава мјесто једног од класика српске науке о књижевности.” (Иванић 2004: XXV).

Литература

- Делић 1997: Ј. Делић, [Ненасловљен текст, саопштење на округлом столу *Ново читање традиције*], *Летњопис Мајнице српске*, год. 173, 459/6, Нови Сад, 915–916.
- Драгомировић 2015: Д. В. Драгомировић, „Теорија књижевности” Драгише Живковића и савремена књижевна теорија, у: М. Ломпар и Н. Николић (ред.), *Књижевни теоретичар, стилистичар, историчар и компаративиста Драгиша Живковић*, Београд: Филолошки факултет, 17–29.
- Живковић 1966: Д. Живковић, Змајева Певанија, *Летњопис Мајнице српске*, год. 142, 398/4, Нови Сад, 359–377.
- Живковић 1974: Д. Живковић, Младен Лесковац као књижевни историчар. Поводом седамдесетогодишњице живота, *Летњопис Мајнице српске*, год. 150, 414/4, Нови Сад, 321–334.
- Живковић 1979: Д. Живковић, О критичком издавању српских писаца, *Летњопис Мајнице српске*, год. 155, 423/4, Нови Сад, 668–682.
- Живковић 1996: Д. Живковић, Структурално-семиотичко проширење фонда српске књижевности, *Летњопис Мајнице српске*, год. 172, 457/5, Нови Сад, 678–687.
- Живковић 1998: Д. Живковић, Стилистичко проучавање књижевности, Аспекти књижевног дела, у: *Европски оквири српске књижевности VI*, Београд: Просвета, 11–23.
- Живковић 1999: Д. Живковић, Критичко издање песама Бранка Радичевића, *Зборник Мајнице српске за књижевност и језик*, 47/1, Нови Сад, 153–159.
- Живковић 2002: Д. Живковић, Текстологија у новом кључу, *Летњопис Мајнице српске*, год. 178, 469/4, Нови Сад, 581–590.

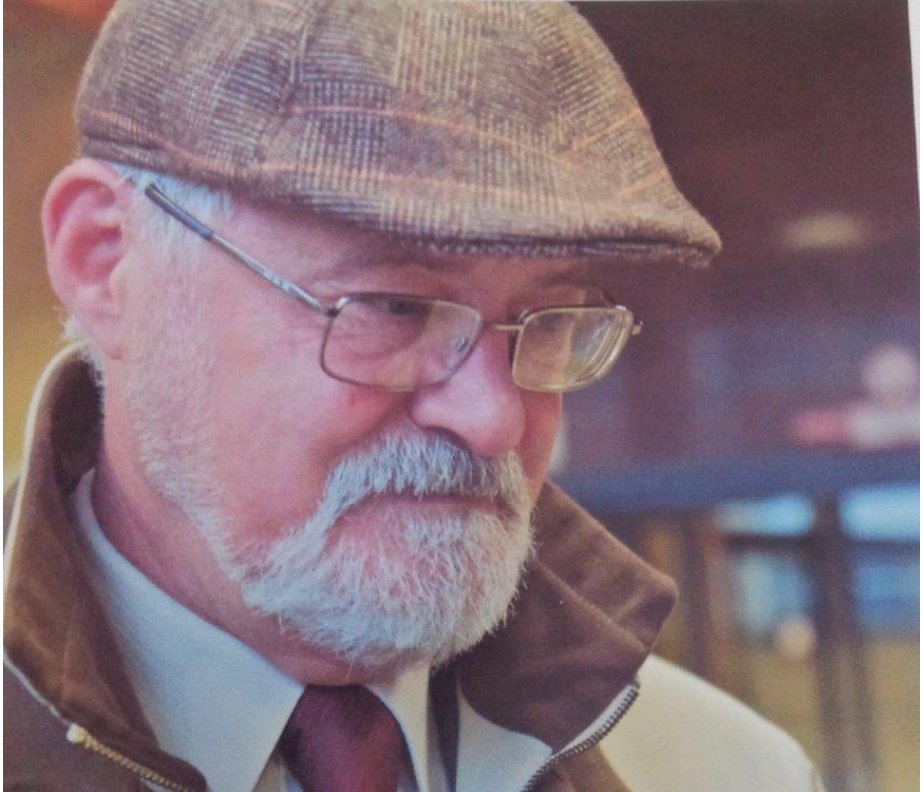
- Иванић 1981: Д. Иванић, Превазићи неодговоран однос према тексту [интервју], *Књижевна реч*, 10/164, Београд, 13.
- Иванић 1982: Д. Иванић, Лаза Костић у црногорској периодици, у: Х. Крњевић (ред.), *Књижевно дело Лазе Костића зборник радова*, Београд: Институт за књижевност и уметност, 141–163.
- Иванић 1991: Д. Иванић, Ка научном лику Миодрага Поповића, *Књижевност*, год. 46, 91/1–2, Београд, 197–203.
- Иванић 1997: Д. Иванић, [Ненасловљен текст, саопштење на округлом столу *Ново чишћање традиције*], *Летњици Мајнице српске*, год. 173, 459/6, Нови Сад, 924–932.
- Иванић 2001: Д. Иванић, *Основи шексполологије: увод у шексполологију нове српске књижевности*, Београд: Народна књига/Алфа.
- Иванић 2004: Д. Иванић, Класик модерне српске науке о књижевности, у: Д. Живковић, *Српска књижевност у европском оквиру*, Београд: СКЗ, VII–XXIX.
- Иванић 2010: Д. Иванић, Ка поетици Лазе Костића, *Дометни*, год. 37, 142/143, Сомбор, 68–77.
- Иванић 2010а: Д. Иванић, „Поезија и истина” Младена Лесковца, *Летњици Мајнице српске*, год. 186, 485/5, Нови Сад, 923–928.
- Иванић 2011: Д. Иванић, *Ка генези српске поезије: прегледи и студије*, Београд: Лицеј.
- Иванић 2013: Д. Иванић, На раскршћима периодизације српске књижевности, *Филолоз*, IV/8, Бања Лука, 187–203.
- Јовановић 1995: А. Јовановић, Књижевни текст – основна јединица унутарње историје књижевности, *Књижевност*, год. 49, 100/6–7, Београд, 661–668.
- Петковић 1994: Н. Петковић, Тумач српског песништва и његовог развјатка, *Зборник Мајнице српске за књижевност и језик*, 42/1–3, Нови Сад, 27–39.
- Радовић 1995: М. Радовић, Компаративно виђење Лазе Костића у делу Драгише Живковића, *Књижевност*, год. 49, 100/6–7, Београд, 647–655.

“CLASSICISTIC” DIALOGISM, INTERSECTIONS AND CROSSROADS: TOWARDS LITERARYHISTORICAL PROFILE OF DUSAN IVANIC

Summary

The paper analyses the contribution of Dusan Ivanic to the history of Serbian literature by comparing Ivanic's scientific work to the research of Dragisa Zivkovic and Miodrag Popovic. The similarities in approach between Dragisa Zivkovic and Dusan Ivanic reflected in the method of research, subject of study, engagement in the textual criticism of the new Serbian literature, as well as in the issues of periodisation of Serbian literature and also in the study and preparation of literary works of Laza Kostic and Jovan Jovanovic Zmaj. At the same time, the paper points out the decades-long dialogue between Dusan Ivanic and Dragisa Zivkovic – Dusan Ivanic edited the book *The Serbian literature in European framework* of Dragisa Zivkovic and he consistently monitored the work of this scientist by representations in Serbian periodicals (*Literary Word, Literature and Language, Literature, Literary History* and *The Matica Srpska Journal of Literature and Language*). Dragisa Zivkovic also monitored and valued primarily the textological ventures of Dusan Ivanic as well as the publication of Ivanic's monographs. Together with Miodrag Popovic, whom Ivanic wrote the study about „Towards the scientific profile of Miodrag Popovic” (published in 1991 in the *Journal Literature*), Dusan Ivanic deals with the writers whom Jovan Skerlic marginalized, such as Sima Milutinovic Sarajlija, Milovan Vidakovic, Jovan Dosenovic and others. Therefore, this paper presents the dialogue of Dusan Ivanic with historians of the Serbian literature, the role models such as Dragisa Zivkovic and Miodrag Popovic, by which it has been pointed out to the dialogue as the way of constituting the discourse of the Serbian literary historiography as well as the fruitful „classicistic” (erudite) intersections in the Serbian literary science.

Key words: Dusan Ivanic, Dragisa Zivkovic, Miodrag Popovic, the history of Serbian literature, intersections, crossroads

Миодраг Матицки
Београд

ВУКОВИ И ДОСИТЕЈЕВИ ПРИНЦИПИ

У својим списима о Доситеју, поготово у књизи *Зашто читати Доситеја? Доситеј Обрадовић и српска култура* (2015), Душан Иванић је с нарочитом пажњом разматрао Обрадовићева настојања да допринесе ускрснућу српске културе и обнављању српских држава. У складу са замислима просветитељске епохе, Обрадовић је желео да свој народ приближи Европи и да европска културна и научна достигнућа приближи српском народу у целом свету кроз један говорни језик. У свом приступу Доситеју, Иванић је успео да јасније покаже континуитет његових културних достигнућа у 19. веку, упоредивши их успут са радом Вука Караџића.

Кључне речи: Доситеј, Вук Караџић, српска култура

У својим радовима о Доситеју, посебно у књизи *Зашто читати Доситеја? Доситеј Обрадовић и српска култура* (2015), Душана Иванића су посебно занимала његова настојања да допринесе ускрснућу српске културе и обнови српске државе. Сагласно идејама епохе просвећености, настојао је да Европи приближи свој народ, да преко јединственог говорног језика приближи Србима „свима и свуда” културне и научне тековине Европе. Оваквим приступом Доситејевом делу Иванић је омогућио да се поређењем са делом Вука Караџића јасније покаже континуитет ових културолошких настојања и у 19. веку. Као што Доситеј још 1783. године у манифестном писму Харалампију износи своја начела којих се придржавао читавог живота, тако и Вук у предговору своје прве књиге, песмарице из 1814. године, излаже програмску основу (сакупљање народних песама, израда граматике и речника, писање новије историје српског народа) која ће одредити његово целокупно потоње дело.

Да се дубље загледамо у летопис књижевног живота 18. и 19. века како би одгонетнули путеве којима је српска традиција налазила пут до европских оквира, боље рећи тадашњих светских токова културе, незаобилазно је утврђивање континуитета васкрсавања српске културе, упоредног са остваривањем тежњи за обновом српске државе, о којем најбоље говори однос Доситеја и Вука, водећих начела њиховог књижевног рада. Њихова водећа начела била су чврсто повезана са демократизацијом коју су до Срба донели таласи епохе просвећености, потпомогнуте идејама протестантизма. Низ Дунав су стизале књиге, отварале су се манастирске и дворске библиотеке ширем читалачком кругу, покретани су магацини, цветници и друга књижевна периодика, издаване су књиге за народ, националне читанке. У публикацијама намењеним ширем читалаштву свако је могао да нађе од свега по мало. Такви ће бити Орфелинов *Магазин* (Венеција, 1768), Доситејева *Басне* (Лајпциг, 1788), у које Доситеј уноси и низ других поучних прилога преведених из светске књижевности (сентенције, алегорије), такви ће бити Вукови периодици, бечки забавник *Даница* (Беч, 1826–1829; 1834) и *Ковчежић* (Беч, 1849). У Србији се увелико спремао устанак који ће допринети да на сцену дође српски народ, његов језик и његова усмена традиција. Књижевност на немачком језику за Србе је значила особито огњило просвећености које је судбински било

предодређено да утиче на препород културе и науке малих народа, посебно у аустријском царству, да их усмери да се посвете свом језику, да преводом Библије на свој језик и постану чланови Библијског друштва, самим тим и европске породице. Као главни задатак који се постављао пред учене представнике малих народа било је да свет упознају са својим народом. У томе је предњачио Доситеј. То се читује и у његовим настојањима да се шанса у књижевности пружи и народном језику. То су разлози што Вук као свето тројство својих програмских начела издваја: историју, језик и обичаје, о чему најбоље сведочи његова Даница којом жели да упозна свет са новијом историјом српског народа, његовим језиком, обичајима. Он свето тројство својих начела доноси у поднаслову *Ковчежића: Ковчежић за историју, језик и обичаје Срба сва штри закона*.

Кад је Јохан Кристоф Аделунг објавио 1782. начело да се пише језиком којим се говори, у Срба га следе Сава Мркаљ и Лука Милованов, Мркаљ као аутор чувеног превратничког дела *Сало дебелога јера либо азбукојрошрес* (1810), претходници Вукове језичке и правописне реформе. Али, у летопису књижевног живота Срба далеко је значајнији податак да 1782. године Доситеј долази у Хале. У Лајпцигу ће 1784. објавити своје *Совјетје здраваго разума*. Његово програмско *Писмо Хараламицију* (1783), које треба посматрати као један од низа програмских циркулара епохе просвећености, у вези је са Аделунговим начелом, тиче се пре свега језика којим се говори. Доситеј у Лајпцигу објављује 1788. и своје најпопуларније дело *Басне*, као и поновљено издање 1789. Према листовима на немачком језику покренуће се и прве новине код Срба *Србскија ѿвсегдневнија новини* (1791). У летопису књижевног живота Срба у 19. веку значајни су подаци да се Доситеј среће са Вуком 1807. у Београду, да Вук 1810. упознаје Саву Мркаља и Луку Милованова, који су, када је реч о језику, немачки ђаци, да Вук са Јернејом Копитаром ради на *Српском рјечнику* од 1816. до 1818. године, да је први речник српског народног језика истолкован немачким и латинским речима. И, да поменем, да је сва лексичка грађа која се тиче немачког језика после Вукове смрти била преточена у *Немачко-српски речник* који се објављује у Бечу у два наврата: 1872. и 1877. године. Значајни су и подаци у којој мери се Вук окреће Немачкој. У Лајпцигу 1824. године он објављује *Огледе Светиоџ писма на српском језику*, годину дана пре него што ће Гете објавити свој превод српских народних песама. Да поменем рад са Леополдом Ранкеом на књизи *Српска револуција* која је објављена у Хамбургу 1829, а прерађено издање у Берлину 1834, која ће се у енглеском преводу појавити тек 1846, а на српском у Београду, у преводу Стојана Новаковића, тек 1864. Најзад, најзначајније, прво издање антологијских српских народних песама објављено је у Лајпцигу 1823. Да подсетим: Вук је изабран за члана Берлинске академије 1850. године.

Захваљујући преводима Вукових српских народних песама, његовој првој *Пјеснарици* објављеној 1814, на немачком је оглашено да у Европи постоји мали српски народ који има „живог Хомера”. У *Предисловију* ове малене књиге, свог књижевног првенца, под великим утицајем Јернеја Копитара, Вук је прокламовао основна начела свог будућег рада којих се држао током читавог живота. Он напомиње да је у Беч дошао са великим росијским песником, па се питао да ли такве књиге националних песама имају и други народи док их Срби немају, али јасно издваја „Њемецке Пјеснарице” као директан и први повод да и он начини српску песмарицу: „А кад ја нађем њемецке пјеснарице, онда се известим и увјерим ... почнем о томе разсуждавати...” У истом *Предисловију*, свестан да се и српска песмарица мора начинити, што је и понудио читаоцима,

он већ размишља о следећем потезу, о потреби да се начини „Сербска Граматика и један Словар”. Тако је Вук дошао до својих основних програмских начела. Сви ти почеци његовог књижевног рада, које је током живота само разрађивао и проширивао, били су, најпре, инспирисани искуством стеченим у немачким књижевним круговима, у разговорима по салонима којима се кретао, на поселима која је Тереза Албертина фон Јакоб посвећивала Србима и називала их „српски чај”. О томе најбоље говори књига *Mundliches Volksgut der Serben* коју је Вукова задужбина објавила 2014. године на немачком језику, у којој су осветљене његове везе са великом немачком културном и научном традицијом.

У овом контексту посебан значај добија књига Душана Иванића *Зашто читати Доситеја? Доситеј Обрадовић и српска култура* (Задужбина Доситеј Обрадовић, Београд, 2015), посебно поглавље у њој „Најава васкрса српске културе (*Писмо Хараламију*)” (23–35). Реч је о тексту који је настао на почетку Доситејевог рада, како Иванић примећује, који је жанровски веома занимљив, будући да је истовремено и писмо и проглас/манифест, у којем он истиче основна своја програмска начела којих ће се придржавати током читавог свог деловања у српској књижевности и култури.

Када се упореде основна Доситејева програмска начела, о којима Иванић пише опширније, и не само овом приликом, са Вуковим начелима, веома се упитним показују вишедеценијска настојања да се успостави вредносни систем опозиције *Доситеј: Вук, Доситеј или Вук*, а да се и те како може говорити о континуитетима, да је примеренија синтагма: *Доситеј и Вук*.

Када је реч о односу према народном језику, о језику којим се говори, опис мапе јединственог језика којим се, како Доситеј вели, људи споразумевају од Трста до Бојане, у Далмацији, Славонији, Срему, Бачкој и Банату, поклапа се са мапом распрострањања језика коју Вук износи у чланку *Срби сви и свуда*, насталом 1836. године и објављеном у *Ковчежићу* тек 1849. Једно од Доситејевих начела: „Језик има своју цену од ползе коју узрокује. А која може више ползовати него општи целога народа језик?”, имаће значајан утицај током Вукове борбе коју је чак и „утуцима” водио током 19. века, у деценијама када су се српски језик и писмо „бистрили” у периодици. Да поменем тек синониме у заградама чак и речнике периодика којима уредници и аутори покушавају да олакшају читаоцима разумевање туђица, да им новоскованим речима олакшају читање вести преузетих из стране штампе. Вук у више наврата дограђује Доситејев став да „закон и вера може се променити, а род и језик никада” и то јасно наглашава у поднаслову *Ковчежића*, посебно у тексту „Срби сви и свуда”. Доситеј и Вук сагласни су у томе да је важно да се на језик како Доситеј вели „књижевних и поучних дела” пренесе оно што је добро и корисно, да само тако српски народ може достићи ниво наобразованих, европских народа, почети да као они „мисле, читају и раде”. Притом се мисли на јединство српског народа без обзира на веру, српство, хрватство и мусломанство.

У *Писму Хараламију* Доситеј не наговештава и не прижељкује само васкрс српске културе, јер се у подтексту тога налази и визија обнове српске државе о чему су виђенији и ученији Срби, како се у једном запису из 18. века вели, „и по дневу сањали”. Из таквог приступа произићи ће и Доситејева песма будница коју зовемо „Востани Србије”. У њој Доситеј тражи да Србија покаже своје лице „као вид Данице”. Реч је о звезди водилићи за којом су Срби ишли у сеобе, о којој пева и Венцловић, која се прва јавља и последња нестаје на небу. Звезду Даницу су устаници везли на своје барјаке, њено је име Вук подарио свом забавнику. О

Доситејевом повратку у устаничку Србију писано је доста, о Вуку као једном од водећих културних посленика који се свакојако залагао за обнову српске државе мање, мада о томе сведочи читаво његово књижевно дело, посебно политичко деловање и дипломатски задаци које је преузимао, његова саветодавна улога када је реч о кнезовима, посебно када је реч о младом кнезу Михаилу.

И Доситеј и Вук свакако имају на уму повезивање свог народа раздробљеног међу царствима, подељеног вером. Доситеј се лако креће и лепо је примљен међу Србима у Бечу, Трсту, у Крајини и Далмацији, пише књиге управо свима њима намењене. Вук у *Даницама* објављује еписке народне песме из свих крајева где Срби живе, бира да представи ускочке, граничарске и устаничке песме, лирске народне песме и баладе од севдаха, као и бачке песме, дикице. Целога века, хронолошким принципом, попут мозаика склапа усмену историју српског народа, тражи да му се описују обичаји српског народа, да му бележе песме у обредном контексту: Вук Поповић му испуњава *Ковчежић* прилозима о рисанским обичајима (женидба, нарицање за мртвима), Милица Стојадиновић Српкиња му дути низ година, све до Вукове смрти, описује свадбене обичаје у Срему.

THE PRINCIPLES OF VUK AND DOSITEJ

Summary

In his work about Dositej, and especially in the book *Zašto čitati Dositeja? Dositej Obradović i srpska kultura* (2015), Dusan Ivanić was particularly interested in his attempts to contribute other resurrection of the Serbian culture and renewal of Serbian states. In accordance with the ideas of the enlightenment epoch, he wanted to make his people closer to the Europe, to make European cultural and scientific achievements closer to the Serbian folks all over the world through the unique spoken language. By using this kind of approach to the work of Dositej, Ivanić succeeded to show more clearly the continuity of these cultural achievements in the 19th century as well, by comparing it with work of Vuk Karadžić as well as Dositej in them. In his *Letter to Haralampije* (1783) declared the principle he followed throughout his life, Vuk, also, in the preface of his first book, songbook written in 1814, wrote the basis of the program (collection of folksongs, making the grammar and dictionary, writing a new history of Serbian people) which would determine his entire future work.

Key words: Dositej, Vuk Karadžić, srpska kultura

Miodrag Matićki

Немања Ј. Радловић¹

*Универзитет у Београду
Филолошки факултет*

Катедра за српску књижевност са јужнословенским књижевностима

ЈЕДНОСТАВНИ ОБЛИЦИ У НАУЧНОМ ДЕЛУ ДУШАНА ИВАНИЋА²

Једноставни облици појам су којим је Андре Јолес означавао (пред)књижевне протоформе које „настају у самом језику”, „ван реторике и поетике” а који изражавају „став према свету”. Настале у духу немачких морфолошких и стилистичких истраживања, касније су утицале и на немачку фолклористику. Душан Иванић преузима Јолесов појам од своје прве књиге и користи га до најновијих радова. Једноставни облици показале се плодним у Иванићевом схватању односа усмене и писане књижевности, књижевне историје, књижевних и некњижевних облика. Иванић Јолесов појам проширује и истовремено наговештава нове могућности које би појам једноставних облика могао отворити, првенствено у улози језика у књижевном делу.

Кључне речи: једноставни облици, фолклор, књижевна историја, језик

1.

Мада фолклор није примарна област којом се Душан Иванић бави, у његовом научном делу и овај је феномен добио значајно место. Вероватно је најпознатије приређивање Краусових записа (прво издање 1984, поновљено више пута) који су се жанровски, према Иванићевом решењу, и у истраживању почели одређивати као „мрсне приче”. Како објављивањем, тако и теоријским разматрањем овог неканонског корпуса – ако канонизованим сматрамо Вукове збирке и „висок” жанр попут епике – Иванићев рад подудара се са новим струјањима унутар фолклористике у ужем смислу која су се, било антрополошки, било жанровски, почела интензивније бавити опшеним облицима фолклора. Такође, проучавање прозе 19. века увек има у виду поредбено разматрање додира, сличности и разлика према усменим жанровима.³ Бављење ауторима попут Врчевића, Вука или Љубише отворило је шира теоријска питања о односу усмене и писане комуникације, а свест о контакту са фолклором и угледању на њега навела га је на увођење теоријског концепта „фолклорног модела приповедања” (вид. нпр. Иванић 1995: 281–302; Иванић 2002: 7–30; 31–61). Усвајање Бахтиновог појма хронотопа (Иванић 2002: 61–106) такође има паралела у новијој српској фолклористици. У истраживањима блиским проучавању усмене књижевности, Иванић користи више теоријских концепата, а намера ми је да у овом раду покажем

1 nem_radulovic@yahoo.com

2 Рад је настао у склопу пројекта „Српско усмено стваралаштво у интеркултурном коду” (178011) који финансира Министарство науке, просвете и технолошког развоја Републике Србије.

3 Овде је потребно издвојити чланак (Иванић 2010) о Мразовићевом преводу Мадам Лепренс де Бомон и верзији са југа Србије, који – објављен у сомборском часопису *Дометти* – лако може проћи незапажен, а који нуди важан материјал за будуће испитивање односа усменог и писаног, сасвим се уклапајући у истраживање осамнаестовековног жанра бајке у Француској и Немачкој, пре браће Грим.

какво место међу њима имају тзв. „једноставни облици” (даље: ЈО). ЈО се користе кроз вишедеценијски Иванићев рад, од прве књиге до нових чланака. Текстови из различитих периода показују доследност у употреби, тако да ћу приказати његово схватање ЈО морфолошки, а не хронолошки. Из истог разлога их треба сагледати у целини његовог рада и мимо интереса за фолклор. Као једну од константи Иванићевог рада издвојио бих отвореност за неканонско, недовољно проучено, другостепено, полувидљиво, односно, оно што је он сам једном приликом назвао „на ободу” (Иванић 2007: 95). То могу бити (сем мрсних прича) цели феномени, као што је фантастика или тривијална књижевност (Иванић 1987), занемарени писци попут Кодера или аспекти једног иначе канонског писца (Стеријино календарско штиво и милобруке), међужанровска појава као што је „слика” (Иванић 1990: 301–307) или облик попут приче о животу (Иванић 2015б). Појам приповетке се (у периоду од свега десет година, 1865–1875), пажљивом анализом обимне грађе представља као далеко хетерогенији него што би се могло помислити по лексикографско-школском именувању.⁴ Пред једном врстом рендгенске методе добро познати жанрови попут романа или приповетке рашчлањавају се у низ других, мањих и мање познатих, тј. на оно што се види као изворна форма. С једне стране интерес за фолклор, с друге радозналост за другачијим класификацијама прозе и другачијим жанровима, одвели су га ка ЈО као могућем теоријском кључу.

2.

Како је познато, у науку о књижевности ЈО уводи холандско-немачки компаратиста Андре Јолес 1929. Придев „једноставни” не треба нипошто узети у композиционом смислу (Јолес укључује ту и бајку, која свакако није просте композиције) већ као синоним за „елементарни”, „примарни”, „основни”. То су облици другачији у својој природи од уметничке, ауторске књижевности, које не познаје ни поетика, ни реторика, него настају сами из језика, збивају се у њему сами, каже Јолес; из фокусирања на један аспект стварности, из те „духовне заокупљености” језика, „згушњавањем језика самог” са „јединицама збивања” односно „језичким гестовима” (термин којим Јолес жели да замени традиционални „мотив”) настају ЈО. Из концентрације на искуство – пословица; из жеље за правдом – бајка, на породицу – сага итд. Од њих је даље могуће стварање књижевности у „правом” значењу те речи. Као ЈО Јолес издваја легенду, сагу,⁵ мит, загонетку, изреку, казус, меморабиле, бајку, виц.

Ова Јолесова идеја била је и утицајна и критикована. Замерано му је, још у првим реакцијама, да апсолутизује, аутономизује и мистификује језик, као објективно делујући дух у хегелијанском смислу (нпр. Виктор Клемперер, критике наведене у: Vausinger: 62), да занемарује оно што су специфично фолклористички појмови попут извођења, превентивне цензуре, континуитета традиције, проце-

4 Овде се наводе аутопоетичка одређења (101) па се види како поднаслови садрже фасцинантан варијетет покушаја да се жанр именује. Говорећи о Змају, истаћи ће хумореске, прозаиде, козерије, „и друге неканонизоване врсте прозне ријечи” (курзив мој), али ће дати реч и самим Змајевим називима: стрижице, крајкаче, срококо, именоване ситнице, проба пера, грађа за буквар, риболошке ситнице, азбукотреси, мале крупниције или крупне малиције (Иванић 2011: 257–258).

5 Немачки термин Sage одговара предању наше фолклористике (Бити га и преводи као „предаја”). Мада је то значење Јолесу познато, он назив узима у далеко ужем значењу саге као жанра скандинавске (писане) књижевности, те се од фолклористичког одређења дистанцира, што му је заменио К. В. фон Сидов (Von Sydow 1969 [1934]: 67–69).

са настанка и преношења (Bausinger: 63–64), индивидуални допринос информатора (Bošković-Stulli 1983: 132), да његов (суштински индуктивни) приступ меша критеријуме класификације (делом лингвистичке, код казуса и бајке, делом психосоциолошко-функционалне, код загонетке) (Brémond 1973: 1319) као и да је нејасно да ли је обухватио све могуће облике (Škreb 1985). Постављено је питање и како ЈО пропадају, ако је међу њима и виц, најживљи облик савременог фолклора (Solar 2000: 256). Као проблематично издвојено је и разликовање језика и стварности, из ког се изводе други дуализми (ЈО/сложени облици, виртуелни/стварни облици, дух/чула, битак/свест) (Biti 1978: 198–200). Баузингер издваја следеће тезе, код Јолеса више имплициране него исказане, а које садрже опасност од методолошког застрањивања: схватање о свеprisутности (универзалности) форми (легенда се јавља као средњовековно житије али и као савремени спортски извештај), иначе плодно за истраживање, ако се избегне аисторичност и издвајање из културног контекста; изједначавање ЈО са праформама и хијерархизација форми у генеалошком смислу (што је Јолес избегао).

Јолесова је књига разумљива у контексту немачке хуманистике двадесетих година када је питање склопа (Gestalt) добило велику пажњу; делом се наслања и на Дилтаја (поезија као оруђе схватања света), који утиче и на Велфлина и Валцела (Bausinger 55–56). Такође се наставља и на струју протестантске библијске критике која је иза текстова Старог и Новог завета тражила примарне облике (Formgeschichte). Херман Гункел је у Старом завету откривао управо форме хебрејског фолклора које имају тзв. *Sitz im Leben*, место у животу заједнице (Bausinger 66), што подсећа на „заокупљеност“, мада је овде фокусирано на контекст. Можемо додати и да је међуратни период доба великих типологија у немачкој култури. До данас су остали утицајни Јунгови психолошки и Кречмерови телесно-карактеролошки типови, Шпрангерове животне форме, Шпенглерова морфологија култура. Однос унутрашње форме и њеног спољног манифестовања основа је и графологије Лудвига Клагеса, као и расистичке физиогномије Лудвига Клауса. Ипак, у оквиру тадашње фолклористике, којом је доминирао историјско-географски метод, књига је стајала усамљена.⁶ Уочено је одмах да, ако би се тражила линија на коју се надовезује, коју Јолес и помиње, то би онда била романтичарска гримовска подела на природну поезију (изједначену са народном) и уметну (уметничку, вештачку, немачки термин *Kunst* може се вишеструко превести) (Ranke 1978: 25; 32; Bošković-Stulli 1983: 131).⁷

Посебно су важне сличности са још неким текстовима који су настали у исто доба, а који су припремили промену фолклористичке парадигме. Романтичарску тезу о језику и значају колектива за усмену поезију исте године (1929) на специфичан начин оживљавају Јакобсон и Богатирјов у познатом чланку (Bausinger: 57). Блискост Проповим истраживањима бајке, која се појављују у исто време (1928), а за која Јолес тешко да је знао, долази отуда што се обојица окрећу Гетеовој морфологији (Solar : 253–254; Biti: 193–194; Долежел: 187, нп. 1).⁸ Занимљиво је и поређење са Перијем и Лордом који нешто касније спроводе своја те-

6 Јолес се, додуше, надовезује на „елементарне мисли“ антрополога Адолфа Бастијана и „психологију народа“ Вилхелма Вунта.

7 Но за разлику од романтичара, Јолес не гледа природно песништо као збирни појам (*Dichtung*), већ управо кроз појединачне форме (Bausinger: 58)

8 Гетеово схватање морфологије је било значајно не само у немачкој науци о књижевности у том периоду, него је, према Долежелу, утицало и на руске формалисте; на Пропа свакако. За разлику између руског и немачког проучаваоца бајке види: Biti 1981: 34–36. За Пропа је крајња јединица

ренска истраживања на основу којих ће установити разлику између „виртуелног модела” и реализације (варијанте) (Biti 1978: 193). А опет је идеја о ЈО утицала на потоњу фолклористику и теорију књижевности. Након паузе која је уследила по завршетку Другог светског рата књига је поново почела да се прештампава и оживела је расправе. Популаризацији је допринео Јолесов сарадник Волфганг Кајзер, који ЈО даје простора у свом већ класичном уџбенику *Језичко уметничко дело* (1948) (Кајзер: 415–416) као и Велек и Ворен у ништа мање утицајној *Теорији књижевности* (Велек, Ворен 1985: 275). Јолеса ће као претходника уважавати и структуралисти (француски превод је из 1972). Знаменити фолклориста Курт Ранке наставио је са употребом концепта, на конгресима проучавалаца усмене прозе педесетих, у чланцима, као и посебном одредницом у једном књижевном лексикону из 1965. Ранке нијансира схватање ЈО, јер их посматра као прафеномене, психичке и функционалне нужности; више од морфолошког одређења појма, они су нека врста онтолошког архетипа (Ranke: 21: 23; 26; 33), праформа људског израза, која одговара основним потребама душе, апсолутно обавезан спонтан израз о посебним ситуацијама суочавања човека са светом у њему и око њега (исто, 33). Ранке је проширио листу ЈО песмом уз игру и тужбалицом, а одредиће их не закупуеношћу већ функцијама: тако је функција предања (саре) израз резигнираног става човека наспрам светског збивања, легенде – приближавање божанског, бајке-да се сублимирани свет учини транспарентним итд. ЈО настају подједнако из магичног и рационалног, из игре и култа. (исто, 33) Шездесетих година и Херман Баузингер, као представник новог таласа у немачкој фолклористици, оживљава интересовање за ЈО.⁹ Јолес није важан само као претходник, већ и као инспиратор. Баузингер је искористио ЈО за своју иновативну поделу жанрова „народне књижевности” (он намерно пише под знацима навода да би се дистанцирао од романтичарског наслеђа) на *формуле* („форме мање или више затворене у себе, које не само што се увек граде по истом плану, него су утврђене и у детаљима”) и *форме* („које су уобличене у варијантама, за које је дакле одређен само план градње” (Bausinger 1968: 68). Карло Гинзбург ће, да поменемо и тај пример, полазећи од Јолеса, писати о обнови казуистике. Ипак, Јолесова теза, закључује 1997. Маја Бошковић-Стули (13) припада историји.

Може се још поменути „клише” Пермјакова који обухвата нивое од фразеологизма и изреке до неких приповедних жанрова. Мада је његова теорија заснована на паремиологији и лингвистици, без позивања на ЈО или на теорију формуле, клишеом он превазилази поделу на мале и велике, микро- и макрооблике те, напослетку, на говорне и језичко-уметничке. Такође, теза Линде Дег да се жарнови могу разликовати по слици света коју представљају има у себи неке сличности са „духовном закупуеношћу” (Degh 1994: 246).

функција („лишена супстанцијална значаја”), а функције заједно чине склоп, док је за Јолеса то духовна закупуеност која се испољава у ЈО, који се реализују текстуално.

9 Говорећи о контексту, не треба заобићи ни нацификацију наука у Немачкој 1933–1945, видљиву и у физици а камоли у германистици и *Volkskunde*. Јолес, као Холанђанин који је прихватио немачки идентитет и великонемачку идеологију, још од 1914, постао је и нациста (као и његови земљаци, познати фолклористи Јан де Фрис и Херман Вирт), члан НСДАП од 1933, а Гетеову медаљу примио је од Хитлера 1944; сарађивао је са обавештајном службом СД; комисија за денцификацију закључила је да је непокајани нациста; живот је завршио самоубиством. Баузингер припада новој генерацији фолклориста која је шездесетих хтела да раскине са наслеђем нацификоване дисциплине. Баузингер је допринео рехабилитацији Јолесове суштински аполитичне теорије о ЈО. Поред поглавља у *Формама 'народне поезије'* незаобилазан је његов обиман чланак у *Enzyklopädie des Märchens* (3, 1211–1226).

У бившој Југославији Јолесове идеје су утицале на хрватске теоретичаре: Зденка Шкреба, Миливоја Солара, Владимира Битија (који је Јолеса и превео). Маја Бошковић-Stulli била је упозната са теоријом ЈО, мада је предност давала Базингеру (у приступу бајци и предању и Литију). У часопису *Умјетности ријечи* шездесетих је посвећена пажња новом издању Јолесове књиге. Тим подстакнут, Шкреб (Škreb 1968; 1969) је управо у „најситнијим облицима” видео онај предмет преко ког наука о књижевности може доћи до сопствених појмова изведених из саме књижевности, а не из других наука. ЈО дели у ситне и опширније а као њихову основну разлику види поступак „стилског интензивирања”. За разлику од Јолеса, он сматра да ЈО нису укоренењени у језику већ да одговарају потребама колективне друштвене свести (отуда бајка поништава аморалност света, легенда даје поуке о добру и злу), што ће проширити и позивањем на Ранкеове антрополошке категорије. Јолесу је најближи у томе што ЈО и народну књижевност види као нешто друго наспрам уметничке; мада им се не одриче одређена уметничка вредност, критеријуми за њихово процењивање морају бити другачији (отуда и као продужетак, макар и нелегитиман, ЈО он види тривијалну књижевност; овај ће став задржати и касније – Škreb 1981: 193). Управо је овај последњи став изазвао полемику између Шкреба и Бошковић-Stulli, којом се преко ЈО отворило заправо старо питање вредновања усмене књижевности, односно питање универзалних или релативних естетских норми. И Солар даје другачије схватање ЈО: уместо линије језик (заокупљен једним аспектом стварности)-ЈО-књижевност, он сматра да праоблик ЈО већ јесте прича, односно да су они приче у најширем смислу (Solar: 126); уместо духовне заокупљености, наративност већ лежи у језгру ЈО.

У српској науци, идеја о ЈО је ушла у фолклористику (укључујући лексикографско-уџбеничка дела; рецимо речник *Народна књижевности* садржи чланак Наде Милошевић-Ђорђевић о ЈО и посебан о меморабиле; уџбеник за студенте Снежане Самарције такође их помиње – 2007: 9). ЈО се укључују у проучавање прозе (Милошевић-Ђорђевић се у докторској тези приликом жанровских разграничавања позива на Јолесова одређења легенде – 1971: 17; 19; 360) или загонетака (Самарција 1995: 15). Ипак, утицај овог концепта није био тако снажан као онај структурализма или семиотике. Ван фолклористике, нису имале јачег одјека, сем код Иванића. У новије време се Јолесово разликовање бајке (као ЈО) и новеле (као уметничке врсте) показало инспиративним у компаратистичком приступу новели (Милинковић 2008, нарочито: 15–17; 20; 22).

4.

Иванић, познавалац немачке филолошке традиције, користи термин већ од своје прве књиге (објављеног магистарског рада, 1976). На Јолеса упућује и употреба термина „језички гест”.¹⁰ У одређењу самог појма приповетке, Иванић је разматра наспрам ЈО.

Шта су ЈО? „Традиционални ЈО распознавају се сразмјерно устаљеним типом организовања (комплексност), те пољем значењских потенцијала, избором тематских јединица, па и комуникацијском ситуацијом, у основи, дакле, контекстом реторичко-стилске праксе. Групни приступ овим облицима оправдавају и тијесне везе међу њима (морфолошке, семантичке, генетске), с неодређеним гра-

¹⁰ Утицај немачке литературе открива и термин „романтика” уместо код нас уобичајеног „романтизам”.

ницама честим прелазима из једне у другу врсту што може зависити од говорне ситуације и намјере учесника комуникације” (Иванић 1990: 51). У ЈО Иванић убраја алегорију, параболу, узречицу, сентенцију, пословицу (Иванић 1995: 7–8), поредбу, афоризам, парадигму (егземплум), кратку шаљиву/опсцену причу (Иванић 1990: 50), шаљиве приче, лексичке или фразеолошке пародије, шаљиво-сатирично интониране коментаре, параболчне и алегоријске слике пуњене досеткама (милобруке), аутобиографско искуство формирано као анегдота или афоризам (Иванић 2007: 135; уп. исто 105–108).

Јолесов је концепт је узет у ширем значењу. Нити су преузети строго издвојени облици које наводи холандско-немачки компаратиста, већ се нуди далеко већи број, нити је само њихово одређење директно изведено из „духовне заокупљености”. У наглашавању друштвене уместо духовне заокупљености Иванић следи Шкреба (Иванић 1990: 49; 62). Посебно треба истаћи текстове о Вуку (1990) и Стерији (2007) у којима се ЈО не користе као термин за анализу опуса или епоха, него се даје њихова теорија на синтетичан начин. ЈО изражавају одређену слику света: њихова учесталост код Вука упућује управо на Вукову склоност ка „моделативности/тумачењу свијета” (Иванић 1990: 59–60).

ЈО насирам сложених. ЈО су, дакле, језгро из ког настају сложене форме попут приповетке или романа (став који заступа и Кајзер: 417). „Кратка прича, анегдота, шала црта, легенда, бајка, скица, новела – служе за истраживање приповијетке у зависности од тога колико се ови облици приближавају нивоу који подразумева приповијетка” (Иванић 1976: 99). ЈО су „претходни”, „еволутивно нижи” те постоји „линија кретања од једноставних до сложених облика” (исто, 299). Најбољи примери за то јесу управо они аутори који стоје између усмене (фолклорне) културе и писане, попут Вука Караџића, Врчевића и Љубише. Код овог последњег се, рецимо, ратничко-патријархална анегдота развија у новелу (258ид; уп. Иванић 2002: 15). Различити облици који постоје изохроно али самостално (егземпли, пословице, историјске анегдоте, легенде, беседе) и који у усменој комуникацији могу слободно улазити у комбинације, код Врчевића „интерферирају”, а он их комбинује ауторски и преводи у штампани медиј (236; о Врчевићу и 231ид.). Суочен са књижевним делом, истраживач га може – нарочито у случају писца какав је Љубиша – свести на „елементарно морфолошко-синтаксичко језгро: ријеч, фразу или пословицу” (Иванић 2007: 127). Овде се даје интересантан предлог жанровске категоризације: да се уместо препознатљивих жанрова, текстови класификују према протоформама на које су сводљиви (Иванић 2007: 134).

Међутим, ЈО функционишу и на други начин: они се могу уградити у дело чувајући своју самосталност (Иванић 2007: 135), што потврђује тезу да је њихова особина управо аутономност. Оријентални егземплум укључује се у *Мемоаре* проте Матеје (Иванић 2002: 12–14). У *Мемоарима* Јакова Игњатовића то су алегоричне и параболчне приче, узречице, сентенције, пословице (Иванић 1995: 57–58). Иванић ипак наглашава да очување аутономије ЈО може бити и *ауџорски постојак* (Вука или Стерије), а не само рад менталних процеса, језика и погледа на свет, односно да ЈО имају морфолошку аутономију, али да могу бити укљопљени у оно што је свесна намера аутора (Иванић 2007: 135, где се даје пример Стерије). Ту врсту анализе ЈО, где се посматра или аутономија ЈО или њихово „проширивање” на сложенији жанр, Иванић одређује као морфолошки приступ (2007: 125).

Преображај ЈО у „више” форме очигледно је изједначен са уздицањем усмене комуникације до већих, сложенијих и уређенијих дела (Иванић 1995: 261). Термини „ниже” и „једноставно” изједначени су, као што су то и термини „више” и „сложено”. Потребно је цитирати следећи став (који, с обзиром да је из 2008. и да је из рада посвећеног типологији модела приповетке, можемо узети и као суму вишедеценијског истраживања): „Права историја српске приповијетке, *џрену-џах њеног насџајања*, почиње кад прича (фабула) превазиђе опсег анегдоте и других ЈО и истовремено их укључи на различитим плановима текстуализације, а као чиниоце активира вријеме, прилике/средину, случај, индивидуализоване јунаке, с извјесним заплетом као везом каузалних односа између више чинилаца фабуле” (Иванић 2008: 120, курзив у изворнику). „Права” тј. ауторска књижевност (коју овде ауторска приповетка метонимијски представља) може, дакле, настати тек превазилажењем ЈО; тек када се укључи ауторска поетика и када се уведу индивидуализација јунака, мотивација, позадина (историјска, друштвена итд.) чак и случај (као новелистички елемент), укратко оно што припада тајнама списатељског заната.

Ако се као пример узме Вук, као неко ко прелази из усмене културе у писану, а истовремено ствара фолклорни модел у писаној, види се да, према Иванићевој анализи, ЈО нису само праелементи који играју неку аутономну игру стаклених перли, него да је и ту могуће разликовати више суптилних нивоа укључивања ЈО у књижевност. Њих Вук а) сакупља и објављује б) укључује у ауторске текстове као преузете из фолклора в) укључује у ауторске текстове али стварајући их сам, када се уклапају у одређену традицију (Иванић 1990: 59–60). Ово последње није контрадикторно као што би могло изгледати: ЈО се могу узети као формулативни обрасци према којима настају нови текстови са одговарајућим аломотивима. На примеру Љубише Иванић показује како тече процес „дијалога двају семиотичких система” (усменог и писаног), „од стопљености са фолклорним насљеђем до раздвајања од њега”. Слично Вуку, прво је записивање усмених облика; потом њихово опонашање и цитирање; затим се успостављају „хомологни односи”; елементарни облици се пројектују на веће целине: „приповијест се анегдотски раслојава...приповједна дјела уоквиравају се ЈО, нпр. пословицом, анегдотом, бајком/басном, шаљивом причом” (тзв. анегдотично приповиједање у *Причањима Вука Дојчевића* претворено је у структурни принцип) (Иванић 2002: 183–184).¹¹

Своје ће почетне тезе Иванић временом проширивати па ће закључити да у сваком од модела приповетке 19. века стоји неки ЈО (отворен, прикривен или нов).¹² „Моделе разликује начин повезивања и развијања ЈО, њихова историјска динамика и њихова функција у склопу цјелине” (Иванић 2008: 116). И цели жанрови могу настати из неког ЈО. Ако жанрове узмемо у ширем (некњижевном) смислу, правни облици се изводе из сентенце (вид. доле). Иванић посебно издваја причу из живота. Овај је термин у новију фолклористику увео Рудолф Шенда, а за њим у некадашњу југословенску фолклористику Маја Бошковић-Stulli; Иванић, међутим, причу из живота јасно дефинише не фолклористичким категоријама, већ као жанр писане ауторске књижевности, али који свој предблик

11 Љубиша ствара сасвим ауторске тј. сложене књижевне текстове, те тиме одлази корак даље од Вука.

12 Као пример наводи се случај као део свакодневног искуства; тј. нов догађај се уклапа у начи иска-за који нуди ЈО.

има у једном ЈО који је издвојио још Јолес: меморабиле (Иванић 2015). Важно је запажање да однос између ЈО и сложене форме није еволуционистички једно-смеран, већ *двосмјеран* и *динамичан*: од фразеологизма или пословице настаје комедиографска фабула која се враћа у говор као фраза (нпр. Кир Јања, Покондирена тиква). (Иванић 2007: 125).

Како функционишу? ЈО се јављају повезани и са интерпретативном функцијом, као метатекст; сликовито замењују мисао коју аутор заступа или с којом полемиче; семантички су таутолошки а стилско-реторички аутономни. Почивају на „уочавању сличног у појавно разноликом свијету, згушњавају искуство и са тим згуснутим смислом остају отворене за оне разноликости (сличне разноликости) које су апсорбовале: то им омогућује лако прелажење из једне сфере стварности у другу и постојање другостепених значења”; ослобођени су „референцијалног статуса и денотирају се зависно од контекста” (Иванић 1990: 59–60).

ЈО као надкњижевни појам. ЈО нису одлика „чисто књижевних” текстова, они се исто тако јављају и у некњижевнима – на пример, правним списима – као „микроструктуре”; заједно са речима, синтагмама, мотивима, темама (Иванић 1995: 7–8). Правни се текстови (такође разноврсни жанровски) и самом структуром приближавају ЈО: „план личног (као догађај) спаја се посредством казне (аналогно сентенци/поуци) са планом општег”; санкција, попут сентенце, служи универзализацији (Иванић 1995: 12). ЈО нису, значи, само „неразвијен” преткњижевни текст, посебна таксономска врста из које израста будући уметнички текст, већ су праоблик става према свету, независно од естетске оцене која (имплицитно) постаје могућа тек са појавом књижевности у „нашем” значењу те речи (писана, са експлицитном поетиком Фељтонистика Пере Тодоровића која би излазила из традиционалне историје књижевности, такође је место живота ЈО (Иванић 2002: 231). Тодоровићеви фељтони – дуго држани у историји журналистике као пример жуте штампе и тадашњег таблоидног новинарства – под тим се углом гледања указују и генезом и структуром као уклопљени у фолклорни модел приповедања (један од кључних у 19. веку) „који своје коријене има у споју пословице и приче, а литерарни изданак у прози Стефана Митрова Љубише (посебно у *Причањима Вука Дојчевића*), раније у Врчевићевим ауторским прерадама фолклорне грађе, а 70их година у фељтонистичкој и приповједној прози Милована Глишића” (исто). Ефемерна проза Тодоровића одједном се поставља у исти модел као уметничка проза канонизованих писаца. Но не заборавимо, ЈО нису само нешто што се налази код полуфолклорног Врчевића: Иванић их проналази и код стилиста какви су били Андрић и Десница (Иванић 2007б: 125; Иванић 2009: 256).

ЈО и језик. Јолес је ЈО видео као манифестацију језика самог, с оне стране поетике, реторике и стилистике. Ипак, Иванић разликује једноставне облике од онога што Бахтин одређује као примарне говорне жанрове (Иванић 2002: 31). Док су ЈО издвојени чврстим склопом (семантичко-лексичким и морфолошким) као и аутономијом, други су део „аморфне стихије свакодневних разговора... често на граници говора и радње, а често у склопу обичајно-обредних говорно-дјелатних гестова” (Иванић 1995: 253; исто Иванић 2002: 31). (Пример за анализу примарних говорних жанрова јесте текст о Пери Тодоровићу, вид. Иванић 2002: 238–239; на општијем плану: 1995: 254–256).

ЈО и психологија? Може ли се порекло ЈО тражити и дубље од језика? Изгледа да се ЈО могу разликовати од оног што Иванић назива „протоформом”, а што би било заједничко језгро у разноликим текстовима једног аутора. Протофор-

ма претходи и самим ЈО. Идејом протоформе Иванић се очигледно приближава Шпицером схватању духовног етимона (где је ауторов ум соларни систем у чијој су орбити сателити попут заплета, мотивације, језика; етимон је, по Шпицеру, с оне стране књижевних и стилистичких поступака који су спољне кристализације унутрашње форме (Spitzer 1970: 14; 18)).¹³ Као што ЈО изражавају усмереност духа на један аспект стварности, тако протоформа долази од индивидуалног хабитуса. Тако ће текст о Стерији закључити запажањем да је Стеријин центар, како се открива преко ЈО, ироничан став (Иванић 2007: 135), као што ове форме код Вука служе сатири (Иванић 1990: 60). Ипак, он не прелази у психолошку критику (које се чувао и Шпицер), мада би било занимљиво повезати ове тезе са психокритиком какву је заступао Шарл Морон (теза о персоналном миту) и тематском критиком. Посматрајући психолошки (у најширем значењу), преегзистентни ЈО могу бити окупљени око гравитационог центра ауторовог става према свету и њему се прилагодити. Сам по себи посматран, протооблик се „вероватно не може одредити јер се налази у психичким процесима који претходе вербализацији” (Иванић 2007: 130). Однос протоформе и ЈО – који се не подударају, али су нераскидиво повезани – заслужује детаљније испитивање.

Овако изгледају систематизовани Иванићеви ставови о ЈО, уз нешто коментара. Иванић једноставне облике схвата у ширем смислу, и када је реч о њиховом дефинисању и о самом броју облика.

Теза о згушњавању стварности очигледно одговара духовној заокупљености. Иванић усваја разлику ЈО и уметничке књижевности, те одваја ниже од виших посматрајући прве као пут према другима. Како смо видели, књижевност као уметност, могућа је тек када се пређе граница од ЈО ка сложеним и када се укључи индивидуализација ликова и индивидуална поетика. Ипак, пажљив поглед не показује да се ови термини користе са неким имплицираним вредносним значењем; Иванић остаје у границама описних категорија.

ЈО су изједначени са фолклорним жанровима: „и за једне и за друге (уколико између фолклорних жанрова и ЈО има чврстих граница и могу се установити) карактеристичан је стабилан значењско-лексички и морфолошки склоп, чему одговара и висок степен аутономности текста” (Иванић 2002: 253). Али, ЈО се јављају и другде, како смо видели, ван традиционално схваћене народне књижевности. Фолклор је онда област нарације где се ЈО могу кристализовати на ванредно јасан начин, фолклор је њихов фондус, поље где их можемо препознати у најчистијем стању. Ако с једне стране наставља преко Јолеса линију ЈО као „природне поезије”, Иванићево развијање концепта ЈО романтичарско наслеђе и превазилази. Узмимо као пример Тодоровића; није овом анализом Иванић само проширио поље схватања књижевног текста, него и схватање фолклора. То није више народна поезија као израз сеоског, древног, аутентичног, митског, изворног, неисквареног (романтичарске категорије које великим делом долазе из антимодернистичког органицизма). Фолклор, изражен у ЈО, јесте нешто живо и актуелно, увек потенцијално присутно у језику, комуникацији и свести. ЈО генеалогски претходе „пуним” облицима. У пуним облицима они се могу „растворити” (шире се до великих форми тако да тек проучавалац може да препозна првобитно језгро) или се у њих уграђивати. Али, то није догађај који се десио једном у неком тренутку „развоја” жанра или књижевности као система.

¹³ Иванић указује и на то да се Бахтин у одређењу говорних жанрова позивао на Шпицера (Иванић 2002: 34).

То је процес који се дешава стално. Зато се Иванић не ослања на оно што руска наука зове „историјском поетиком”, коју је у новије доба маестрално представљао Мелетински. Задржана је идеја да су ЈО (=фолклор) нешто што је другачије према књижевности, али ради се не толико о другачијем премештеном у временски концепт, већ о другачијем типу. Мада се подразумева да су ЈО старији од књижевности, тј. да имају „логичку и историјску предност” Solar: 125) они су с њом синхронни; истовремено су примарни (психолошки, историјскопоетички) и живи а процеси преласка и „развића” могу се дешавати стално. Иванићев приступ фолклору отуда није само књижевноисторијски, што је довољно познато, већ уједно и типолошки.

Он ће употребити концепт ЈО да предложи алтернативно одређење жанрова, типова приповедања или за алтернативни поглед на књижевну историју. Мада у писању пуне књижевноисторијске синтезе, каква је историја српске књижевности у Крајини, он остаје у уобичајеном модусу оваквих радова, у другим студијама он преко ЈО предлаже схватање историје као смене модела. Управо се праћењем ЈО и њиховим трансформацијама могу пратити промене у књижевности. И класична историјска маркирања књижевности могу бити одређена на тај начин: „ЈО су обиљежили српску књижевност од друге до пете деценије 19. вијека, посебно отворену према „жанровима мисли”, и према малим наративним и комуникативним врстама неочекиваних обрта (шале, анегдоте, досјетке, питалице, питања/одговори). (Иванић 2007: 128)

Исто тако се укључењем ЈО граница између књижевних и некњижевних текстова показује као флуидна (што не значи да је Иванић за њено брисање: он је јасан око тога када књижевност постоји као игра и систем поетичких конвенција).

Његову пажњу посебно привлаче прелазни облици између усмене и писане књижевности, чији су пример текстови Љубише и Врчевића. Овај други добро илуструје ту врсту приступа. У фолклористици је Врчевић дуго био отписиван као „неаутентичан”, односно као недовољно послушан сарадник славнијег имењака. Иванић одустаје од концепта аутентичности те, посматрајући шта Врчевић чини са ЈО, преузетим из фолклора, показује како се његова активност разазнаје као гранична, између усмене и писане комуникације (Иванић 1976: 229; 231–232). Контакти између усменог и писаног система комуникације посматрају се опет више типолошки, али Иванић нипошто не занемарује у другим радовима културолошки контекст српске књижевности 19. века. (Радови Драгана Вукићевић наставиће истраживање односа два система управо у ширем етнолошком кључу).

Какве смерове Иванићеви закључци могу дати будућим истраживањима? Трагање за ЈО наставља се на значајну струју теорије 20. века која је тежила да допре до основних облика приповедања: гетеовски схваћене морфологије (Проп), основних приповедних типова и мотива као најмањих јединица (Арне и Томпсон), бинарних опозиција (структурализам и семиотика), архетипова колективно несвесног (јунгијанска психологија), архетипова књижевности (Фрај), антрополошких структуре имагинарног, режима имагинарног (Жилбер Диран). Мада ЈО подразумевају препознавање елементарних праформи, Иванић не улази у редукцију. Парадоксално, управо свест о елементима – као другачијим – омогућује му да у текстовима препознаје нова „једињења” односно мноштво жанрова. Ипак, мада су ЈО преджанровски и наджанровски, приметно је да их Иванић везује првенствено за прозу, знатно мање за драму (код Стерије) а да их не користи у анализама лирике. Било би интересантно истражити какви се нови по-

гледи на лирику могу стећи укључењем ЈО – односно, да ли је то уопште могуће или су ЈО ипак предформе *џрозног* израза?

Вредно је Иванићево запажање, пар пута исказано, о сликовној природи ЈО. Ако су другачији од вербалне уметности, ако почивају у дубинама менталних процеса, не би било неочекивано видети их као засноване на концентрисаним менталним и језичким сликама. Чини се да и Иванићев предлог разграничења између ЈО и примарних говорних облика нуди могућности за доприносе истраживању тзв. „малих форми” фолклора, говора као и „књижевног минимализма” и „микрооблика”. Мада се ови са ЈО, како је напоменуто не поклапају, јер се појам једноставности не односи на композицију,¹⁴ ипак се са њима преклапају, тако да се проучавање микро жанрова често окреће Јолесу. Ови су облици предмет и теорије књижевности и лингвистике и фолклористике, као и њихових субдисциплина (фразеологија и паремиологија). Не изненађује отуда што има доста интригантних питања. Може ли се узети да је горња граница тих облика приповетка (Пермјаков; тј. бајка - Užarević 2012: 15)? (Онда се ЈО и мале форме заиста поклапају). Која је онда доња: једна реч (Епштајн), две (Užarević 2012: 9–53) или реченица (Škreb 1968: 39)? Примећено је и да са Бахтиновом поделом на примарне и секундарне жанрове има потешкоћа: облици попут пословице или афоризма не могу се сматрати изразом спонтаног говора јер већ јесу усмено уметничко дело које долази из традиције, не из ситуације (Užarević 2012: 10–11). Управо због тог суштински књижевног карактера малих форми, изнета је сумња да се Бахтинова подела уопште може применити на усмену књижевност (Lozica 2008: 125–126).¹⁵ Отвара се, с једне стране, питање међусобног односа ЈО, говорних жанрова, малих и великих фолклорних форми, као и, додајмо, формула, клишеа и фразеологизама (или боље рећи односа *џермина*), а с друге њиховог заједничког односа према великим жанровима (усменим и писаним). Иванићево разликовање ЈО и ПГЖ почива на два критеријума: за прве је карактеристична форма и аутономија (одсутна код ПГЖ) а за друге припадност говору, што не подразумева само аморфност већ и контекст. Идејом форме и аутономије Иванић заправо већ укључује појам књижевног и ту би се онда могла тражити граница у језику преко које говор постаје књижевни говор. Али, ту је сад питање како дефинишемо књижевно? Да ли ЈО одређујемо као преткњижевне форме или као књижевне на *другачији* начин? То је опет питање универзалистичког или културалистичког схватања књижевности, што показује да нас ЈО заправо враћају темељном питању природе књижевности.

Литература

- Иванић, Душан. 1976. *Српска приповијешка између романтике и реализма* (1865-1875). Београд: ИКУМ.
- Иванић, Душан. 1987. „Елементи тривијалног у прози српског реализма”. *Тривијална књижевност* (прир. Светлана Слпшак) Београд, СИЦ. 125–132.

14 Ужаревић разликује ЈО од књижевних микрооблика управо грађом: ови други почивају на две до четири речи (Užarević 2012: 87).

15 Већи жанрови, попут епике, укључују и говорне жанрове и мале усмено поетске жанрове (који тад моделују не „уметничку слику свакодневне већ уметничку слику уметности”) (Лозица, Ужаревић, исто) те им је функција да „подупиру мотивацију поступака, продубљују природу односа међу ликовима... учествујући у појачаној експресивности одређене слике” (Самарџија 2008: 29–30)

- Иванић, Душан. 1990. *Модели књижевног говора. Из историје и поетике српске књижевности*. Београд: Нолит.
- Иванић, Душан. 1995. *Облик и вријеме. Студије из историје и поетике српске књижевности*. Београд: Просвета.
- Иванић, Душан. 2002. *Свијет и прича. О приповиједању и приповједачима у српској књижевности*. Београд: Народна књига-Алфа.
- Иванић, Душан. 2007. *Огледи о Стерији*. Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.
- Иванић, Душан. 2007б. „Мотив гријеха у приповјеткама Владана Деснице”. *Књижевно дело Владана Деснице*. Београд: БГБ. 118–132.
- Иванић, Душан. 2008. „Модели српске приповијетке 19. вијека”. *Зборник МС за славистику* 73. 115–128.
- Иванић, Душан. 2009. *Врела у врлети. О књижевној баштини Срба у Хрватској*. Загреб: СКД Просвјета.
- Иванић, Душан. 2010. „Љепотица и звијер на Балкану/међу Србима”. *Дометни* 37, 140–141. 50–58.
- Иванић, Душан. 2011. *Ка генези српске поезије*. Београд: Лицеј.
- Иванић, Душан. 2015. *Догађај и прича. Српска мемоарско-аутобиографска проза*. Ниш: Филозофски факултет.
- Иванић, Душан. 2015. „Прича из живота. Ка одређењу једне прозне врсте”. *Philologia mediana* 7, 7. 15–23.
- Велек, Рене; Ворен, Остин. 1985. *Теорија књижевности*, Београд, Нолит.
- Долежел, Лубомир. 1991. *Поетике Запада*. Сарајево: Свјетлост.
- Кајзер, Волфганг. 1973. *Језичко уметничко дело*. Београд: СКЗ.
- Милинковић, Снежана. 2008. *Преображаји новеле. Новела од В. Врчевића до С. Мајавуља и италијанска новелистичка традиција*. Београд: Друштво за српски језик и књижевност.
- Милошевић-Ђорђевић, Нада. 1971. *Заједничка темејско-сигејна основа српскохрватских неисторијских епских песама и прозне традиције*. Београд, Филолошки факултет.
- Милошевић-Ђорђевић, Нада; Пешић, Радмила. 1984. *Народна књижевности*, Београд.
- Пермяков 1970: Пермяков, Г. Л. *Отъ поговорки до сказки (Заметки по общей теории клише)*. Москва: Наука.
- Самарџија, Снежана. 1995. *Српске народне загонетке*. Београд, Гутенбергова галаксија.
- Самарџија, Снежана. 2007. *Увод у усмену књижевности*. Београд, Народна књига.
- Самарџија, Снежана. 2008. „Пословице, благослови и клетве у усменој књижевности”. *Књижевности и језик* 55: 13–45.

*

- Bausinger, Hermann. 1968. *Formen der »Volksprosie*. Berlin: Erich Schmidt Verlag.
- Biti, Vladimir. 1981. *Bajka i predaja, povijest i pripovedanje*. Zagreb, Liber.
- Biti, Vladimir. 1997. „Bajka” u: *Pojmovnik suvremene književne teorije*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Bošković-Stulli, Maja. 1968. „Narodna bajka kao umjetnost riječi”. *Umjetnost riječi*, XII, 3, 257–265.
- Bošković-Stuli, Maja. 1983. *Usmena književnost nekad i danas*. Beograd Prosveta.
- Bošković-Stulli, Maja. 1997. *Priče i pričanje*. Zagreb, Matica hrvatska.

- Brémond, Claude. 1973. André Jolles, Formes simples. In: *Annales. Économies, Sociétés, Civilisations*. 28e année, N. 5, pp. 1317–1319.
- Degh, Linda. 1994. „The Approach to Worldview in Folk Narrative Study”. *Western Folklore* 53, 243–252.
- Ginzburg, Carlo. 2007. „Ein Plädoyer für den Casus”. *Fallstudien: - Geschichte - Methode*. Hg. Johannes Süßmann, Susanne Scholz, Gisela Berlin, 29–48.
- Joles, André. 1968. *Einfache Formen*, Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Joles, Andre. 1978. *Jednostavni oblici*, Studentski centar Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb.
- Jolles, André. 2000. *Jednostavni oblici*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Lozica, Ivan. 2008. *Zapisano i napisano. Folkloristički spisi*. Zagreb AGM.
- Ranke, Kurt. 1978. *Die Welt der Einfachen Formen. Studien zur Motiv-, Wort- und Quellenkunde*, Berlin, New York.
- Solar, Milivoj. 2004. *Ideja i priča*, Zagreb.
- Spitzer, Leo. 1970. *Linguistics and Literary History. Essays in Stylistics*. Princeton Princeton University Press.
- Sydow, C. W. von. 1969. „Kategorien der Prosa-Volksdichtung”. *Vergleichende Sagenforschung* (hgg. von L.Petzoldt). Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 66-89.
- Škreb, Zdenko. 1968. „Sitni i najsitniji oblici književnosti”. *Umjetnost riječi*, XII, 1, 19–48.
- Škreb, Zdenko. 1969. „Još o poslovi i bajci”. *Umjetnost riječi*, XIII, 1–2, 125–132.
- Škreb, Zdenko. 1981. *Književnost i povijesni svijet*. Zagreb, Školska knjiga.
- Škreb, Zdenko. 1985. „Jednostavne forme”. *Rečnik književnih termina*. Beograd, Nolit. 298–299.
- Užarević, Josip. 2012. *Književni minimalizam*. Zagreb: Disput.

“SIMPLE FORMS” IN DUŠAN IVANIĆ’S WORK

Summary

Simple forms (einfache Formen) is a term coined by Dutch-German comparatist Andre Jolles. For him such forms are pre-literary protoforms which appear in a language out of themselves, beyond rhetorics and poetics, expressing an attitude toward the world, a worldview. Concept of simple forms is understandable within the context of German morphological and stylistical research of 1920s and they also found their place in later German folkloristics. Dušan Ivanić relies on Jolles’ concept from his first book up to his newest papers. Simple forms have influenced Ivanić’s understanding of topics like: interchange between oral and written literature, literary history and relation between literary and non-literary forms. Ivanić has expanded Jolles original idea and, at the same time, he gives a proposal how „simple forms” could be used in future research, specially when it comes to the role of language in literary work.

Keywords: plain forms, folklore, literary history, language

Nemanja J. Radulović

Душан Иванић, Славица Гароња Радованац

Марко Недић¹
Београд

ИВАНИЋЕВА КРИТИЧКА ТУМАЧЕЊА САВРЕМЕНИХ СРПСКИХ ПИСАЦА

У раду је разматран допринос историчара књижевности Душана Иванића критичком тумачењу савремених српских писаца пореклом из Хрватске. У преглед његових тумачења додати су и они старији српски писци (Андрић, Црњански, Д. Максимовић, Десница) који су још били активни када је Иванић, док је био у школским клупама, објавио своје прве књижевне радове. Основна мотивација за критичко интересовање Душана Иванића за савремене српске писце у Хрватској произашла је из његовог сазнања да су они културно, а тиме и национално обесправљени, на крају и изгнани из завичаја, а да су њихови књижевни радови недовољно критички вредновани у матичном простору српске књижевности, у којој чине веома значајан саставни и вредносни сегмент.

Кључне речи: историчар књижевности као критичар, савремени српски писци из Хрватске, методолошка прилагођеност читаоцима, изостанак критичке апаратуре

Распон истраживачких и критичких интересовања Душана Иванића, данас несумњиво једног од наших најдинамичнијих књижевних историчара, тумача књижевне прошлости и савремености, књижевног теоретичара, текстолога, истраживача књижевне периодике и мање познате књижевне баштине, скрупулозног приређивача књижевних дела наших познатих писаца, креће се од књижевности просветитељства, преко сентиментализма, романтизма и реализма до критичког тумачења једног броја српских писаца XX века. Међу текстовима посвећеним савременим ауторима налазе се и они који се односе на Иву Андрића, Милоша Црњанског, Десанку Максимовић и Владана Десницу, који су живели и стварали у времену у којем је и сам Иванић почео да објављује своје критичке радове. (Треба се подсетити да је он, према властитом сведочењу, први књижевни текст, додуше младалачке стихове, објавио у листу Српског културног друштва „Просвјета” још док је био у школским клупама (в. Иванић 2009: 328), а прве критичке радове већ од 1970. године, дужу анализу Андрићевог „Моста на Жепи” објављену у тада покренутој *Књижевној историји* (в. Иванић 1970а: 553–575), а исте године, такође у истој публикацији, и радове о Лазаревићевом „Вертеру” (в. Иванић 1970б: 755–774) и *Историји* Јована Рајића (в. Иванић: 1970в, 53–61). Већ у радовима о Андрићу и Лазаревићу, у којима је приповетке „Мост на Жепи” и „Вертер” посматрао из перспективе сигурног познаваоца целокупног дела тих писаца и тадашњих нових критичкометодолошких праваца, као што је у раду о Рајићевој *Историји* показао познавање духовног, културног и језичког контекста у којем је она настала, наговестио је неке од својих веома важних интерпретативних особина и ширину својих погледа на целину српске књижевности, које ће се показати одлучујућим у његовим доцнијим анализама српске књижевности XVIII и XIX века.)

1 markone43@gmail.com

Поред неколико текстова о Андрићу, Црњанском и Десанки, највећи део Иванићевих досадашњих критичких тумачења савремених писаца односи се на српске писце рођене у Хрватској, много више на оне који су пре или у току трагичних деведесетих започели или наставили своју књижевну каријеру у Србији, него на оне малобројније који су остали у Хрватској. По професионалној вокацији се опредељујући за тумачење књижевности ранијих периода, Иванић је донекле запоставио тумачења својих савременика, да би им се повремено враћао у случајевима који су се односили на поједине ауторе из његовог завичаја и понекад на познате српске песнике и прозне писце XX века. За узврат је о писцима из завичаја, посебно о својим савременицима, највише о Јовану Радуловићу, написао више критичких текстова. Најинтензивније се њима бавио од осамдесетих година прошлог века, када је радикалније оспоравана њихова национална и језичка позиција у културном животу у Хрватској, а прећутно или јавно и књижевна припадност српској култури и књижевности.

Основна мотивација, дакле, за критичко интересовање Душана Иванића за савремене српске писце у Хрватској у новијем времену произашла је из сазнања да су они културно, а тиме и политички и национално обесправљени, на крају и изгнани, и да се о томе мора јавно говорити ван граница Хрватске, ако се у њој без негативних последица по оне који би тако говорили ишта и могло рећи. Иванић, међутим, није само због тога започео да пише о својим савременицима. Он је о српским писцима из Хрватске писао и у књигама посвећеним књижевности XVIII и XIX века, али ти текстови су били укључени у његове самосталне књиге о романтизму и реализму, у којима су углавном представљале својеврсну потврду пројектованог јединства српског језичког и културног, а тиме и књижевног простора, историјским усудом подељеног на неколико држава. Највећи део радова о тим писцима, правих студија књижевноисторијске и интерпретативне природе, односио се на књижевнике с краја XVIII и почетка XIX века, на Захарију Орфелина, Герасима Зелића, Павла Соларића, Јована Дошеновића, Саву Мркаља, Николу Боројевића (в. Иванић: 2009, 60–84; 112–128), уз њих и на Доситеја Обрадовића који је у том времену, започевши свој књижевни рад управо на простору Далмације на којем су тада живели Срби, важио за највећи књижевни ауторитет за све Србе. Такође се односио на мање остварене и на најоствареније писце романтизма и реализма XIX века, од Спиридона Јовића до Симе Матавуља, и на оне који су у XX веку обогаћивали српску књижевност не само на тлу Хрватске него и на целокупном српском и некадашњем југословенском културном простору (в. Иванић: 1998, 35–222).

Настављајући истраживања и тумачења књижевности Срба у Хрватској која је пре њега, у споменици *Вјештом вијани* (1971), *Књижевној хрестоматији: из културне баштине српског народа у Хрватској* (1979) и *Прегледу књижевног рада Срба у Хрватској* (1987), доста усамљен обављао Станко Кораћ, Душан Иванић је о српским писцима с простора Хрватске писао и пре објављивања књига *Књижевности Српске Крајине* (1998), антологије *Приповијетка српских писаца из Хрватске* (2004), *Врела и врлети – О књижевној баштини Срба у Хрватској* (2009), *У мајници приче* (2013). У свакој од тих књига постоје делови који се односе на савремене писце, *У мајници приче* искључиво на једног од њих, на Јована Радуловића. То само значи да је Иванић тај део књижевности сагледавао као интегралан, природан и значајан сегмент целокупног српског књижевног система и као део који је, осим најважнијих аутора какви су Симо Матавуљ и Владан Десница, донекле због историјских и политичких разлога, донекле и због

недовољне присутности у књижевном животу српског матичног простора, углавном остајао у сенци истраживачких и интерпретативних интересовања српских књижевних историчара, а после Другог светског рата, када се радило о књигама савремених аутора, и у сенци других интересовања књижевних критичара у Србији. Својим књигама посвећеним том делу српске књижевности Иванић је ту видну критичку и научну рецепцијску неравнотежу до извесне мере смањио, што је један од његових важнијих доприноса укупној слици јединства српске књижевности и културе новијег времена.

Основни допринос Душана Иванића нашој књижевној историји односи се, међутим, на његова тумачења романтизма и реализма, дакле главних праваца српске књижевности XIX века, века у којем је та књижевност, иако с великим закашњењем, коначно почела да хвата корак са осталим европским књижевностима. Зато су његова тумачења морала бити, што су од почетка и била јер је припадао генерацији која се ослободила шематских и позитивистичких приступа књижевном тексту, у сагласју са најзначајнијим и најновијим теоријским сазнањима и критичкометодолошким поступцима у тумачењу књижевности уопште а не само савремене и модерне књижевности. Познавање најновије критичке методологије, у којој су важна места имали руски структуралисти, Михаил Бахтин и савремени семиотичари, немачки стилистичари, заговорници иманентне критике и најновији европски и амерички теоретичари, омогућило је Иванићу да свако књижевно дело критички релевантно посматра у непосредном еволутивном и поетичком контексту и да га на основу критичке перцепције његових основних структуралних особина протумачи у такозваном тоталитету, не занемарујући притом његове кључне, понекад и мање видљиве тематске, садржинске, жанровске, стилске и значењске елементе, и истовремено га посматрајући као специфичан језички и естетски израз духа и културног и књижевног сензибилитета времена у којем је настало. С таквим приступом написане су најзначајније Иванићеве књиге, подједнако оне у којима се бавио појединачним књижевним делима и њиховим ауторима и оне у којима је на монографски или теоријски начин приступао књижевним епохама, посебном жанру, некој књижевној појави, важној поетичкој константи или поетичкој и стилској новини.

Већ на почетку разматрања Иванићевог односа према савременим писцима може се поставити питање, које је својевремено постављено када је била реч о његовој књизи о Јовану Радуловићу, како се један књижевни историчар, проучавалац и тумач српске књижевности XVIII и XIX века одлучио да критичким текстовима, есејистичким и полемичким приступом, или монографским начином представи књижевно дело савремених српских писаца у Хрватској, као и да протумачи поједине аспекте књижевног дела познатих српских писаца XX века. Притом се потврђују емотивни, професионални, вредносни, културни, етички и национални разлози због којих је овај књижевни историчар окренут књижевности ранијих епоха приступао тумачењу књижевних дела својих савременика, у првом реду оних који потичу из ужег и ширег простора његовог завичаја. Иза овог одговора неопходан је и одговор на питање коју врсту критичког приступа и метода је користио у том тумачењу, да ли ону коју је примењивао на писце ранијих епоха или неку другу.

Одговор на питање које се односи на примењени критички метод једног историчара књижевности у представљању књижевних дела савремених аутора изузетно је важан. Сасвим је јасно да данашњи историчар књижевности методолошки и теоријски мора бити обавезан на савремено тумачење целокупне књи-

живности, како оне из књижевне баштине тако и оне из савремене књижевне продукције. Да би био поуздан тумач књижевне прошлости, он истовремено мора, како с разлогом преовлађује мишљење међу познаваоцима књижевности, бити и добар књижевни критичар. Зато се критички приступ Душана Иванића у анализи и вредновању савремене књижевности, са аналитичким и интерпретативним регистром који подразумева познавање и примену најважнијих модерних критичких достигнућа, не разликује радикално од приступа књижевности XIX века, ни од приступа примењиваног на књижевност познатих писаца XX stoleћа. Ипак се та два, или та три приступа у појединим моментима не подударају у потпуности. Књижевноисторијско тумачење важних остварења или целокупног књижевног доприноса појединих писаца XIX века националној књижевности и њеном развоју и ауторски радови посвећени књижевности тог периода, као и научним издањима наших познатих писаца XX века, подразумевали су посебан интерпретативни и научни апарат. У појединим случајевима чак су подразумевали и посебну критичку терминологију, до извесне мере адекватну књижевноеволутивним периодима, стилским формацијама и посматраним жанровима, поготово када су такви радови објављивани у научним часописима и зборницима, или када је у представљању појединих књижевних остварења била неопходна њихова текстолошка анализа.

У критичком представљању књижевних дела генерацијских савременика Душан Иванић је био ослобођен обавезне употребе научне терминологије и апаратуре, не само зато што је с посебном мотивисаношћу прилазио делу тих аутора, него и зато што је текстове о њима објављивао у књижевним часописима и листовима у којима за нова књижевна остварења није била обавезна, па ни потребна примена пропратног научног апарата. Зато је и ауторов критички стил донекле бивао прилагођаван ширем кругу читалаца и корисника његових књижевних анализа. Он је стога општу критичку и аналитичку терминологију најчешће укључивао у те текстове само индиректно, не онако непосредно како су то захтевала поједина тумачења прозе реализма или поезије предромантизма и романтизма. Употреба специфичних појмова теоријске природе и научне апаратуре, која је аутора обавезивала на већи опрез и на оптималну тачност написаног, не би одговарала, као да је сматрао он, основном тону текста и била би својеврсна кочница у емотивно усмереном критичком излагању. Ту је то било мање неопходно и због извесног реторички означеног тона који се појављује у појединим текстовима о савременицима из завичаја, о Владану Десници, Јовану Радуловићу, Милошу Кордићу, Дари Секулић, Славици Гароњи, Небојши Деветаку, Ђорђу Оцићу, па чак и о оним писцима, Војину Јелићу, Браниславу Зељковићу, Драгану Божићу, Григору Витезу, Александру Миодрагу, Младену Срђану Воларевићу, Драгу Кекановићу, Весни Биги, Анђелку Анушићу, Мирку Демићу, Николи Вујчићу, Здравку Крстановићу, Јагоди Буинац, Татјани Лукић, Зорану Богнару и другима, о којима синтетично, готово енциклопедијски говори у монографији *Књижевности Српске Крајине* (в. Иванић 1998: 231–331) и у предговору веома важне антологије *Приповијетка српских писаца из Хрватске* (в. Иванић 2004а: 9–34). У текстовима о писцима ранијих епоха Иванић је врло често своја тумачења илустровао потребном теоријском аргументацијом, док се пишући о савременим писцима ње ослобађао да би му критички описи текли једноставније, слободније, ближе оном стилу којим се заинтересованим читаоцима најчешће представљају нове књиге савремених аутора. Очигледно је зато да су књиге савремених писаца о којима је написао посебне текстове биране не само по некој врсти естетског или поетичког

афинитета, већ пре свега по једној дубљој духовној сродности, по сродности емотивне, етичке и егзистенцијалне природе и значења.

Синтетичке судове о главним поетичким особинама критички описиваних нових књига поезије и прозе савремених српских писаца из Хрватске Иванић је претходно припремао указивањем на основне константе текста и на њихов општи културни и друштвени контекст, како је, посматрано у целини, углавном поступао и у студијама о писцима ранијих периода. У прози му је, поред општег културног и друштвеног амбијента у којем је текст настајао и на који се односио, важно било да читаоцу понуди што више садржинских назнака, да укаже на композиционе и стилске специфичности, на основни тон приповедања, на његову видљиву или стилску поетичку везу с књижевном традицијом и савременошћу, да укаже на његова кључна „књижевна тежишта”, како у књизи о Јовану Радуловићу, наглашава у једном тексту (в. Иванић 2013: 232), и да тек потом дође до његових основних књижевних и културних вредности и значења.

Трагична историјска судбина српског народа у Хрватској, и у ранијим временима и у данашњем историјском тренутку, као мотивска основица појединих књига тамошњих српских писаца, од Матавуља, преко Деснице до Радуловића, на одређени начин је наговештавана и у прози и у поезији пре драматичних догађаја деведесетих година, али је до извесне мере тематизована тек након последње деценије XX века. Изгон готово целог српског народа из појединих крајева у Хрватској Иванић је видео као велику граничну животну ситуацију не само народа него и његових писаца и саме књижевности. Зато он каже, не и без тона отворене меланхолије, оне врсте меланхолије која значајно обележава и Радуловићеву најновију прозу и прозу Драга Кекановића, Славице Гароње, Анђелка Анушића и поезију готово свих српских песника из тих крајева, да су Книнска крајина и „српска Далмација” постале „још једна српска Атлантида” (в. Иванић 2013: 32). Нестанак „српске Далмације”, односно нестанак „српске Славоније” као културноисторијских и националних појмова обележених јаким емоционалним доживљајем његових некадашњих становника, понавља се у Иванићевом виђењу прозе многих српских писаца из тих крајева, посебно Радуловићевих романа и приповедака и појединих приповедака Славице Гароње, као и њеног романа *Повраћак у Аркадију* (в. Иванић 2015в: 62), а изузетно место има и у тумачењу књижевног дела Ђорђа Оцића (в. Иванић 2015а: 13–20). Тај се меланхолични подтекст, не само као кључна интонативна и тематска него и семантичка константа, појавио и у Иванићевој интерпретацији најновијих приповедака Драга Кекановића Усвојење и романа *Вейрово срце*, изложене на књижевној вечери на Коларцу 31. 3. 2016. о Кекановићевим *Изабраним причама* које је приредио Александар Јовановић.

Специфичан однос према српским прозним писцима из Хрватске Иванић је успоставио у антологији *Приповијетска српских писаца из Хрватске*. То му је у првом реду омогућила сама природа антологије као посебног књижевног жанра, у којем је приликом избора писаца и њихових дела обавезан вредносни критички моменат, а такође и јасно дефинисан ауторов критички доживљај. Зато су највећи број приповедака од антологичаревих савременика добили Јован Радуловић, четири, и Драго Кекановић, три. Више од њих, од старијих, има само Симо Матавуљ, пет, а сличан им је и Владан Десница са четири изабране приповетке. Критичке и вредносне принципе за избор писаца и њихових дела, не избегавајући да у њега уврсти и оне писце који имају двојну припадност, Иванић је веома јасно и аргументовано изнео у предговору за антологију, тако да тај предговор сам по

себи представља једну врсту малог критичког прегледа развоја прозних врста у књижевности српских писаца из Хрватске, посебно развоја приповетке.

И у поезији је аутор *Књижевности Српске Крајине и Врела у врлети*, у којима се налазе и текстови о песницима нашег времена, такође трагао за поетичким особинама и специфичностима, за кључним садржинским и тематским оквирима, најчешће повезаним, као и у прози, са завичајном симболиком, који су им давали не само јаку садржинску него поново и изразиту семантичку потпору. У тексту о *Антологији српског пјесништва у Хрватској двадесетогодишњем Небојше Деветака* Иванић најпре закључује да ту поезију много више обједињује „заједнички контекст” него заједничке поетичке константе, али те константе ипак проналази у назнакама завичајног простора, у теми историјског удеса и изгона, који је постао „незаобилазан тематски топос српског пјесништва у Хрватској послје Другог свјетског рата” (в. Иванић 2009:109), такође и у ослањању на усмени говорни идиом, на народну поезију, на књижевну традицију, наглашеније у најновијем тексту о поезији Ђорђа Нешића објављеном у трећем броју зборника *Досићејев врш* (в. Иванић 2015б: 153-157). Ослањање на народну поезију, примећује Иванић, назире се чак и код најавангарднијих српских песника, какви су били зенитисти Љубомир Мицић и Бранко Ве Пољански и дадаиста Драган Алексић (в. Иванић 2009: 109), затим у поезији за децу Григора Витеза (в. Иванић 2009: 109), али и код песника индивидуалнијих мотивских и морфолошких нијанси и „отвореније форме”, како сам каже, код Милоша Кордића, Даре Секулић, Небојше Деветака, Анђелка Анушића, Здравка Крстановића, Николе Вујчића, Ђорђа Нешића (Иванић 2009: 109), а такође изразито и код појединих прозних писаца.

Код српских песника у Хрватској, међутим, осетио се, повезан с претходним, још један важан процес. И песници су, каже Иванић, а то се односи и на поједине прозне писце, „ишли смјером модернизације тематике и ослобађања од завичајног, све док Историја није поново закуцала, изгледа посљедњи пут, на крајишка врата” (в. Иванић 2009: 130). Тада су се, сваки на свој начин, и песници и прозаисти, и они који су отишли из завичаја и они који су остали у њему, вратили завичајним темама и теми националног идентитета. То је силом воље више историјске силе постао њихов стваралачки и морални императив, који ће сигурно још дуго такав остати. То се донекле види и у оним деловима антологије Небојше Деветака и Иванићеве антологије приповедака који се односе на савремене писце и на њихове тематске и духовне преокупације.

У *Књижевности Српске Крајине* Иванић је с разлогом појам књижевности поставио доста широко, па је стога могао и морао да говори и о рубним књижевним врстама и њиховима ауторима. Тако је у завршном делу овог монографског прегледа дао општије напомене о доста богатој документарно-мемоарској прози српских писаца у Хрватској и сажете критичке одреднице о њеним ауторима, Зелићу, Матавуљу, Медаковићу, Николишу (в. Иванић 1998: 276–281). Мемоарска проза је иначе једно од значајнијих области научног интересовања Душана Иванића, па јој је посвећена и његова књига *Догађај и прича* (2015), у коју су укључене шире аналитичке студије о истим ауторима. Сличне одреднице посветио је и најважнијим представницима данашње науке о књижевности, односно српским књижевним историчарима и критичарима рођеним на подручју Хрватске – Димитрију Вученову, Душану Пухалу, Светозару Петровићу, Васи Милинчевићу, Станку Кораћу, Гаји Пелешу, Тоди Чолаку, Душану Маринковићу и другима (в. Иванић 1998: 333–351), док је о појединим књижевним историчарима и

универзитетским тумачима српске књижевности са београдског и новосадског универзитета написао већи број прегледних текстова ван *Књижевности Српске Крајине*. У њима је повремено, као у онима о Миодрагу Поповићу, Мирославу Пантићу, Драгиши Живковићу, који му је очигледно по методу и обухваћеном књижевном времену био најближи (в. Иванић 2004: VII–XXIX), затим о Младену Лесковцу, Иви Тартали, Јовану Деретићу, Драгиши Витошевићу, Нову Вуковићу, Новици Петковићу и другима, као и у тексту о Станку Кораћу, давао и неке назнаке властите критичке и научне методологије. Тиме се достојно одуживао својим познатим претходницима и истовремено омогућавао јаснији увид у властиту научну радионицу.

С друге стране, ако је српским писцима из Хрватске приступао у име емотивног, културног и моралног императива, познатим српским писцима XX века приступао је првенствено у име вредносних критеријума. Највише је писао о Андрићу, неколико пута, затим, углавном из текстолошке перспективе, о приређивању дела Црњанског и Десанке Максимовић, а о Десанкиној поезији два пута. Међу тим текстовима нарочито су значајна два текста о Андрићу, већ поменути о „Мосту на Жепи” и „Андрићев избор стилских традиција” (в. Иванић 2008: 309–318). У раду о „Мосту на Жепи” Иванић је за своја тадашња знања књижевности доста убедљиво говорио о веома битним аспектима Андрићеве приповетке, о стилу, ритму реченице, тематским јединицама, динамичној наративи, контекстуализацији приповетке у Андрићеву прозу. Највише пажње, идући трагом Драгише Живковића и Александра Петрова, посветио је ритму и интонацији Андрићеве реченице, констатујући да она има „ритмизиран ток”, да је у њој „наглашена мелодијска линија” и посебно да је њена структура најчешће симетрична, бинарна, састављена од двеју речи са везником, од двеју или више синтаксичких целина које су значењски међусобно повезане или супротстављене једна другој (в. Иванић 1970а: 557–559). Доцније је немачки слависта Рајнхард Лауер, проширујући истраживања Андрићеве синтаксе на *Проклету авлију*, али и на његове друге књиге, дошао до закључка да је таква реченица последица Андрићевог дуалног, у суштини релативистичког погледа на свет (в. Лауер 1981: 121–128). Претходне сугестије испитивача Андрићеве синтаксе, међу њима и Иванићеве, свакако су допринеле да закључке сличног значења овај слависта донесе много сигурније.

Управо о тој стилској особини Иванић, између осталог, говори и у тексту „Андрићев избор стилских традиција”. Он ту закључује да је тај избор, поред природног ослањања на европску књижевну и мисаону компоненту, доминантно ослоњен на српску језичку традицију, на вуковску синтаксу и њену јасност, оптимално остварену у прози реалистичке парадигме и у савременим облицима живе језичке комуникације (в. Иванић 2008: 309–318). И у текстовима о поезији Десанке Максимовић Иванић је поступао на сличан начин. У раду „*Изра дакшила* Десанке Максимовић (Један метаметрички мотив)” најпре је поставио основни предмет испитивања – употребу речи „дактил” у наслову једне песме и у њеном стиху – да би током анализе показао да Десанкин систем версификације у тој песми води једну врсту плодног, креативног дијалога са Дучићевим дактилским песмама, колико на метричком нивоу, толико, крећући се од интимистичког до мисаоног нивоа значења, и на тематском (в. Иванић 1997: 183–192).

Овим текстовима, којима се може додати и анализа појединих аспеката Десанкине поезије у њеним циклусима, као и оглед „Мотив гријеха у приповијеткама Владана Деснице” (в. Иванић 2007: 118–132), Душан Иванић је потврдио да је

дуже критичке анализе појединих остварења и важних поетичких особина писаца XX века остваривао слично начину на који је писао о писцима претходног столећа. Који ће критички метод употребити за анализу одређеног књижевног дела у првом реду је зависило од циљне читалачке групе којој је текст упућен и од функције коју је у том контексту требало да има. Научна компетенција сасвим је добро одговарала писцима свих епоха када је било неопходно потврдити књижевне особине и значење неког дела или појаве, поетичке или стилске константе, општије одлике стила или поједине ауторске специфичности, наглашенија критичка компетенција одговарала је доживљају савремених књижевних остварења. Душан Иванић се, дакле, сасвим добро сналазио у свакој врсти критичких интерпретација. На основу дужих текстова о писцима XX века може се с разлогом закључити да је штета што Иванић није написао још сличних радова. Наука о књижевности посвећена писцима XX века тиме би сигурно добила многа веома компетентна критичка тумачења, а ништа не би изгубила ни она која се односи на писце претходних књижевних епоха. А можда би понешто и добила.

Литература

- Иванић 1970а: Д. Иванић, „Мост на Жепи” Иве Андрића, *Књижевна историја*, II, 7, 553–575.
- Иванић 1970б: Д. Иванић, „Вертер” Лазе Лазаревића, *Књижевна историја*, II, 8, 755–774.
- Иванић 1970в: Д. Иванић, Један поглед на *Историју* Јована Рајића, *Књижевна историја*, III, 9, 53–61.
- Лауер 1981: Р. Лауер, Карактеристичан стилски поступак у прози Иве Андрића, у: Д. Недељковић (ур), *Дело Иве Андрића у контексту европске књижевности и културе*, Београд: Задужбина Иве Андрића.
- Иванић 1997: Д. Иванић, *Игра дактила* Десанке Максимовић, *Књижевна историја*, XXIX, 102, Београд, 183–192.
- Иванић 1998: Д. Иванић, *Књижевност Српске Крајине*, Београд: Чигоја.
- Иванић 2004а: Д. Иванић, *Приповијетка српских писаца из Хрватске – Антологија*, Загреб: Просвјета.
- Иванић 2004б: Д. Иванић, Класик модерне српске науке о књижевности, у: Д. Живковић, *Српска књижевност у европском оквиру*, Београд: Српска књижевна задруга, VII–XXIX.
- Иванић 2007: Д. Иванић, Мотив гријеха у приповијеткама Владана Деснице, у: Ј. Радловић, Д. Иванић (ур.), *Књижевно дело Владана Деснице*, Зборник радова поводом 100-годишњице рођења, Београд: Библиотека града Београда, 118–132.
- Иванић 2008: Д. Иванић, Андрићев избор стилских традиција, у: Г. Тешић (ур.), *Теорија – естетика – ипоетика*, Зборник радова у част проф. др Милослава Шутића, Београд: Институт за књижевност и уметност, 309–318.
- Иванић 2009: Д. Иванић, *Врела и врлети – О књижевној бащини Срба у Хрватској*, Загреб: Просвјета.
- Иванић 2013: Д. Иванић, *У матици приче – Књижевно дјело Јована Радловића*. Београд: Српска књижевна задруга.
- Иванић 2015а: Д. Иванић, Истрага, језгро опуса Ђорђа Оцића, у: Ђ. Нешић, Д. Оцић (ур), *Повраћац у Ерабово*, Ђорђе Оцић 1934–2008, Даљ: Културни и научни центар, 13–20.
- Иванић 2015б: Д. Иванић, Књижевни подруми Ђорђа Нешића, у: Д. Вукићевић (ур), *Досијејев врш*, Годишњак III, Београд: Задужбина „Доситеј Обрадовић”, 153–157.

Иванић 2015в: Д. Иванић, *Грџољење сјећања*, Загреб: Просвјета (Српско културно друштво „Просвјета“), 127, 62.

IVANIĆ'S CRITICAL INTERPRETATIONS OF CONTEMPORARY SERBIAN AUTHORS

Summary

The paper examines the method which literary historian Dušan Ivanić used in critical interpretations of contemporary Serbian authors with Croatian roots. His interpretations expanded to older Serbian authors (Andrić, Crnjanski, Desanka Maksimović, Desnica) who were active when Ivanić, still in his school desk, published his first literary piece. Chief motivation for Dušan Ivanić's critical interest in contemporary Serbian authors in Croatia stemmed from his awareness that they were culturally, thus also politically and nationally, disempowered and eventually exiled from their homeland, while their literary works were not critically esteemed enough in the realm of Serbian literature, of which they comprise a significant segment in terms of content and quality. Most Ivanić's critical interpretations of Serbian authors from Croatia were published in his books, while a number of them appeared in periodicals. Ivanić's interpretations of contemporary authors, unlike the earlier ones, were methodologically adapted to a wider readership and published primarily in literary magazines, mostly without scholarly apparatus.

Keywords: literary historian as a critic, contemporary Serbian authors from Croatia, methodological adaptation to readers, absence of critical apparatus

Marko Nedić

ТЕКСТОЛОГИЈА

Горан М. Максимовић¹

Универзитет у Нишу

Филозофски факултет

Департаман за српску и комјарашивну књижевност

ДУШАН ИВАНИЋ КАО ТЕКСТОЛОГ

У огледу су анализирана три аспекта рада Душана Иванића у области текстологије. Први аспект односи се на теоријске расправе које се баве историјом и методологијом текстологије као научне дисциплине. У том смислу посебно је важна Иванићева књига *Основи шекспологије. Увод у шекспологију нове српске књижевности* (2001). Други аспект обухвата критичке огледе посвећене оцјени приређивачких принципа и праксе приликом издања сабраних и изабраних дјела српских писаца. Издавамо оцјену издања дјела Доситеја Обрадовића, Владислава Петковића Диса, Милоша Црњанског, Десанке Максимовић, Ива Андрића. Трећи аспект односи се на сама бројна приређена издања дјела српских писаца које је Иванић урадио у посљедњих четрдесетак година. Мислимо на дјела Доситеја Обрадовића, С. Милутиновића Сарајлије, Милована Видаковића, Ј. Стерије Поповића, Вука Караџића, Јована Дошенивића, Ђуре Јакшића, Ђорђа Марковића Кодера, Лазе Костића, М. Поповића Шапчанина, Драгутина Илића, Јована Дучића, Милоша Црњанског, Десанке Максимовић и сл.

Кључне ријечи: српска књижевност, српски писци, наука о књижевности, текстологија, теоријске расправе, критички огледи, приређивачка пракса

1.0. У српској науци о књижевности Душан Иванић посебан траг оставио је у области теорије и методологије текстологије, те у пословима приређивања за штампу критичких, научних и стручних издања појединих дјела или сабраних ауторских описа писаца који припадају раздобљу нове српске књижевности.

За дефинисање теоријских оквира текстологије као научне дисциплине посебно је важна Иванићева књига *Основи шекспологије. Увод у шекспологију нове српске књижевности*, која је објављена 2001. године. Важну улогу имају и бројне друге текстолошке студије и критике. Издавамо текст посвећен „Преписци између Ватрослава Јагића и Јована Максимовића” (1989). Значајну улогу имају и критички огледи посвећени издањима сабраних дјела истакнутих српских писаца, као што су Доситеј Обрадовић, Владислав Петковић Дис, Милош Црњански, Десанка Максимовић, Иво Андрић. У том смислу нарочито су битни критички погледи на текстолошке пројекте Новице Петковића: „Неки текстолошки аспекти *Сеоба Милоша Црњанског*” (1995), „Висока мјера приређивања (о Сабраним делима В. Петковића Диса)” (2004), „Текстологија у научном опусу Новице Петковића” (2009), „Поезија Милоша Црњанског у научним издањима” (2014). Иванић је истраживао и „Текстолошке аспекте циклуса у поезији Десанке Максимовић” (1997). Указао је на специфичности у истраживању Андрићевих рукописа „Андрић: текстолошка радионица и *еуропски стил*: поводом *Свезака Задужбине Иве Андрића*” (2000). Поводом приређивања Сабраних дела Доситеја Обрадовића написао је оглед „Ка једном облику текстолошких коментара (уз дјела Доситеја Обрадовића)” (2003).

¹ goran.maksimovic@filfak.ni.ac.rs

Међу бројним примјерима приређених издања дјела српских писаца издавајемо за ову прилику: *Сабрана дела Ђуре Јакшића I–VI* (1978), *Сјевове Ђорђа Марковића Кодера* (1979), *Мрсне приче: Еројска, содомијска и скајтолошка народна проза* (1984), зборник *Мемоарска проза 18. и 19. века I–II* (1989). У познатој Нолитовој едицији Српска књижевност: Роман, приредио је роман *Хаџи Диша Драгутина Илића* (1981). У сродној Нолитовој едицији Српска књижевност: Драма, приредио је *Драме Ђуре Јакшића* (1987).

У оквиру пројекта критичког издања Сабраних дела Милоша Црњанског приредио је *Сеобе и Друга књига Сеоба Милоша Црњанског* (1990). У оквиру издања сабраних дела Јована Дучића приредио је књигу *Гроф Сава Владиславић: један Србин дипломата на двору Пејтра Великог* (2008). За издање сабраних дела Доситеја Обрадовића приредио је *Совјетски здраваго разума; Еџика* (2007). Поред тога, међу обновљеним издањима важних Доситејевих књига приредио је *Писмо Хараламију: факсимил и транскрипција факсимила* (2011), као и књигу изабраних расправа Доситеја Обрадовића *Српском народу или Слободно мислићи* (2012). У оквиру пројекта целокупних дела Десанке Максимовић, Иванић је приредио прву књигу под насловом *Песме* (2012). У оквиру пројекта сабраних дела Симе Матавуља који је највећим дијелом урадио Голуб Добрашиновић, Иванић је уредио завршни девети том изабраних критика о Матавуљевом дјелу под насловом *Књига о Матавуљу* (2009).

Приредио је и неколико књига фототипских издања. Најприје *Роморанку Ђорђа Марковића Кодера*, 2004. године, а затим и фототипско издање књиге Јована Ристића *Бомбардање Београда* (1862).

За редовно коло Српске књижевне задруге приредио је три књиге. Најприје *Србијанку Симе Милутиновића Сарајлије* (1993), као и *Сабране песме Бранка Радичевића* (1999), а затим и *Сабране комедије Јована Стерије Појовића* (2006).

У оквиру пројекта објављивања *Дела Јована Стерије Појовића* приредио је двије књиге. Најприје *Криџике, полемике, писма* (2001), а затим и књигу *Забавни календар Винка Лозића; Милобрке; Афоризми; Зајиске* (2003). Објавио је избор најзначајнијих текстова Вука Стефановића Караџића о књижевности и језику, под насловом *Срби сви и свуда*, у издању Андрићевог института у Вишеграду (2014). У оквиру великог пројекта антологијске едиције *Десет векова српске књижевности*, Издавачког центра Матице српске, приредио је изабрана дела *Симе Милутиновића Сарајлије* (2016). У новије вријеме Иванић интензивно ради на приређивању књига преписке за *Сабрана дела Лазе Костића*, а до сад је објављена прва књига *Преписке* (2005). Важно је међу бројним приређеним књигама издвојити и издање приповедака Милорада Поповића Шапчанина под насловом *Људи старој кова* (1987), издање *Успомена* Милована Видаковића (2003), затим *Сабраних песама* Јована Дошеновића (2005).

2.0.3а истраживање теоријских и методолошких оквира текстологије, те за настанак књиге *Основи текстологије*, управо је важно мјесто припало поменутој приређивачкој пракси Душана Иванића. Обједињавајући теоријска и практична искуства, Иванић је створио студију која указује на све битне научне, термилошке и проблемско-издавачке аспекте текстологије, као самосталне дисциплине у оквиру савремене науке о књижевности.

Књига је састављена из четири поглавља. У првом, уводном поглављу, укључено је на генезу појма и на предмет истраживања, на проблеме дефинисања текстологије, на њено мјесто међу другим сродним дисциплинама, као и на специфичности текстологије у новој и текстологије у старој српској књижевности. Иванић

предмет и циљ текстологије види подједнако у изучавању и приређивању, као и у публикавању текста, зато се опредјељује за дефиницију која је објединила та два комплементарна феномена, а потиче од пољског научника Конрада Гурског: „Текстологија је комплекс научно обрађених метода поступања приликом устаљивања неког текста (без обзира на то да ли је циљ издавање текста или само његова критичка обрада)” (Иванић 2001: 7). Родно тло текстологије је Русија, а сам термин потекао је из поднаслова књиге Бориса Б. Томашевског *Писањел и књига: Очерк шекстологији*, која је објављена 1928. године, а односи се на „систем поступака критике текста”, односно „систем филолошких поступака” (Иванић 2001: 8), који улазе у научну употребу са руским формализмом. Иванић пажљиво упућује на чињеницу да је иза тога текстологија била веома развијена и у Пољској и Чехословачкој, гдје је уз традиционалне методе обогаћена и новим достигнућима структурализма, семиотике, теорије комуникације и информације.

У Западну Европу, посебно германску и романску филологију, термин улази посредством славистичких прилога. Иванић се укратко осврће на њихове различите приступе текстологији у радовима Карла Лахмана, Јозефа Бедијеа, Георга Витковског, Зигфрида Шајбеа, Гистава Лансона, као и научника из друге половине 20. вијека: Волфганга Кајзера, Ханса Целера, Гунтера Мартенса, Херберта Крафта, Вилијама Тода. Заједничко у њиховим погледима је упућивање „на интердисциплинарни карактер текстологије и на њену самосталност према оним наукама које се користе резултатима текстолошких истраживања” (Иванић 2001: 11), све до сродних теза Волфганга Кајзера и Димитрија Лихачова да је текстологија основа проучавања књижевности и да „омогућује да књижевни и језички споменици пред проучаваоце (и читаоце уопште) дођу у исправном облику” (Иванић 2001: 11). Да је то сасвим тачно, Иванић поткрепљује и бројним српским примјерима књижевних мистификација, заблуда, погрешних тумачења и фалсификата. Карактеристична је у том погледу, драстична погрешка Светислава Вуловића због које је Његошу приписао ауторство Мажуранићевог спјева *Смрт Смаил-аге Ченгића* (1845).

Друго и најобимније поглавље посвећено је основним видовима текстолошког изучавања књижевних дјела, тј. начелима приређивања дјела за штампу. Указано је при томе на појам и класификацију књижевних извора: на аутографе, апографе, на мјешовите врсте, затим на издања за ауторова живота, на посмртна издања, на штампана и прештампана издања, на помоћне и основне изворе, на завршено дјело у ауторовом и туђем издању, на незавршено и необјављено дјело. Приликом успостављања и приређивања основног текста потребно је водити рачуна: о ауторизованом издању као извору текста, о штампарским грешкама, о коњектурама (исправкама на основу претпоставки, а не на основу извора), о ортографији, транскрипцији и транслитерацији, интерпункцији. У оквиру испитивања различитих варијанти и редакција основног текста/извора, приређивач мора водити рачуна још и о сиглирању (скраћивању наслова), о посредној и непосредној атрибуцији (именовању ауторства кад је текст непотписан, тј. анониман, или је потписан псеудонимом), о датирању извора. При томе, значајно мјесто заузима *Dubia*, тј. посебан одјељак у издању у који се уносе дјела несигурне атрибуције. Свако издање мора имати и свој препознатљив научни апарат, који се састоји из опште уводне студије, затим и књижевноисторијске студије у којој се дају сазнања о животу и раду аутора, неопходни су текстолошки коментари, укључивање варијанти текста и прављење именика или индекса.

У трећем поглављу књиге, Иванић указује на двије основне врсте издања: научно и популарно. Иза тога научна издања класификује према поступцима у приређивању као *документацијска* (она која репродукују текст извора без икакве измјене), и као *критичка*, тј. она која текст „успостављају критичком анализом претходне традиције (извора)” (Иванић 2001: 230). Документацијска издања могу бити *фотоштитска* или *факсимилна*, када се умножавају механичком репродукцијом, фотографисањем текста изворника, те *дипломатичка* издања када се репродукују путем штампе и када се текст извора понавља типографским средствима без икакве измјене у односу на изворник.

Иванић нарочиту пажњу посвећује опису критичког издања, а прије свега питањима шта све мора да уђе у састав овога издања и да ли је неопходно да се исти приређивачки поступци примијене на све дијелове или жанрове једног ауторског опуса. Из тог принципа проистиче и класификација различитих типова критичког издања. На првом мјесту се налазе *цјелокућна дјела* (критичко издање), затим слиједи: *дјела* (кад је опус неједнаког квалитета, па се главна дјела приређују по принципима цјелокупних дјела, а остали текстови се дају у облику основног текста и избора варијанти), *изабрана дјела* у којима се критички издају само они дијелови ауторског опуса који су од општег значаја, те *засебна дјела* у критичком издању (нпр. пјесме, романи, драме, комедије и сл.).

Научно-популарна издања припадају најчешћем типу издања књижевне класике и имају већи практични значај и примјену од критичког издања. Утемељена су на следећим принципима. Ова издања садрже научно припремљен текст, али у њима изостају друге редакције и варијанте, док је критички апарат сужен. Иванић се на крају осврће и на *популарна издања*, у којима се текст објављује преузимањем неког другог издања или директно из рукописа када је ријеч о савременим писцима. Таква издања су „језгро књижевне производње” јер обухватају сву савремену књижевност и класику намијењену школи и широкој публици. Много су мање поуздана школска издања јер се у њима често одступа од изворника због педагошки неподесних мјеста, због сажимања, скраћивања или препричавања текста, због слободног осавремењавања језика и сл.

У четвртом дијелу књиге, под насловом „Осврт на текстолошко проучавање и издавање дјела нове српске књижевности”, Иванић указује на ауторе и дјела у којима су изнијете ране текстолошке идеје и указано на принципе издавачко-приређивачког рада. Мада је и прије Вука Караџића било покушаја приређивачко-критичког рада (Павле Соларић и Лукијан Мушицки), јасно је да је прве текстолошке идеје и потпуну свијест о односу приређивача према тексту и аутору изнио Вук Караџић у два чланка: *Примјечаније на предговор г. Павла Соларића к Мезимцу Доситија Обрадовића* (написан 1820. године а објављен постхумно); као и у предговору за издање расправе Луке Милованова *Оишћ настављења к Србској сличноречности и Слозомјерју или Просоди* (1833).

Иванић наглашава да је Вук, приређујући расправу рано преминулог Луке Милованова, поставио и начела за критичко издање, јер нас „у пратећем тексту обавјештава о историји текста, о фазама ауторског рада, стању аутографа, о односу граfiје у изворима и у приређеном издању”, те да је неприкосновеност ауторског текста издигао до врховног начела. На крају, Иванић тачно закључује: „Оно што је Вук написао већ у првим деценијама свога рада текстологија је као наука потврдила тек у 20. вијеку: чврст ослонац на изворе, раздвајање ауторске и приређивачке позиције (компетенције), документовање поступка приређивања, одбацивање нормализације језика (али допуштање нормализације граfiје), непоредивост ауторског текста” (Иванић 2001: 251–252).

Вјероватно зато што ни сам Вук није досљедно поштовао своја приређивачка начела у редакцијама збирки народних умотворина, у другој половини 19. вијека дуго није дошло до појаве озбиљних критичких издања. Ситуација се значајно промијенила са покретањем Српске књижевне задруге и покретањем редовног кола у којем су објављиване књиге домаћих и страних писаца. Тада је основана и веома респектабилна редакција од истакнутих филолога и историчара (С. Новаковић, П. Ђорђевић, Љ. Стојановић, Љ. Ковачевић), која је уједначила приређивачке критеријуме и прописала прихватљиве стандарде. Први научници који су стекли углед врских приређивача у српској књижевности били су Љубомир Стојановић и Милан Решетар. Стојановић као приређивач *Старих српских зайиса и натписа* и *Вукове преписке*, а Решетар као приређивач Његошевих дјела и старих дубровачких писаца.

Иванић нарочито издваја Милана Решетара јер је писао доста и о начелима приређивачке праксе, зато га и посматра као једног од најзначајнијих теоретичара текстологије на српско-хрватским филолошким просторима. Стање српске текстологије у 20. вијеку знатно се поправило. Томе су нарочито допринијеле неколике чињенице: објављивање *Начела за критичка издања САНУ* (1967), покретање Просветине едиције „Српски писци“, затим покретање библиотеке „Српска књижевност у сто књига“, Нолитових едиција „Српски роман у 50 књига“, „Српска драма у 25 књига“ и „Српски мемоари, аутобиографије и дневници у 25 књига“, као и антологијске едиције Матице српске „Десет векова српске књижевности“. Упркос томе, јасно је да се на том плану још увијек све одвија на нивоу личне иницијативе и ентузијазма појединих научника и уредника у издавачким кућама. Нужно је да се институционално уради много више, те да квалитетна критичка издања буду резултат осмишљене културне политике.

Књига *Основи текстологије* опремљена је на крају и обимном библиографијом критичке литературе о текстологији у свијету и код нас. У *Прилозима* су уврштени различити аутографи и варијанте из приређивачке праксе Душана Иванића (Јакшић, Сарајлија, Радичевић). Све нам то потврђује увјерење да се ради о драгоцјеној књизи која ће бити неопходан путовођа у будућим пословима приређивања дјела и писаца нове српске књижевности.

2.1. Међу Иванићевим текстолошким студијама и критикама посебно издвајамо већ поменуто текстове посвећене Новици Петковићу. Овом приликом, детаљније се осврћемо на критички оглед „Текстологија у научном опусу Новице Петковића“, који је објављен 2009. године у *Споменици академику Новици Пешировићу* у издању Академије наука и умјетности Републике Српске у Бањој Луци. Веома је важан због тога што је Иванић расправу о текстолошком раду Новице Петковића искористио да укаже и на природу текстолошког рада уопште. Прво начело односи се на чињеницу да „по правилу, само афирмисан познавалац опуса једног аутора може да се успјешно бави критичким приређивањем његовог дјела“ (Иванић 2009: 132). Друго начело указује на неопходност да је „један такав стручњак спреман да о дјелу изабраног аутора мисли на нивоу различитих поља тумачења текста“ (Иванић 2009: 132), тј. да усклади различите изворе сазнања, као што су писмо и језик, рукопис и штампано издање, биографски и општи историјски контекст, некњижевна грађа и сл. Треће начело указује на то да „ваљан текстолошки рад подразумијева обједињавање више књижевнонаучних, културноисторијских и језичких дисциплина“ (Иванић 2009: 132), као и то да само акрибичност истраживача, те поуздана књижевноисторијска и лингвостилистичка знања, могу дати поуздане резултате у области текстологије.

Као посебно важан сегмент текстолошког рада Новице Петковића, Иванић издваја критичко издање *Сабраних дела Момчила Настасијевића* (1991), јер га карактерише изразита осјетљивост приређивачког рада због веома сложене генезе Настасијевићевих текстова. Колико је компликована динамика настајања Настасијевићевих дјела најбоље потврђује чињеница да је пјесма „Фрула” прије коначног облика имала 14 верзија, пјесма „Вечерња” 22 верзије, а пјесма „Јутро” 15 верзија. Такође је важно нагласити да се приликом овога рада Петковић није увијек слагао са *Начелима за критичка издања САНУ* (Београд, 1967), па је поред објављивања дефинитивне верзије текста, доносио у цијелости и све претходне верзије рукописа, без обзира на то колики је био ниво разлика између коначног текста и његових претходних верзија. Друго важно одступање од *Начела САНУ* огледа се у чињеници да је Новица Петковић у своме издању изоставио уводну студију о књижевном дјелу Момчила Настасијевића, јер је сматрао да би тај текст ометао читаоце и проучаваоце да без туђег уплитања приступе читању Настасијевићевих текстова. Заправо је Петковић искористио приређивачке напомене, и то укупно 270 страница тих напомена у преко 3100 страница *Сабраних дела*, да саопшти своје увиде у дјело Момчила Настасијевића. Изван тих приређивачких напомена, Петковић је урадио и кратку биографију Момчила Настасијевића и 120 страница библиографије.

Важно је нагласити да је на сличним текстолошким принципима Петковић урадио и издање *Сабраних дела Владислава Петковића Диса* (2003), те да је у *Делима Милоша Црњанског* приредио *Пријоведну прозу* (1996). Иванић указује и на неке пропусте који су пратили приређивање *Сабраних дела Момчила Настасијевића*, а односе се прије свега на изостављање пишчеве преписке и службених докумената. Наведени недостатак је исправио приликом израде Дисових дјела, тако да је укључио преписку и друге списе и документе.

На крају огледа о Петковићевом текстолошком раду, Иванић исказује и неке веома битне закључке о важности текстологије у савременом проучавању књижевности. Без обзира на то колико су негдашњи стари филолошки приступи све мање интересантни новим генерацијама истраживача, ваљаност и тачност текста у озбиљним тумачењима никада не би смјели да буду пренебрегнути. Управо у томе се и налази важност текстолошког рада Новице Петковића, а у «хипостази нијансе» пронашао је не само смисао текстолошког рада, него и проучавања књижевности.

2.2. Међу приређењим књигама Душана Иванића посебно издвајамо издање спјева *Србијанка Симе Милутиновића Сарајлије*. Појавило се у издању Српске књижевне задруге, у редовном колу, као књига број 573, и представља тек друго интегрално издање овога дјела, пуних 167. година након првог, лајпцишког издања.

Постоји више разлога зашто је овај велики епски умјетнички спјев у српској књижевности тако дуго био скрајнут у српској науци и књижевности, а самим тим и зашто је тако дуго потискивано ново његово приређивање и публиковање. Један је свакако незаобилазан. Посао приређивања овога спјева био је веома захтјеван, подразумијевао је добро познавање савремене текстологије, темељито знање српског књижевног језика с почетка 19. вијека, упућеност у књижевноисторијски и поетички контекст, као и научну стрпљивост и акрибију да се приступи коментарисању једаног тако значењски разуђеног дјела, које се својом необичношћу опирало стандардним приређивачким принципима, а иновативном лексиком поништавало сва искуства и сазнања лексикографских приручника.

Друго издање *Сербијанке* урађено је према изворнику из 1826. године, а саму публикацију приређивач је организовао из три цјелине. Прву цјелину представља Иванићева уводна студија, предговор „Пјеснички споменик српских устанака”. Другу цјелину представља основни текст Сарајлијиног спјева који је сачињен из укупно 110 пјесама (прва пјесма носи наслов „Срет”, а посљедња „Отпјев”), као и „Додатка”. Трећу цјелину представљају „Прилози” у којима је Иванић уврстио бројне пратеће текстове, као што су: Сарајлијино „Објавленије” печатања *Сербијаге*, списак пренумераната („претпожертватеља”), приређивачке „Коментаре” у којима су дата појашњења стихова, затим два рјечника („Рјечник мање познатих ријечи” и „Рјечник имена”), те исцрпна „Биографска биљешка” о писцу и „Азбучник наслова”. Важно је овом приликом нагласити и то да Иванић није уврстио у ново издање двије пјесме које је сарајлија објавио након појаве *Сербијанке*, а испод којих је у поднаслову било назначено „за у *Сербијанку*”. Ради се о пјесмама „Капетан Зеко” (1838) и „Тројебратство” (1844). Иванић их није уврстио у ново издање са увјерењем да нису допуна самом дјелу, нити су умјетнички сродне стиховима *Сербијанке*.

У предговору „Пјеснички споменик српских устанака”, Иванић се позабавио неким незаобилазним питањима која прате текст *Сербијанке*. Прије свега, питањем њеног језика, генезом, књижевноестетским и историјским контекстом, поетичким константама, мотивским и структурним особеностима.

Суштинско у разумијевању Сарајлијиног стваралачког поступка у *Сербијанки* јесте питање односа историје и пјесничке имагинације, отуда је Иванић у правом и обратном значајну пажњу на овај сегмент разумијевања поетике спјева. Иванић исправно закључује да је Сарајлија „према историјског грађи поступао пјеснички”, што је изазивало његове савременике, свједоке догађаја о којима је пјевао, попут Проте Матеје Ненадовића, да се полемички осврну на „истинитост” спјева. Сарајлија је онима што су му замјерали да у дјелу „готово ништа од историје нејма”, сажето изложио своју стваралачку поетику: „Ал, ја историју као материјал прецеђујем па тек есенцију примам и стављам у ред свог мишљења”. Зато је главни задатак пјесников био како да актуелне историјске чињенице, независно од тога јесу ли изнесене субјективно и пристрасно, учини поетичним, књижевним. Сарајлија је то настојао постићи, како наглашава Иванић, на разнолике начине: „развијањем и умножавањем реторичких поступака (зазивања, обраћања), стварањем алегорија и визија/фантазми, укључивањем неисторијских перспектива и гледишта (пророчанства, слутње, предсказања, предвиђања), митологизацијом” (Иванић 1993: XV). Сарајлија је у *Сербијанки* прибјегао својеврсној имагинацији историје. При томе је грађа често „прогутала пјесника” (М. Поповић), али је пјесник повремено то чинио веома успјешно и умјетнички функционално, показујући ако историјско и књижевно могу да се прожимају и како квалитетна умјетничка синтеза може да измири привидне непомирљиве противности.

Најозбиљнији проблемски аспект цјелокупног Сарајлијиног дјела, тиме и *Сербијанке* као најпознатијег његовог остварења, јесте питање ауторегуларности и аутономности пјесничког језика. Приређивач је отуда и посветио посебну пажњу реторичко-стилским оквирима дјела, имајући при томе у виду да *Сербијанка* није улазила ни у једну од двије норме књижевног језика (славено-сербску и вуковску), те да се њен језик не само опирао сваком покушају нормирања, него је различит и од језика каснијих Сарајлијиних дјела. Зато су са подједнаким несимпатијама дочекали ово дјело и Мушицки и Вук, као носиоци ам-

бивалентних тежњи у нормативизацији књижевног језика. С друге стране, Сарајлијино окретање експерименту и неологизмима, те свјесно опирање језичком нормативизму, било је веома инспиративно за многе значајне сљедбенике у српском пјесништву (Ђ. М. Кодер, Л. Костић, М. Настасијевић, В. Поша...).

Иванић покреће и друга питања о језику *Сербијанке*. Питање језичке иновације у функцији херметичности дјела. Непрозрачност и херметичност дјела у функцији „пјесниковог настојања да смисаоно отежа поруку и тиме је доведе на раван поетског”. Одступање језика *Сербијанке* од класицистичког поимања језика. Инверзије и преметања нормалног синтаксичког реда ријечи су у складу са класицистичком поетиком, али је тежњом ка непрозрачности језика „корјени-то кидао са класицистичким одређењем за јасност, дискурзивност, прагматично-поучан смисао” (Иванић 1993: XLVIII).

Када је ријеч о замецима и генези *Сербијанке*, јасно је да су њени коријени потекли из Сарајлијиног учешћа у Првом српском устанку и његовог дружења с Вуком Караџићем, када су правили познате планове да Вук српску револуцију опише у прози а Сарајлија у стиху. Зато се Иванић с правом позива на изворе из њихове преписке 1817. године, у којој Сарајлија, с њему својственим усхићењем јавља да „има готове пјесме из Милошевог рата с Турцима и пјесме о неким јунацима Карађорђевог устанка”, препознајући у њима ембрион овога великог спјева. Касније је и сам Сарајлија назначио да му је у вријеме боравка у Бесарабији 1819. године „пало на ум «списавати *Сербијанку*” (Иванић 1993: X).

Анализирајући генезу дјела, Иванић је имао у виду и ранију редакцију *Сербијанке*, коју је према аутографу највјероватније преписао Стефан Живковић Телемах, један од оних Сарајлијиних пријатеља који је био у прилици да ово дјело чита у рукопису. Препис не одговара сасвим оригиналу, не само у равни језичких и стилских прерада, него и у изостанку готово цијелих одјељака које је Сарајлија исписивао у Лајпцигу у знак захвалности појединим својим пријатељима. Ради се о једном бугарском и једном румунском студенту који су финансијски подупрли штампање *Сербијанке*, а у чију част је Сарајлија на почетку спјева објавио пјесму под насловом „Румун”, као и бугарску народну приповијетку *Христофор, да ми се здравичек!* С друге стране, пјесма која је присутна у препису, под насловом „Сербима пред битку”, није ушла у *Сербијанку*, него је објављена у збирци *Неколике пјеснице, старе, нове, преведене и сочињене Симом Милутиновићем Сарајлијом* (Лајпциг, 1826), под насловом „Реч војводе Милована Грбовића обична к војсци пред бој”. Разлике између преписа и објављене *Сербијанке* присутне су и на многим другим мјестима. Сарајлија је у објављеној верзији више ишао ка „прикривању и неутралисању основног, непосредног значења”, па је устаничке јунаке који су приказани у тамном свјетлу, умјесто стварног имена означавао иницијалима, тачкицама, подругљивим надимцима и сл. Идентичну улогу имало је и изостављане скупина стихова у којима су опјевани неки актуелни, политички осјетљиви искази. Иванић наглашава да је „препис ближи основним, денотативним значењима, почев од наслова пјесама (тачније упућују на садржај или тему), до имена и метафорички, односно фигуративно, употребљених ријечи” (Иванић 1993: XIII–XIV).

За дефинисање поетичких константи *Сербијанке* неспорно је значајно то што Милутиновић започиње књижевни посао у вријеме снажног утицаја књижевног рада Доситеја Обрадовића и Лукијана Мушицког, а одмах затим и у вријеме када на сцену ступа Вук Караџић. Зато су Сарајлијини књижевни почетци, а потом и настанак *Сербијанке*, пресудно били под утицајем класицистичког

образовања, као и лектире из руске и немачке књижевности, али и предромантичарских и романтичарских идеја и погледа на свијет. Отуда је и разумљиво преименовање првобитног назива дјела *Сербијада* и несумњиво двоумљење између класицистичких и романтичарских модела умјетничког поступка. Иванић зато с правом указује на то да је мијешање двају умјетничких система у *Сербијанки* присутно у више равни, али је најочљивије на плану стиха, који је грађен по обрасцу класицистичке синтаксе и у силабичком несиметричном десетерцу. Честе инвокације припадају класицистичкој традицији. Сарајлија почиње *Сербијанку* у духу класичних епова призивањем муза историје (Клио) и трагедије (Мелпомена). Са друге стране, мотив „генија”, мотив „племенитог дивљака”, „повратак природи”, „буђење словенских народа”, приближавају ово дјело предромантичарским митемама. Трагови романтизма присутни су нарочито у pjesми „Дика слијепаца”, по новој осјећајности pjesничког субјекта, по метафорици природе (бујица, луча, облаци, муње, магла, орао, птићи), по уздизању конкретно-историјског, по спајању савремених догађаја и лица са личностима из националне прошлости (Немањићи) и сл.

Анализирајући митолошко у *Сербијанки*, Иванић наглашава да се оно потврђује на два плана. Прво, као „посредник (носилац) поетско-фикционалног свијета дјела и његових композиционо-реторичких, конструктивних и фигуративних чинилаца”. Друго, као „сасвим конкретна грађа, у виду парафраза слика/поређења, аналогија” (Иванић 1993: XVIII). Ранији тумачи Сарајлијиног дјела, попут Владана Недића и Мирона Флашара, указали су да је Сарајлија за грађу дјела поред усмених извора могао имати на уму књижевно дјело Јована Рајића, епске pjesме Филипа Вишњића и сл. Указано је и на Сарајлијин однос према *Илијади* и на његово познавање античке митологије, историје и легенди, као и на класицистичко образовање, које се препознаје у поступцима алегоризације и митизације, фантазмагорија и сл. Иванић иде још даље од тога и указује на везе *Сербијанке* с Качићевим *Разговором угодним народа словинског* (у локалитетима и јунацима), са Рајићевом *Историјом* (у равни историјског и документарног), те спјевом *Бој Змаја с орлови* (на плану хумористичког и пародијског односа према Отоманској империји и Мухамеду). Такође, Иванић сугерише и неопходност детаљнијег изучавања Сарајлијиних веза са Шилером, истиче да су занемарене и Сарајлијине везе са Доситејевим дјелом (на примјер, са идејама из *Собранија* и *Мезимца*, са баснама и њиховим наравоученијима), са усменом традицијом (нарочито пословичким и анегдотским исказима), са хришћанским, прије свега новозавјетним списима (*Ошровење Јованово*) итд.

Сличан синкретизам очљив је и у мотивици спјева. Иванић посебно издваја симбиозу мотива „са размеђа барока, просвјетитељства и романтизма”, а као нарочито значајне наглашава: епски мотив „сусрета јунака са чудовиштем (змајем, аждајом)”, мотив „трагичног окончања устанка” (Карађорђево бјекство), мотив јунака „до последњег даха” (Зеко Буљубаша, Лука Лазаревић, Милош Обреновић), мотиви фолклорно-националног (опис обичаја, етичких вриједности, идеалног Србина и Српкиње), мотиви у облику pjesничких фантазми (алегорије, снови, персонификације). Као појединачни, издвајају се мотиви „соперника (противника)”, мотив Бога, многи микро-мотиви („гусле, олтар слободе, жртва у крви, сласт умирања за слободу, антидеспотске поруке, национални месијанизам”) и сл. Засебну скупину сачињавају мотиви поријеклом из реторичке традиције (браћања, зазивања, паралеле, парафраза, метафоре, градације, персонификације, алегорије) итд.

Посебну вриједност у овом новом издању *Сербијанке* заслужују „Коментари” и „Рјечници”, у којима је појашњен тематски, естетски и лексички репертоар Сарајлијиног дјела. Јасно је да је управо овај сегмент издања захтијевао и највећи напор приређивача, јер су досадашњи коментари *Сербијанке* били или дјелимични (такве су три сачуване странице Сарајлијиног рукописа, у којима је дао тумачење лексике из почетних 25 страна спјева), или су непотпуни и некритички (такви су коментари Радослава Перовића, настали на упоређивању првог издања *Сербијанке* и преписа раније редакције, објављени под насловом *Грађа за историју Првог српског устанка*, 1954). У појединим случајевима, приређивач се користио и тумачењима ријечи из других Сарајлијиних остварења, као што су *Историја Србије*, *Тројесестарство*, *Неколике њеснице...* и сл. Без обзира на чињеницу да коментаре стихова и појашњење лексике нужно прате ситнији пропусти и недоумице, неспорно је ово највреднији сегмент Иванићевог издања *Сербијанке*.

Приређујући дјело према стандардима савремене текстологије и исписујући уводну студију која указује на могуће правце продубљенијег анализирања *Сербијанке*, Иванић је урадио онај посао који је Сарајлија својевремено одбио да уради на предлог свога пријатеља Исидора Стојановића (касније професора историје на Лицеју), да напише коментаре за евентуално друго издање спјева. Тиме је Иванић омогућио потпуну савремену рецепцију *Сербијанке* и на одређени начин изнова ово дјело учинио доступним новим читаоцима.

Упркос несумњивим недостацима (композициона развученост, језичка и стилска заплетеност, недограђеност јунака, потискивање поетског због прозног набрајања историјских факата), *Сербијанка* је очувала епску грациозност, пјесничку снагу у фрагментима, лиричност и лексичку изазовност до наших дана. Ново издање, које је урадио Душан Иванић, омогућило је да ово дјело изнова васкрыне међу нама у свом раскошном, обновљеном сјају.

3.0. У закључку нашег осврта на Иванићев текстолошки рад, можемо нагласити да се ради о истраживачу који је наставио и унаприједио најљепшу линију српске текстологије и књижевне историографије. Започету у времену Вука Карацића, а реализовану кроз рад Стојана Новаковића, Милана Решетара и Љубомира Стојановића, као и бројних других истраживача и приређивача дјела српских писаца и едиција српске књижевности. Иванић је са успјехом објединио текстолошки са књижевноисторијским приступом. Као текстолог инсистирао је на потпуности опуса, на квалитету приређивања и аутентичности текста, а као историчар књижевности обликовао је књижевне студије о приређеним дјелима и писцима полазећи од умјетничке ваљаности текстова које анализира, као и о њиховим поетичким, жанровским, стилско-језичким, формалним и значењским, те компаративним аспектима.

Литература

- Иванић (1993), „Песнички споменик српских устанака”, предговор у: Сима Милутиновић Сарајлија, *Сербијанка*, приредио Душан Иванић, Српска књижевна задруга, Београд, 7–72.
- Иванић (2001): Душан Иванић, *Основи текстологије*, увод у текстологију нове српске књижевности, Народна књига, Београд, 299.
- Иванић (2009): Новица Петковић, „Текстологија у научном опусу Новице Петковића”, *Споменица академику Новици Петковићу*, АНУРС, Бања Лука, 131–140.

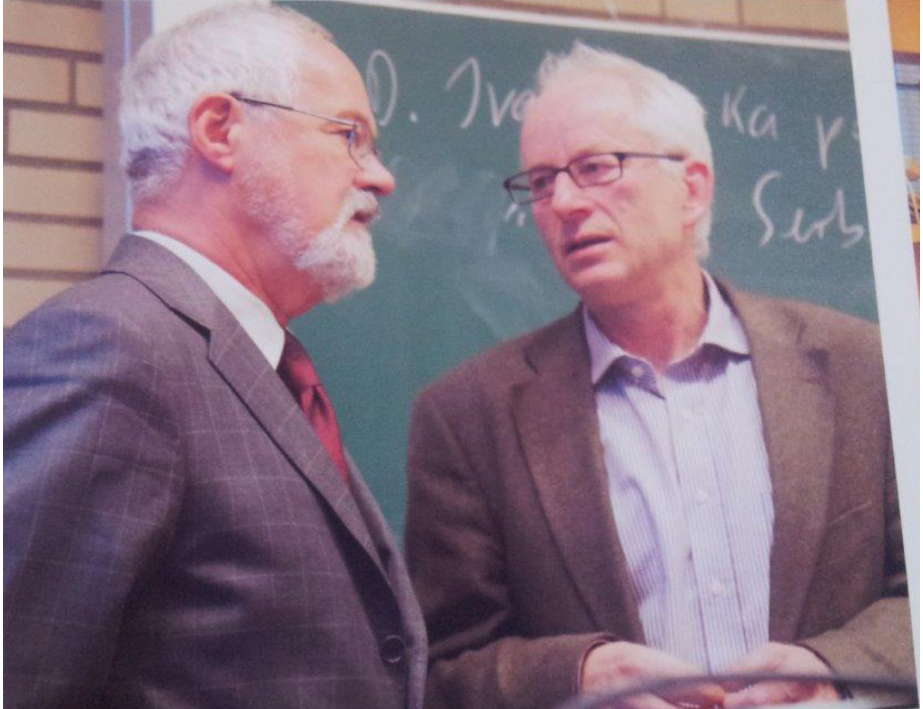
DUŠAN IVANIĆ AS TEXTOLOGIST

Summary

The essay analyzed three aspects of work in the field of Dušan Ivanić textology. The first aspect relates to the theoretical discussions dealing with the history and textual methodology as a scientific discipline. In this regard it is particularly important Ivanić book *Fundamentals of Textology. Introduction in Textology of new Serbian Literature* (2001). Another aspect includes critical essays dedicated by processing assessment principles and practices at issue collected and selected works of Serbian writers. Highlights evaluation editions of Dositej Obradović, Vladislav Petković Dis, Miloš Crnjanski, Desanka Maksimović, Ivo Andrić. The third aspect relates to the number itself prepared editions of Serbian writers whom Ivanić did in the last forty years. We offenses Dositej Obradović, S. Milutinović Sarajlija, Milovan Vidaković, J. Sterija Popović, Vuk Karadžić, Jovan Došenović, Djura Jakšić, Djordje Marković Koder, Laza Kostić, M. Popović Šapčanin, Dragutin Ilić, Jovan Dučić, Miloš Crnjanski, Desanka Maksimović and similar.

Keywords: Serbian literature, Serbian writers, literature studies, textology, theoretical discussion, critical essays, the preparation practice

Goran M. Maksimović

Душан Иванић, Роберт Хоел

Љиљана М. Јухас-Георгиевска¹

Универзитет у Београду
Филолошки факултет

Катедра за српску књижевност са јужнословенским књижевностима

АНГАЖМАН ДУШАНА ИВАНИЋА НА ПОДРУЧЈУ ТЕКСТОЛОГИЈЕ²

У фокусу аутора овог рада је допринос Д. Иванића конституисању текстологије новије књижевности. Он разматра целокупно Иванићево ангажовање, а посебну пажњу посвећује његовим настојањима да својим студијама подстакне развој „нове текстологије” и да јој створи теоријско упориште. Анализира студије у којима се разматрају суштинска питања везана за проучавање нововековних дела, попут атрибуције, успостављања основног текста, приређивања коментара у критичким издањима, итд. Долази до закључка да је Иванићев допринос „новој” текстологији веома велики, како на теоријском плану, тако и на плану конкретних решења везаних за текстолошко проучавање и за едитовање дела.

Кључне речи: текстологија, нова књижевност, методологија истраживања, појмовни апарат, извори, ауторизација, едитовање дела

У фокусу научног интересовања др Душана Иванића две су значајне епохе новије српске књижевности – *романтизам* и *реализам*. Како показује његова веома богата библиографија, посвећивао се и савременој, текућој српској литератури. Занимање за текстологију код Д. Иванића нешто је новијег датума. Текстологији се обраћао приређујући научна (критичка издања) појединачних дела и целокупног стваралаштва одређених писаца (приредио је сабрана дела Ђуре Јакшића, спевове Ђ. Марковића Кодера, избор српске аутобиографске и мемоарске прозе, *Србијанку* Симе Милутиновића Сарајлије, итд.). Њоме се далеко темељније бавио од 80-тих година прошлога века, када му је било поверено да држи наставу из предмета Текстологија нове књижевности на новооснованом Редакторско-лекторском смеру на Катедри за југословенску књижевност Филолошког факултета. Овај смер је припремао студенте за послове лектора и ко-ректора у издавачким кућама. Д. Иванић је текстологију држао све до 1992, изумимајући школску 1981/82. и 1982/83. годину, када је био лектор у Франкфурту на Мајни. Текстологија нове књижевности заправо је била део ширег предмета, који је укључивао и Текстологију старе (средњовековне) књижевности. Наставу из Текстологије нове српске књижевности Иванић је држао и на Филозофском факултету у Бања Луци. Текстологију као предмет увео је и на докторске студије на Филолошком факултету у Београду.

Преузимајући наставне обавезе из Текстологије нове књижевности на Филолошком факултету, Д. Иванић се нашао пред великим изазовом. Ова област текстологије још увек код нас није била конституисана као самостална наука.

1 електронска адреса: ljiljanageorgievska@yahoo.com

2 Рад је резултат истраживања на пројекту бр. 178030, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

Нису били изграђени принципи и методи; нису били чвршће успостављени основни појмови. То се чини необичним јер је текстолошки рад у области нове српске књижевности започео још у првим деценијама XIX века; везује се за нека од најчувенијих имена српске филологије, Вука Стефановића Караџића и Ђуру Даничића. У XIX и XX веку била је доста интензивна издавачка делатност; међутим, не сусрећу се настојања да се на темељу индивидуалних искустава око приређивања текста успоставе општији и обавезујући принципи.

Насупрот „новој”, текстологија средњовековне књижевности до времена о коме је реч конституисала се као теоријски добро фундирана и препознатљива наука, са врло прецизно утврђеним методама и појмовним апаратом. Снажан подстицај дошао је из руске (совјетске) науке (познате књиге Д. С. Љихачова, Н. П. Жуковске и други бројни зборници посвећени специјалним текстолошким питањима). Већ су увелико код нас рађене докторске и магистарске дисертације, у којима је тежиште било на текстолошким темама. У Београду је, 1977, у организацији САНУ, одржан важан међународни научни скуп са темом *Текстологија средњовековних јужнословенских књижевности* (радови са њега публиковани су 1981). Указивано је на потребу приређивања научних издања, пре свега критичког. Под окриљем САНУ израђена су Правила за критичка издања српских писаца (аутор је Д. Богдановић).

Текстолошко проучавање књижевних дела насталих у средњовековном периоду умногоме је различито од проучавања дела новије књижевности. Када је реч о средњовековној епохи, треба рећи да је број сачуваних аутографа веома мали; дела су, у највећем броју, посведочена у преписима, малобројним или веома бројним, који су постали у разним временима, често и у различитим срединама. Сам процес уобличавања дела (концепти, верзије), готово је немогуће пратити, а једини изузетак представља *Акаџисти светиом првомученику Стефану Зографа Лонгина* (XVI век). Текстологија средњовековне књижевности стога је нужно окренута рукописном наслеђу; проучавањем преписа једино се може доћи до сазнања о првобитном (аутентичном) виду дела и о његовим менама кроз време (верзије, редакције). Појмовни апарат унеколико је различит од онога који се користи у области нове текстологије. Из поменутих разлога није могуће принципе „старе” текстологије сасвим преликати у „нову”.

Д. Иванић, конципирајући програм за свој предмет прихватио је концепт пољског текстолога Конрада Гурског, који задатак текстологије у подједнакој мери види у изучавању и приређивању као и у издавању текстова. Ово је становиште супротно Љихачовљевом, који је сматрао да издавање текстова формално не спада у текстологију. Иванић усваја и гледишта „западне”, пре свега немачке текстологије (ослања се на радове Волфганга Кајзера, Ханса Целера, Гунтера Мартенса, Херберта Крафта и других).

Мада заокупљен припремањем предавања и изналажењем материјала погодних за вежбања, Д. Иванић настоји да својим радовима подстакне развој „нове” текстологије и да јој створи теоријско упориште. Овде помињемо само неке његове радове.

Иванић тежи успостављању целовитије представе о развоју текстолошких погледа у српској средини. Најпре његову пажњу заокупљају сами почеци текстолошког рада. У својој студији *Мјесто Вука Стефановића Караџића у текстологији нове српске књижевности* он се бави Караџићевим погледима на функцију приређивача издања (Иванић 1983: 24–33). Има притом у виду Вукове текстове: *Примјечанија на предговор з. Павла Соларића к Мезимицу Досићеја Обрадовића* (напи-

сан 1820)³ и предговор уз издање списа Луке Милованова: *Општи настављења к Србској сличноречности и Слозомјерју или Просодији* (Беч, 1833). Значајнијим сматра први текст, па га у својој студији темељније представља. Вук ту анализира Соларићев приређивачки поступак и изложена начела. Соларићу замера што у *Мезимицу* поправља ортографију; каже да би „највише волео” да Соларић није ни једног „словца” додао, ни изоставио, нити променио, већ да је текст наштампао онако како га је Доситеј написао. Поводом Вукових примедби, Иванић указује да Вук раздваја аутора од приређивача и да утврђује статус сваког од њих у тексту. Повлађује Вуку када каже да аутор може *да погреши*, а да приређивач може *да поквари текст*, уколико самовољно тумачи аутора. За Иванића од значаја је то што Вук ауторски текст сматра неоспорном и неоспоривом чињеницом, чак и у случајевима када сам материјални садржај није прихватљив у погледу истинитости и ваљаности. Према Вуковим схватањима, ауторске заблуде и грешке улазе у текст и у њему треба да остану; приређивач не сме да их одстрањује, мења или да чини поправке. Иванић подвлачи да Вук овде заступа критеријум који је и данас полазиште код научног приређивања текста и један од темеља модерне текстологије, односно издавачке научне теорије и праксе. Говорећи о Вуковом раду на приређивању текста Л. Милованова (ослања се на његов предговор), Иванић указује да је Вук, иако критичан према језику саме студије, испољио разумевање за оно што је у тексту језички било лоше и несасгласно са граматичким нормама народног језика. Није мењао ни оно што у студији није одговарало његовим гледиштима. Неприкосновеност текста и овде је била врховно начело и главна брига Вука као приређивача, па није прибегавао исправљању погрешака у тексту Л. Милованова. Д. Иванић подвлачи да у српској филологији од Вуковог нема дубљег и актуелнијег говора о односу приређивача и аутора. Вукове идеје, сматра он, имају преломни значај када се има у виду стање издавачке праксе у епоси просветитељства. Иванић при крају студије износи запажање да су Вукова начела први изневерили његови ученици. Притом у првом реду помишља на Ђ. Даничића, који је био склон изменама правописа, па и понеких речи, „које немају места међу српским речима”. Методолошки извор ове праксе, примећује Иванић, био је у ненаучној примени норме општег народног књижевног језика на језик појединачног дела и аутора.

Иванић се, сматрајући атрибуцију једним од веома значајних текстолошких послова, истовремено противио исхитреним, ненаучним решењима. У свом раду *Андрић: Текстолошка радионица и „еуројски” стил* (Иванић 2000: 225–230), оштро је критиковао настојање да се Иви Андрићу припише ауторство списа пронађених у једном пакету који припада Андрићевој заоставштини. Ови списи објављени су у Свескама Задужбине Иве Андрића бр. 16, 17/2000, а као аутор означен је Андрић. Заговорници Андрићевог ауторства настојали су да докажу да су ови списи знак другачијег, авангардног или експресионистичког Андрића. Д. Иванић аргументовано доказује да Андрић не може бити аутор поменутих списа. За први од њих (говори о познатом лику Глишићеве комедије *Подвала* – „Пупавцу”) да га Андрић није могао написати јер не припада његовом стилском и језичком профилу. За други („*Кошћана*”), да се фактичке чињеницеprotиве учињеној атрибуцији. У том тексту доминира сећање на прве сусрете са Бором Станковићем, када је млади писац дошао са рукописом *Кошћане*. Ту никако не може бити речи о Андрићу јер је он у време тога догађаја (1899) имао тек седам

3 Овај текст остао је необјављен за Вуковог живота. Представља део књиге коју је Вук у то време планирао да напише (наслов ове књиге: *Забавник за српске списашеље*).

година. Према Иванићу, оба текста упућују на аутора који је непосредно везан за позоришну традицију Београда. Он се пита због чега би уопште Андрића занимао лик Вулета Пупавца и због чега би му била потребна маска заменика драматурга Народног позоришта који дочекује младог Станковића (ако се цела прича замисли као фикција). У другом тексту који је приписан Андрићу, уверава Иванић, нема ни трага од литераризације грађе; реч је о мемоарском казивању, а не о фикционалној целини, како су тумачили они који су дело приписали Андрићу. Као што је познато, објављивање списа изазвало је велику полемику у јавности (учесници: Жанета Ђукић-Перишић, Иванић, Караулац). Откривено је да су неки од текстова приписани Андрићу већ били објављени у српској књижевној штампи, и то под именом Драгомира Јанковића, позоришног критичара и драматурга (штампани су у Српском прегледу 1895. и у Српском књижевном гласнику 1941.). Андрић је између два светска рата заједно са Јанковићем радио у југословенским амбасадама и можда му је поверио на чување своје рукописе. За Иванића ни рукопис, ни власништво над текстом (заоставштина) нису неприкосновени знак ауторства, уколико томе противречи стил у широком смислу речи.

На важност успостављања основног текста Иванић указује поводом објављивања Андрићеве збирке *Ex Ponto* у оквиру корпуса сабраних дела Иве Андрића (издање из 1976. године) (Иванић 1980: 377–389). Иванић назначавача да избор основног извора није извршен у сагласности са истраживањем целокупне историје текста. Издавачи нису одабрали извор који је резултат ауторових последњих стваралачких жеља. Сви извори који су били основа за објављивање текста у издању нису прецизно поменути. Основни текст издања, даље, успостављен је контаминацијом, тј. укључивањем варијаната из различитих текстуалних фаза. Стога се само издавање на појединим местима претворило у кориговање, у мењање и модернизацију језика и ортографије, чиме је изневерен дати лингвистички и књижевно-историјски контекст у коме је дело створено. На крају студије Иванић доноси листу главних разлика међу изворима текста (прво издање из 1918; текст који је Андрић припремио за друго издање; издање из 1976. године).

Издвојили бисмо и рад *Ка једном облику шекспировских коментара (уз дјела Досифеја Обрадовића)*, објављен 2003. године (Иванић 2003: 317–320) због тога што Иванић ту даје занимљив предлог везан за израду коментара у критичким издањима. Он ту предлаже да се коментарима упућује и на преобликовање датог дела (или његових делова) у новим књижевним творевинама других аутора. Заправо реч је о уочавању еквивалената изворног дела у оквирима текста другог дела.

За потребе *Рећника књижевних термина* (друго издање, објављено 1992) Д. Иванић обрадио је низ темељних текстолошких појмова, који су, највећим делом везани за „Нову текстологију” (Рећник 1992²). Обрадио је следеће појмове: Apograf, Ateteza, Atribucija, Autograf, Autorizacija, Autorska volja, Daktilogram, Datiranje, Dijakritički znaci, Dubia, Editio castigata, Editio definitiva, Editio ne varietur, Greška, Izdanje, Izvor, Kolacioniranje, Konjektura, Kopija, Lekcija, Lectio facilior, Osnovni izvor, Osnovni tekst, Paralipomena, Prepis, Raznočtenije, Redakcija, Rekonstrukcija, Recenzija, Rukopis, Sigla, Stema, Štamparska varijanta, Školsko izdanje, Tekst, Varijanta. Без могућности да представимо детаљније карактеристике његовог приступа, задржаћемо се само на одредници *разночтеније* (Рећник 1992²: 677). Реч је о термину преузетом из руске текстологије. Он је код нас донекле коришћен у области „старе” (средњовековне) текстологије, али је и ту, доста брзо, замењен појмом *варијанша*. Иванић у одредници назначавача да се под појмом *разночтеније* подразумевају поједине разлике између различитих извора једног

текста, које се појављују као последица грешака или пак намерних измена текста свих учесника у његовој историји (аутор, преписивач, слагач, коректор, лектор, итд.). Истиче да се предност даје намерним, свесним изменама као делу историје текста. При крају, Иванић указује да предност над термином *разночтеније* имају термини ужег и прецизнијег значења, као што су *лекција* и *варијантиа*. Појам *варијантиа* у Речнику је иначе обрадио Владан Недић, приказујући његову употребу у текстологији али и у фолклористици. Појам „разночтеније” Иванић у својој Текстологији готово сасвим напушта, опредељујући се за адекватније појмове *лекција* и, нарочито, *варијантиа*.

У својој књизи *Основи текстологије* (објављена 2001), Иванић целовито и темељно сагледава све аспекте текстолошког рада на проучавању дела новије српске књижевности, као и питања везана за њихово едитовање (Иванић 2001). Фактички конституише „нову текстологију” као науку, диференцирајући је (колико је то нужно) од „старе текстологије”. Чврсто дефинише основне појмове, принципе и методе текстолошког рада; значајну пажњу посвећује приређивању издања (фаворизује, што је и логично, критичко издање), даје сажети али веома добар преглед развоја саме науке у српској средини. Књига представља крупну Иванићевог рада на подручју текстологије; она је драгоцен и незаобилазни приручник за све будуће истраживаче. Успоставља високе и обавезујуће стандарде у текстолошком раду. Свакако, драгоцен је, и једини домаћи, уџбеник текстологије и од велике важности за наставу самог предмета.

На крају бисмо, због значаја који има, поменули Иванићев рад *Текстологија и тумачење књижевности*, који се појавио након изласка његове књиге. Овај рад штампан је у зборнику Књижевне теорије XX века (Иванић 2004: 179–183). Уводећи у видокруг текстологију, Иванић назначавача да је она најпрагматичнија међу комплексом савремених наука о тексту; она осигурава критичку проверу и успостављање извора у аутентичном облику кроз разрађен систем филолошких поступака. Констатује да примарни циљ текстологије није тумачење књижевности, већ утврђивање поузданости текста с обзиром на извор са кога је потекао, како би се поставила чврста подлога оним наукама којима је основни циљ да тумаче текстове. (в. Иванић 2004: 179).

Литература

- Иванић 1980: Д. Иванић, *Ex Ponto* Иве Андрића – питања успостављања основног текста. *Књижевна историја*, XII/47, Београд, 377–389.
- Иванић 1983: D. Ivanić, Mjesto Vuka Stefanovića Karadžića u tekstologiji nove srpske književnosti u: *Studia Slavica: In honorem viri doctissimi Olexa Horbatsch. Festgabe zum 65. Geburtstag. Teil 4. Beiträge zur west- und südslawischen Philologie*, Verlag Otto Sagner, München, 24–33.
- Иванић 2000: Д. Иванић, Андрић: Текстолошка радионица и „европски” стил, *Књижевна историја*, XXXII/111–112, Београд, 225–230.
- Иванић 2001: Д. Иванић, *Основи текстологије (Увод у текстологију нове српске књижевности)*. Народна књига-Алфа, Београд, 297 страна.
- Иванић 2003: Д. Иванић, Ка једном облику текстолошких коментара (уз дјела Доситеја Обрадовића), *Зборник Мајице српске за књижевност и језик*, 51/1–2, Нови Сад, 317–320.
- Иванић 2004: Д. Иванић, Текстологија и тумачење књижевности, у: Милослав Шутић (уредник): *Књижевне теорије XX века*, Институт за књижевност и уметност, Београд: 179–183.

Rečnik 1992²: *Rečnik književnih termina*, drugo dopunjeno izdanje, Nolit, Beograd, 1992.

DUŠAN IVANIĆ'S WORK IN THE SPHERE OF TEXTOLOGY

Summary

The author of this paper focuses on the contribution of Dušan Ivanić to the constitution of the textology of new literature. In this paper we review Ivanić's work in this area in its entirety, and we dedicate special attention to his efforts to stimulate the development of "new textology" through his studies and to create a theoretical grounding for it. Analysing these studies, the author of this paper comes to the conclusion that what is reviewed in them are the key issues connected with textological studies and editing of recent literary works. Ljiljana Juhas-Georgievska points to the importance of these studies for the coming into being of Ivanić's book *The Basics of Textology* (published in 2001), wherein he provides an integral and thorough review of all the aspects of textological work on studying recent works of Serbian literature, also dealing with issues related to their editing. In point of fact, he constituted "new textology" as a science, differentiating it (to the extent that it was necessary) from "old textology" (the textology of old literature). He provided firm definitions of the basic terms, principles and methods of textological work, and he also dedicated considerable attention to editing publications. The above-mentioned book also contains a concise but very good overview of the development of this science in Serbia. According to the estimate of Lj. Juhas-Georgievska, this book represents the crowning achievement of Ivanić's work in the sphere of textology. It establishes high and binding standards in textological work; it is an invaluable and irreplaceable textbook for all future researchers.

Key words: textology, new literature, research methodology, terminological apparatus, sources, authorisation, editing a work

Ljiljana M. Juhas-Georgievska

Радоје Д. Симић¹

Универзитет у Београду
Филолошки факултет

Катедра за српски језик са јужнословенским језицима

О ИВАНИЋЕВОЈ ТЕКСТОЛОГИЈИ И ПОВОДОМ ТОГА

Аутор приложеног рада бави се у првом реду књигом Д. Иванића *Основи текстологије (Увод у текстологију нове српске књижевности)*. У другом реду он размишља о односу текстологије и лингвистике, пре свега њене гране која се у новије време зове лингвистиком текста. Налази да би назив 'текстологија' боље пристајао управо 'лингвистици текста', док се 'текстологија' мора сврстати у ред техничких дисциплина, јер је њен основни задатак утврђивање предлошка за преиздавање већ постојећих текстова.

Кључне речи: текст, варијанта, редакција, предлошак, издавање, преиздавање.

1. Текстологија је – по Р. Симеону (1969: s. v.) – „помоћна историјско-филолошка дисциплина којој је главни задатак да установи тачан текст књижевних споменика и историјских докумената ради њихова знанственог проучавања”. У РКТ (1992: s. v.) овоме се додају и „питања издавања текста, [са] чиме се удружују проблеми критике текста и његовог издавања. Основни метод јесте филолошка анализа текста која се допуњује његовом књижевном и ванкњижевном историјом [...] Код уметничких књижевних дела текстолошка истраживања се допуњују књижевноисторијским, теоријскокњижевним, стилистичким и поетолошким проучавањима”. И по Иванићевом мишљењу, текстологија се бави анализом дела, утврђује његов настанак и генезу, вредност варијаната, хијерархију њихову у различитим издањима или рукописним редакцијама; а све то има крајњи циљ да се припреми њихово ново издање или сл. Сва су дакле теоријска и друга проучавања у крајњој линији потчињена техници издавања и достизању нивоа издања који ће бити адекватан ауторовој замисли или квалитету текста који је достигнут под његовом руком.

1.1. Добро је што је дефиницијом текстологија уврштена у круг филолошких дисциплина, јер тако разноврсни проблеми тешко да би се на други начин могли сакупити у јединствени скуп постулата. Но смисао текстологије ипак лежи у одабиру, припреми и издавању старих и нових текстова, дакле техничким поступцима који претходе штампању, и прате је у току целог процеса штампања, кориговања, повезивања итд. Научно бављење овом проблематиком само је помоћни методолошки анекс за добру припрему и издавање, одбира погодног предлошка, његова прилагодба савременим могућностима издавања и потребама културног слоја нације за овим или оним типом текстова (верски, научни, књижевни или сл.), али и кретањима националне и опште науке и културе.

- а) Предлошак може бити рукописног или штампаног карактера, и по томе Иванић у текстологији разликује две поддисциплине: стара, одн. медијевална, и савремена. Прва се – у грубој скопији – углавном односи на раз-

1 jelenajo@bitsyu.net

матрање, класификацију итд. рукописне заоставштине, и евентуално на припрему за издавање, а предмет друге у истом смислу јесу штампана дела старијег и новијег доба.

- б) Издавачки подухват започиње најпре одабиром сачуваних рукописних и/или штампаних примерака неког дела, њихово вредновање и одабир тзв. основне верзије или варијанте – оне која у неком погледу чини најустепелији текст. „Тиме се – по Иванићу (2001: 19) – не каже да у новој књижевности није значајно проучавање писаног текста (рукописа). Историјат једног дјела не обухвата само завршну фазу (ону у којој се текст репродукује средствима штампе), већ и све оне фазе које се документују изворима: концепти, раније редакције, предлошци за слог итд.”

1.2. У поглављу са насловом 'Основни видови текстолошких изучавања књижевног дјела' – Иванић даје овакву дефиницију тих 'изучавања': „Текстолошко изучавање књижевног дјела може се свести на три типа задатака: а) успостављање основног текста (књижевног) дјела; б) успостављање корпуса дјела (издања у цјелини); в) коментарисање” (2001: 39).

- а) Прва (и друга) фаза обухвата откривање, истраживање и упоређивање сачуваних примерака текста да би се дошло до 'основног текста', као и евентуално до других варијаната или сл. које ће бити одштампане као пратећи материјал; „коментарисање обухвата и сам опис процеса успостављања (односно изучавања) текста и разјашњавање нејасних мјеста за одређен круг читалаца)” (2001: 39-40).
- б) У даљој расправи Иванић успоставља разлику између основног текста и 'основног извора'. По ауторову схватању „се тек након критичке анализе може утврдити који је извор основни, а онда се тај извор приређује (утврђивање ауторизованости, уклањање грешака и сл.) и тако успоставља основни текст дјела (издања). Дакле, основни текст увијек настаје улагањем текстолошког рада у основни извор” (2001: 64).

2. Рекло би се да 'текстолошки рад' представља срж текстологије и као научне дисциплине, а и као технике издавања, одн. преиздавања дела. Иванић помно дефинише тај сржни проблем: „Природа текстолошког рада могла би се у фазама доста јасно представити по следећим тачкама: (а) изучавањем историјата текста одређују се извори, (б) између тих извора бира се један као основни извор, (в) критичком анализом изабраног извора успоставља се основни текст, а (г) уклапањем свих извора (друге редакције и варијанте) успоставља се издање цјелокупног опуса (или групе дјела), уз критички апарат који се тиче сваког дјела понаособ (2001: 65).

Битан је моменат по аутору – избор 'основног извора', а по нама је у томе одгонетка суштине текстологије као науке и/или техничке делатности. Тим поводом изражава следећу мисао: „Одлучујуће је питање како се определијелити за онај извор који ће бити подлога за успостављање основног текста. У начелу се сви теоретичари текстологије слажу да је то онај текст који је аутор признао као завршен (тј. који ауторску вољу одражава у апсолутном смислу), или текст који је резултат посљедњег ауторског рада на дјелу (дакле, у хронолошком смислу одражава посљедњу ауторову вољу)” (2001: 65).

2.1. У даљем развоју својих мисли он каже: „С обзиром на [...] противурјечности у савременој текстологији су се издвојиле три струје око избора основног извора:

1. критериј ауторове стваралачке воље
2. естетски критеријум
3. историјски критеријум” (2001: 67).

’Историјски критеријум’ – колико разумемо из ауторових разматрања – представља исправку ’критерија ауторове стваралачке воље’ утолико што фаворизује каснија издања, и ауторове исправке у њима учињене, у односу на ранија. ’Естетски критеријум’ у ствари је даља исправка првог, јер намеће потребу и обавезу да се компетентном анализом текста утврди његова ’естетска’, заправо код књижевних дела уметничка вредност у свим њеним аспектима (код научних трактата или сл. То би била вредност текста у амбијенту његовог функционалног стила.

2.2. И управо овде налазимо додирну линију између текстологије како је дефинисана у Иванићевим разматрањима, и теорије текста као опште науке овога усмерења.

- a) Иванић у свом излагању, као и Н. Петковић у РКТ (1992: в. горе) с правом упозоравају на потребу различитих других: „књижевноисторијских, теоријскокњижевних, стилистичких и поетолошких проучавања”. Петковић заобилази лингвистику и широка пространства њених научних интересовања, па с тим у вези и питања текста, граматичких особности по којима се текстови и њихове варијанте, редакције итд. могу међусобно разликовати и у узајамном сучељавању вредновати, као што је прећутао и за текстологу незаобилазна питања графиције и графицијских система и сл.
- a1) Иванић све ове појмове истиче и бави се њима у мери у којој је за текстолошку анализу неопходно, а то значи у овом случају – врло подробно. „Исцрпније задржавање на првим корацима ка новом српском правопису – по њему (2001: 118) – условљено је огромним тешкоћама које приређивачу стварају текстови писани предвуковским писмом [боље рећи: правописом]. Он мора да нађе рјешење за смјешу писања и изговора, да разлучи графички од акустичког слоја ријечи. Ако се текст не издаје дипломатички, дакле дословно прештампава, требало би да се донесе савременим писмом, знаковима који звучно и значењски одговарају текстовима изворно писаним славеносрпским и црквенословнским, са великом мјешавином различитих писања и изговора”.
- a2) Без обзира на местимичне нејасноће, Иванићева размишљања су врло прихватљива и упућују на период великих лутања српских писаца између рускословенског, који је пристигао са учитељима и књигама почетком 18. века, те српкословенског који се управо гасио, и народног језика, који је слабо обученом писару постао прибежиште у свим детаљима који му нису били познати у рускословенском.
- б) Но ово што рекосмо само је један од момената који су у текстологији нерешиви без ослонца на друге филолошке дисциплине. Рекли смо, наиме, да је ’естетско’ вредновање извора ради утврђивања основног текста незамисливо без теоријско књижевних и стилистичких, а у крајњој линији

и лингвистичких знања о језику чији се текстови анализирају. И управо ће нас на овоме месту занимати односи текстологије и наука чијим се резултатима користи. И то односи како се показују у светлу чињенице да теорија књижевности и поетологија за предмет имају књижевну уметност, прва, и уметност уопште, друга, дакле једну врсту, или ограничен број врста, текстова, да лингвистика има амбицију да продре у природу језика као таквог, и језикâ као таквих, па према томе и језичког текста – ако постоје и други, нејезички типови, – док текстологија своје ингеренције ограничава на извесне аспекте текста, делом оне који се тичу лингвистике, али делом и оне који је се не дотичу.

3. Сада ћемо се присетити да се текст „у теорији информације и семиотици одређује, у општем значењу, као свако правилима регулисано низање или комбиновање јединица неког знаковног система у времену или простору. Тако би текст музичког дела био дат као комбиновање [боље: комбинација] тонских јединица према правилима која у музичкој уметности постоје, а текст сликарског дела чини комбиновање [= комбинација] визуелних јединица (линија, фигура и боја) у простору према правилима приказивања тродимензионалних величина у равни” (Н. Петковић: *In – РКТ* 1992: s. v.).

3.1. По томе је предмет текстовне лингвистике по опсегу грађе заправо идентичан са текстологијом, само се разликују по аспектима проучавања: текстологија се занима за настанак и судбину првенствено техничких особености текста, док текстовна лингвистика брине о (неким) језичким карактеристикама његовим.

- а) Наиме, по моме и Јелене Јовановић мишљењу (Јовановић и Симић 2015: 9), „синхрона текстологија – како предлажемо да се именује текстовна лингвистика, за разлику од генетичке, како би се могла звати текстологија у схватању Иванића и осталих који се њоме баве – дале: синхрона текстологија – бави се – кратко речено ’надреченичним’, или ’надсинтаксичким’ (’међуисказним’, ’интерфразним’, ’натфразним’, ’интерсентенцијалним’, ’супрасентенцијалним’) структурним својствима текста”.
- б) Истини за вољу, овако схваћена лингвистика значи осетно проширење предмета и теоријских поставки науке о језику, против којег су били и такви значајни проучаваоци језика попут Е. Бенвениста (1975: 129), који децентно изјављује да „реченица не може да уђе, као део, у тоталност вишег ранга”, јер: „Група реченица не чини јединицу вишег реда него што је једна реченица. Нема лингвистичког нивоа” изнад реченице. ’Лингвистика текста’, са овог гледишта, представља заправо апсурд, јер текст није лингвистичка појава. Наравно, рекосмо да предмет лингвистичких истраживања може – под притиском нових сазнања – бити проширен, као што је и проширен, јер је још Л. Хјелмслев (1980) устврдио да језик опстоји „крз бесконачну разноликост остварених језичких постава – *текстива*”, па је лингвиста упућен да у том променљивом процесу тражи сталан систем.

3.2. Но било како било, тек истраживање текста које се не своди на идентификацију и анализу реченица и њихових састојака – ипак је и по методологији и теоријским премисама нешто друго од онога чиме се служи класична лингвистичка наука (в. између осталог: Јовановић и Симић 2015: 87 и д.).

4. Када у овом светлу покушамо разабрати се у међудисциплинарним односима – чини се да је најсврхисходније признати међусобну равноправност и узајамну зависност њихову. Као што је стилистика уметничке књижевности укљичена између лингвистике и теорије књижевности, и што је ова потоња незамислива без познавања савременог стања и историје књижевности, исто је тако текстологија – утврдили смо већ – у узајамној кореспонденцији са три поменуте научне области, а и са лингвистиком текста. На својој страни, теорија текста не ограничава се на језички текст, већ своје ингеренције проширује на комбинације свих врста знакова, а ови потоњи нису оступни методологији лингвистичких истраживања. Како онда назвати теорију нелингвистичког текста?

5. Наравно, најбоље је одустати од оваквих размишљања каквим се ми бавимо – и оставити назив 'теорија текста' као општи, који би онда обухватао и језички тип текстовних структура. Али је могуће текстологијом назвати општи систем идеја о тексту, а за подврсте усвојити двочлане називе, нпр. генетичка, историјска, лингвистичка, семиотичка или сл. На лингвистичкој пак равни добро је наћи такође општи назив за све дисциплине које се баве језиком, било његовом граматиком и синтаксом, било теоријом текста, теоријом књижевно уметничког језика, научног, идеолошког, колоквијалног итд. За то постоји могућност употребе термина 'вербатологија', коју смо Ј. Јовановић и ја схватили као 'науку о вербализацији света' – дакле о целокупној активности и средствима за језичко ознаковљење свега што пролази кроз мисаони и осећајни апарат људски.

Литература

- Бенвенист 1975: Емил Бенвенист, *Проблеми оштите лингвистике*, Београд: Нолит.
- Иванић 2001: Душан Иванић, *Основи текстологије (Увод у текстологију нове српске књижевности)*, Београд: Народна књига и Алфа.
- Јовановић и Симић 2015: Јелена Јовановић Симић и Радоје Симић, *Вербатологија (Лингвистичке основе науке о вербализацији света)*, Београд: НДСЈ и Јасен.
- РКТ 1992: Драгиша Живковић, гл. уредн., *Речник књижевних термина*, Београд: Нолит.
- Симеон 1969: Rikard Simeon, *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva*, Zagreb: Matica hrvatska.
- Хјелмслев 1980: Luis Hjelmslev, *Prolegomena teoriji jezika*, Zagreb: Teka.

ON THE OCCASION OF IVANIĆ'S TEXTOLOGY

Summary

Based on Ivanić's theoretical postulates on textology, the author examines further the matter of the relation between this scientific discipline and linguistics, especially its branch which has been recently called text linguistics. The author finds that the term "textology" would be more fitting precisely for "text linguistics", while "textology" must be classified as a technical discipline, because its basic goal is to ascertain source texts for pre-publication of texts already in print.

Keywords: text, variant, redaction, source text, publication, pre-publication

Radoje D. Simić

Персида С. Лазаревић Ди Ђакомо¹

Università degli Studi "G. d'Annunzio" Chieti-Pescara
Dipartimento di Lingue, Letterature e Culture Moderne

ТЕКСТОЛОШКА ПРОУЧАВАЊА ДУШАНА ИВАНИЋА У ПОРЕЂЕЊУ СА ТРАДИЦИЈОМ ФИЛОЛОГИЈЕ У ИТАЛИЈИ

У овом раду се обрађује приређивање научних/критичких издања у Италији са традицијом критичких издања нове књижевности код Срба. Аутор прве систематичне теорије проучавања и приређивања текстова у српској културној средини је Душан Иванић са својим делом *Основи шекспологије* (2001). Главна разлика између италијанске и српске издавачке традиције јесте у вези са типографским аспектом: у Италији се претпоставља да главни текст обично прати нумерација на маргинама или у самом тексту те доследно у фуснотама које садрже књижевни коментар; у српској издавачкој традицији књижевни коментар се налази обично на крају главног текста и на њега се односи указивањем на број стране.

Кључне речи: Душан Иванић, српска текстологија, италијанска филологија.

У издању Народне књиге је 2001. године изашло дело *Основи шекспологије* професора Филолошког факултета у Београду, Душана Иванића. Ово је први систематични покушај међу Србима разматрања текстолошке науке. Књига Душана Иванића због тога, као и због инхерентне вредности свог садржаја, представља један од најзначајнијих доприноса филолошке науке у Србији.

У *Основама шекспологије* се износи о предмету и методу текстологије, о односу текстологије нове према текстологији старе српске књижевности, те о аспектима појма текст. Главни део књиге говори о основним видовима текстолошких изучавања књижевног дела као класификација извора, избор основног извора, ауторизована издања, варијанте, атрибуција, датирање, апарат издања и др. Следи затим поглавље о издањима, а књигу закључује осврт на текстолошко проучавање и издавање дела (нове) српске књижевности. Јер о српској књижевности се дакле ради: Душан Иванић је овом књигом систематизовао српску текстолошку/филолошку науку, како уосталом и стоји у поднаслову: *Увод у шекспологију нове српске књижевности*.

На овом месту ваља истаћи употребу термина *шекспологија: филологија*. Душан Иванић (2001: 7) отвара своје „основе” текстологије – које су свакако више од основа и представљају сложену студију текстолошке науке – цитатом пољског научника Конрада Горског (Konrad Józef August Górski, 1895–1990) који је текстологију дефинисао као „комплекс научно обрађених метода поступања приликом устаљивања неког текста (без обзира да ли је циљ издавање текста или само његова критичка обрада).” Ова се дефиниција очигледно свидела Иванићу чим ју је дефинисао „врлом” јер „повезује приређивање и издавање”, а притом не прави разлику између њих у проучавању/обradi текста. Јер, како даље наводи Иванић (8): „Ни у другим националним филологијама издавачка техника није раздвајања од теорије издавања.” Одмах потом, свестан да треба појаснити употребу тер-

¹ persida.lazarevic@unich.it

мина „текстологија”, Иванић (8–9) објашњава да је тај термин ушао у употребу са руским формализмом, и да се налази у поднаслову књиге Бориса Томашевског из 1928. године, те да се одатле проширио у совјетској науци о књижевности, „па потом у свим словенским, делимично и другим филологијама”. Иванић (10) прецизира да сам термин текстологија, међутим, „није проширен у германској и романској филологији, већ је ушао у регистре појмова и у расправе посредством славистичких прилога.” На истом месту аутор *Основа текстологије* наводи „нека од водећих имена западноевропске текстолошке праксе” поводом питања текстологије као Карл Лахман (Karl Konrad Friedrich Wilhelm Lachmann, 1793–1851), Жозеф Бедије (Joseph Bédier, 1864–1938), Георг Витковски (Georg Witkowski, 1863–1939), Рајнхолд Бакман (Reinhold Richard Julius Backmann, 1884–1947), Паул Мас (Paul Maas, 1880–1964), Фридрих Бајснер (Friedrich Beißner, 1905–1977), Зигфрид Шайбе (Siegfried Scheibe), Ханс Вернер Зајферт (Hans Werner Seiffert).

Нема, међутим, овде помена италијанске филолошке традиције. Тек у литератури се наводи дело Ђорђа Пасквалија (Giorgio Pasquali, 1885–1952), *Storia della tradizione e critica del testo* (1934; 1952); Пасквали је значајан у италијанској филологији јер је први, у наведеној студији, створио основе за ревизију филологије лахманијанског типа, указујући на присуство ауторских варијаната у текстовима класичне књижевности, те уводи појам контаминације. Пасквали (1920: 45) је тврдио да филологија није егзактна, нити природна наука, већ само и једино, суштински, историјска дисциплина.

Филологија у Италији има дугу традицију и треба овом приликом разврстати италијанску филологију, односно филологију текстова италијанске књижевности, а која је део романске филологије, и словенску филологију, тј. италијанску филологију текстова словенских књижевности. Традиција италијанске филологије води порекло још из XVI века, кад су се Пјетро Бембо (Pietro Bembo, 1470–1547) и Академија дела Круска (Accademia della Crusca) бавили проблемом језика и издавања текстова класичне књижевности, но свакако је добила замаха од немачког позитивизма крајем XIX века. Значајни филолози с почетка XX века су били махом дантисти и петраркисти као Пио Рајна (Pio Rajna, 1847–1930), Микеле Барби (Michele Barbi, 1867–1941), Ернесто Моначи (Ernesto Monaci, 1844–1918), Ернесто Ђакомо Пароди (Ernesto Giacomo Parodi, 1862–1923), и сам Ђорђо Пасквали, кога наводи Иванић, а који је интегрирао Лахманов метод техником проучавања коју је сугерисао Жозеф Бедије. Један поновни талас филолошких проучавања се бележи после пада фашизма, од краја другог светског рата захваљујући делатности пре свега Ђанфранка Континија (Gianfranco Contini, 1912–1990), а затим Чезареа Сегреа (Cesare Segre, 1928–2014) и Марија Мартија (Mario Marti, 1914–2015). Такође значајни филолози су били Гаetano Морончини (Gaetano Moroncini, 1869–1949), Ђузепе Билановић (Giuseppe Billanovich, 1913–2000), Виторе Бранка (Vittore Branca, 1913–2004) и др. (в.: Барби 1938; Контини, 1984; Балдуино 1995; Сегре 1998).

Што се тиче, пак, италијанских слависта, мора се нагласити да се термин „текстологија” није проширио у италијанској славистици и да се и даље, кад је реч о проучавању словенских текстова, користи назив „филологија” те да се примењују исте методе као и у филологији италијанске књижевности. Термин „текстологија”, користи, на пример, Марио Капалдо (Mario Capaldo), но искључиво кад се односи на Лихачова и на руску традицију текстологије. Оцем словенске филологије у Италији би се могао сматрати Ђовани Мавер (Giovanni Maver, 1891–1970) који је 1921. године отворио прву катедру словенске филологије у Па-

дови, и истовремено прву у Италији. Мавер се формирао као романски филолог, али је применио метод романске филологије на проучавање словенских текстова, тако да је подигао славистику на ранг романистике или пак германистике. Мавер је сматрао да филолог који се бави словенским текстовима треба да се користи компаративним методом приликом проучавања средњовековних текстова. Кад је 1952. основао часопис „Ricerche Slavistiche” („Славистичка истраживања”), тиме је отворено био раздвојен научно-истраживачки рад од публицистике (Пикјо 1994: 6). Међу тим првим филолозима из области славистике налазе се и Санте Грачоти (Sante Griaciotti), Рикардо Пикјо (Riccardo Picchio, 1923–2011), а затим следе Марио Капалдо, Ђузепе Дел’Агата (Giuseppe Dell’Agata), Ђована Брођи Беркоф (Giovanna Brogi Bercoff), Антон Марија Рафо (Anton Maria Raffo), а данас (в. Брођи Беркоф *et al.* 1994) су свакако значајни словенски филолози у Италији Ђорђо Цифер (Giorgio Ziffer), Марчело Гарцанити (Marcello Garzaniti), Виторио Томелери (Vittorio Tomelleri), Кристијано Диди (Cristiano Diddi).

Италијанска филолошка школа са Лахмановим методом (*stemma*) представљена је у бројним публикацијама, као на пример Стусијево издање (1983) или пак Балдуинов (1995) „уџбеник” италијанске филологије. Балдуинова је студија, управо као и Иванићева, подробна и омогућава заинтересованима у филолошку науку да сериозно размотре тему о којој је реч. Ако се упореде две наведене књиге, Иванићеви *Основи шекстиологије* и Балдуинов „Уџбеник италијанске филологије”, на пример, прво што пада у очи је управо то да се Иванић ограничио на „нову српску књижевност”. Каже Иванић (2001: 24):

Текстолошка пракса у новијој књижевности развијена је из *криптике шекста*, односно из издавања и изучавања класичних и средњевјековних списа (писци антике, Библија, хагиографска, биографска, правна, медицинска литература). Зато су извјесни поступци изучавања и објављивања дјела старијих епоха преузети, тиме и одговарајућа терминологија. У међувремену није извршено прецизније разграничење између једног и другог типа текстова, остављајући непосредне последице на њихова научна издања. За текстологију нове књижевности је, између осталог, од малог значаја цијели скуп поступака као што су конјектурална критика, емендација, реконструкција, рецензија, реституисање текста.

Стога за текстологију нове (српске) књижевности, с обзиром да је текст „стабилизован под ауторовом контролом”, мало користи може имати Лахманов метод (*stemma codicum*) који је неопходан кад је реч о критичком издању. Прва два корака према критичком издању, *recensio* (одређивање извора, *recensio*, *collatio*, *eliminatio codicum descriptorum*, те одређивање односа међу *testimonia*) и *emendatio* разматра и Иванић, но свакако не наводи графичке примере за које сматра да нису потребни у пракси, а који су присутни, међутим, у Балдуиновом издању.

Но поставља се питање како у пракси делује примена текстолошких основа у новој српској књижевности? Односно: какав је обичај у српској издавачкој традицији приређивања и издавања дела које је, како каже Душан Иванић (228),

послије писања, најзначајнији чин у његовој субини и афирмацији. Ни са становишта текстологије не треба потцјењивати технику издавања нити је строго раздвајати од упостављања текста дјела и изучавања његове историје. Објављивање приређеног дјела је круна текстолошког посла, оно томе послу у основи даје смисао и општи значај.

Овом приликом ће се упоредити приређивање и објављивање научних/критичких издања у Италији (в. и де Николо 2002) са традицијом критичких издања нове књижевности у српској средини, управо зато што је научно/критичко из-

дање, за разлику од популарног, „снабђевено апаратом и (кад има облик цјелокупних дјела) и „доноси сачувану традицију посредством редакција и варијаната у цјелини” (Иванић 2001: 229). Традиција таквих издања у Италији је одавно устаљена и, како истиче Иванић (234), „пракса развијених филологија, кад је у питању највиша форма критичког издања једног писца, полази од потпуности у пријему и репродукцији текстова”, односно претпоставља објављивање текста који је најближи оригиналу и жељи аутора, на основу упоредног проучавања (колација) сваког фрагмента разних кодекса (*testimonia*), како оних директних, тако и индиректних, било да се ради о рукопису или штампаним текстовима. Свако критичко издање стога подразумева критички апарат који доноси лекције варијанти (а може да садржи и *stemma codicum*). Тај део приређивања својствен је и српским приређивачима и издавачима и њихова је стручност на нивоу европских филолошких студија, што потврђује бројне библиографске јединице.

Разлике, међутим, између италијанске издавачке традиције и издавања текстова нове српске књижевности уочавају се управо у вези са типографским аспектом, односно оним што се одређује као: *facies graphica, dispositio textus* и *instructio editionis*. Те разлике условљавају како приступ одређеног дела читалачкој публици, тако и самим проучаваоцима. Типографски аспект критичких издања у Италији подразумева да главни текст обично прати нумерација редова на маргинама (неки пут и више разина нумерација у односу на *testimonia*), или пак појединих речи, синтагми и реченица у самом тексту, и *nota bene*, у фуснотима(!) налази се критички апарат у коме филолог-приређивач критичког издања оправдава свој избор варијаната. Тај критички апарат, који се у Италији до XIX века налазио обично у уводу или, пак, на крају главног текста (као посебна врста апендикса са напоменама), од XX века је константно у дну текста, на истој страни са главним текстом, и бројевима се односи на редове и/или појединачне речи/ синтагме у главном тексту.

Критички апарат, дакле, у филолошкој пракси у Италији има троструку функцију и формира тзв. *editio maior*: 1. указује у којим деловима је текст различит у односу на рукопис или на претпоставке других проучаваоца истог текста (атетеза, конјектурална интеграција, исправка механичких грешака); 2. пружа читаоцу могућност да прихвати или одбије избор (избор *lectiones* и *testimonia*) приређивача/издавача; 3. пружа, у облику фуснота, читаоцу коментар (приређивача/â) главног текста, и тај коментар може бити како књижевног типа, тако и ликовног. Управо захваљујући коментару, читалац је у могућности да боље разуме и протумачи главни текст².

У Италији постоји традиција књижевних коментара као део критичког апарата у фуснотима и италијанска читалачка публика, почев од средње школе, па до проучаваоца књижевности, користи се истим издањима те није могуће замислити издања која карактеришу нову српску књижевност. Могуће је уочити разлике ако се упореде неколика критичка издања објављена у Италији и у Србији. Као типични пример италијанског критичког издања, које треба да буде читљиво и никако ограничено само на узак круг стручњака (Перуци 1998: 7), могло би се узети издање издавачке куће Гарцанти италијанске поезије XVII века, *Poesia*

2 У овом смислу треба истаћи да у Италији постоји издавачки пројекат (који је под покровитељством УНЕСКО-а) критичких издања *Божанствене комедије*, где ће се на једном месту окупити сва најзначајнија критичка издања Дантеовог дела објављена током векова (све до 1927), у потпуности или парцијално, јер су управо и даље занимљиви за критику Дантеовог дела, и та издања се деле на она која садрже књижевни коментар те на она која су изашла са ликовним коментаром.

italiana del Seicento, које је приредио Лучо Феличи (1978). После насловне стране, издање садржи „Увод” приређивача који пружа историјско-политичку и културну слику периода на који се дотична поезија односи, као и карактеристике, формалне и садржајне, европског и италијанског барока. Након „Увода” долази „Библиографија” која је подељена од општу, тј. почев од историја књижевности које се односе на XVII век, па до библиографских јединица које су у вези са појединим ауторима и специфичним токовима или жанровима барокне поезије.

Следи главни текст који садржи ауторе и избор њихових песама те разне врсте и подврсте (италијанске) поезије XVII века. И управо се у овом главном тексту уочава основна разлика са оним што се назива „графички изглед” и „диспозиција текстова” објављеног дела: ако се главни текст отвара са поезијом најважнијег песника италијанског барока, Ђамбатисте Марина (Giovan Battista Marino, 1569–1625), испред самих стихова стоји коментар за живот и дело песника (сл. бр. 1), а затим следе појединачне песме. Уколико подаци постоје, уз наслов сваке песме се у фусноти даје повест песме, а затим, опет у фуснотама следе текстолошки, језички, и, пре свега, књижевно-повесни коментари везани бројевима за поједине стихове, речи, и синтагме (сл. бр. 2 и 3). Тај модел се прати код свих песника у збирци, као на пример у случају Клаудија Акилинија (Claudio Achillini, 1574–1640), још једног песника из XVII века (сл. бр. 4 и 5). Чак и значења појединих архаичних речи које нису познате свим савременим читаоцима (иако се италијански језик ранијих векова, па и кад је реч о поетским текстовима, не разликује од савременог италијанског више од 20%). Све је ту, дакле, на једном месту, пред очима читаоца и читалац не мора да тражи коментар или напомене евантуално у неком другом поглављу књиге, и никако тај коментар, на истој страници са главним текстом, не нарушава хармонију главног текста, већ баш напротив, доприноси бољем и лакшем читању (и проучавању) тог самог текста.

Могуће је с италијанским издањима упоредити, на пример, издање сабраних дела Доситеја Обрадовића (2007–2008) које је објавила Задужбина Доситеј Обрадовић из Београда и које, као резултат приређивачког напора Душана Иванића, Миодрага Матицког и Мирјане Д. Стефановић, представља драгоцен дар како читаоцима, тако и проучаваоцима дела најважнијег српског просветитеља. Ради се о правом издавачком подухвату за који су биле потребне две године приређивања. У првој књизи (2007), у „Уводним белешкама о издању сабраних дела Доситеја Обрадовића” стоји да је идеја била да се издају „сабрана дела Доситеја Обрадовића, поготову да се она појаве у години – 2007 – коју је влада Републике Србије прогласила за „Годину Доситеја”, којом се обележава два века Доситејевог доласка у Србију” (6). Следи затим: „Разлози за овакво издање које је сад пред читаоцем јесу вишеструки, чак и кад би се могло, с правом, рећи, како дело Доситеја Обрадовића није непознато читалачкој публици.” Ово издање је значајно јер су уочене бројне недоследности у претходним издањима Доситејевог опуса, исправљене су бројне непрецизности и пропусти те је испоштован стил српског просветитеља. Како даље стоји:

Замишљена у шест томова, дела овог српског писца обухватају све текстове за које је несумњиво утврђено да су Доситејеви; укључује, међутим, и оне радове који се приписују овом писцу, чак и кад то није могуће с потпуном сигурношћу утврдити. Овде је обухваћена и досад позната целокупна његова преписка. Доносе се и сачуване варијанте или редакције било ког облика списатељске делатности Доситеја Обрадовића, сачуване и доступне приређивачима. Коментарима се, уз појединачна дела, ако је то потребно, обухватају и мишљења ранијих истраживача.

Но, управо у поређењу са практичношћу онога што се назива *facies graphica* и *dispositio textus* италијанских издања, српска издања нове књижевности и даље представљају неколике потешкоће. Књижевни и повесни коментари се у српским издањима налазе обично на крају и то просечно значи не тако ретко чак више од стотину страница даље од главног текста на који се односе. Добија се утисак, на тај начин, као да српски приређивач: 1. не жели да наруши формални аспект текста и прегледност ауторове диспозиције; 2. претпоставља знање како стручњака књижевности, датог аутора или књижевне епохе, тако и просечног читаоца. Мора се, пак, имати у виду да текст из српске књижевности XVIII и прве половине XIX века бива представљен читаоцу већ манипулисан: осим ако није реч о фототиписком издању, језик аутора тог доба се „преводи” на савремени или што ближи савременом српском језику, што већ само по себи нарушава изворност текста. А положај речника непознатих или мање познатих речи и израза не оправдава место на коме се налазе и бројни књижевни и повесни коментари који треба да појасне садржај главног текста читаоцу који није увек упућен у целокупан контекст датог дела. Јер, не ради се овде о конјектуралној критици, емендацији, реконструкцији, рецензији или пак реституисању текста који су, како би рекао Иванић (2001: 24), од „малог значаја” за нову српску књижевност. Ради се, дакле, о књижевном, повесном и уопште контекстуалном појашњењу текста који се налази пред читаоцем.

Дуга традиција издаваштва у Италији, како популарних, тако и критичких издања, међутим, сугерише да је, захваљујући управо техничком решењу дела, приступ читаоцима и проучаваоцима дела далеко олакшан, а истовремено је драгоцени приређивачки рад значајно више вреднован, уколико се на истој страни, дакле у фуснотама главног текста појаве критички апарат и књижевни коментари, те објашњење појединих речи које су потпуно непознате савременом читаоцу. Такав *layout*, практично, не смета никако течном читању текста, не нарушава његову хармонију, већ баш напротив, обогаћује читаоце бројним елементима који помажу читање једног дела које својим садржајем, и контекстуално, није савремено, али и проучаваоце који су даље стимулисани на бројне интерпретације.

То је случај и са делима која су одавно позната свима, као на пример са *Божанственом комедијом*. Није могуће у Италији замислити прва три Дантеова стиха, „Nel mezzo del cammin di nostra vita / mi ritrovai per una selva oscura, / ché la diritta via era smarrita” без изузетно богатог апарата с коментарима на истом месту, у фуснотама које се односе на термине и стихове.

Ради се наизглед о детаљу графичког изгледа и диспозиције књижевних коментара или напомена, који никако не шкоде ни главном тексту, као ни самим коментарима, нити нарушавају склад целокупног издања, већ управо на тај начин вреднују како главни текст, тако и драгоцени труд самих приређивача, што омогућава и условљава бољи и учесталији пријем од стране читалаца и проучавалаца нове (српске) књижевности. Јасно је да у избору издања треба вредновати однос главног текста, критичког апарата с напоменама и економије представљања текста, но такав критички апарат са напоменама који константно прати главни текст узрокује позитивни *feedback*, као визуелно динамичан текст који подстиче на даља читања и проучавања.

GIAMBATTISTA MARINO

Il primo momento della letteratura barocca coincide con il trionfo della poetica della «meraviglia», inaugurata e teorizzata da un poeta che in breve tempo acquistò enorme celebrità non solo in Italia ma anche in Francia: Giambattista Marino, nato a Napoli il 14 ottobre 1569 e qui spentosi, dopo tanto vagabondare dall'una all'altra corte, il 25 marzo 1625. Nella sua biografia, accanto a vicende comuni a letterati d'ogni tempo e d'ogni paese, si trovano tutti gli episodi tipici dell'avventuriero del Seicento. Figlio d'un giureconsulto, fu avviato riluttante agli studi di legge e, alla fine, per le sue rivolte e intemperanze, fu cacciato di casa. Frequentò giovanissimo letterati e mecenati, divenendo segretario, nel 1596, di Matteo di Capua principe di Conca. Fin da allora lo divorava l'ambizione di vivere all'ombra di un potente sovrano: la corte gli si configurava come un'occasione di ricchezza e di avventura e, insieme, come unico spazio che gli consentisse la piena realizzazione delle sue doti di artista. Già negli anni napoletani conobbe due volte i rigori del carcere: una prima, nel '98, per aver sedotto la figlia di un ricco mercante, Antonella Testa, la quale morì d'aborto; la seconda, poco tempo dopo, per aver cercato, con bolle vescovili falsificate, di far passare per chierico un suo amico, Marc'Antonio d'Alessandro, che era stato condannato alla pena capitale. E la sua vita di carcerato egli descrisse con amara comicità in un capitolo bernesco intitolato *Il Camerone, prigione orridissima in Napoli* (pubblicato a Parigi nel 1646). Fuggito a Roma, nel 1600, compì un viaggio per l'Italia sostando brevemente a Venezia, finché nel 1604 entrò al servizio del cardinale Pietro Aldobrandini, nipote del papa Clemente VII, col quale si trasferì nella sede vescovile di Ravenna (1606) e poi, sul principio del 1608, a Torino. Alla corte di Carlo Emanuele I di Sa-

te della natura, ovvero, più raramente, quando il poeta riesce ad attingere un'astratta perfezione di disegno compositivo, di ritmo, di cadenza, di equilibrio miracoloso tra simmetrie speculari. Tali qualità si trovano, in diversa misura, anche nelle altre opere del Marino: questo grande virtuoso della parola che, ammiratissimo in vita, disprezzato dalla critica del Sette e dell'Ottocento, segnò comunque una svolta nella storia della poesia italiana, creando una maniera che da lui prese il nome di « marinismo ».

Da « La Lira »

I • ALLA LUNA, LA QUALE UNA NOTTE PER ESSER TROPPO
CHIARA GL'IMPEDIVA L'ANDARE PER SUOI AFFARI AMOROSI

Né tu pietosa Dea, né tu lucente,
né pura, né gentil, né bella sei,
Luna perversa, a' caldi preghi miei
4 rigida e sorda e, qual mai sempre, argente.
Ti diêr le selve aspro costume e mente,
ond'anco in ciel le corna hai per trofei,
8 del ciel non già, ma sol tra' neri Dei,
degn di star con la perduta gente.
Là giù nel cupo e tenebroso fondo
china il lubrico carro; ivi abbia il vanto
11 lo tuo pallor di nere macchie immondo.
Or pur d'Arcadia al torto Dio, cui tanto

I • Questo sonetto è forse fra i più antichi della *Lira* ed è anche tra i più vicini alla tecnica del manierismo tardocinquecentesco. « Ma è un limite » osserva l'Asor Rosa « non del tutto negativo: infatti, il motivo sensuale corre in sottile tensione attraverso tutto il discorso senza le esagerazioni iperboliche di cui il poeta sarà di solito così ricco. Verso la fine il tono serio si allenta; e la sfumatura di scherzo e di gioco allevia l'invettiva e rivela all'interno del barocchismo una possibilità di evasione fantastica. »

(⁴) *rigida*: inflessibile; *e, qual... argente*: e, come sempre, fredda, insensibile. (⁵) *diêr*: diedero; *mente*: inclinazione. (⁷⁻⁸) *sol... gente*: la Luna, sotto il nome di Ecate, era anche dea degl'inferi. (¹⁰) *china*: volgi; *lubrico*: scorrevole; *abbia il vanto*: trionfi. (¹¹) *lo tuo... immondo*: « il tuo accecante biancore bruttato di nere macchie come per una malattia » (Muscetta-Ferrante).

14   ami, in braccio ritorna, e, s'esci al mondo,
turbi il tuo lume ognor tessalo incanto.

II • DESCRIVE UN'AURORA MARITTIMA, IN TEMPO CHE VIDE LA
SUA NINFA

Spuntava l'alba, e 'l rugiadoso crine
già la stella d'amor sparso cogliea,
e già grembi di fior, nemi di brine,
4   dal celeste balcon Clori scotea;
          le cerulee bellezze e mattutine
il mar dal ciel, il ciel dal mar predea;
e tranquillo e seren senza confine
8   un mar il ciel, un ciel il mar parea;
          ridea l'orror caliginoso e cieco;
era di perle e di zaffiri adorno
11   ogni lido, ogni scoglio ed ogni speco;
          quando a me Lilla mia fece ritorno,
e dissi: « Or chi menar potea mai seco,
14   altri che 'l mio bel sol, sì lieto giorno? »

III • OFFRE ALCUNI CORALLI ALLA SUA NINFA

Un bosco di coralli in que' confini
là dove giace il mar placido e muto,
fu l'altrier, Lilla mia, da me veduto,
4   mentr'io stava a raccôr nicchi ed echini.

(12-13) *d'Arcadia... ritorna*: secondo la leggenda, la Luna amò, riamata, il dio Pan, deforme (*torto*) per le sue storte gambe caprine.

(14) *tessalo incanto*: sogg. di *turbi*. Le donne della Tessaglia, esperte di magia, tentavano di oscurare il volto della Luna con incantesimi.

II • (2) *la stella d'amor*: Lucifero, personificazione mattutina del pianeta Venere; *sparso*: si riferisce a *crine* del v. 1; *cogliea*: raccoglieva. (3) *brine*: rugiade. (4) *celeste balcon*: la sommità del cielo; *Clori*: moglie di Zefiro, qui identificata con la primavera.

(?) *ridea... cieco*: la notte, nebbiosa e buia, si rallegrava dei primi raggi del sole. (11) *speco*: spelonca, antro.

III • (4) *raccôr... echini*: raccogliere conchiglie e ricci di mare.

I · LODA IL GRAN LUIGI, RE DI FRANCIA,
CHE DOPO LA FAMOSA CONQUISTA DELLA ROGCELLA
VENNE A SUSÀ E LIBERÒ CASALE

Sudate, o fochi, a preparar metalli,
e voi, ferri vitali, itene pronti,
ite di Paro a sviscerare i monti
4 per innalzar colossi al Re de' Galli.
Vinse l'invitta rocca e de' vassalli
spezzò gli orgogli a le rubelle fronti,
e machinando inusitati ponti
8 diè fuga ai mari e gli converse in valli.
Volò quindi su l'Alpi e il ferro strinse,
e con mano d'Astrea gli alti litigi,
11 temuto solo e non veduto, estinse.
Ceda le palme pur Roma a Parigi:
ché se Cesare venne e vide e vinse,
14 venne, vinse e non vide il gran Luigi.

i · (1) *Sudate... metalli*: è il verso più famoso dell'Achillini, per l'ironica citazione del Manzoni nel cap. xxviii dei *Promessi sposi*. Il poeta si rivolge ai fuochi delle fucine, esortandoli a forgiare strumenti metallici, armi. (2) *vitali*: viventi, animati, perché capaci, così lavorati, di assecondare l'opera dell'uomo come persone vive. (3) *Paro*: l'isola dell'Egeo celebre per i suoi candidi marmi; *sviscerare*: scavare. (4) *colossi... Galli*: statue colossali a Luigi XIII. (5) *l'invitta rocca*: La Rochelle, città francese in riva all'Oceano Atlantico; roccaforte degli ugonotti, fu espugnata dalle truppe di Luigi XIII, dopo un lungo assedio, il 28 ottobre 1628. (5-6) *e de' vassalli... fronti*: domò l'orgoglio e lo spirito di ribellione degli abitanti che erano, in gran parte, ugonotti. (7) *e machinando... ponti*: la resa di La Rochelle si ottenne costruendo una diga (*inusitati ponti*) che separò la città dal mare, donde essa riceveva i rifornimenti della flotta inglese. (8) *diè... valli*: il mare venne fugato, allontanato, perché, mediante la diga, lo specchio d'acqua antistante La Rochelle si trasformò in un'insenatura chiusa e prosciugata (in una *valle*). (9) *Volò... Alpi*: dopo l'espugnazione di La Rochelle, Luigi XIII, insieme con Richelieu, scese in Italia e liberò Casale dall'assedio degli spagnoli (durante la guerra tra Francia e Spagna per la successione al ducato di Mantova); *il ferro strinse*: impugnò la spada. (10) *Astrea*: la dea della giustizia. (10-11) *gli alti... estinse*: mise fine ai gravi conflitti tanto rapidamente da incutere timore senza neppure esser visto. Nella primavera del 1629 Luigi XIII travolse a Susa i piemontesi, che erano alleati degli spagnoli; quindi trattò con Carlo Emanuele I di Savoia la liberazione di Casale. (12) *le palme*: la gloria, il vanto. (13) *venne... vinse*: « Veni,

II • BELLISSIMA MENDICA

- Sciolta il crin, rotta i panni e nuda il piede,
 donna, cui fe' lo ciel povera e bella,
 con fioca voce e languida favella
 mendicava per Dio poca mercede.
- 4
 Fa di mill'alme, intanto, avare prede
 al fulminar de l'una e l'altra stella;
 e di quel biondo crin l'aurea procella
 a la sua povertà togliea la fede.
- 8
 « A che fa » le diss'io « sì vil richiesta
 la bocca tua d'oriental lavoro,
 ov'Amor sul rubin la perla inesta? »
- 11
 Ché se vaga sei tu d'altro tesoro,
 china la ricca e preziosa testa,
 che pioveran le chiome i nambi d'oro.
- 14

III • DONNA PERFIDA

- Sleal, così dicesti:
 « Quand'è più cieco a meza notte il lume,
 vien: ché ignuda t'aspetto entro le piume. »
 I' me ne venni, ah cruda!,
 5 ma solo ti trovai di fede ignuda.

vidi, vici » è la celebre frase con cui Cesare, secondo Svetonio (*Cesare*, 37), annunciò ad un amico, che era a Roma, la sua rapida vittoria su Farnace presso Zela (47 a.C.). Si trova citata anche in Plutarco (*Vita di Cesare*, 50).

II • (1) *Sciolta... piede*: accusativi alla greca: con i capelli sciolti, i panni laceri e i piedi nudi. (2) *cui*: che. (3) *languida favella*: parole lamentose, imploranti. (4) *per... mercede*: in nome di Dio, un po' di elemosina. (5-6) *fa... stella*: intanto, con lo scintillare degli occhi (dardeggiando sguardi), fa preda di mille anime avidi (della sua bellezza). (7) *e di... procella*: e la massa scompigliata dei capelli d'oro. (8) *fede*: credito. (9) *sì vil*: di così poco valore. (10) *d'oriental lavoro*: che sembra opera preziosa di artisti orientali. (11) *inesta*: incastona. (12) *vaga*: desiderosa. (14) *che... d'oro*: cosicché le tue chiome faranno cader giù mucchi d'oro.

III • Madrigale di settenari e endecasillabi, rimati aBBcC.

(2) *Quand'è... lume*: a mezzanotte, quando il buio è più fondo.

(4) *cruda*: crudele.

Литература

- Балдуино 1995: A. Balduino, *Manuale di filologia italiana*, Firenze: Sansoni.
- Барби 1938: M. Barbi, *La nuova filologia. Da Dante al Manzoni*, Firenze: Le Lettere.
- Брођи Беркоф *et al.* 1994: G. Brogi Bercoff, G. Dell'Agata, P. Marchesani, R. Picchio (a cura di), *La slavistica in Italia. Cinquant'anni di studi (1940–1990)*, Roma: Istituto Poligrafico e Zecca dello Stato.
- Де Никило 2002: M. De Nichilo, l'edizione critica, y: F. Tateo (a cura di), *Letteratura italiana: esempi di metodologia e didattica. 1. Percorsi del testo letterario*, Bari: Edizioni B. A. Graphis, 37–52.
- Иванић 2001: Д. Иванић, *Основи текстологије. Увод у текстологију нове српске књижевности*, Београд: Алфа.
- Контини 1984: G. Contini, *Breviario di ecdotica*, Torino: Einaudi.
- Обрадовић 2007: Д. Обрадовић, *Писмо Хараламију. Животи и прикљученија*, књига прва (прир.) М. Д. Стефановић, Београд: Задужбина Доситеј Обрадовић.
- Пасквали 1920: G. Pasquali, *Filologia e storia*, Firenze: Le Monnier.
- Перуци 1998: Premessa a Giacomo Leopardi, *Canti*, vol. I, (a cura di) E. Peruzzi, Milano: Rizzoli.
- Пикјо 1994: R. Picchio, *La slavistica italiana negli anni dell'Europa bipartita*, y: G. Brogi Bercoff, G. Dell'Agata, P. Marchesani, R. Picchio (a cura di), *La slavistica in Italia. Cinquant'anni di studi (1940–1990)*, Roma: Istituto Poligrafico e Zecca dello Stato, 1–10.
- Серге 1998: C. Segre, *Ecdotica e comparatistica romanze*, Milano-Napoli: Ricciardi.
- Стуси 1983: A. Stussi, *Avviamento agli studi di filologia italiana*, Bologna: il Mulino.
- Феличи 1978: L. Felici (a cura di), *Poesia italiana del Seicento*, Milano: Garzanti.

TEXTOLOGICAL STUDIES OF DUŠAN IVANIĆ COMPARED TO THE TRADITION OF PHILOLOGY IN ITALY

Summary

This paper deals with the editing and publication of scientific/critical editions of texts in Italy and with the tradition of critical editions of the new Serbian literature. The author of the first systematic study of the philology and edition of texts in Serbian cultural environment is Dušan Ivanić with his study *Osnovi tekstologije* (Belgrade 2001). The main difference between the Italian and Serbian publishing traditions is the typographic aspect (ie. *facies graphica*, *dispositio textus* and *instructio editionis*): in Italy the main text is usually accompanied by numbering of lines in the margins, or by numbering of words and sentences in the text and the consistent presence of footnotes, and often contain very rich literary comments. Text edited in this manner are easy to access and easy to read both for the common reader as well as for the professional researcher of the Italian literary tradition. In contrast, in the Serbian publishing tradition the literary comment is usually at the end of the main text, and refers back to the page number, which, in the case of longer works, sometimes makes following of the main text more difficult.

Key words: Dušan Ivanić, Serbian textology, Italian philology

Persida S. Lazarević Di Giacomo

Милош М. Ковачевић¹

Универзитет у Београду
Филолошки факултет

Универзитет у Крагујевцу
Филолошко-уметнички факултет
Одсек за филологију
Катедра за српски језик

СТИЛИСТИКА У КЊИЖЕВНИМ АНАЛИЗАМА ДУШАНА ИВАНИЋА²

У раду се анализирају књижевнокритичке анализе Душана Иванића које су засноване на стилистичким као доминантним критеријумима, и које се због тога с правом могу сматрати стилистичким. Показано је да се Душан Иванић врло ријетко позивао на стилистику и њене критеријуме, али да су његови стилистички доприноси веома значајни, и да су у погледу лингвистичке (под)дисциплинарности и прагматилистичке интенционалности бар троврсни. Три типа стилистичких приноса Душана Иванића, према (под)типологији стилистичких поступака, у раду су именована као: 1) *стилематизација*, 2) *стилска пререгистрација*, и 3) *стилска (при)регистрација*.

Кључне ријечи: Душан Иванић, стилистика, књижевна стилистика, интегрална стилистика, функционална стилистика, стилематизација, пререгистрација, (при)регистрација

У обимном и књижевно разноврсном опусу Душана Иванића најмалобројнији су без сумње чисто стилистички радови. Ако је судити по насловима књига, студија и огледа Иванићевих само један би се рад могао сматрати чисто стилистичким, тј. радом који је цјелином посвећен (књижевно)стилистичким питањима. То је рад „Генеза реалистичког стила у српској књижевности (опште назнаке)“ објављен у *Књижевној историји* 2005. године, а са скраћеним насловом („Генеза реалистичког стила“) прештампан у коауторској (са Драганом Вукићевић) монографији *Ка поетици српског реализма* (Иванић 2007: 353–379). То, међутим, не значи да су књижевноисторијски и књижевнотеоријски радови Иванићеви „ослобођени“ стилистичких анализа, него прије свега да се цјелином не могу подвести под стилистичке радове. А да процјена (не)учешћа стилистике у радовима књижевних критичара и теоретичара, направљена на основу употребе стилистичке терминологије у њима, и посебно у њиховим насловима, може у потпуности навести на погрешан пут, најбољи показатељ су тројица највећих српских стилистичара, који своје радове не именују стилистичким, нити у њима досљедно употребљавају стилистичку терминологију – а ипак суштина њихових књижевнокритичких анализа недвосмислено потврђује стилистички као доминантни методолошки приступ. У питању су, није тешко закључити, Богдан Поповић, као неспорни оснивач модерне научне стилистике код Срба (Ковачевић 2003), Новица Петковић, као методолошки најдосљеднији лингвистички и/или

1 mkovacevic31@gmail.com

2 Рад је урађен у оквиру пројекта 178014: *Динамика структуре савременог српског језика*, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

књижевни стилистичар српскога језика (Ковачевић 2011), и Драгиша Живковић, без сумње највећи емпиријски књижевни стилистичар српске књижевности (Ковачевић 2015).

У једноме је с том тројицом корифеја српске књижевне стилистике Душан Иванић врло близак, да не кажемо сродан. Иако се, као и тројица великих стилистичара, ријетко позивао на стилистику и њене критеријуме, његови стилистички доприноси су врло значајни, а у погледу лингвистичке (под)дисциплинарности и прагмастилистичке интенционалности бар троврсни. Та три типа стилистичких приноса Душана Иванића, према (под)типологији стилистичких поступака могла би се именовати као:

- 1) *стилематизација*,
- 2) *стилска пререгистрација*, и
- 3) *стилска (при)регистрација*.

Стилематизација – основ лингвостилистичких Иванићевих анализа

Стилематизацију бисмо могли дефинисати као процес употреба и освјетљења језичких и умјетничких карактеристика стилема. Стилема као основна стилистичка јединица појачане изражајности увијек има два плана: а) план *стилематичности*, и б) план *стилогености* (в. о томе Ковачевић 2012: 36–37). План стилематичности препознаје се у форми стилеме. *Стилематичности* подразумева структурно онеобичајење или одступање од уобичајене (општеупотребне, „нефигуративне“) форме³. Да би се знало по чему је нека језичка јединица стилема, морају се открити принципи њене стилематичности, тј. језичка карактеристика по којој се та јединица разликује од њој конкурентске нестилематичне јединице. Испитујући стилематичност јединица језичких јединица, стилистичар првенствено испитује њихово језичко ткање, приступајући им као специфично оформљеним језичким јединицама. Под стилемом се са лингвистичког становишта подразумева језичка јединица која има специфичну језичку структуру, која се у форми или значењу по нечему разликује од нестилематичне, општеупотребне јединице (нпр. било која стилска фигура). Стилематичност као изразни план стилема дуго је сматрана јединим задатком Бајијев(ск)е лингвостилистике.

Други аспект стилеме јесте *стилогеност*. Стилелогеност је функционална вриједност неке језичке јединице. Стилелогеност се може остварити и истраживати само у одређеном контексту. Што је језичка јединица као стилема примјереније контексту, то је њена естетска, умјетничка вриједност већа. Друкчије речено, то је она стилелогенија. Зато стилематичност имају само језичке јединице које имају необичну структуру, форму, док стилелогеност имају и формално уобичајене и формално онеобичајене језичке јединице. Стилелогеност тако захвата већи број језичких јединица од стилематичности. Стилематичне су само језичке јединице које имају онеобичајену форму, а стилелогене могу бити све језичке јединице: и оне са уобичајеном (стандардном) и оне са необичајеном формом. Зато све што је стилематично, не мора бити и стилелогено (стилелогене су само оне стилематичне јединице које производе умјетничку вриједност у датом контексту), нити све што је стилелогено мора бити стилематично (стилелогене су све оне јединице које производе највећи умјетнички ефекат, без обзира да ли оне имају уоби-

3 Овдје, дакле, правимо разлику између термина *стилематичности* (као формалног онеобичајења стилеме) и термина *стилематизација* (као процеса употребе стилеме).

чајену или онеобичајену форму). Стилогношћу као умјетничком вриједношћу стилеме бави се књижевна стилистика, при чему се у њој „стилема кратко може описати као свака језичка јединица која осим основнога (денотативног) може да доднесе и додатни (конотативни) смисао. Стилеме јесу облици појачавања израза управо зато што преносе дуплу или двојну, тј. денотативно-конотативну информацију” (Петковић 2010: 232).

У књижевним анализама Душана Иванића термин стилема и његове творенице се не употребљавају, али има неспорних готово тоталних стилематичко-стилогених анализа, каква је већим дијелом анализа језичко-умјетничких карактеристика поезије Бранка Радичевића, дата као предговор *Сабраним ђесмама* Радичевићевим у Кољу СКЗ (Иванић 1999). У анализи Радичевићеве поезије освијетљени су начини стилематичности свих типова језичких јединица од оних фоностилемских до оних синтаксостилемских, с тим да се анализа није завршавала освјетљењем „структурних ткања” језичких јединица, него је увијек подразумијевала и објашњење разлога стилематичности у виду функционалне вриједности, што ће рећи књижевноумјетничке вриједности проведених стилстичких поступака у структури дијелова пјесме (стиха или строфе) или пак пјесме у цјелини. Као потврду за почетак ћемо цитирати један „одломак” стилематичко-стилогене анализе Радичевићеве поезије из пера Душана Иванића.

„Да би се поузданије” – вели Иванић – „именовали чиниоци умјетничког дјеловања Радичевићеве поезије, извора естетског задовољства које она ствара, морало би се ићи ка њиховом разазнавању у свакој пјесми понаособ. Нека као примјер буде наведена једна од завршних строфа из „Враголија”:

Лаки ветрић осмену се,
Листак лиска дирну,
Бели данак покрену се
Па кроз липу вирну

Именице у деминутиву (ветрић, листак, данак) цијелој слици дају љупкост, а глаголи у свршено-тренутним стањима (такође деминутивног смисла) ублажавају и ограничавају интензитет и трајање радње, наглашавајући утисак дискретности пејзажа и расположења. Метричко-ритмички паралелизми (блага разлика између другог и четвртог и идентичност првог и трећег стиха) строфи дају динамично јединство. У сложенијим композицијама, каква је, нпр. ’Туга и опомена’, још су разгранатија средства градње естетског учинка. Једна су на нивоу ријечи (њихов ’умилни’ смисао, употребљене одмила или као умањенице, ријечи с пасторалним мотивима, изразите значењске сугестије „умекшаних”, разњежених осјећања, појава, предмета: *шшшшало, шшшшало, слад, милина, крас, благодатан, вишак, умилни, власи, ђоји, славујак*). Друга улазе у организацију строфе (понављања, прстенасте композиције), или се тичу њиховог распореда у композицији као цјелини. Трећа настају честим контрапунктирањима која изазивају деликатну напетост у оквиру исте строфе: првих шест стихова су наративно-дескриптивни, а посљедња два актуелизују лајтмотивско стање лирског казивача или отварају нове емотивне просторе („На стање моје бија с’ навикао / И једва ми је драге било жао” – 35. строфа; „Грдоба празна, ја у њој зрно пра / Големи, језни мене прође стра” – 39. строфа; „По сред ме срца уједанпут згоди: / Ко зна, међ живим да ли т’ она оди?” – 40. строфа). У неколика случаја понавља се завршни стих претходне строфе (у строфама 32, 33), али се још чешће обнављају и варирају мотивске јединице везивањем спољашњих слика (предјели, годишња доба) за расположења јунака поеме. Четврта су с подручја музичких расположења. ’Како је лепа та ритмичност овог достојанственог мешовитог јамба (једанаест и десет слогова); како лепу каденцију праве ова два слика, мушки и женски,’ говори Павле По-

повић. Љепоти опште ритмичности, међутим, у истој мјери доприноси обнављање слика, мотива, ситуација, спајање спољашњих подстицаја, звучних сензација („А лист је гоњени претужно шушко“) са расположењима/слутњама јунака („Ко зна, међ живим да ли т' она оди?“), све до посљедњег питања које звук (свеједно да ли као туђи глас или сопствена слутња) повезује са смрћу драге. Млади Радичевић воли и сасвим огољене ефекте, какав је контраст (до оксиморона) – „У мрачност лепи зраци ти тонеу, / У срцу мени сјати почињеу“ (42. строфа). Али у зрелим дјелима он напушта ту врсту артизма, склонији реторици свакодневног општења“ (Иванић 1999: LXIII–LXV).

Наведени цитат готово парадигматички упућује на начин (лингво)стилистичке анализе Иванићеве. Центар те анализе представља освјетљење поступка језичке стилематизације у Радичевићевим стиховима. Поступак стилематизације показује Иванића као генетичког стилистичара шпицеровског типа, или боље речено, и поредбено примјереније – као интегралног лингвостилистичара Живковићевог типа. Јер поступак стилематизације директно призива уједињену бајијевску и шпицеровску лингвистичко-књижевну стилистику (о суштинским карактеристикама те интегралне карактеристике в. Ковачевић 2015а). Наведени примјер лингвостилистичке анализе показује да Иванић у анализи Радичевићеве поезије укључује све типове лингвостилистичких јединица – од фоностилема до текстостилема. За потврду овдје издвајамо неке од потврда тих Иванићевих лингвостилистичких анализа. Бројне су стилске фигуре на које указује Иванић у стилистичкој анализи Радичевићеве поезије, с тим да приликом помињања сваке од стилских фигура Иванић указује умјетничку вриједност коју она има у одређеном стиху, строфи или цјелини појединих Радичевићевих пјесама. Посматране из перспективе језичког типа стилема, може се рећи да издвојене стилске фигуре захватају готово све стилеме: од оних фоностилемских (какве су нпр. рима и ономотопеја), преко оних морфостилемских и семантостилемских (као што су нпр. хипокористици и деминутиви, као и различита морфемска и лексичка понављања), до оних семантостилемских и синтаксостилемских (под које попадају: апострофа, синтаксички паралелизми, поређење, градација, персонификација, метафора, алегорија, као и „оформљења“ стилистичког реда ријечи). Навешћемо неколико примјера који на најбољи начин одсликавају суштину Иванићевих стилематичко-стилогених анализа Радичевићеве поезије. Пошто се те анализе тичу конкретних текстова, оне подразумијевају преплитање различитих типова стилематичних јединица – од оних фоностилематичних до оних текстостилематичних. При цитирању дијелова Иванићевих готово тоталних стилистичких анализа Радичевићевих стихова, строфа и пјесама, једино ћемо курзивом (кога нема у Иванићевом) тексту издвајати типове јединица које та стилематично-стилогена лингвостилистичка Иванићева анализа укључује

„Радичевић је“ – вели Иванић – „рано усвојио усмену лирску реторику и њен устаљен репертоар као што су *обраћања*, *паралелизми*, *персонификације*, често заступљене у једној пјесми. До тада у српској поезији није било комуникативне динамике таквог интензитета: лирски јунак је у сталном дијалогу, са самим собом и са свијетом, било да се то односи на људска бића, било на предмете, предјеле, космичке и земаљске појаве. Ријетке су пјесме без *азивања*, *дозивања*, *узвика*, упитних ријечи и наративног става који укључује слушаоце/читаоце. Све то појачава емотивне чиниоце и емотивни подтекст, а потискује, пригушује семантичку подлогу и референтне оквире поетске поруке. Спонтаним повезивањем *ајострофе* и *персонификације* посредује се анимизација природе, увлачи се предмет у лирски сиже или се лирски јунак стапа с природом, он је сама та

природа, те јединствена струја обухвата већину Радичевићевих пјесничких текстова. Зазива се Стражилово, Дунав, сунце, свијет, стаза, дан, виногради, пријатељи, становници покрајина, српски јунаци, живот, срце, зора, пјесме, момци, дјевојке, долине, Белило, Београд, гусле; почетак „Гојка” је продужена апострофа, као и дијелови пјесме „Кад млидија умрети”. И *апострофа* и *персонификација*, као што је познато, темеље се на поређењу природе и човјека: стаза, врежа, врлетак, цветак, лишће, дрво, или други детаљи изграђују лирски сиже увлачећи у њега јунака пјесничког текста. Процеси и стања у природи оживљавају се расположењем јунака (и обрнуто: његово расположење налази у природи одговарајући оквир). „Усред мора гле врлетак, / Онде самцит један цветак, / Наоколо морске пене, / Нема друга, па он вене. / Тако и ја друга свога / Немам овде миленага, / Тако и ја тужим, венем, / Па да завек скоро тренем.” Нарочито се ствара угодан утисак кад оквир природних појава дјелује као *метафора* у обраћању срцу: „Бели данак ето веће свану, / Јарко сунце земљици ограну, / Да л’ и теби, тужно срце моје?” (поема „?”). Или су слике предјела сталан оквир, у подударану или контрастирању, са стањем јунака, како је то изведено у „Туги и опомени”, што гради изузетно пријатан утисак.

„У овим пјесмама сачувала су се, наравно, и реторичка средстава књишког, старијег поријекла. Да не помињемо развијену *алегирију* у „Пушу”, која као облик одговара сатиричној традицији уопште, независно од књижевних епоха, али ње има већ у раним покушајима („Кад орла имаш ти у својој руци”), а фрагментарно у појединим мотивима „Пјесме умрлом брату Стевану”. Са *алегиријом*, понекад њен дио, а понекад самостално, иде *персонификација*. Дешава се да настаје као одјек класичне традиције, у облику слике која обнавља митолошке представе: кретање сунца описује се посредством античке приче о небеским колима (у раној редакцији „Бачког растанка”: „О сунце што се паду клониш, / Ка западу коњице гониш”), а раздаивање призива лик богиње зоре („Већ се беше помолила зора, / Ал’ из свога руменага крила / Бела данка јоште не пустила”). И широка *поређења* (најчешће дио описа у епским пјесмама и поемама) могла су имати подстицај у класичном наслеђу, које је у програмима сремскокарловачке гимназије морало доминирати. Јасан је његов траг у „Бачком растанку”: „Ајдук Вељко љути вуја, / Турци стадо јагањаца, / Ајдук Вељко ка олуја / Кад у јесен из кланаца / Свати лишће то по гори / Па обори, / Крши грање, па силена / Чупа раста из корена.” (Иванић 1999: XXXVIII–XXXIX).

Међу лингвостилистичким поступцима које као стилогене Иванић издваја и освјетљава у Радичевићевој поезији посебно се издваја поступак реитерације различитих језичких јединица – од фонема, преко морфема и лексема до синтагми и реченица (стихова). Реитерација је творбено начело лирских паралелизама различитих типова (од риме до синтаксичког паралелама), што заправо значи да Иванић посебну пажњу посвећује освјетљењу јакобсоновски схваћене *поетске функције* језика⁴, чему су најбоља потврда сједећи лингвостилистички микродискурси Иванићеви:

„Ако је за класицизам и пјеснике под његовим окриљем важило организовано насиље над материјалом (да кажемо с руским формалистима), за Радичевића и романтичаре било је битно да се створи утисак о слободи и спонтаности пјесничког говора: зато се чинило да грађа из језика усменог пјесништва и живе говорне ријечи у нови текст улазе без натеза и напора. Погледа ли се изблиза, међутим, пашиће у очи велик број прецизно вођених, често елементарних поступака у уређивању стиха. *Звучна сагласја* и *понављања ријечи* заузимају једно од првих мјеста у лирском

4 „Поетска функција пројектује принцип еквивалентности из осе селекције у осу комбинације” (Јакобсон 1966: 296).

говору Бранка Радичевића („Путник на уранку”, „Путник и тица”, али и „Кад млидија умрети”). Емил Штајгер је, идући за Хегелом, устврдио да је понављање једино што лирско пјесништво чува од расплињавања. *Понављање*, додали бисмо, у оквиру једне пјесме, обнављање у оквиру збирке или цијелога дјела. Лирски дио Радичевићевог опуса у много већој мјери него епске пјесме и поеме почива на *паралелизму*, такође једном од елементарних средстава пјесничке ријечи (Веселовски). *Паралелизам* и *понављање* заправо су само различити облици исте ствари: налазе се као *поредбена градиција* у набрајању (*леј: лејши*) или су употребљени да повежу композиционе и семантичке чиниоце пјесме, у конфигурацијама *анафоре* или *еифоре*. Највећи дио ових и сличних средстава познат је народном пјеснику („Украј мора, крај тиога” „А са брода, са једнога” – „Туђин”), али она тамо одговарају духу поетике колективног стваралаштва, дакле још немају слободу ауторског избора (...)

Ријеч, њен фонетски склоп и њен смисао (*хипокористич*, *деминутив*, ознаке љупкости пејзажа и дискретности/њезности, „умилности” расположења), у Радичевића постаје сама собом привлачна, испољавајући се звучним интензитетом и кохерентношћу, што је као важно својство пјесниковог стила истакао већ и Светислав Вуловић. У овим пјесмама се готово без напора постиже јасност и лакоћа, идеал раних европских романтичара, још на граници са сентиментализмом, који су поистовјеђивали модерну поезију са сонорношћу, музиком, нијансирањем, дирљивошћу и осјећајношћу (уп. К. Милер - Фолмер). Звучне, *богаће риме* („Да запевам гласовито, / Гласовито, силовито”), *гасовна понављања* („Боловање око ми попило”), *ономатопеје* („Да учиниш клепа-клапа”, „Пушка пуца: цика, цика”), редовне су појаве у Радичевићевом стиху. За читаоце навикле на дотадашњу српску поезију, тешког ритмичког и мисаоног тока, то је пјесничку ријеч враћало њеним природним изворима и природном стању невиности, једном од водећих идеала у духовној клими Европе првих деценија 19. вијека”. (Иванић 1999: XLI–XLII).

У лингвостилистичкој анализи Радичевићевог поезије Иванић није заобишао ни један од најбитнијих поетских поступака - улогу *реда ријечи*, врло битну за интонационо-синтаксичку и ритмно-мелодијску структуру стиха. Иванић је, што сљедећи микродискурс бјелодано показује, не позивајући се на античка одређења фигура реда ријечи, врло успјешно освијетлио овај лингвостилистички незаобилазан аспект стилематичности Радичевићевог поезије:

„Пошто је пјесме градио на *нормализованој синтакси говорног језика*, донекле преуређеној усменом поетском стилизацијом, Радичевић је морао имати великих тешкоћа да створи естетски утисак својствен творевинама ауторског поријекла. Требало је опште и свакодневно учинити посебним и дати му вриједност умјетничког геста различитог од усмене пјесничке ријечи и живог говора савременика. Искористио је једноставна средства, неупадљива *ојкорачења* и невелике **прерасподјеле стандардног поретка ријечи**, те није нарушавао синтаксичке конвенције нити напуштао метричко-ритмичке обрасце народне поезије као подлоге. Такво је нпр. синтаксичко-семантичко прекорачење између 2. и 3. стиха пјесме „Ране”: „Мајка преде танку жицу, / А синчић пред њоме / Седи мали, држи тицу / Па се игра њоме”. Синтаксички однос би могао да се промијени другачијом интерпункцијом („А синчић пред њоме. / Седи мали, држи тицу”), па би се радило о извјесном типу напоредности. Али извори не дају довољно разлога за овакво тумачење текста. На другим мјестима има сличних а изразитијих примјера који се тичу *реда ријечи*, с вишеструким *одстицањима од синтаксе говорног језика*. Сва та одступања дају стиху несумњив знак ауторске тежње: „Године су нагариле / Мрком дете наусницом / И слабачко осилиле / Снажним плећем и мишицом.” Нормализована синтакса, схваћена на извјестан начин у апстрактном смислу, нарушава се на различитим нивоима: раздваја се придјев и именица („Ој стазице, кад ћеш витка / Да се дома мени винеш”, „Сред ме срца громом удри жива”), разбија се глаголски дио предиката; предикатски дио се поставља испред субјекатског дијела реченице („Рече дете”) или се глаголски

дио сузбија за рачун субјекта. Ремећења „нормалног“ синтаксичког поретка конститутивни су чиниоци умјетничког учинка у познатом почетку поеме „?“, а сличан се однос успоставља и у уводним стиховима пјесме „Кад млидија умрети“ („Зелено га више ја никада / Видет нећу“). Пјесника је на такав распоред реченичних дијелова, осим утицаја риме и ритма, могла подстаћи класицистичка техника, у којој је овај поступак условљен метричком схемом стиха. У прилог томе може се навести податак да је инверзиван, односно нарушен поредак ријечи много изразитији у раним (нпр. „Туга и опомена“) него у зрелим, каснијим пјесмама. Оно што се испољава у детаљу или мањим цјелинама зна се поновити као водеће композиционо начело цијеле пјесме. У „Молитви“ је развијени објекатски дио стављен испред субјекта у обе прве строфе и то, поред узвичне интонације везане за субјект, изазива јак учинак: „Цвеће љупко и долину, / Стадо, врело и планину, / Тију реку, силно море, / И под небом орла горе, / И над орлом шарну дугу, / И славуја у том лугу, / И још његов глас умилни / Ти сатвори, Боже силни!“

С друге стране, велик број Радичевићевих стихова, особито у епским пјесмама и поемама, не излази изван оквира монотоних синтаксичких и ритмичких својстава народне поезије. Лирика се уклања од те опасности једноставном *операцијом укришћања, уланчавања или понављања реченичних дијелова* на малом простору: „Шикће вода, а чун реже, / Бежи вртлог, стене беже“ („Ноћ па ноћ“); „Чун се љућну... Он се трже“ („Пиц!“); „Лишће жути, пада магла, / Север душе, лист обара“ („Драги“). У епским пјесмама и поемама ритмички монотоне, смисаоно развучене нарративне партије разбијају се једино *асиндејтоном* или *полисиндејтоном* (не рачунајући лирске екскурсе) – они уносе ритмички интензитет, згушњавају радњу или појачавају њен емотивни ефекат, а нарочито добро дјелују као чиниоци хумористичког или сатиричког говора. Поред познатог дијела из „Пута“, гдје се пародира прича о постанку човјека („Вагај, руши, чупај, једи, пеци / Боди, гуши, натичи и сеци, / Туци, гули, пали, дери, кољи“), слична је техника заступљена у „Безименој“, у опису велеграда („Свуда силан народ грња: Суви, товни, пуни прња, / Здравни, кљастни, голи, боси - / Сваког некуд ђаво носи“) (Иванић 1999: XLIII – XLIV). „Миодраг Поповић је“ – рећи ће Иванић у наставку анализе улоге синтаксе у поезији Радичевићевој – „на прво мјесто по новини (утицају и привлачности за читаоца) ставио мелодијско-интонациони квалитет Радичевићевог стиха. У оквирима књижевноисторијских процеса тај моменат би се могао описати и као напуштање метричких доминанти зарад ритма и мелодијско-интонационе структуре стиха, гдје бива важнија повезаност ријечи у акценатске и синтаксичке цјелине, потврђене метричко-ритмичким репертоаром народне поезије и живог говора. „Девојка на студенцу“, да поново узмемо тај примјер, дјелује као мала прича из свакодневице, с ненаметљивим поетизмима у опису једноставне радње, на граници поздрава и геста, у временским плановима који одговарају нарративној и емотивној подлози (перфект, аорист, потенцијал), с дискретним фолклоризмима у стилу (*заишла, водице*), експресивним синтаксичким конструкцијама (*момче црна ока; на коњицу лака скока*), јасним а свјежим метафорама („Ове речи - слатке стреле - / Минуше ми груди беле“). Дјеловање ове лирике не ослања се дакле само на један вид ефеката, било да су метричко-ритмичког или лексичког и стилског поријекла“ (Иванић 1999: LXII–LXIII).

Сва наведена фигуративна и/или стилематична одступања само су, то Иванић посебно потцртава, пјесничка надградња превлађујућег правилног, нормативног Вуковог српског књижевног језика, с тим да се, по Иванићу, управо по свом језику Радичевић препознаје као „почетак наше модерне пјесничке речи“.

„Једино подручје“ – истиче Иванић – „на којему се није било „повратног напредовања“ и враћања на старија искуства, заправо је *језик у његовом лексичком и синтаксичком слоју*. Док се реторичка и стилска тежишта као извјесне опсесије препознају од првих до потоњих Радичевићевих дјела, облици ријечи и њихов распоред неће више напуштати оно до чега је пјесник дошао током настајања прве књиге пјесам –

ојшћа правилности српског језика како их постављају Вукова норма и његове збирке народних пјесама. Можда из тога разлога није било лако окончати рад на „Туги и опомени”, дјелу које је језички у највећем степену удаљено од овога пјесниковог средњег одређења (архаични облици, произвољна одступања од норме, кованице, локализми)” (Иванић 1999: XLVI).

„Радичевићева поезија је” - рећи ће у закључку проведене, највећим дијелом лингвостилистичке, анализе Душан Иванић – „преживјела ломове свих досадашњих епоха у српској књижевности и опстала као национално благо првога реда. Она стоји на почетку наше модерне пјесничке ријечи и ту ће опстати док год ко буде имао чути и прочитати српски стих и српску пјесму. Наравно, сваки исказ овакве одлучности је по себи споран. Кад би се гледало (с Хугом Фридрихом) да је ознака модерности лирике - непрозирност (тамност) њеног смисла, онда је мало српских пјесника тако далеко од модерности као што је то Бранко Радичевић. Али ако модерност поезије почива на исконским суштинама језика (а оне нису само у ријечима, већ у ритму и мелодији, сликама и мотивима, говорним фигурама и симболима), како су то потврдили у двадесетом вијеку Растко Петровић, Момчило Настасијевић и Васко Попа, онда је Бранков дослух са народном пјесничком ријечи један од путева ка вјечној младости. Нико прије њега није тако одлучно увео у писану поезију архаичну а живу језичку масу, каква је усменом традицијом процијеђена ријеч” (Иванић 1999: LXVI).

Стилска пререгистрација – основ функционалности стилистичких Иванићевих анализа

Душан Иванић, видјели смо, проводио је праве Живковићев(ск)е лингвостилистичке анализе (о Живковићевом стилистичком методу в. исцрпно Ковачевић 2015), којима једино недостаје лингвостилистичка терминологија да би лингвостилистички доминирао над њиховим књижевнокритичким карактером. Иванићева интересовања за стилистику нису, међутим, ограничена само на област лингвостилистике. Њега чак прије лингвостилистике интересује подручје функционалне стилистике. А функционална стилистика, познато је, за основну јединицу своје анализе нема стилему него функционални стил. Будући да се Иванић искључиво бави анализама књижевности, логично би било очекивати да примарни предмет његове анализе буду карактеристике књижевноумјетничког као једног од четирију функционалних стилова књижевног језика. И заиста једини већ поменути насловом назначени стилистички рад Душана Иванића посвећен је једном од најзначајнијих проблема књижевноумјетничког стила, а то је проблем *стилске пререгистрације*⁵. „Под *пререгистрацијом* подразумијева се могућност преузимања било којег регистра [=функционалног стила] у књижевноумјетничком тексту, при чему књижевни текст, као самодовољан, може генерирати значења и ситуације, заправо, виртуелни свијет, путем језика. С једне стране, такав поступак ствара додатни ниво значења књижевноумјетничког текста, док с друге стране преузети елементи у новом окружењу попримају нове карактеристике, односно нови семантички и стилистички потенцијал” (Катнић–Бакаршић 2001: 107–108).

Иванић у раду „Генеза реалистичког стила” разматра улогу *разговорног, публицистичког и научног стила* у српској реалистичкој приповједачкој прози. „Појединци потекли из усменог окружења почињу да покривају поља писане

5 Термин пререгистрација (енг. *reregistration*) први пут су 1990. године употребили Р. Картер (R. Carter) и В. Неш (W. Nash).

праксе (у администрацији, политици, књижевности, публицистици), оријентисане све отвореније на публику навиклу на разговорну ријеч. Укључујући такве преплете (свакодневно-говорно, и публицистичко/административно) у умјетничке творевине, аутори реалистичке прозе свој говор о свијету посредују говором тога свијета” (Иванић 2007: 368). Иванић констатује да је разговорни стил имао „највећу улогу у настајању нове књижевне школе” (Иванић 2007: 368), а да продору публицистичког стила у реалистичку прозу погодује чињеница да „реализам у српској књижевности настаје у вријеме наглог ширења штампане ријечи, посебно различитих врста периодике, подстакнуте политизацијом друштва и новим духовним кретањима” (Иванић 2007: 369), посебно наглашавајући да су „научна свијест и језик науке посебни чиниоци стила реалистичке прозе, својствени свим европским књижевностима. [...] За стил реалистичке прозе је важно што слој ’научности’ постаје чинилац приповједних структура. Описи теже егзактности која граничи с етнографским, географским, психолошким, медицинским, социолошким, економским или неким другим списима”. (Иванић 2007: 372).

Овај Иванићев рад први је већи рад у српској књижевној критици у коме се експлицитно, без употребе термина, анализира проблем пререгистрације. Говорећи о „функционалним стиловима у реалистичкој прози” (Иванић 2007: 367–375) Иванић показује код којих се реалистичких српских писаца сусрећу елементи разговорног, публицистичког и научног стила, и каква им је улога у структурисању и одређењу књижевноумјетничке вриједности датих реалистичких приповиједака и/или романа.

Стилска (*при*)регистрација – највећи Иванићев допринос стилистици

Трећи тип Иванићевог доприноса стилистици овдје именујемо неологистичком синтагмом „стилска регистрација”. Лексиколози су, наимае, већ констатовали да „становит број нових ријечи настаје само из разлога што већ постоји њихов антонимски парњак или једноставно пар”, па је тако је нпр. према *мобилни телефон* створен неологизам *фиксни телефон*. (Мухвић-Димановски 2005:107). Сличан је случај и са термином „стилска регистрација”. Наимае, ако постоји стилске пререгистрација логично је очекивати и супротну појаву – *стилску регистрацију* (о којој стилистичка литература не говори). Ако се регистрација рјечнички одређује као „1. *уношење, уписивање у реџистар, у књиџу, чиме се даје дозвола за даљи рад, коришћење, употребу нечега и сл.*” (Речник 2007: 1149), онда би стилска регистрација подразумевала укључење дотад неукључених стилски релевантних текстова или јединица у корпус стилистички, а самим тим и у стилистичку анализу. И управо је у погледу *стилске регистрације*⁶ еротско-хумористичких прозних текстова и еротема као специфичног типа опцене лексике⁷ непроцјењив допринос Душана Иванића.

6 Можда би овдје исправније било говорити о стилској *прирегистрацији*, јер се не ради о укључењу у стилистичку анализу цијелог регистра, односно функционалног стила, него о проширењу књижевноумјетничког стила, односно прикључењу књижевноумјетничком стилу дотад неукљученог жанра: *народне еротско-хумористичке приче*.

7 *Ерошеме* представљају „тип лексема који на основном плану припада групи опсецених израза, али по својој специфичној улози и стилској вриједности заслужује да буде засебно разматран. Наимае, ријеч је о употреби ријечи са изразито еротском конотацијом, нпр. у књижевноумјетничким еротским текстовима какве су неке приче из *Хиљаду и једне ноћи*” (Катнић–Бакаршић 2001: 234–235).

Иванић је, наиме, „приредио, изабрао и поговор написао” за текстове Фридриха Салома Крауса, објављиване у Лајпцигу „у Антропофитеји, књ. I – IX, 1904 – 1912, под насловом *Јужнословенска народна предаја* која се односи на полни живот, приче”, дајући им стилистичко-семантички маркиран наслов *Мрсне приче* (Иванић 1984). У поговору, који је без сумње у србистичкој филологији и стилистици најбоља до сада написана студија о народној еротско-хумористичкој прози, Иванић наглашава да је

„ово издање настало у увјерењу да савремени читалац не треба из лицемјерја, ма с које стране долазило, остати без једног дијела насљеђа које му по језику и култури припада. Не мање из увјерења да нам је до ове врсте наше традиције стало барем колико и до оне из других језичких подручја, обилато превођене у свим нашим националним литературама. У наше вријеме, уосталом, легализована је издавачки поред пјесничке и прозна опсцена традиција и може се очекивати да фолклористичка истраживања неће заобилазити овај велики стилистички и тематски резервоар, и да ће га тражити тамо гдје настаје – у живом говору града и села, радништва, сељаштва и других слојева, али и у рукописним заоставштинама прошлих времена и ријетким издањима. Није важно толико да постане дио издавачке праксе колико континуираног научног истраживања. Само ће се у том случају пред читаоцем наћи избор ових текстова сачињен прије свега по вриједносним критеријумима и највишим захтјевима. У књизи која је пред читаоцем ти захтјеви су далеко мањи. Више је циљ да се остави што већи број текстова него да се подвргну строгим мјерилима. Приређивачу се чини да тиме помаже премошћењу деценија потискивања и искључивања ове врсте народног насљеђа из књижевног живота. Организованост на нивоу једне форме (наративне или субнаративне) и хумористички ефекат, естетизација хумором, представљала је минимум услова који су постављени сваком тексту. Читалац ће наћи међу њима и текстове који данас могу повриједити одређена национална или вјерска осјећања, али и социјална, професионална и сл. Ни у шаљивој, а поготово опсценој литератури, није могуће замислити избор текстова који би били очишћени и сачувани од свих „преступа”. Тиме би престали бити литература” (Иванић 1984: 445).

Иванић ће без сумње сачувати своје мјесто у српској стилистици прије свега овим издањем Краусових „мрсних прича”, које ето захтијевају и творбу до сада у стилистици никад непомињане стилске категорије: *стилске (при)регистрације*. Да је таква констатација дубоко чињенички утемељена, добар је показатељ оцјена изнесена на почетку XXI вијека о општој (не)истражености опсцене лексике, у вјероватно најобавјештајнијем и најобимнијем тексту написаном о опсценој лексцици у нас, а та оцјена гласи: „Поље опсцених речи још увек је у највећој мери *terra incognita* не само у сербокроатситици него и у глобалним размерама”, јер „забрањивачка друштвена норма утиче на то да истраживања овог типа наилазе на подозрење у јавном дискурсу, па аутори не само да имају кочницу стида него су суочени и с тим да је њихов рад перципиран као неозбиљан” (Шипка 2011: 31). А све то насупрот чињеници да је и у нас „као и другде у свету, током шездесетих година дошло до преокрета у односу према ’табу’ речима. Изрази који су до тада на радију, телевизији, у позоришту и на филму уопште нису могли чути, а у писању се сретали једино скраћени тачкицама (и који нису унети чак ни у велике научне речнике) сада почињу слободно да се употребљавају, најпре у уметности а затим и у медијима” (Клајн 1996: 81). Међутим, потпуни заокрет према еротско-хумористичкој књижевности – и то „само за научну употребу”, догодио се када су „1974. године, сто десет година после смрти и тринаест година пре двестоте годишњице рођења Вука Караџића, у издању Одељења за језик и књижевност Српске академије наука и уметности, биле објављене *Српске народне пјесме*, књига 5, *Особитије пјесме* и *Поскочице* из необјављених рукописа Вука

Стеф. Карацића, књижевној јавности потпуно непознате да постоје а камоли по садржају, оне су биле велико откриће, додуше, само за изабране. Представљале су првокласно изненађење, јер су отварале потпуно нов поглед на српски народ и његов бурни живот, не више само у историји већ и у интимном, еротском и веома страсном хедонизму” (Витезовић 2014: 17). Те су Вукове „срамотне поскочице” и еротички набрекле ’особите пјесме’ својим слободним и природним исказивањем биле усмерене против дволичности у моралу. Афирмишући не само ’глас природе’ и ’право природе’ него и свесни и подсвесни глас заједнице и ослободилачко право друштвене заједнице, еротичка поезија (а с њом и еротичке пословице и загонетке), афирмишу телесну и духовну слободу као право и као захтев, а ослободилачку и борбену етику као своје извориште или своје начело” (Мисаиловић 2014: 229). Тако су „захваљујући народном колу, еротика и сексуалност у колу представљене и упознаване као *средства двоструког ослобађања*: од предрасуде да су тело и телесна љубав „грех” и да се упорно треба ослобађати од робовања традиционалним заблудама да би се дошло до праве и потпуне љубави, еротике и секса као оплођавања и љубави и њеног највишег стваралачког чина - рађања” (Мисаиловић 2014: 228).

Иванић ће, десет година након штампања „за изабране” Вукових еротских пјесма и поскочица и годину дана прије Кишовог предговором опремљеног превода умјетничке француске еротске поезије (Киш 1985) – издањем Краусових *Мрсних прича* укинути употребну рестриктивност, какву су за Вукове *Особите пјесме и поскочице* прописали приређивачи из САНУ. Он ће еротско-хумористичке текстове ставити на располагање не само филолозима (лингвистима), фолклористима и књижевним критичарима) него и „широким народним масама”, у којима су они и настали. Зашто забрањивати „творцима” да се у читању служе „дјелом”, које су сами стварали и ширили док су „читали ушима” (П. Пајић) – реторичко је питање које је било довољни разлог таквом Иванићевом чину.

У обимном тексту у коме су народне еротско-хумористичке приче освјетљене из најразличитијих аспеката, Иванић издваја и описује најбитније карактеристике које датим причама обезбјеђују жанровску посебност, а самим тим и стилистичку „потентност”. Тако Иванић у овој студији показује на који начин „мрсне приче” стичу „покретљивост и комуникативност” као своја основна својства, у чему је основна разлика између ових, народних еротских прича и опцене литературе књижевног поријекла, каква је функција хумора, као једне од доминанти ових прича, бита је суштина „поља опцености”, колика је каква је улога опцених или, како би Иванић рекао, „безобразних” ријечи у овим причама, при чему закључује да се „сижејно-фабуларни и стилистички аспект опцености и не дају разматрати одвојено”. У освјетљењу датих карактеристика заправо се потврђује жанровска посебност ових прича, па зато овдје и наводимо мало обимнији смисаоно и текстуално релативно аутономан (микро)дискурс из Иванићеве студије, сав посвећен поменутиим критеријално жанровским карактеристикама „мрсних прича”:

„Именовањем, прекршајем језичких табуа, и сексуалном, односно скатолошком и содомијском тематиком, опсени текстови не стичу своја основна својства – покретљивост и комуникативност. То се види по оним саопштењима или обавјештењима о неком догађају која нису из сфере стварности прешла у другостепену сферу и зановала независну вриједност. Ако је неоспорно први ступањ отворено именовање и описивање (*naturalia et prudenada*), онда је слједећи ступањ, одлучујући да текст добије комуникативну прокретљивост, стварање једне стабилизване форме у виду узречице, пословице, загонетке, вица, приче, бајке итд. и давање тој форми комичне

садржине, било у поенти, игри ријечима, пародирању, духовитој одбрани од подругљивог напада, било у разрјешењу једног тока радње у непредвиђеном и неочекиваном правцу. Кад је ријеч о усменој предаји, хумор остаје кључно својство опсцене ријечи и опсцених жанрова.

Упадљива је разлика према опсценој литератури књижевног, писаног поријекла. Усмена предаја нема симпатија за настрано, за аномалије и перверзност. Она исмијава и содомију и хомосексуалност, али их не осуђује, већ само проналази ону ситуацију у којој се једна активност читује на срамоту – због неспретности, глупости, брзоплетности – носиоца. Нехотично, глупо откривање прељубе, содомијских склоности, хомосексуалних односа — то је хумористичка тема, а не само прељуба или друге врсте радњи и околности. Живот није тема, него онај избор непредвиђеног из живота, откривање прикривеног и сл., које изазива смијех. Писана литература, међутим, располагала је другим умјетничким средствима и формама, ослоњена на књигу и штампу и на други круг публике.

Формула комуникативне привлачности усмене опсцене литературе је – естетизација хумором. То је и формула њене отпорности у суочавању с промјенљивошћу историјских услова живота и формула њеног смисла у свакодневној говорној пракси одређеног социјалног простора. Кад је и најгрубљи, тај хумор није без тежње да оствари свој примарни смисао – да животу да једну нову мјеру и потенцију.

Опсцени сиже се остварује пробијањем граница забране (норме, закона) као извјесне опште конвенције или свијести о постојању конвенција. Такве конвенције, неријетко условљене анатомијом и физиологијом човјека, односе се подједнако на сексуалност као и на друге нагонске потребе. (Иванић 1984: 434)

Комика не руши само системе улога. Треба имати на уму да је већина ових текстова настала у хришћанској традицији која је (као и исламска) осуђивала прељубу, ванбрачне и предбрачне сексуалне везе (*Коринћанима посланица прва*, гл. 7), срамотне ријечи (*Колошанима*, 3.8), тијела сматрала својином мужа, односно жене, тражила да се удовице удају итд., признавала само сексуалност у служби рађања дјете. Управо је у условима таквих забрана и закона настао огроман број текстова о прељубницима и прељубницама, хомосексуалности међу духовницима и сексуалним односима духовника и вјерника.

Поље опсцености је још шире, утолико што се веже и за забране одређене лексике. Довољно је погледати такве шале о родитељима и дјечи, одговорима ученика на питања учитеља или шкотских инспектора, војника, студентата, дијалоге владара и људи из народа, исповиједи вјерника и сличне ситуације, па се увјерити да су у свим случајевима прекршене неке друштвене конвенције које важе као забране или препоруке („не треба“, „не ваља“). По правилу се прекршај остварује најчешће на нивоу говора, употребом опсценог рјечника, тако да се сижејно-фабуларни и стилистички аспект опсцености и не дају разматрати одвојено. Због тога треба разликовати и еротске сижее у уобичајеном смислу ријечи од опсцених, јер еротски сиже, нпр. у Бокачовим текстовима – како људи на необичан начин задовољавају своју полну пожуду – остаје изван опсцености када га не прати опсцена лексика” (Иванић 1984: 435–436).

У анализи стилистичких карактеристика опсцености народних „мрсних прича” Иванић посебно издваја и „бисемичност” многих опсцених ријечи, и њихово прихватање у секундарном значењу као начин постизања комичног ефекта. Такође он врло убједљиво расвјетљава начине „рушења забране”, као и критеријуми не увијек јасне диференцијације „између шаљивих и опсцених шаљивих форми”. Посебну пажњу у анализи „мрсних прича” Иванић ће посветити међуодносу „диобе сижеа и фабуле” и „диобе типизираних лица”. Ево за потврду само два релативно заокружена Иванићева микродискурса посвећена датим аспектима „мрсних прича”:

„Мотивски се” – вели Иванић – „различито реализује комплекс семантичких неспоразума и двосмислица. Веома су раширене приче с безобразним именом слуге, који се обично најми код попа, а име му омогућује да прикрије или несметано обавља однос с господаревом кћери или женом. Сличне врсте је и неспоразуме и када слуга тражи обе (али умјесто обе мотике или неке друге алатке, он тражи обе кћери и још позива господара да то потврди” (Иванић 1984: 430–431).

„Стилистика опсцености” – каже Иванић – „има велики резервоар у десексуализованим, секундарним значењима многих ријечи које могу функционисати и даље двозначно или вишезначно. У сваком случају је важно, за сиже и стилистику, ко неку ријеч изговара, коме је упућује и на којем мјесту (ту је особито чест мотив употреба опсцене ријечи у цркви, или за вријеме проповиједи или у току исповиједи).

У рушењу забране овдје нема ни чаробног средства, као у бајкама, ни херојског подвига, као у јуначким пјесмама. Има по правилу лукавства и довитљивости. Нема илузија ни о срећи која негдје чека, ни о светости и чудима, ни о јунаштву без страха. У том је смислу ова предаја разарања свих високих жанрова, иако често управо преузима њихову структуру (сиже, фабула, јунаци), па и кључне структурне категорије. Нпр. обмана постоји, али је функција унеколико другачија, прије свега због тога што је и однос жртава и јунака динамичнији него у бајкама. Пасивне улоге се лакше активирају, често у двостраном задовољству (слуга, чобанин – газдина кћерка или жена, чобаница). Обмана настаје из разних узрока, али по правилу је „кривац” онај који је обманут — било због мањка духа, било због тјелесних недостатака и потреба. Једни су обманути јер су полно незрели и неискусни (дјечаци, малољетнице, младожење, дјевојке), други – јер су наивни у тумачењу туђе ријечи и геста), трећи – јер су тражећи жртву налетјели на јачег противника и били уловљени”. (Иванић 1984: 437)

„Не да се” – наставља Иванић – „начинити јасна жанровска граница између шалвих и опсцених шалвих форми. Често се разлика своди на стилистичко-лексички ниво – опсоена лексика је усмјерена у зоне забрањеног говора, а иначе фабуларно-сижјено ради се о једном те истом тексту. Довољно је овдје упутити на познате шалвиве приче из различитих извора, *Добро је (кашићо) и ђаволу свијећу зајалишић, Насрагин-хоца и Француз, Боса и Узурсуз, Зет и џуница*, и на њихове опсцене варијанте у Краусовој збирци и у интернационалној усменој традицији. Ово потврђују и најпопуларнији мотивско-сижејни склопови – они око брачних односа и прељубе. Било да се ради о међусобним испитивањима супружника (или будућих супружника), било о еротској наивности, организовању или спречавању, или о спречавању организовања, односно откривања прељубе, као и о нехотичним признањима и откривањима (наивна жена индиректно открије везу или то открије дијете пред оцем) – понавља се лепеза варијаната у стилистички опсценог говора.

Диоба сижеа и фабула праћена је, разумије се, и диобом типизираних лица. И у овој прози су најзанимљивији јунаци и најчешћи, духовна лица (свештеници, калуђери, хоце, братри). Духовник се поставља у веома разнолике ситуације: држи опцену проповијед, заводник за вријеме неког вјерског чина (исповијед), бласфемист (кад псује бога, цркву, свеца), хомосексуалац или содомист, љубавник (неријетко ухваћен у клопку), жртва досјетљивог слуге, досјетљив саговорник. Не мање су разнолике типизације дјевојке: нестрпљива малољетница, неискусна-наивна дјевојка, досјетљива у реплицирању, сексуално врло искусна, па наивно открије своје искуство када би требало да га таји (прва брачна ноћ, припреме за удају и сл. ситуације). Заправо читава једна типологија улога зависи од породичне хијерархије сродства унутар великих задруга: дјечаци, који страдају у преурањеним сексуалним жељама (обично према стринама, ујама); снахе с дјевером, свекрвом, намјерником путником; зетови у тазбини, у погрешкама с таштом или неприликама с фекалијама; синови, наивни, неискусни, некада нескромни у жељама, итд. Ту је и низ посебних улога, вјешти заводници (слуге, чобани, путници, војници), силоване жене, које

су се десиле „реткопрсте”, гостољубиве домаћице и куме и опрезни домаћини и кумови, беговице и попадије, калуђерице, докони чиновници, трговци, љекари и пацијенти, владике и кочијаши, капелани – све то, зависно од тренутка, мјеста, позива и саучесника, улази у ова причања у припремању, провођењу, спречавању или откривању полног акта или у опсценом говору, као моћна плебејска ријечка која носи собом све установе људске културе – и религију и породицу, професије, родбинске везе, социјалне границе, љубав и мржњу, – и потврђује моћ живота, онога одоздо, као пркосног отпора оном одозго, што најчешће као закон, забрана, свијест и савјест, лажна или права аскеза, стоји као граница преко које се не смије, не треба или не може” (Иванић 1984: 439–440)

Већ се на основу овдје цитираних микродискурса из обимне Иванићеве студије о „мрсним причама” лако разазнаје које су типичне структурне, семантичке, наративне и чисто стилистичке карактеристике опсцено-хумористичних народних кратких прича, као у стилистику (ни лингвистичку, ни књижевну, ни функционалну) прије Иванића неукључиваног жанра. Прикључење тог жанра стилистици књижевноумјетничког стила, или терминолошки речено, његова стилска прирегистрација, као и издвајање и научно освјетљење његових суштинских књижевних и стилистичких карактеристика највећи је од трију доприноса Иванићевих (*стилематизације*, *прирегистрације* и *прирегистрације*) интегралној, што ће рећи лингвистичко-књижевној стилистици српскога језика.

Литература

- Витезовић 2014: Милован Витезовић, „Естетика народне еротике”, предговор књизи: Миленко Мисиловић, *Комика и еџика народне еротике: по Вуку Караџићу и осталим изворима*, Београд: Службени гласник, 2014, 16–22.
- Иванић 1984: Dušan Ivanić, „Pogovor”, u: *Mrsne priče: erotska, sodomijska i skatološka narodna priča*, prikupio, izdao i komentarisao Fridrih S. Kraus (priredio, izabrao, napomene preveo i pogovor napisao Dušan Ivanić), Beograd: Prosveta, 1984, 421–448.
- Иванић 1999: Душан Иванић, „Предговор”, у: Бранко Радичевић, *Сабране pjesme*, приредио Душан Иванић, Београд: СКЗ, Коло ХСII, књига 610, 1999, VII–LXXXII
- Иванић 2007: Душан Иванић, „Генеза реалистичког стила”, у: Душан Иванић, Драгана Вукићевић, *Ка њојџици српског реализма*, Београд: Завод за уџбенике, 2007, 351–379.
- Јакобсон 1966: Roman Jakobson, *Lingvistika i poetika*, Beograd: Nolit, 1966.
- Караџић 1974: Вук Стеф. Караџић, *Српске народне pjesme из необјављених рукописа Вука Стеф. Караџића*, књига пета: Особите pjesme и поскочице, за штампу приредили Живомир Младеновић и Владан Недић, уредник академик Војислав Ђурић, САНУ, Београд, 1974. (Само за научну употребу).
- Картер и Неш 1990: Carter, R. and Nash, W, *Seeing Through Language*, Oxford: Blackwell, 1990.
- Катнић-Бакаришић 2001: Marina Katnić-Bakaršić, *Stilistika*, Sarajevo: Ljiljan, 2001.
- Киш 1985: Danilo Kiš, „O francuskoj erotskoj poeziji”, u: *Bordel muza: antologija francuske erotske poezije*, odabrao i prepevao Danilo Kiš, Voegrad: Prosveta, 1985, 11–17.
- Клајн 1996: Иван Клајн, „Лексика”, у: Милорад Радовановић, Бранислав Брбоирић, Иван Клајн, Драгољуб Петровић, Живојин Станојчић, Милош Луковић, Драго Ђупић, Митар Пешикан, *Српски језик на крају века*, редактор Милорад Радовановић, Београд: Институт за српски језику САНУ; Службени гласник, 1996, 37–86.
- Ковачевић 2003: Милош Ковачевић: „Богдан Поповић – оснивач научне стилистике код Срба”, *Грамаџичке и стилистичке теме*, Бања Лука: Књижевна задруга, 2003, 177–196.

- Ковачевић 2011: Милош Ковачевић, „Велики стилистичар: два огледа о Новици Петковићу”, *Стилска значења и зрачења*, Ниш: Филозофски факултет, 2011, 213–263.
- Ковачевић 2012: Милош Ковачевић, *Лингвостилистика књижевног текста*, Београд: СКЗ, 2012.
- Ковачевић 2015: Милош Ковачевић, „Драгиша Живковић као лингвостилистичар”, у: *Књижевни теоретичар, стилстичар, историчар и коментариста Драгиша Живковић*, уредник Мило Ломпар, Београд: Филолошки факултет, 2015, 119–137.
- Ковачевић 2015а: „Интегрална стилистика у настави српског језика”, у: *Наслава и наука у времену и простору*, уредници др Живорад Миленковић, др Снежана Башчаревић, Лепосавић: Учитељски факултет у Призрену – Лепосавић, 2015, 37–68.
- Мисаиловић 2014: Миленко Мисаиловић, *Комика и епика народне еротике: по Вуку Караџићу и осталим изворима*, Београд: Службени гласник, 2014.
- Мухвић-Димановски 2005: Vesna Muhvić-Dimanovski, *Neologizmi: problemi teorije i primjene*, Zagreb: FF press, 2005.
- Петковић 2010: Новица Петковић, *На извору живе воде*, Београд: Завод за уџбенике, 2010.
- Речник 2007: *Речник српскога језика*, Нови Сад: Матица српска, 2007.
- Шипка 2011: Данко Шипка, *Речник оццених речи и израза*, Београд: Корнет; Нови Сад: Прометеј, 2011.

STYLISTICS IN LITERARY ANALYSES OF DUŠAN IVANIĆ

Summary

The paper analyzes Dušan Ivanić's analyses in the field of literary criticism which were dominated by stylistic criteria and were therefore classified as stylistic. Dušan Ivanić has rarely cited stylistics and its criteria, but his stylistic contributions are very significant, and in terms of linguistic (sub)categorization and pragma-stylistic intention they are at least threefold. This paper distinguishes three types of Dušan Ivanić's stylistic contributions. In accord with the (sub)typology of stylistic actions, they are termed: 1) stylematization 2) stylistic reregistration, and 3) stylistic adjoined registration. Stylematization is defined as the process of using and shedding light upon linguistic and stylistic characteristics of stylemes. The paper shows that neither the term styleme nor its derivatives are used in the literary analyses of Dušan Ivanić, but they feature indisputably and almost totally stylematic-stylogenic analyses, such as those related to the characteristics of the poetry of Branko Radičević, supplied as preface to *Collected Poems of Radičević* in Kolo SKZ (Ivanić 1999). Distinguishing and explicating Ivanić's way of analyzing Radičević's poems, we have demonstrated why those analyses can be classified as linguistic-lististic and integrally stylistic despite lacking stylistic terminology. In functional stylistics, the problem of reregistration denotes the ability of assuming any register, or, in other words, functional style in a literary text. Without using that term, Ivanić discussed it in his paper "Genesis of a realistic style" in which he showed which realist Serbian writers employed elements of conversational, journalistic and scientific style, and what their role was in structuring and determining the artistic value of such short stories and/or novels. The third type of Ivanić's contribution to stylistics has been termed by a neologistic phrase stylistic adjoined registration. Stylistic adjoined registration entails incorporating previously exterior stylistically relevant texts or units into a stylistic corpus or stylistic analysis. In 1984, Ivanić "edited, selected and wrote the afterword" for a collection of Serbian brief folk prose pieces of obscene humour by Friedrich Salomon Krauss, choosing a stylistically and semantically marked title *Saucy Tales*. With the extensive afterword to this book, Ivanić adjoined its genre to stylistics of a literary style, or, terminologically speaking, effected its stylistic adjoined registration. This is the greatest of the three contributions Ivanić made to the integral, meaning linguistic and literary stylistic of the Serbian language.

Keywords: Dušan Ivanić, stylistics, literary stylistics, integral stylistics, functional stylistics, stylematization, reregistration, adjoined registration

Miloš M. Kovačević

Јелена Р. Јовановић Симић¹

Универзитет у Београду

Филолошки факултет

Катедра за српски језик са јужнословенским језицима

СХВАТАЊА ДУШАНА ИВАНИЋА О 'ГОВОРНИМ ЖАНРОВИМА'²

Аутор у приложеном раду најпре се осврће на 'говорни жанр'³ како га дефинише Д. Иванић, а затим га и сам разматра као језичку функционално стилски обележену јединицу.

Кључне речи: језик, жанр, говорни жанр, лексика, термин.

1. Уводна реч

1. У расправу о овој интересантној теми кренућемо од речи Д. Иванића, који се у више махова, додуше узгред и поводом књижевно-теоријских питања, осврће на овај појам. По њему (1995: 256): „Жанрови су [...] одређено формативно јединство, као [...] гравитациона снага, до одређеног тренутка конзервативни, те и језик, поред других чинилаца своје структуре, настоје одржати у старој употреби [...]”.

- а) Овде се највероватније мисли на књижевно-уметничке жанрове као утврђене конструктивне моделе који између осталог показују високу структурну устаљеност, што производи и нормативну моћ. Али сем тих, у теорији језичке употребе (теорији текста и дискурса, теорији новинарских врста, теорији говорне активности људске итд.) проучаваоци не могу проћи без појма 'жанра'.
- б) Тако и Иванић (1976: 64) у својим истраживањима помиње 'говорне жанрове', па између осталог тврди: „Данас се тај појам везује за име Михаила Бахтина, и по опсегу значења које је дао термину и по подручју утицаја која су његова уочавања изазвала [...]”⁴.

1 jelenajo@bitsyu.net

2 Овај рад написан је у оквиру пројекта 178014 *Динамичка структура савременог српског језика*, који финансира Министарство за науку и развој Републике Србије.

3 РСЈ (1967–1976: s. v. жанр): 'фр. врста, род (у књижевности и другим уметностима); начин уметничког изражавања, стил; – 'карактеристичан начин усменог и писменог изражавања'; 'скуп карактеристичних црта, обележја материјалне културе' (у ликовној уметности, архитектури, намештају и сл.); 'карактеристична црта, обележје, облик рада, живота, игре, спорта итд.' Клајн-Шипка (2008: s. v. жанр): 'врста, род у књижевности и другим уметностима'; 'начин уметничког стварања, стил'; стил: 'начин писменог и усменог изражавања, својствен појединцу'; 'скуп карактеристичних црта, обележја материјалне културе (у ликовној уметности, архитектури, одевању и сл.) једне епохе или нације'; 'карактеристика, обележје облика рада, опхођења'.

4 Иванић помиње и друге истраживаче којима није била страна ова проблематика, пре свега Л. Шпицера (1922), на кога се „сам Бахтин позивао” (Иванић 1995: 255). У Шпицеровој студији се „испитују микрооблици говорног италијанског на примјерима из књижевних дјела и свакодневне праксе, а уз то се термилошки одређују неке скупине поновљених говорних јединица

2. Кратка али прецизна разматрања Иванићева о општем појму жанра заслужују сваку пажњу између осталог и по томе што он, рекосмо, помиње, поред књижевних, и 'говорне жанрове' (Иванић 1995: 253):

Текст настао узајамном говорном дјелатношћу учесника, заснован на одређеном садржају (референтни и деиктични чиниоци) и намјерама (са)говорника, уз сразмјерно устаљен однос [...] поновљивих и промјенљивих честица и уз сразмјерну уобличеност смисла (затвореност, ограниченост), испуњава претпоставке да се назове говорни жанр.

- а) Аутор овако дефинисани 'жанр' разликује „од фолклорних жанрова и уопште од жанрова за које се устаљено назив једноставни облици (Јолес). И за једне и за друге (уколико између фолклорних жанрова и једноставних облика има чврстих граница и могу се установити) карактеристичан је стабилизovan значењско-лексички и морфолошки склоп, чему одговара и висок степен аутентичности текста (нпр. виц, анегдота, пословица, загонетка и сл.)”. Даље, Иванић мисли да само за литерарне жанрове важи одредба о „сразмјерној уобличености смисла (затворености, ограничености)”, док се код 'говорних жанрова' таква особеност не може утврдити: „Напротив, говорни жанрови су заправо дио аморфне стихије свакодневних разговора, садржећи у себи и ток и резултат разговора, често на граници говора и радње, а често у склопу обичајно-обредних говорно-дјелатних гестова”.
- б) Ако Иванић под 'аморфном стихијом' подразумева спонтани говор свакодневице, који непосредном посматрачу изгледа хаотичан, између осталог и стога што говорни искази по правилу варирају у широкој лепези с обзиром на тематику и услове употребе, или зато што садрже дефектне језичке форме код којих су делови потиснути и остали неексплицирани јер је смисао комуникације разумљив из саме ситуације или пратећих догађаја или поступака учесника у говору – онда неће бити у праву, јер варијативност израза под притиском контекста, што је опште позната чињеница, не може послужити као основ за дефинисање полазних форми⁵.
- б1) 'Стихијност' варијације није разлог нпр. да одустанемо од проучавања и дефинисања појма 'фраза', 'реченица', 'исказ', па и 'језички знак' уопште. Није стога сврсисходно ни говорни жанр – јер је и он својеврстан језички знак – оставити ван интересовања науке због тешкоћа да се сведе

(облици отпочињања разговора, облици учтивости, закључни облици разговора [...])” (Иванић 1995: 256). Шпицер (1922), међутим, по природи својих истраживања, заиста употребљава називе за појаве које су касније назване 'жанровима', али тај термин се код њега не налази, нити се игде среће појам 'жанра' под неким друкчијим називом. Уосталом, тешко се почетак и крај разговора или сличне вербалне формације могу назвати жанровима. И по Иванићевом дефиницији жанра као 'затворене, ограничене структуре, ово нису форме истог реда. Но без обзира на то, Шпицерове идеје заслужују сваку пажњу.

5 Наравно, проблем варијације не сматрамо теоријски ирелевантним. Уколико је потребно посебно дефинисати контекстну или неконтекстну варијацију, то је могуће чинити, као што се и иначе чини са контекстним варијантама, тзв. алоформама у случају алофоније, аломорфије, клаузе (у односу на реченицу), те текстеме (у односу на исказну форму: Јовановић и Симић 2015). Поготову је теоријски значајна слободна варијација, код које дистинкцијска апаратура може постати теоријски релевантна ако разлике између основне и споредних форми каткад добија знаковно функционалан статус. Видећемо да је варијација текстовних форми каткад 'слободна', контекстом неусловљена.

на основни облик, већ је потребно уложити труд да се тај облик у сваком посебном случају установи, да се утврде дистинктивне особености, као и системи које облици датог структурног нивоа чине.

- 62) Крајњи исход Иванићеких разматрања, уз наше примедбе, био би да 'говорни жанрови' ипак постоје, и да чине значајну чињеницу у (макар и 'стихијном') животу језика. Треба заправо утврдити какву, и то ће бити један од задатака овог рада.

2. Још о теоријским погледима на 'жанр'

1. У публицистици се на жанрове гледа из нешто друкчије перспективе него у теорији књижевности и семиотици. Публицисти не расправљају о 'жанровима' шире, већ готово искључиво као о облицима новинарских текстова. По њима новински текст се јавља у виду великог броја родова и врста, тј. жанрова (како се у теорији новинарства обично говори) – писмених (новинска информација, чланак, коментар, преглед, писмо, памфлет, полемика и сл.) и усмених (јавни наступ, говор, реферат, разговор). „Жанр је дакле – мисли Р. Животић (1993: 11), – општи термин којим означавамо типичну форму новинарског изражавања, а пошто форма зависи од теме и циља – у питању су садржајно-композицијске и лексичко-стилске особености. Жанр се, дакле, не одређује једном, већ целином карактеристика, тј. узимају се у обзир доминантне особености. Тиме се не пориче да на карактер жанра [...] битно утичу индивидуалне способности аутора”⁶.

2. Овако приказани, 'жанрови' не допуштају окупљање у јединствену класу појава, нити под неку заједничку методолошку јединствену теорију. Но Иванићева дефиниција као да ипак почива на неким својствима језичких структура које су заједничке свим разноврсним типовима и врстама које поменуемо.

- а) Могла би се, по нашем мишљењу, поставити једна ако не строго лингвистичка, онда семиотичка теорија 'жанра'. Група аутора на челу са А. Н. Кожиным сматра нпр. да се жанровске јединице морају узети као идеалне структуре које се одликују неким општим својствима. То су по Кожинову врсте неких текстовних облика (не знамо којих), које чине структурну базу што на њој у крајњој линији почивају функционални стилови (Кожин и др. 1982: 57):

Типична особеност варијаната књижевног језика које називамо стиловима или функционалним стиловима у мањој или већој мери налазе своје остварење и свој израз у тексту, а текстови представљају жанрове стилски маркираних типова говора. Особине пословне, научне, публицистичке, па чак и свакодневно-разговорне речи јављају се у виду жанровских модификација текста, и зато се ови композициони системи у оквиру функционалних стилова називају говорним стиловима. Говорни стилови – то су стилски обележене формације или жанровски фиксиране варијације стилова књижевног језика; издвајају се стилови научног излагања (научне речи), стилови публицистичке речи, стилови официјелно-пословне речи и стилови разговорне речи.

6 Мисли се свакако на изградњу конкретног текста дате врсте, јер је само он у домену способности појединачног аутора, док је врста израз трансверзалних процеса у којима учествује укупни број делатника.

- б) Врло је карактеристична мисао да су 'жанровски фиксирани варијације' или 'говорни стилови' – издвојиви у оквирима свих функционалних стилова: „стилова научног излагања (научне речи), стилова публицистичке речи, стилова официјелно-пословне речи и стилова говорне речи”. То значи да 'говорни жанр' заправо и не мора бити 'говорна', већ и писана структурна формација – текст било које врсте и намене.

3. Питање је којег је обима текст, и којих структурних својстава, који задовољава критериј да буде назван 'говорним жанром'.

- а) Лингвистички оријентисани теоретичари – по Дементјеву (2010: 97) – препознају минимални исказ као базичну структуру од које би се могло поћи у утврђивању структуре 'жанра', а исказ дефинишу у крајњој линији као двочлану реченицу:

Међу најефикасније лингвистичке аспекте проучавања жанра помоћу лингвистичких модела спадају пропозиционалне (локутивне – у терминологији говорних чинова) особености лексичких, фразеолошких и синтаксичких јединица, од којих се граде жанровски оформљени искази; другим речима, у први план избијају реченице које се употребљавају у овом или оном говорном жанру: „[...] проучавање говорног деловања људи често се преобраћа [...] у проучавање реченичних типова – у проучавање оних типова реченица који су карактеристични као оруђа одређеног жанра” (Вјежбицка 1997: 101).

- б) Појам 'жанровски оформљених исказа' даје неку перспективу за успостављање везе између лингвистичких ужем смислу и 'жанровских' форми. Али тај појам захтева прецизније дефинисање да би био употребљив.

4. Т. В. Шмељова (1997: 91–92) тврди да за одређење појма 'жанра' постоје релевантни 'жанровски маркери', и покушава да их психолошким методом препознавања од стране испитаника примени у карактерисању жанровских јединица и жанровских врста. На основу тога учињен је покушај заправо не квалификације, већ доста неодређене класификације 'жанрова'. Шмељова разликује четири типа жанровских структура:

- информативни, чији су циљ различите информативне операције [...]
- императивни, чији је циљ изазвати остварење/неостварење догађаја...
- етикетни (перформативни), чија је сврха остварење посебног догађаја (извињавање, захвалност, поздрав, саучешће итд., све до одрицања од престола) [...]
- оценокни, са задатком: изменити осећај саговорника, поредећи његове поступке, стање и све друге манифестације са скалом вредности датог колектива.

- б) Неудобна је класификација у којој се међусобно пресецају класе, јер нпр. – *Извињавам се* и – *Извинише* – по овоме спадају у класу 'перформатива', а облици упућују на прве две класе.

5. „Несумњиво је за општу типологију жанрова – мисли Дементјев (2010: 13) – од битне важности подела на уметничке и неуметничке, писмене и усмене, монолошке и дијалогске, просте и сложене (критериј сложености може при

томе суштински варирати [...]), директни и индиректни (за индиректност се може исто рећи као горе), спонтане и реторичке, персоналне и ритуално-институционалне [...] Како видимо, типологија жанрова у неком смислу тежи томе да се изједначи са класификацијама дискурса [...]. Али и једна и друга класификација, како су овде представљене, – више су него провизорне.

6. А. Вјежбицка (1997: 102–103), таксативно и без посебног увида у особености, издваја следећих 38 врста жанрова: захтев, молба, наредба, претња, упозорење, дозвола, захвалност, поздрав, саучешће, извињење, комплимент, похвала, жаљење¹, жаљење², говор, предавање, популарно предавање, извештај, разговор, дискусија, спор, свађа, успомена, мемоари, аутобиографија, дневничке белешке, протокол, објашњење, саопштење, објава, циркулар, инструкција, шала, анегдота, флерт, здравица, пријава, сведочење.

7. Крајњи исход приказаних покушаја јесте да у досадашњим расправама нема ни јединственог става, нити пак јасног појма о 'жанру'. Мислимо да би за полазиште могла послужити бар два момента од горе поменутих. Први је тврдња да је жанр у свим областима у којима се јавља – заправо као „сразмјерно уобличена” појава, наравно пре по „затворености, ограничености” језичке структуре, него по тако гипкој појави као што је смисао. И друго, да је жанр у блиској вези са функционално-стилским категоријама, врстама и подврстама. Ако нпр. с тим у вези размотримо типове израза које наводи Вјежбицка, пашће нам у очи да се велика већина њених термина тиче додуше ситних, али структурно утврђених, и у употреби устаљених облика изражавања. И још нешто: сви ти типови својим особеностима у крајњој линији упозоравају да у начелу припадају овој или оној функционално-стилској сфери употребе језика⁸.

а) Тако, захтев, молба, наредба, дозвола, жаљење, упозорење, захвалност, протокол, објашњење, саопштење, објава, пријава, сведочење – имају мање или више званични карактер те се сврставају у административно-пословни функционални стил, и у тој области се јављају у улози заокружених текстовних или сличних структура.

а1) Нпр. 'захтев' је у речнику књижевног језика дефинисан као:⁹ „1.а. тражење, жеља изражена у одређеној, категоричној форми; налог. б. службени акт којим се захтева да се поступи према садржини акта [...]”. Та 'одређена форма' свакако је затворена, изражена у облику једног или више смисаоно повезаних исказа јасно издвојивих из контекста, уколико овај постоји.

а2) Први дефинисани облик захтева налазимо нпр. у следећем божјем захтеву из старозаветног текста Библије:

Потом рече Бог: *нека се сабере вода што је под небом* на једно мјесто, и нека се покаже сухо. И би тако Прва књ. Мој. 1.9.

Исказна форма директног говора нека се сабере вода што је под небом [...] – представља захтев стваралачким силама света у које верује религијска свест.

7 Исп нпр. у РМС (1967–1976: s. v. 'жалити'): „1. бити у жалости, у тузи за ким или за чим, туговати [...] 2. сажаљевати (кога), саосећати (с ким)”.

8 В.: Симић и Јовановић 2002 б.

9 Дефиниције преузимамо из РСЈ (2007), али не све, већ само оне које се односе на жанровске форме, и често само у скраћеном виду, колико нам је потребно за овдашњу расправу.

- a3) Други тип такве врсте чине свакодневни 'захтеви' које предајемо на шалтерима тражећи од институција власти податке које држи у својим евиденцијама, разна одобрења, решења итд. И једно и друго сасвим одговара мишљењу о 'затворености', тј. структурној заобљености израза који се може сврстати у ред жанровских форми.
- б) Даље, претња, поздрав, саучешће, извињење, комплимент, похвала, жаљење¹, циркулар, инструкција, спор, свађа, флерт, здравица – пре свега подсећају на колоквијалну или разговорну област језичке употребе.
- б1) За пример ћемо узети први случај – претњу (РСЈ 2007): „плашење, застрашивање”:

Тешко вама књижевници и фарисеји, лицемјери, што сте као сакривени гробови по којима људи иду и не знаду их Лука 11.44.

- б2) Библијски стих представља поликлаузалну исказну форму узету из низа сродних израза којима Исус 'књижевницима и фарисејима' предсказује да ће их за нечасно понашање сустићи божја казна. Претња заправо у крајњој линији и јесте предвиђање или најава неповољних догађаја (или говорникових поступака) по онога или оне којима је упућена.
- в) Треће – говор, предавање, популарно предавање, извештај, разговор, дискусија – пре свега се упражњавају у научној комуникацији.
- г) На крају – мемоари, аутобиографија, дневничке белешке, успомена, шала, анегдота припадају у првом реду књижевно-уметничком изразу.

Не тврдимо овим да нпр. спор није и судско-административна појава, те здравица није својствена дипломатском типу израза, или књижевно-уметничка врста итд. То значи само толико да се жанрови укрштају и пресецају са функционалним стиловима, тј. да један и исти жанр припада и књижевно-уметничком и колоквијалном, или административном и научном (нпр. извештај) итд. – а не значи да конкретни израз није носилац претежног броја особина једне функционално-стилске формације.

3. Закључна напомена

1. Вратимо ли се сада питању општој природи 'говорног жанра', постаје јасно да то није само 'говорна', већ општа језичка јединица дате структуре и функције.

- а) Што се тиче структуре, у праву је очито Душан Иванић када је дефинише као структурно 'затворену', тј. формално заобљену, и као смисаоно јединствену форму.
- б) Додаћемо још да је 'говорни жанр' минимална јединица дате врсте, заправо функционално стилског гранања језика.

2. М. Бахтин (1980) заступа становиште да су језички или функционални стилови исто што и „жанровски стилови одређених сфера људске делатности и општења”.

- а) Бахтин истиче да репертоар жанрова „расте у оној мери у којој се дата сфера развија и постаје сложенија”.

- б) Тиме је – можемо закључити – окарактерисана и функционална природа његова: 'говорни жанр' јесте минимална јединица од којих се састоје функционално-стилске формације језика.

Литература

- Бахтин 1980: Михаил Бахтин, *Марксизам и филозофија језика*, Београд: Нолит, Сазвежђа.
- Бахтин 1989: Михаил Бахтин, *О роману*, Београд: Нолит.
- Вјежбицка 1983: Ana Wierzbicka, *Genry towy. Text i zdanie (Zbiór studiów)*, Wrocław.
- Вјежбицка 1996: Ана Вежбицкая, *Јзык. Кукльшур. Познание*, Москва.
- Вјежбицка 1997: Ана Вежбицкая, *Речевые жанры, Жанры речи*, вып. 1, Саратов.
- Дементјев 2010: Вадим Викторович Дементьев, *Теория речевых жанров*, Москва: Знак.
- Иванић 1976: Душан Иванић, *Српска приповијетка између романтизма и реализма*, Београд: Институт за књижевност и уметност.
- Иванић 1996: Душан Иванић, *Српски реализам*, Београд.
- Иванић 2002: Душан Иванић, *Свијет и прича*, Београд.
- Иванић 2005: Душан Иванић, *Генеа реалистичког стила у српској књижевности (опште назнаке), Књижевна историја, 37*, Београд.
- Јовановић и Симић 2015: Јелена Јовановић Симић и Радоје Симић, *Вербалологија (лингвистичке основе науке о вербализацији свешта)*, Београд: НДСЈ.
- Кожин и др. 1982: Александр Никитович Кожин, Ольга Алексеевна Крылова, Виктор Васильевич Одинцов, *Функциональные типы русской речи*, Москва: Высшая школа.
- Симић и Јовановић 2002а: Радоје Симић и Јелена Јовановић, *Српска синтакса*, Београд: НДСЈ и Јасен.
- Симић и Јовановић 2002б: Радоје Симић и Јелена Јовановић, *Основи теорије функционалних стилова*, Београд: НДСЈ и Јасен.
- Тошовић 2002: Бранко Тошовић, *Функционални стилови*, Београд: Београдска књига.
- Шпицер 1922: Leo Spitzer, *Italienische Umgangssprache*, Bonn und Leipzig: Kurt Schroeder.

DUŠAN IVANIĆ'S NOTIONS OF "SPEECH GENRES"

Summary

In the herewith supplied paper the author first addresses "speech genre" as defined by Dušan Ivanić and moves on to theoretical perspectives of Bakhtin, Kozhin and Dementjev. Within the framework of these theoretical and terminological coordinates and based on her own insight of the so-called "speech genre", the author determines it as a minimal unit that comprises functional and stylistic formations of language.

Keywords: language, genre, speech genre, lexis, term

Jelena Jovanović Simić

**ГЕОПОЕТИЧКА
ИСТРАЖИВАЊА
– КЊИЖЕВНОСТ
СРБА У
ХРВАТСКОЈ**

Славица О. Гароња Радованац¹

Универзитет у Крагујевцу
Филолошко-уметнички факултет
Катедра за српску књижевност

ОБЈЕДИЊАВАЊЕ СРПСКОГ КУЛТУРНОГ ПРОСТОРА – ДОПРИНОС ДУШАНА ИВАНИЋА ИЗУЧАВАЊУ КЊИЖЕВНОСТИ СРБА У ХРВАТскоЈ

У раду се разматрају кључне идеје и поставке које је Душан Иванић установио кроз књижевно-историјска, антологијска и критичарска промишљања књижевне баштине и савремене књижевности Срба из Хрватске, са сводним увидима, иницираних током приређивања књиге Вука Караџића *Срби сви и свуда*, а које можемо формулисати као процес (поновног) обједињавања српског културног простора, у чему књижевност Срба из Крајине / Хрватске, углавном захваљујући Иванићевим студијама учитана у историју српске књижевности, заузима веома значајну улогу, много већу него што јој је до сада дала официјелна српска књижевна наука.

Кључне речи: Крајишки Срби, књижевност, систематизација, српски културни простор

Степен развоја једне књижевне појаве и апсолвирање једне научне теме, огледа се, пре свега, у систематизацији и синтетичким увидима о тој појави, потом кроз естетско (антологијско) вредновање тако истражене материје, као и у сталном критичком праћењу свих савремених и релевантних књижевних појава (писаца и дела) у оквиру те области. У случају књижевности Срба из Хрватске, чија обимност, дуговека књижевна традиција, али и својеврсна закаслела рецепција нису доскора произвеле неко систематско и институционално истраживање, ту празнину покрио је својим вишедеценијским научним истраживањем управо др Душан Иванић. Трагичан (политички инициран и изманипулисан) егзодус српског народа из Хрватске, половином деведесетих година 20. века, само је додатно потенцирао и уобличио истраживачки метод и поступак др Душана Иванића, и самог пореклом са тих простора – који је, уз своје многобројне стручне специјалности (историја перидике, текстологија, српски романтизам и реализам) – са строгом методичком заснованошћу изградио на истом квалитативном нивоу и прве валидне синтезе везане за књижевност Срба из Хрватске, ударивши тиме темељ периодизацији и систематизацији књижевне баштине Српске Крајине.

У овом раду разматраћемо књижевно-историјска истраживања Душана Иванића, везана за историју књижевности Срба из Хрватске (Иванић: 1998), његов антологичарски рад (Иванић: 2005), усмерен на приповетку 19. и 20. века српских књижевника пореклом са простора данашње Хрватске (кроз које се разматрају и нека сумарна, генолошка питања, везана за геополитички, специфичан српске књижевности настале на тлу Хрватске, која носи у доброј мери бројне рецидиве свог у многоме трагичног геополитичкој положаја на Балкану као што је „двојна припадност”, али и маргинализација не само у хрватском културном миљеу, већ и у матици, тј. у српским књижевним центрима попут Бео-

1 sgaronja@gmail.com

града и др), да бисмо се у завршном сегменту оријентисали на неке увиде и сумарне поставке Душана Иванића изнете у његовој књизи критичко-есејистичких и полемичких текстова *Врела у врлети* (Иванић 2009). Најзад, све то као да је апсолвирано у предговору (најновијој, приређеној) књизи Вука Караџића *Срби сви и свуда* (Иванић 2014: 11–37), у којем је, у доброј мери, приказао историјат развоја српског националног идентитета кроз језик и књижевно стваралаштво, а као замајац у процесу (поновног) интегрисања српског културног простора на почетку 21. века.

1.

У распону од безмало једне деценије, након *Прегледа књижевног рада Срба у Хрватској*, Станка Кораћа (Кораћ: 1987), прве синтетичке књиге о једном значајном сегменту српског културног битисања на територији тадашње СР Хрватске – појава књиге др Душана Иванића *Књижевности Српске Крајине* (Иванић: 1998), након више него драматичних и трагичних потреса настали процесом распада Југославије (1991–1995), побуђује пажњу из најмање два разлога: као надопуна и надградња споменуте Кораћеве књиге, али и као књига са иманентно постављеним местом књижевности Српске Крајине (усмене и писане) у укупном историјском сагледавању развоја српске књижевности, чиме појава ове књиге само добија на значају.

Будући да сам својевремено пропратила и издање књиге проф. Станка Кораћа (Гароња 1988: бр. 327 : 22), место је да анализу књиге Душана Иванића започнем неком врстом поређења са његовим значајним претходником. Књига *Преглед књижевног рада Срба у Хрватској* Станка Кораћа (Кораћ 1987), остаће значајна као прва књига те врсте, у којој је аутор, пре свега, сабрао огромну, расуту а релевантну грађу крајишке провенијенције, систематизујући је у донекле клишетираном моделу, који понекад није одговарао специфичностима и тематским изазовима књижевног рада Срба на тлу Хрватске / Крајине. Углавном, из тих разлога, књига С. Кораћа је имала низ недостатака, углавном методолошке природе. Књига Душана Иванића (Иванић: 1998), у том смислу, те недостатке увелико надопуњује и исправља. Дајући у историјско-синтетичком пресеку специфичност крајишког културног простора и до сада га најрелевантније дефинишући у свом уводу (са геополитичког, историјског и културолошког аспекта), што представља и полазиште његовог прегледа, Душан Иванић на филолошко-аналитичком методолошком принципу сагледава књижевност Српске Крајине у свим њеним специфичностима, нијансама, са до тада недовољно дефинисаним одредницама (проблем двојне припадности појединих писаца српској/хрватској књижевности), тј. враћајући према зацртаним критеријумима, неке српске (крајишке) књижевнике поново у крило српске књижевности (Петар Прерадовић, Михаило Полит-Десанчић, Буде Будисављевић, Петар Петровић Пеција, Војин Јелић, Григор Витез, Бранислав Зељковић, па и Владан Десница, до тада већ инкорпориране у корпус „пет стољећа хрватске књижевности”), отварајући тиме, према специфичностима и захтеву саме материје и низ нових међужанровских одредница, стилских школа и потпериодизација. На тај начин, следећи најбоље тековине тзв. београдске филолошке школе, која је дала високе научне резултате између два светска рата у српској науци, као и у нашем времену, књижевност Срба Крајине / Хрватске је методолошки обрађена на до сада најмерадажнији начин, са поузда-

ном и одрживом периодизацијом, као и првом систематизацијом, чиме је први пут равноправно инкорпорирана у новију српску књижевност.

Своја дугогодишња проучавања српске књижевне баштине (романтизам и реализам) и искуство стечено кроз универзитетски рад, аутор је уградио и у ово дело, што му гарантује дугорочну употребљивост. Утисак је, да је најбоље научно утемељен и методолошки заснован први део *Књижевности Српске Крајине*, заправо старији период књижевности, и то од првих релевантних трагова (16. век у писаној, као и усмена књижевност), до периода и праваца половине двадесетог века. Задржавајући, селективни и синтетички приступ и у приказу послератне и савремене крајишке књижевности (све до крајишког егзодуса 1995. али и са књижевним појавама и после њега, све до изласка књиге из штампе), чиме у другом делу ова студија више прераста у критичко-информативни преглед најновијих појава (имена, наслови), који ће тек добити суд времена, а што је можда и неизбежно, с обзиром на то да се ради о текућој књижевности и савременицима без (можда неопходне) историјско-вредносне дистанце. Но, у свом другом делу, овај књижевно-историјски преглед је ипак драгоцен, јер пружа неопходне (овде можда једино и доступне) информације о појединим делима и књижевницима пореклом из Крајине, с тим што је критичка оцена рада стваралаштва савременика тек уследити, јер многи нису завршили свој опус, или ће тек дати значајна дела (Драго Кекановић у прози, или низ савремених песника са ових простора, који су остварили завидне песничке каријере у сасвим нашем времену: Ђорђе Нешић, Милош Кордић, Лука Штековић, Никола Вучић, Небојша Деветак и др.).

Врлина овог књижевно-историјског прегледа је, као што је напоменуто, добро заснована периодизација, саображена самим (специфичним) књижевним појавама међу српским писцима пореклом из данашње Хрватске. Тако ова књижевност заправо по први пут добија своје легитимно и аутентично именовање и заслужено место у српској књижевности (које по овом није нимало епигонско, ни периферно или маргинално, као што се до сада углавном мислило). Највеће иновације и интервенције учињене су (с правом) у новој књижевности, од периода романтизма и реализма (где се посебно разматра *јојам илиризма* у контексту српских писаца из Хрватске / Крајине, или у епохи реализма, разматрање регионалног и националног), до књижевности прве половине двадесетог века (модерна – сагледана према жанровима, где понекад управо крајишки писци постају „перјанице” свеколике српске авангарде (Браћа Мицић, нпр. Иванић 1998: 171–173). Посебно поглавље посвећено је и периоду народноослободилачког / грађанског рата 1941–1945 (ауторов термин, Иванић 1998: 223–224, 263–266) доминантно специфичном облику писане и усмене речи српског народа (бивше Војне) Крајине, који у овом периоду југословенске историје добрим делом уграђује свој аутентичан (крајишки) идентитет. Такође, у том контексту, посебна пажња је посвећена мемоаристици и документарној књижевности као изузетно продуктивним књижевним жанровима са респективним дOMETИМА српских писаца пореклом из Хрватске и то сагледаних у укупном корпусу српске књижевности (попут Милутина Миланковића, Гојка Николиша, Милке Жицине, или Ефемериса Дејана Медаковића и других (Иванић 1998: 276–281).

Посебно место, у овако постављеном проблему, припало је, природно, народној књижевности, једном од тежишних одредница националног бића српског народа у Крајини / Хрватској, која је на оригиналан начин праћена у овој књизи - практично кроз сваку културно-историјску епоху, односно поглавље, а

често и према годинама издања значајних збирки или живота и рада сакупљача на тлу Крајине (Николе Беговића у Лици, Ђорђа Рајковића у Славонији, Манојло Бубало Кордунаш на Горњој Крајини, Милана Обрадовића и Симе Милеуснића у Западној Славонији и других (Иванић 1998: 27–65, 95, 102–111). Неправедно запостављена и заобилажена у официјелним прегледима српске усмене књижевности током 19. и целог 20. века – због превелике фаворизације Вуковог рада и Вукових збирки, у које, као што знамо, није укључена усмена грађа са ових терена – представљање народне књижевности Војне Границе у књизи Душана Иванића добија своје оптимално место (за разлику од *Прегледа* С. Кораћа где је народна књижевност сведена на маргиналну и епигонску улогу у духовном развоју српског народа Крајине, највише „благодарећи” прилозима и површним судовима механички пренетих из београдске научне средине, којима је одувек тај сегмент српске књижевности био довољно далек и довољно непознат). Народна књижевност Српске Крајине, поновљено је и у овој књизи Душана Иванића, а према резултатима истраживања која се из године у годину богате, представља највише домете српске усмене речи, и један је од најкрупнијих уметничких доприноса крајишких Срба српској духовној баштини у целини. (Иванић 1998: 337–351).

Потпуну новину коју уноси ова студија Душана Иванића (у односу на поменућу књигу С. Кораћа) и доприноси њеној научној валидности, представља и праћење (изузетно богате и разумењене) српске књижевне периодике на територији Хрватске и бивше Војне Крајине, што је иначе, ужа специјалност проф. Иванића (Иванић 1998: 91–95). Тако смо добили широко засновану и значајно допуњену историју српске књижевне периодике, овде разматрану из посебне/граничне перспективе, што баца нову светлост и на српски културни круг и духовност, нарочито интензивну и живо развијену управо међу Србима са простора Аустро-Угарске, односно „цивилне Хрватске” (ван Војне Крајине), и то на размеђи два последња века.

У пуном смислу, „на свом терену” (као професор романтизма и реализма на Филолошком факултету у Београду), Душан Иванић нам је у другом делу своје књиге подарио истинске и откривалачке пресеке о појединим значајним српским књижевницима рођеним на подручју данашње Хрватске из 18. и 19. века. Реч је, пре свега, о писцима незаобилазним за освите развоја новије српске књижености, попут Захарија Орфелина, Павла Соларића, Саве Мркаља, Николе Боројевића (укључујући и Доситеја Обрадовића и његово преломно књижевно-језичко sazревање међу Србима Далмације). У пуној мери читавајући их овом књигом у изворни контекст настанка и развоја српске књижевности 18. и 19. века, аутор је сем прецизно оцртане поетике и карактеристика сваког песника, дао и драгоцен осврт на сам контекст развоја српске књижевности, одајући почаст (често незаслужено заборављеном) доприносу и раду ових писаца целокупној нашој књижевно-културној мапи 18. и 19. века. (Иванић 1998: 35–49). На ово би се, са мало другачијим приступом у компоновању ове књиге, надовезала српска мемоаристика, од Герасима Зелић и његовог „Житија...” до Дејана Медаковића (*Ефемерис*), коју аутор с правом убраја у врхове српске књижевности (Иванић 1998: 43–49).

Бавећи се нарочито у епохи реализма Симом Матавуљем, аутор успоставља и јединствен приповедачки, развојни лук српских приповедача са овог простора ка савременој књижевности, ближећи му по тематској блискости али и уметничкој вредности Владана Десницу, као и књижевно дело Јована Радуловића (Иванић 1998: 303–327). У истој мери Иванић синхронијски прати и значајне марке-

ре, краткотрајне (и угашене) институције културе Срба у СР Хрватској након Другог светског рата – од рада Српског културног друштва „Просвјета” до појаве „социјално-политичког утилитаризма” (Иванић 1998: 231–241).

Иако су у овом синтетичком, књижевно-историјском прегледу изостала нека имена која су у њему морала наћи место (Сима Лукин Лазић, Манојло Грбић, Јован Воркапић и Симеон Ђурић (последња двојица сакупљачи - у антологији Веселина Чајкановића најзаступљенији са приповеткама Крајине (Гароња Радованац 2001: 513–529), као и неки савременици, с обзиром да још увек не постоји институција, која би се систематски бавила истраживање културне и књижевне баштине српског народа из Хрватске (сем зборника о Србима о Хрватској при САНУ академика Василија Крестића, који тај видан недостатак делимично покрива), књижевно-историјска синтеза Душана Иванића, по озбиљности приступа, научној утемељености, доследној методологији, као и свестраној информативности, представља научни подухват, који је за сада заменио тај непостојећи институт, тј. дугогодишњи рад више стручњака из наведених области.

2.

Свако антологијско вредновање представља (висок) степен развоја једне књижевне појаве или жанра у историјском континуитету. Такву врсту сазрелог искуства, кроз дугогодишњи рад на истраживању књижевности Срба из Хрватске, Душан Иванић је уочио и применио у сагледавању српске приповетке писца пореклом из Хрватске у књизи *Српска приповијетка у Хрватској – антологија* (Иванић 2005), сагледане у распону од прве половине 19. века до данас. Појава ове књиге је стога вишеструко значајна. Крајишка књижевност као „рубна” област српске књижевности никада до сада није жанровски свестраније у овом оквиру и обиму сагледавана, а поготово критичко-естетски (антологијски) вреднована. И док су српски приповедачи из магице (Београда и Србије), нарочито епохе реализма вишеструко објављивани, изучавани, са одавно учитаним својим местом у обавезним лектирама и школским програмима бројних нараштаја, стиче се утицај да су исто тако добри (чак и одлични) приповедачи, припадници истог народа, Срби из Лике, Баније, Кордуна, Далмације и Славоније, остајали скрајнути, понекад и за читаво столеће под двоструким велом заорава.

Преглед приповедачког рада Срба пореклом из Хрватске, Душан Иванић је снабдео и студијским предговором. Овај предговор је, на неки начин, и прва синтеза приповедачког рада српских писаца из Хрватске, као значајног огранка српске књижевности у целини. Са јасним и прегледно представљеним ауторима у оквиру књижевних праваца у српској (и европској) књижевности, кроз чије су сагледавање суптилно уочаване и коментарисане заједничке карактеристике приповедног опуса српских писаца из Хрватске (тематски, мотивски, стилски, утицаји и контекст појаве), али и уметничке особености сваког од одабраних приповедача, који су стварали на овим просторима, истицане су и њихове специфичности, односно њихов трајан уметнички допринос, чиме је и оправдано њихово уношење у антологију. Свака синтеза овог типа је стога драгоцене, како за успостављање целовитости српске књижевне мапе на свим јужнословенским просторима где се она развијала, тако и за читавање у свеколику српску књижевну традицију, а поготово (ненаписану) историју књижевности Крајишких Срба. На тај начин, формиран је и критеријум избора од 29 аутора, са по једном, односно, највише пет приповедака (укупно 48 приповедака), у распону, како је

наведено, од самих почетака 19. века (од Константина Пеичића) до краја 20. века. Критеријум увршћивања (сем уметничке вредности) био је и да је аутор рођен на неком од региона који припадају данашњој Хрватској (Далмација, Крајина, Славонија), а њихов редослед представљања је хронолошки, са обједињавањем у књижевне правце у којима су стварали, тако да су у овом избору представљени српски писци из Хрватске, као стилски следбеници предромантизма, романтизма, реализма, модернизма, те неореализма и различитих књижевних експеримената након Другог светског рата, закључно са постмодернизмом на крају 20. и почетком 21. века. Аутор је антологију снабдео и прегледом свих приповедача са подручја данашње Хрватске (и оних чије приповетке нису ушли у овај избор), неопходним изворницима, као и речником (за ове поднебје веома битним) мање познатих речи и израза. Жанровски критеријум је подразумевао да у антологију није могао бити уврштен „прозни запис, импресија, цртица, већ само развијена наративна целина са изграђеним тематско-мотивским сижеом.” (Иванић 2005: 23–24).

Може се одмах рећи да је *фолклорна појшка* врло битно обележје укупне продукције српских приповедача са подручја данашње Хрватске представљених у овом избору. Она је битна како у тематском, тако и у језичком смислу - колико представља саму основу настанка модерног тока прозне књижевности на крајишким странама, као најчешћи оквир за бројне приповетке старијих епоха, тако се фолклорни мотиви варирају и у новијим књижевним експериментима. У том смислу, антологију у пуној мери отвара приповетка Спиридона Јовића (Петриња, 1801 – Беч, 1835) „Три конака једнога путника”, као пример изненађујуће зрелог реалистичког приповедања и прво велико откриће ове антологије. Приповетку Спиридона Јовића (доскора познатог само као песника предромантизма, по песми „Сећаш ли се оног сата...”) карактерише свеж говорни народни језик, жива нарација, вешт обрт у дијалогу, као и ефекат изненађења (контраст) у поенти. Ране почетке приповедне књижевности Срба у Хрватској карактерише и краћа проза Николе Боројевића (Оточац, 1796 – Карловац, 1872) више „поучителна” парабла анегдотског карактера, да би у пуној мери тек приповетка Јоксима Новића Оточанина (Оточац, 1807 – Н. Сад, 1868), „Фра Распоп”, означила једну зрелу и плодну реалистичку приповедну линију у успону са подручја Крајине.

„Златним добом”, у сваком случају, стилски усаглашених, снажних реалистичких приповедака доследне „реалистичке школе”, које су на јединствен уметнички начин и аутентичним језиком проговориле о завичајном (сеоском) крајишком тлу, могу се сматрати приповетке Буде Будисављевића, Милана Будисављевића, Милана Прибићевића, Николе Вукојевића, П. Петровића Пеције и Богдана Ластавице. Приметно је, у понуђеном избору, да се у приповедној књижевности Срба из Хрватске, у ранијој фази, нарација заснива на усменом предању из доба Крајине, док укупно, сеоску тематику карактерише слика беде и изузетно тешког живота у крајишком селу на размеђу 19. и 20. века, са мотивима који се константно појављују у бројним причама (глад, деца-сирочад, печалба у Америци, крава хранитељка, која угине - чак у две приче и сл). Ову суморну слику села довршавају на модеран начин, али са истоветном поентом приче Петра С. Петровића („Доктор Марић”) и Владана Деснице („Прођеће у Бадровцу”). Неколико приповедака са љубавном тематиком и еротским контекстом разводњавају ту доста мрачну слику света (прича П. Петровић-Пеције, и две изузетне „медитеранске” приче: Иве Војновића и И. Ђипика, те ратно-љубавна прича Нике Бартуловића), док свега три приповетке разматрају ширу социјалну и друштве-

ну раван, и корене тако бедног живота на селу (Н. Вукојевић, Б. Ластавица и П. Петровић). Сложена психологија, унутар саме личности, по правилу интелектуалца, његови психички слојеви и понори, такође и сложени мушко-женски односи, дати су у обимној, и изузетној приповеци В. Милићевића („Мртви живот”) и В. Деснице („Флоријановић”). Трагичан положај жене - окосница је неколико изузетних проза: у потресним причама Сибе Миличића, Ива Ђипика, као и у изванредно изнијансираној, камерној прози Душанке П. Дорофејево („Портрет Иде Новотни”). Изузетан уметнички помак у равни односа живота и књижевности, чине и приповетке Стевана Галогоже (антиратна прича „из рова” о Првом светском рату, са горком иронијом на рачун описа рата у књижевности), као и прича П. Петровића „Доктор Марић”, где главни јунак, успешан човек „од каријере”, у походу селу у којем је рођен и сиромашном брату, згрожен сиромаштвом и болешћу братове породице („сифилис”) у закључку каже: „...Све ћу Козарце и Веселиновиће, те идеализаторе села које држим у библиотеци у златном повезу, бацити напоље.” (Иванић 2005: 455).

Приметно је, да се у обиљу понуђених приповедних тема, мотива, дискурса, поступака и домета, овде посебно не осврћемо на (добро истражено) стваралаштво Симе Матавуља, о којем је Душан Иванић иначе, највише писао (Иванић 2009: 134–189). Највећи артизам у овој антологији свакако досежу приче Владана Деснице. О недељивости српскохрватских простора сведоче и приповести где су главни јунаци католици, или се радња догађа у католичким срединама, као неизбежност животне и судбинске измешаности становништва (православног и католичког), а то сведоче својим понајбољим приповеткама и овде заступљени писци (С. Матавуљ, В. Десница, али и Срби-католици – С. Миличић, И. Војновић, И. Ђипико) и сами у двојству своје припадности српској, односно хрватској књижевној традицији. Како је добро приметио и антологичар, зачуђујуће је одсуство приповедака (оних, антологиских), о периоду Другог светског рата и усташким злочинима (па и Јасеновца, као теме), када се зна какву је епопеју и страдања имао српски народ управо са ових простора у том периоду. Ова констатација се такође може пренети и на најновији егзодус српског народа из Хрватске 1995. године. Но, по свему судећи, потребан је изврстан временски отклон да би се и на ту тему појавила достојна романескна и приповедна дела писаца с ових простора, али и шире.

Разлог што овај „крајишки огранак” српске приповедне књижевности можемо ипак доживљавати као књижевност „кратког даха”, непотпуно и фрагментарно заступљених тема, односно као торзо једне, потенцијално далеко веће и значајније духовне традиције, лежи вероватно у подтексту који се ишчитава кроз све приповетке дате овим антологиским избором – економска заосталост српског народа под туђим завојевачима, културна изолација, социјална и политичка обесправљеност, механички одлив становништва кроз перманентне економске миграције (печалба), а потом и физичко истребљење у Другом светском рату, закључно са масовним егзодусом читавог овог народа крајем 20. века из Хрватске. Све су то пре времена згасли таленти, са свега једном или две књиге прича, недовршеним делом, или нестали у ратовима 20. века – чиме један огроман духовни потенцијал, животно десеткован, објективно, и није могао више.

Антологиски увид о српској крајишкој приповеци Душана Иванића је по свему капитално издање. Он нам пружа многе нове и драгоцене увиде у нашу, још увек недовољно истражену књижевну баштину, са тенденцијом да прошири, помери, па и промени неке наше до сада мањкаве и недоречене увиде и судове.

Дарујући нас овом драгоценом антологијом, презентујући синтетички и студиозан приступ у првом систематском сагледавању могућности приповедне прозе Срба из Хрватске у распону од скоро два века, Душан Иванић нам заправо даје још једну скраћену жанровски ситуирану историју (приповедне прозе) српске књижевности, поникле на тлу Хрватске, са њеним најзначајнијим маркерима, истовремено никада не напуштајући свест о књижевно-естетском сагледавању и дотетима у односу на врхунце и класике целокупне српске књижевности („на свим просторима где Срби живе”).

3.

На неки начин, сводна књига ове Иванићеве „трилогије”, која апсолвира бројна покренута питања у претходне две о књижевности Срба у Хрватској, а у многама их допуњава, како новим уоченим појавама и именима, тако и елаборацијама већ истраженог и изреченог, представља књига Душана Иванића – *Врела у врлети* (Иванић 2009). У том смислу, уводно, „полемичко поглавље”, можда је и најинтересантнији њен део. Овде су груписани радови настајали различитим поводима – знатно раније од 1991. са антиципацијом догађаја који су, у ствари – то је тек видно из ове књиге – пророчки наслућивани (текст „Цензурисана баштина” из 1984, или „Равноправност на гробљу” 1989), чиме ови радови представљају драгоцен увид, али и понуђене одговоре *зашто* (посебно у социјалистичкој Југославији) никада није било ни жеље, ни политичке воље, ни подршке са било које стране, да се успостави и развија нешто што се звало српском књижевном / културном особенешћу и традицијом на тлу Хрватске. („Уништено је оно што се зове књижевни живот, књижевне институције, свођењем на увредљиво понижавајући ниво за српски народ у Хрватској, у условима савремене комуникације и савремене производње културних добара” Иванић 2009: 34). Нешто што је изречено и наговештено у политички нездравим приликама осамдесетих, своју пуну меру добило је, нажалост, са насталим грађанским ратовим на тлу Југославије деведесетих година прошлог века, када се историја Срба у Хрватској насилно и трагично окончава, а што постаје готово опсесиван предмет промишљања аутора у овој књизи и у наредним текстовима.

Феномен „Границе” и „граничности” у раду „Књижевно наљеђе српског народа Крајине / Крајишких Срба у науци о књижевности”, јесте рад у којем аутор отворено започиње процес враћања у крило сопственог народа и књижевности оних српских писаца, рођених на тлу Хрватске који су радили на пример, у Загребу (декларисани као југословенски писци, попут Григора Витеза, а који на крају, постхумно, постаје „најзначајнијих хрватски дјечији писац”), што је само пример механизма хрватске културне политике, која континуирано и систематски, у свим хрватским историјама књижевности педантно укључује у хрватску књижевну традицију и корпус, очигледне српске писце сличне (југословенске) оријентације, а што и је данас само потенцирано новим издањима у хрватским школским лектирама (па чак и једна награда за савремену дечију књижевност у Хрватској носи име „Григор Витез”).

Изузетно је Иванићево промишљање читавог круга тема културног битисања Срба у Хрватској у тексту помало аутоиронијски интонираног наслова „Од енгитета до миноритета”, (Иванић 2009: 45–75) да би се и то заокружило у некој врсти сводног текста под такође индикативним насловом „С демонима историје – књижевна традиција Срба из Хрватске – десет година послје изгнанства”

(Иванић 2009: 54–65). Уочавајући и тачно маркирајући процесе који су се десили у протеклој деценији, тачније од егзодуса 1995. године („Удес, дошао свана и изнутра, ношен демонским силама, дословно је изазвао ерупцију писане ријечи.... Велике празнине у познавању српске традиције у Хрватској постале су посебан изазов”, Иванић 2009: 56) и ова оцена Душана Иванића је у парадоксално сразмери - феномену који су уочили и други проучаваоци ове књижевности - што је историјски удес Срба на тлу Хрватске био трагичнији, рађала су се све значајнија књижевна дела са овог подручја, аи и научна истраживања о овом народу: „Тај удар је изазвао очекивану реакцију, провалу памћења као јединог преосталог средства у борби за очување знања о себи.” (Иванић 2009: 57). Овај уводни текст Иванић закључује текстовима посвећеним делу свог незаобилазног претходника на овом послу, делу др Станка Кораћа („Супротстављање процесима одрођавања” и „Послање Станка Кораћа” (Иванић 2009: 88–101).

Најзад, вредно је споменути и скромно назначену, *Ријеч аутора*, на самом крају ове књиге. Топло и лирски дата проза, растерећена научног дискурса, у својој завршној речи, Душан Иванић открива можда и оне најбитније, основне пориве и мотиве из којих су настале све његове књиге са тематиком проучавања књижевности Срба из Хрватске, укључујући и ову. Као „син Границе”, попут свог много старијег претка Спиридона Јовића, рођен у Лици, Душан Иванић маркира и свој основни доживљај крајишког (и личког) менталитета српског народа, духовито га обележавајући као „православно-пагански”, допуњен још историјском равни „послератног снажног партизанског духа и комунистичког учења”, у којима је одрастао. Са финим, пробраним сликама тог одрастања и учења, уз још так изузетно живо присуство свих облика митско-фолклорног мишљења и усменог памћења и казивања, протканог недавним причама старијих и о (драматичним) доживљајима из Другог светског рата и усташким погромима, аутор посебно маркира, као готово преломан догађај у сопственој личној и националној самоспознаји, појаву листа „Просвјете” у основној школи (тада још постојећег гласила СКД Просвјета из Загреба - пре његовог укидања), који ће преломно утицати и за његово касније трајно књижевнонаучно опредељење. „На тој далекој вагри некако се грије и велик дио онога што се налази у овој књизи” (Иванић 2009: 239). Називајући ову књигу „фрагментарном”, кроз круг тема које су га професионално или емотивно занимале, аутор подвлачи задатак који је ипак темељно тежиште и овог прегнућа: „Историчар књижевности се налази у истом положају у којему и књижевник: док они настоје да сачувају у ријечи оно што је отишло, он систематизује знање о томе и указује на вриједности које му се чине трајније од других.” (Иванић 2009: 253).

4.

Најзад, систем истраживања Душана Иванића о књижевности Срба у Хрватској, као да је добио своју завршну и заокружену елаборацију у најновијој књизи, заправо његовом приређивању програмско-теоријских текстова Вука Стефановића Караџића о књижевности и језику, под индикативним насловом, посебно важним за ову тему: *Срби сви и свуда* (Караџић 2014). У актуелизацији и иновирању ових програмских и са становишта језика и фолклористике фундаменталних тестова Вука Караџића (предговори, критике, полемике, чланци, писма), које, напомињем, није до сада сачинио нико од нас фолклориста, већ предани истраживачки дух Душана Иванића, у предговору приређивача посебно је маркирано

и кристализовано неколико основних идеја, које имплицирају један систем, као суму искуства, назначен и у наслову овог рада: а то је (поновно) обједињавање српског културног простора – виђеног као идејна смерница и нужност још у почедима новије српске књижевности и у самим текстовима Вука Караџића.

Напомињући као приређивач, да је наслов књиге „лишен намјере да изазове национална или анационална гледишта, а још мање да се тиче других народа” (Иванић 2014: 11), односно, да је сам Вук овим насловом свог трактата (Караџић (1849): 1972), превасходно желео да дефинише „језик, животни (географски) простор, границе према другим језички блиским народима, традицију Срба...”, чиме је „народ српски с ученом Европом познао”, Иванић духовито поентира, да је Вук „народ српски (у)познао с њим самим” (Иванић 2014: 11). Веома прецизно свдећи огроман и жанровски разноврстан Вуков теоријски рад на неколико кристалних ставова, попут оне мисли да је до Вука „тај народ тек именом, вјером и језиком одређена величина”, а од Вука „добила знамења своје културе, јавну свијест о сопственој традицији...европски оквир...те коначно европски углед”, или сликовито: „Што је Доситеј видио као језичку цјелину, „од Црне Горе до Смедерева и Баната”, Вук је обликовао као духовну цјелину” (Иванић 2014: 11), Душан Иванић кроз приређивање текстова Вука Караџића апсолвира и иновира неколико кључних идеја, које су актуелне (и више него икад су то) и данас. Пре свега, то је идеја о „српском бићу и имену” („он поставља неочекивано крупна питања о истинском и исконском српском бићу и имену. Потом о језику и писму, историји и култури, а одговараће на њих током пола вијека...” – Иванић 2014: 14); затим, о „*културноисторијској расјелини* (мој курзив) међу Србима расијаним по средњој Европи и Балкану”, најзад о језику (Срба и Хрвата), некада (и сада).

Заснивајући целокупно биће народа на језику, а из језичке праксе (народног говора проистеклог и кристалисаног у народној књижевности), стварајући модерну српску књижевност и српску националну културу, Вук Караџић на тај начин „хоће да обухвати цијелину српског народа. („Срби сви и свуда” не треба погрешно тумачити, пише Д. Иванић: „Вук њиме обиљежава или *тематизује* *цјелокућно* своје *дјело: познајћи / описати српски народ где се год налази, полазећи од језика као исконског чиниоца рода.* (мој курзив).” (Иванић, 2014: 15). У том поновном проналажењу идентитета Срба, пре свега у језичкој меморији и усменој грађи, Вук је наилазио на готово непремостиве препреке и тешкоће, највише од стране „учених Срба”, „поправљача” и градитеља” српског језика, из чега ће се створити непомирљив бинарни пар опозиција, која траје до данас: урбано-рурално, патријархално-грађанско, писано-усмено. (Иванић 2014: 19), најзад и конфронтација културних образаца српско-европско (Иванић 2014 : 20), оличених у његовим чувеним и бескомпромисним полемикама². Вуков модел, пише Иванић, „с идејама премоћи, о вишој вриједности сеоске патријархалне културе (у зони турске власти) над културом (школованих) аустријских Срба”, сужавале су опсег српске културе и изазивале опасност од „отворене културне дијаспоре” (Иванић 2014: 20). Но упркос томе, темеље српске културе, „Вук је измјестио с византијске, западно (или средњо)европске и руско-словенске подлоге на српско тло: у језику и творевинама на том језику нашао је потврду свог дијахроног искорака, уз снажне трагове старе (паганске) вјере и наносе османске културе.” (Иванић 2014: 35). Овај Вуков фундаменталан допринос, Иванић разлаже сликовито и готово литерарно и у следећем пасусу:

2 „Он (Вук – прим. С. Г.) између осталог каже да су туђе школе (пошто се у њима не предаје српски језик) посредници однарођавања више него турско родство.” (Иванић 2014: 28).

„Дотад тек на рубовима писане ријечи, у Вуковим списима су се појавили сточари, ратари, ратници и хајдуци са својим пјесмама и причама, ријечим, а вјеровањима и предањима као средишњим слојем традиције. Ускоро је генерација млађих пјесника и научника (Јован Суботић, Бранко Радичевић, Ђура Даничић, Јован Јовановић Змај, Лаза Костић, Стојан Новаковић) тај слој традиције поставила у основе *новог културног јединства српског народа* (мој курзив): у њему је нађен извор умјетничких модела, пјесничке грађе, школског штива, уџбеника језика, својеврсног „народног јеванђеља“, које долази право из срца у књиге, како је у заносу знао да каже један од најбољих међу њима, Л. Костић. (Иванић 2014: 35).

Управо настајући на овим поставкама, питање распрострањености и битних својстава српског језика за Вука није било спорно. На овим елементима, отвара се и кључно питање језичког идентитета, односно о „односу вјере, нације и језика / дијалекта“, питање које је на почетку 21. века максимално исполитизирано, а што разматра као стожерну Вукову идеју и Д. Иванић: „Држећи да српско име повезује народ у оквирима једног дијалекта (штокавског), Вук је указао на његову синхрону и дијахрону распрострањеност“ (Иванић 2014: 34). Немајући никакве недоумице у том погледу, тј. „стављајући математичку логику језика изнад субјективних опредјељења, традиције и вјере, а обазирјући се на друге европске народе (Нијемци)“, Вук је српски језик „поистовјетио са штокавским дијалектом (ијекавски, екавски и икавски)...“ (Иванић 2014: 33). Такође инсистирајући на узајамности двају писама, ћирилице и латинице, „Вук се надао заједничкој будућности језика Срба и Хрвата.“ (Иванић 2014: 32). Но, како се наводи, „наслућујући да будућност цијелог питања није извјесна, закључио је да ће нам се европски свијет смијати“, односно „логика језика“ је (закратко) ипак „надвладала политичку и вјерску подијељеност“ да би се од Бечког договора 1850, па током постојања обе Југославије, по Иванићу, установио „заједнички језик са два нормирана изговора старог јата“, са недвосмислено српском лингвистичком основом. И сам Иванић напомиње, да су политичке турбуленције деведесетих претвориле тај (тј. српски, вуковски) језик у језик са четири имена, који инострани слависти све чешће називају према дијалекатској норми као „штокавски језик“, чиме, пише Иванић, „нису измијењени темељи на којима почива, норме које му је поставио Вук својом полувјековном борбом, упркос настојањима политичара и њихових сљедбеника у филологији“. (Иванић 2014: 33).

Другим речима, а то се тиче и непосредно наше теме, односно, читавог једног корпуса српске књижевности, као што је то усмено и писано стваралаштво Срба са Крајине / Хрватске, успостављањем прецизних параметара књижевних и језичких одредница српског националног бића, српске баштине и крајишког националног идентитета насталог на тлу данашње државе Хрватске (која у својој културној политици заступа првенствено и искључиво ригидан државотворни принцип - па тако у свој корпус укључује све од српског усменог стваралаштва што је забележено на територијама-(српским) регијама данашње Хрватске, рецимо, од бугарштица до ојкаче, преко негирања „двојне припадности“ спомињаних српских писаца, све до конструисања „хрватске ћирилице“ тј. ћирилских књига-језичких споменика, сачуваних или пронађених на простору од Далмације до Славоније). Драгоцени увиди које Душан Иванић поводом ставова и идеја Вука Караџића иновира и луцидно тумачи, могу бити не само зналачки путоказ у ком смеру усмерити главне истраживачке снаге српске науке, у дефинисању, систематизовању и обједињеном сагледавању српског културног / књижевног / језичког простора, већ је то и својеврсна, можда и последња опомена, да се овом послу приступи што пре.

Литература

- Гароња 1988: С. Гароња, *Један заборављени идентитет* (Станко Кораћ, *Преглед књижевног рада Срба у Хрватској*, Просвјета, Загреб, 1987), „Књижевна реч”, Београд, 10. септембар 1988, бр. 327, 22.
- Гароња-Радованац 2001: „Српске народне приповетке са подручја Војне Крајине и Славоније у антологији Веселина Чајкановића” у: Зборник Етнографског музеја у Београду 1901-2001, Београд: Етнографски музеј, 513–529.
- Иванић 1998: Д. Иванић, *Књижевност Српске Крајине*, Београд. БИГЗ.
- Иванић 2005: Д. Иванић, *Приповијетка српских књижевника из Хрватске. Антологија*, Загреб. СКД „Просвјета”.
- Иванић 2009: Д. Иванић, *Врела у врлећи:* , Загреб. СКД „Просвјета”.
- Иванић 2014: „Вук о српском језику и књижевности или Срби сви и свуда” у: Вук С. Караџића *Срби сви и свуда*, Андрићград: Андрићев институт.
- Караџић 1972: Вук С. Караџић, „Ковчежић за историју, језик и обичаје Срба сва три закона” (Беч), 1849. у: *Етнографски списи*, Сабрана дела Вука Караџића XVII, Београд: Просвета.
- Караџић 2014: Вук С. Караџић, *Срби сви и свуда: о књижевности и језику*. Приредио Душан Иванић, Андрићград: Андрићев институт.
- Кораћ 1987: Станко Кораћ, *Преглед књижевног рада Срба у Хрватској*, Загреб: Просвјета.

CONSOLIDATION OF SERBIAN CULTURAL AREA – THE SCIENTIFIC CONTRIBUTION DUSAN IVANIC’S IN THE SYSTEMATIC STUDY OF LITERATURE SERBS IN CROATIA

Summary

In his study of Serbian literature in the area of Krajina / Croatia, through three of Dusan Ivanic’s synthetic books (*Literature of Serbian Krajina* 1998, *Serbian short story writers in Croatia* 2005, and in *Ponds in the cliffs*, 2009) achieved significant results in historical and theoretical, and critical analysis of literature work of Serbs in Croatia, as in the study of heritage and contemporary literature. Ivanic’s special contribution in this regard belongs to a valid first systematization and periodization of Serbian literature, resulting in today’s Croatia, then the genre anthology reviewing and evaluating (fiction) that the idea of a summary of the phenomenon of Serbian Krajina literature especially formulated in his book *Ponds in the cliffs*. Finally, brief insights Dusan Ivanic in total “behind-border” the issue of Serbian literature, including literature Serbs in Croatia, are also involved in a substantial preface of Vuk Karadzic’s *Serbs, all and everywhere* - as a unique contribution to the process of (re) unification of Serbian spiritual and cultural space.

Keywords: Krajina Serbs, literature, systematization, Serbian cultural space

Slavica O. Garonja Radovanac

Светлана С. Шеатовић Димитријевић¹
 Институт за књижевност и уметност
 Београд

ПОВРАТАК „ВЈЕТРОМ ВИЈАНИХ” У КОРПУС СРПСКЕ КЊИЖЕВНОСТИ²

У тексту се књижевноисторијски и геопоетички рад Душана Иванића поставља у контекст рада Станка Кораћа, актуелног проучавања књижевности Срба из Хрватске и њене рецепције. У фокусу рада су Иванићева *Књижевности Српске Крајине* (1998); *Приповијетка српских писаца из Хрватске, антологија* (2004) и *Врела из врлети*. О књижевној баштини Срба у Хрватској (2009) есеји и полемички списи.

Кључне речи: геопоетика, гранична књижевност, корпус, идентитет, Крајина, Хрватска

Душан Иванић у полемичком тексту „Равноправност на гробљу” још 1989. године указује на суштину проблема културне баштине Срба у Хрватској и њеног проучавања:

„У протеклим деценијама српски народ као да је патио од двије комплементарне болести - од губитка памћења и губитка говора. Обе је болести подстицала и званична политика, с једне се стране изјашњавајући за сретну будућност и за онолико прошлости колико досежу улоге властодржаца, с друге стране пажљиво контролишући садржину говорних аката. Одрекавши се, пак, у међувремену, свих облика легитимне политике за своју равноправност и за национално достојанство, српски народ се одрекао и правне, сталне могућности да ту равноправност оствари на нивоу примјереном модерном времену” (Иванић 2009а: 19)

Ова формулација садржи целину књижевноисторијског проблема српских писаца са простора данашње Хрватске, али и суштинску позицију која је допринела губитку националног идентитета, тихој асимилацији српског народа у хрватско језичко и културно биће и на крају до потпуног истребљења или миграције. Позиција српског народа и његових идентитетских обележја после Другог светског рата према Иванићевим оценама постаје све компликованија и иде у негативном смеру:

„Срби у Хрватској су дошли у апсурдну ситуацију: они су једини у готово полувековном раздобљу умјесто развитка имали ’увитак’, умјесто еволуције инволуцију. [...] Уништено је оно што се зове књижевни живот, књижевне институције, свођењем на увредљиво понижавајући ниво за српски народ у Хрватској, у условима савремене комуникације и савремене производње културних добара.” (Иванић 2009б: 22).

Пишући поводом *Прегледа књижевног рада Срба у Хрватској* Станка Кораћа Иванић као његов наследник у погледу проучавања наслеђа српске културне баштине у Хрватској упозорава на крај једне културе и то 1989. године. Коли-

¹ svetlana.seatovic@gmail.com

² Рад је настао у оквиру научног пројекта *Смена поетичких парадигми српске књижевности 20. века: национални и европски контексти* (178016) Министарства просвете, науке и технолошког развоја Србије у Институт за књижевност и уметност, Београд.

ко је Иванић и кроз своја и Кораћева сазнања био у праву показало је време које је дошло после овог говора у претходних двадесетак година. Споменица *Вјетром вијани* коју је приредио Станко Кораћ, а објавила загребачка Просвјета 1971. године била је база за даља проучавања наслеђа српског народа у Хрватској као првог систематског сигнала о урушавању институција и часописа националног карактера. Душан Иванић је кренуо овим трагом и потом модерним методолошким поступцима приредио низ есеја, полемика, а потом *Књижевности Српске Крајине и антологију Пријовијетика српских писаца из Хрватске*. Због тога би се овај облик Иванићевог рада могао обележити синтагмом „вјетром вијаних” чија афирмација ће бити обележена и трајно дефинисана кроз књижевност историји рад и критички избор приповедача. Научни опус Душана Иванића поред разноврсности поетичких тема из реализма, романтизма, просветитељства, текстологије, књижевноисторијског рада на књижевној баштини Срба из Хрватске захтева и тумачење не само његове научне, већ и посебне националне улоге. Уз изузетан текстолошки рад у теоријском и практичном смислу Душан Иванић је најбољи познавалац књижевне баштине Срба у Хрватској и као историчар и приређивач антологије утемељивач „рубних” или „граничних” писаца који су стицајем историјских и политичких околности смештени у корпус хрватске или некадашње југословенске књижевности. Претходник Иванићевог књижевноисторијском раду је професор Станко Кораћ који је *Прељедом књижевног рада Срба у Хрватској* 1987. године покренуо ово књижевно, историјско и културолошко питање. С једне стране, Кораћ је књижевни рад Срба у Хрватској издвојио као геоморфолошку и националну припадност, док Иванић иде корак даље и пише поред њиховог географског порекла смешта у корпус српске књижевности. Управо онако како су се декларисали писци Захарије Орфелин или Павле Соларић живећи у угарским, млетачким или неким другим државама, али остајући декларисани као српски писци. Баш како је и Доситеј у „Писму Хараламију” нагласио да српски народ живи у два царства и три вере, али говори истим језиком. Та интегралистичка идеја о припадности једном језичком и књижевном канону, ма где се писац налазио је несумњива компонента енглеске, француске или немачке књижевности. Међутим, у осетљивим односима Срба и Хрвата тај књижевноисторијски параметар је тачка сукоба. Иванић је прецизно дефинисао и период и облик деловања који су оспорили именовање писаца као српских са простора Хрватске и тај суд је језгровито описао у већ цитираном есеју „Равноправност на гробљу”: „Процјеп асимилације и гетоизације – то је резултат развоја српског духовног идентитета у Хрватској, од рата до данас.” (Иванић 2009а: 18) Иванић у цитираној реченици наравно мисли на период после Другог светског рата. У научном погледу Иванић је маркирао и основне проблеме везане за променљив статус наслеђа крајишких Срба у оквирима српске књижевности. Поред спорних питања припадности појединих писаца (Петра Прерадовића или чак и Владана Деснице) Иванић је указао на остала обележја:

„[...] позицију граничности, несамосталан и неразвијен књижевни живот, геополитичка регионалност и слаба хомогеност на развученом простору, те специфичан тип рецепције (запостављеност у српској књижевној критици и науци о књижевности новијег доба) Књижевно стваралаштво српског народа у Крајини/Хрватској у начелу може бити само српско, а друга одређења су израз културноисторијске ситуације у којој се један дио српског народа нашао” (Иванић 2009в: 33).

Ови проблеми и после Иванићевог *Књижевности српске Крајине*, антологије приповедача и низа критичких и есејистичких текстова остају и даље присутни.

Можемо приметити само да се у последњих неколико година интензивније прати проза Драге Кекановића, српског писца из Загреба или да се научним скупом о Григору Витезу на Учитељском факултету 2011. године бар нешто померило у рецепцији писаца чије порекло је везано за данашње просторе Хрватске. Награде Борисав Станковић и Иво Андрић прошириле су рецепцијско поље ка Кекановићевој прози у претходних неколико година. С друге стране, последњи скуп о Владану Десници у Београду је био поводом његове стогодишњице рођења и све је потом утихнуло. Савремени роман Славице Гароње *Повраћак у Аркадију* објављен 2014. године актуализовао је положај Срба и српског народа у Западној Славонији и аутентичним језиком тог региона вратио нас на просторе који су замукли после последњих сеоба деведесетих година. Иванићева активност у погледу сваког од ових дела или повода је увек неспорна, али чини се да је и даље мало проучавалаца књижевног наслеђа Срба из Крајине. Славица Гароња је објављивањем фототипских издања и сакупљањем народних песама Славоније и Војне Крајине успела да сачува огромно фолклорно благо народа тог региона. Подстицај и свеукупан научни утицај Душана Иванића је од изузетног значаја за нове генерације. Основу овог рада представљају Врела у врлети, књига есеја и полемика о књижевној баштини Срба у Хрватској, *Књижевности Српске Крајине и обимна антологија Пријовијејска српских писаца из Хрватске*.

Издавањем књижевног рада Срба као регионалног и геополитички одређеног Душан Иванић је у изузетно турбулентним временима распада Југославије и поновног буђења свести о националном идентитету и припадности националним књижевним корпусима на основу критеријума језичке, културолошке, националне и просторне припадности вратио низ заборављених писаца у српски књижевни канон. То је научно компликован и често контроверзан посао кога се Иванић храбро прихватио са свим критикама које су га пратиле у Србији и Хрватској. Књижевноисторијски то је један од првих и најважнијих корака који је поставио обресе „граничних” писаца и њихове припадности српској књижевности. Посебност ове књижевности Иванић је сагледао у хетерогености крајишке књижевности кроз језик, али још је интензивнији фактор распршености писаца из ових крајева у друге књижевне центре; Беч, Пешту, Сремске Карловце, Задар, Загреб, Нови Сад, Карловац, Осиек, па тек касније и Београд. С друге стране, Иванић је успео да укаже и на проблем по коме ова књижевност никада није стекла позицију покрајинске, а истовремено је на простору од Далмације преко Лике до Славоније била изложена утицајима медитеранске или средњоевропске културе и књижевних токова. Књижевност српског народа из Крајине је према Иванићу пресудно одређена обележјима „културе/књижевности на граници” где су се одвијали најинтензивнији судари различитих културних модела, политичких и државних творевина, а последица тих прелома је или јачање свести о националном идентитету или асимилација и утапање у постојећи културни, језички или верски модел (пример Петра Прерадовића). То су све специфичности које су биле проблем у стандардизацији књижевног простора и појединих писаца, а потом и канонизације у српску књижевност којима је Иванић приступио методолошки прецизно и убедљиво. Изузетан замањ новој српској књижевности дао је управо Доситеј и његов долазак међу далматинске Србе, Орфелинов и Мркаљев ангажман, Соларићев филолошки и песнички рад, а потом Матавуљева проза и у 20. веку иновативност прозе Вељка Милићевића, авангардне тенденције и модернизација прозе у послератном периоду у опусу Владана Деснице. То су врхунски доприноси канону српске књи-

живности које је мапирао Иванић и тиме показао на врхове књижевног стваралаштва са простора Крајине и данашње Хрватске.

Објављивањем антологије *Пријовијејшка српских писаца из Хрватске* (2004) и *Књижевности српске Крајине* (1998), као и низа есејистичких текстова сакупљених у књигу *Врела из врлети О Књижевној бащини Срба у Хрватској* (2009) Иванић је померио питања граничних књижевности и у осетљивом периоду за национално декомпоновање граница у којима живе писци који припадају каноно српске књижевности антологичарским, књижевноисторијским и есејистичким радом обележио бар контуре нашег књижевног канона. Заборављени писци (Иво Војновић) са простора данашње Хрватске Иванићевим деловањем су смештени у корпус књижевности којој припадају језиком, рођењем, свеукупним идентитетом. Те писце који према изузетној синтагми Станка Кораћа „вјетром вијаних” (Споменица, Загреб, 1971) Иванић је поставио у оквир српске књижевности или права на двојно припадништво српској и хрватској књижевности (Петар Прерадовић, Григор Витез) или су накнадним укључивањем у корпус хрватске књижевности без личног одређења ту сврстани (Владан Десница).

Душан Иванић је припремио антологију *Пријовијејшка српских писаца из Хрватске* коју је 2004. године објавило СКД Просвјета. Антологија садржи избор из прозног опуса 29 приповедача; од Константина Пенчића, Симе Матавуља, Иве Ђипика, Ива Војновића, Владана Деснице до савремених, Милоша Кордића, Драга Кекановића, Јована Радуловића и Мирка Демића. Овом антологијом Иванић је методолошки јасно утврдио границе приповедача, њихов језик, културу и припадање специфичном и менталитетском кругу који обележава теме, стил и остале елементе приповедног текста. У наведеној антологији је отишао до савремених приповедача који су били присиљени да током деведесетих напусте просторе Хрватске (Мирко Демић), али и оне који су опстали у Загребу (Драго Кекановић). Тиме је кроз антологију показана интегралистичка идеја која обележава представнике „граничне” књижевности као баштинике језика и културе простора са којих су потекли без обзира на место у коме су наставили свој животни пут (Симо Матавуљ или у савременом периоду Јован Радуловић, Мирко Демић). Посебан значај ове антологије је померање са књижевноисторијског описа у оквиру *Књижевности Српске Крајине* ка најсавременијим приповедачима захваћеним последњим миграцијама у правцу Србије. Највећи проблем у рецепцији ове антологије у Хрватској се појавио због укључивања Ива Војновића у избор. Наиме, ту долазимо до двојног идентитета и проблема језика, простора на коме је живео писац, којој вери је припадао и низу других особина које су некњижевног карактера. Академик Никола Батушић је поводом ове антологије изјавио: „Говорити о Иви Војновићу као српском писцу из Хрватске промашено је и апсурдно.”³ Пре њега су свој критички суд исказали и Дубравко Јелчић и Крешимир Немец. Академик Батушић се у нападима осврће на финансијске околности и помоћ приликом штампања ове антологије (Савјет за националне мањине хрватске Владе је издвојио 50.000 куна) скрећући пажњу на секундарни аспект и тренутно политиканство. Пре тога Батушић оповргава Војновићево припадање кругу српских писаца јер није наведен ни у једној антологији београдских аутора (Богдана Поповића, Велибора Глигорића, Рашка Јовановића поводом драматуршког рада).

3 www.Index, Nikoa Batušić, „Promašeno je govoriti o Ivi Vojnoviću kao srpskom piscu”, 5.3.2005.

Поводом ове антологије Славица Гароња⁴ је у *Књижевној историји* објавила компетентан текст са низом увида у историју српске књижевне баштине у Хрватској и то је један од малобројних текстова који су објављени у Србији. Дакле, враћамо се на почетак проблема књижевности Срба из Крајине. Индолетност књижевне науке у центрима српске науке су поред низа изузетно лоших политичких околности на простору данашње Хрватске несумњиво допринели да академик Батушић има чак и јасне аргументе где је требало да се појави Иво Војновић, а није. Делатност Душана Иванића у научном погледу је и са ове тачке гледишта револуционарна, али нужан је наставак рада. Иванић је на више места и предлаже, кроз антологије, лексиконе или мале енциклопедије српске културне баштине Срба из Крајине, духовног наслеђа изгубљене земље и људи. Пишући о Станку Кораћу и проблему идентитета српског народа Иванић предлаже: „[...] потребно је написати и такву књигу која би била нека врста енциклопедије културе српског народа у Хрватској [...] Само на тај начин биће могуће сачувати живу свијест о оном што је српски народ остварио као основ своје националне егзистенције” (Иванић 2009б: 23).

Ипак, наша је дужност да деловање тог дела српског народа опишемо и на трагу Иванићевих дела наставимо управо како је и он наследник Станка Кораћа у историографском и културолошком погледу.

ЛИТЕРАТУРА

- Иванић 1998: Д. Иванић, *Књижевности Српске Крајине*, Београд: БИГЗ, Чигоја штампа.
- Иванић 2004: Д. Иванић, *Пријовијетка српских писаца из Хрватске*, антологија, Загреб: Српско културно друштво Просвјета.
- Иванић 2009: Д. Иванић, *Врела у врлети (О књижевној баштини Срба у Хрватској)*, Загреб: Српско културно друштво Просвјета.
- Иванић 2009а: Д. Иванић, Равноправност на гробљу, *Врела у врлети (О књижевној баштини Срба у Хрватској)*, Загреб: Српско културно друштво Просвјета, 16–20.
- Иванић 2009б: Д. Иванић, Супротстављање процесима одрођавања, *Врела у врлети (О књижевној баштини Срба у Хрватској)*, Загреб: Српско културно друштво Просвјета, 21–24.
- Иванић 2009в: Д. Иванић, Књижевно наслеђе српског народа Крајине/Крајишких Срба у науци о књижевности, *Врела у врлети (О књижевној баштини Срба у Хрватској)*, Загреб: Српско културно друштво Просвјета, 33–42.
- Иванић 2009г: Д. Иванић, Од ентитета до миноритета, *Врела у врлети (О књижевној баштини Срба у Хрватској)*, Загреб: Српско културно друштво Просвјета, 43–53.
- Иванић 2009г: Д. Иванић, С демонима историје, *Врела у врлети (О књижевној баштини Срба у Хрватској)*, Загреб: Српско културно друштво Просвјета, 54–57.

4 Видети: Славица Гароња, „Синтетичко сагледавање приповедне прозе крајишких Срба”, *Књижевна историја*, бр. 127, 2005, 701–707.

RETURN 'ВЈЕТРОМ ВИЈАНИХ' TO THE CORPS SERBIAN LITERATURE

Summary

In the article we analyze the historical, literary and geopoetic work of the Dušan Ivanić and situated in the context of the work Stanko Korać and current study literature Serbs from Croatia, and also its reception. The focus of work is books and anthology edited by Dušan Ivanić *Literature Serbian Krajina* (1998); *A short story Serbian writers from Croatia*, anthology (2004) and *Spring from cliffs. A literary heritage Serbs in Croatia* (2009) essays, polemical writings.

Key words: geopoetic, border literature, corps, identity, Krajina, Croatia

Svetlana S. Šeatović Dimitrijević

Татјана Јовићевић

*Институт за књижевност и уметност
Београд*

ТОКОВИ И ПРОСТОРИ СРПСКОГ ПЕСНИШТВА. СРПСКА ПОЕЗИЈА РАНОГ 19. ВЕКА У СВЕТЛУ ГЕОПОЕТИЧКИХ ИСТРАЖИВАЊА ДУШАНА ИВАНИЋА

Рад ће се бавити књижевноисторијским и поетичким истраживањима Душана Иванића у делу који се тиче „предвуковске”/предбранковске поезије, с посебним освртом на стваралаштво песника који су деловали изван центара националне културе. Корпус њихових дела (првенствено оних настајалих на територији данашње Хрватске) третира се као изазов за редефинисање укупне слике историје српског песништва (и, имплицитно, књижевности уопште), са њеним подразумевајућим нијансирањем и богаћењем.

Кључне речи: поезија, национална култура, интеркултуралност, предромантизам/романтизам, поетика и геопоетика, књижевност Српске Крајине

На самом почетку, овај (већ довољно дугачак) наслов би, ако желимо да јасно и потпуно укажемо на намере рада, морао бити модификован тако да се нагласи његов други део, тј. да се професорово проучавање развоја српске поезије стави у контекст укупног књижевноисторијског (пре)уређења српске књижевности, и то (у овом случају) у односу на питања која се актуелном терминологијом означавају као – геопоетичка. Тиме би се, истовремено, указало на пуни потенцијал истраживачког корпуса о коме је реч, будући да се овај аспект његових истраживања (како поезије тако и других књижевних облика и жанрова) повезује са укупним промишљањима и тумачењима струјања, покрета и дела нашег књижевног наслеђа.

Сходно томе, рад се неће искључиво, па ни првенствено, бавити промишљањем геопоетичких поставки самог професора Иванића, већ ће тежити извођењу (синтетичких, потенцијално далекосежних) закључака ове врсте на основу његових различитих истраживања, непосредно и/или посредно везаних за наведену проблематику. Крајњи и најинтригантнији циљ наших настојања, који свакако превазилази оквире овога рада, представљало би разматрање општих књижевноисторијских концепата, односно њихових (прет)постављених интерференција са (нашим и професоровим) закључцима.

Притом се, наравно, мора поћи од указивања на опште *методолошке* и *књижевнотеоријске* претпоставке истраживања која – последњих деценија усмеравана ка овој врсти интересовања (и) познатим геополитичким прекрајањима српског националног и културног простора – имплицитно или експлицитно откривају (вишеслојну и многоструку) сегментираност српске књижевности, разматрајући је и као инхерентно књижевни феномен и као најшире културно питање, које нужно залази у геополитичко поље, односно најширу проблематику културне и опште националне историје.

За ову прилику, наше разматрање ће се ограничити на неколико монографија и студија Душана Иванића директно везаних за писце и дела прве половине

19. века – написе о Соларићу, Дошеновићу, Боројевићу и Мркаљу, те референтна поглавља књига *Књижевности Српске Крајине* (1998) и *Ка џенези српске поезије* (2011) – док ћемо се у вези са теоријским и методолошким принципима позивати и на један број других текстова, који се баве самим дефинисањем појма/концепта регионалне и/или мањинске књижевности (првенствено на „Методолошка и аксиолошка питања историје регионалне књижевности” из 2010. и „Од ентитета до миноритета. Књижевност Срба у Хрватској” из 2004. године).

Питање регионалности у књижевном стварању и уопште односа регионалних и „магистралних” токова културе, потенцијално контроверзно у свим срединама, у српској постаје нарочито сложено услед државне и културне расцепканости народа, као и особене динамике „сељења” и смењивања културних средишта, обично праћених и променама владајуће и вредносно нормирајуће поетике.

Говорећи о овом феномену, професор Иванић указује да се у овом контексту сам појам регије утврђује као „спој геополитичких и геопоетичких чинилаца”, подразумевајући да се „регионална књижевност” појављује тек када се на одређеном географски, историјски-политички и културно посебном простору развије књижевност која тематизује управо његове специфичности и репрезентује их карактеристичним језичким и стилско-морфолошким средствима. Међутим, у српској књижевности, у вези са овако дефинисаном регионалношћу, пре општих питања о односу посебно – универзално или о естетској вредности „регионално” инспирисаног дела, искрсава проблем односа центар – периферија (Иванић, 2010: 16).

Ово је питање утолико значајније што се дефинисање и измештање културних центара увелико поклапа са раслојавањем/сменом владајућих књижевних парадигми, а окупљање доминантних стваралаца у једној средини често коинцидира са стварањем нове школе или покрета, односно продором у нову књижевну епоху. То се, готово као на огледном примеру, може пратити кроз анализу присуства и књижевноисторијске судбине песника са периферних (?) националних простора из првих деценија 19. века.

На самом почетку stoleћа, дисперзија књижевног стваралаштва (изузимајући усмену традицију) унутар српског националног простора формира сасвим особену културногеографску слику. Постепено померајући културна и издавачка средишта – најпре из Беча у Пешту, а потом из Пеште у Нови Сад – Срби у Угарској не само да центре свог културног и књижевног живота доводе у непосредну близину седишта сопствене црквено-просветне администрације, која је углавном изједначавана са ингеренцијама националне самоуправе, већ и на особан начин – институционално, идеолошки и поетички – везују књижевни и културни живот своје заједнице за академизам просветног естаблишмента и официјелну културну политику. Књижевно стваралаштво, међутим, било је живо и витално и у низу других средина, од (сада изолованих и уистину периферних) севернијих енклава унутар Угарске, преко насеља и градова дуж Војне границе и далматинске обале, све до „спољашњих” културних центара у великим стециштима дијаспоре, међу којима у ово доба на много начина доминира Трст.

У вези с овим, није без значаја питање где живе и стварају, а где и како своју поезију објављују српски песници с почетка 19. века. Михајло Витковић (1778–1829) – рођен у изолованој, али и даље компактном српском заједницом насељеној Јегри, на саeverоистоку данашње Мађарске, а провевши најдужи и најплоднији део живота у Пешти – природно је упућен на учешће у књижевном животу српских културних центара, од којих није одвојен ни припадношћу некој по-

себној територијално-политичкој (и културној) области Царства. Истовремено, његово поетско (као и остало) стваралаштво недвосмислено припада средњо-европској књижевној традицији, те се (у свим поетичко-стилским осцилацијама, од сентиментализма до ода у класицистичком маниру) уклапа у интересовања и сензибилитет актуелних српских гласила и читалаштва које гравитира централном политичком/културном простору. То чини нормалним и очекиваним његову сарадњу у Давидовићевим *Новинама* и *Забавнику*, као и штампање књига у Будиму. С друге стране, аутори попут Дошеновића, Соларића и Мркаља, који потичу из места у унутар Војне границе, а школују се и живе у Далмацији и Италији, где првобитно и стичу „књижевно име” (углавном неофицијелно, првенствено на основу „чувења” и/или рукописног ширења дела у приватним круговима), објављивање својих главних поетских наслова најчешће „дугују” официјелним културним и издавачким центрима. У том смислу карактеристичан је пример Јована Дошеновића, грађанина Трста, који је, објавивши пре тога, у Венецији, само поздравну оду поводом устоличења новог епископа Мојсеја Микоковића, ради штампања својих главних дела (не само *Лиричких ијенија*, већ и *Численице*) дошао у Будим, односно Пешту, очигледно уверен да ће у овом растућем културном центру њихова појава значајније одјекнути (уп. Иванић 2005: 255). Ако изузмемо – свакако најтрагичнију – Мркаљево животну и стваралачку судбину, унеколико сродан образац јавља се и у вези са Соларићем. Стекавши за живота углед филолога, историчара и филозофа-просветитеља, углавном на темељу списа издаваних у ћирилној штампарии Пана Теодосија у Венецији, као песник бива препознат тек постхумно, захваљујући стиховима објављеним током 1826. и 1827. године напором уредништва тек основаног *Летописа Матице српске*. Без обзира на тадашње цензурирање и ниско вредновање те поезије, од значаја за ову расправу остаје податак да је подухват њеног издавања био везан за новоуспостављену централну културну институцију српског народа, која је чињење поетског наслеђа јавним и доступним, тј. његово какво-такво интегрисање у настајућу књижевну традицију, сматрала својом дужношћу и сврхом. У исто време и у истом граду, још један приватни издавачки напор (први те врсте након Дошеновићевих *Лиричких ијенија*), предузео је Јован Пачић, објавивши 1827. године релативно обимну збирку *Сочињенија ђеснословска*. Чињеница да – упркос дугом странтовању у Италији и очигледном утицају медитеранског, ренесансно-петраркистичког наслеђа на његово стваралаштво – за коначно настањење није изабрао неку од српских средина на јадранској обали или њеном залеђу, већ подручје на коме се у том тренутку, уз традиционални црквено-просветни естаблишмент, концентрише и издавачка делатност и (у његовим доминантним аспектима) културни живот Срба, свакако је, осим с приватним разлозима, била у вези са његовим књижевним амбицијама.

Због свега овога нужно је осврнути се на идеју о постојању одређених „песничких кругова”. Они су, начелно, замишљени као групе песника које се крећу у заједничком друштвеном и културном миљеу, захваћени сличном осећајношћу и сличним књижевним утицајима, али не нужно у непосредној међусобној комуникацији, поготово не таквој која би сугерисала било какво декларативно програмско окупљање. На концепту постојања једног оваквог, тзв. тршћанског круга, као јасно оформљеног књижевног струјања настала је и позната „алтернативна” историја раних фаза нове српске књижевности (Павић 1983: 427–476), чија је главна заслуга оживљавање песничких традиција потиснутих књижевно-језичком реформом која је тријумфовала средином тог века. Упркос извес-

ној једностраности и изолованом представљању ове групе песника, због чега се (опет) може стећи неадекватан утисак о укупности књижевних појава у српској култури тога доба¹, она је „на видело” изнела и као значајно књижевноисторијско питање наметнула стваралаштво не само „периферних” националних/културних области, већ и песничких опуса који су, врло често, управо у тим пределима настајали у оквиру стилова и поетика којиће у надолазћим ломовима бити – како се чинило, дефинитивно – заборављени.

Поменуте књиге професора Иванића, у којима се бави историјом књижевности једног културноисторијски посебног корпуса српског народа, односно интегрално историјом једног вида књижевног стварања, дају вероватно кључни допринос расветљавању ових комплексних и на више нивоа међузависних питања, а нарочито њиховом повезивању у јединствену књижевноисторијску слику.

Књижевност Српске Крајине, пратећи укупан историјат писане и усмене књижевности на овом тлу, исцрпно описује културну матрицу у којој је она функционисала и историјске околности које су је одређивале, али је истовремено сагледава и као фактор (динамички трансформисане) целине српске књижевности. У вези с периодом којим се бави овај рад, професор Иванић најпре указује на постојање конститuisаног проторомантичарског покрета („Од сентиментализма ка романтици”, 43–63), издвајајући неколико значајних песничких индивидуалности – Соларића, Дошенивића, Мркаља и, нешто касније, Боројевића – и истичући да је управо из овог круга стваралаца српска књижевност добила прву збирку стихова и песнички манифест проторомантичарске оријентације (Дошенивићева *Лирическа њенија* 1809), као и прву модерну филолошку расправу (Мркаљево *Сало дебелога јера* 1810). Надаље, у времену раног романтизма, он у књижевности овог простора недвосмислено издваја два „типа раноромантичарског опредјељења”, указујући на оно што углавном пропушта да истакне „општа” историја српске књижевности: паралелно постојање поезије настајале на трагу широког спектра европског (прото)романтичарског наслеђа, од русоистичке идиле до вертеризма, с једне, и „хердеровског” певања „на народну”, с друге стране. Као представника првог типа, „на граници према тзв. грађанској поезији”, Иванић истиче Спиридона Јовића (чија се популарност доцније учврстила управо кроз „споменарску” поезију широм српског културног простора), а као корифеја другог Јоксима Новића Оточанина са севом *Лазарица* (1847), који је у време појављивања задобио знатно ширу популарност од *Горског вијенца* и захваљујући коме ће, бар за кратко време, један крајишки писац имати недвосмислено водећи положај у српској књижевности.

Колико, у крајњем исходу, значајно може бити елаборирање питања о посебности књижевних појава у појединим регијама и израда њихове „засебне” књижевне историје, јасно показује књига *Ка ѓенези српске поезије*, објављена готово

1 Павићев концепт постојања и деловања тршћанског песничког круга (односно „школе”) Иванић је допунио учинивши сличан статус бар још две неформално повезане групе песника: будимпештанске и сремскокарловачке (Иванић 2011: 59), које сагледава као културно-географске целине, унутар којих делују песници различитих стилских и поетичких оријентација – класицистичке, сентименталистичке/предромантичарске, „школе објективне лирике”, мада унутар појединих од тих кругова може доминирати неко посебно опредељење, попут класицистичког у сремскокарловачком или предромантичарског у тршћанском (прим. Т.Ј.). Према Павићевој концепцији, крајишки песници припадају „тршћанској школи” (будући да Трсту гравитирају као културног и издавачког центру, а неки у њему краће или дуже време живе и стварају), што ће Иванић имплицитно прихватити, али ће у наведеном истраживању генезе српске поезије термин „тршћански” алтернирати са термином „крајишки круг”.

деценију и по након *Књижевности Српске Крајине*. Иако доследно хронолошка, ова значајна књига конципирана је на начин који одудара од уобичајених концепата актуелних историја књижевности, будући да су песници, уместо децидираног пред-одређења припадањем некој песничкој школи или покрету, представљени појединачно, у свој комплексности својих индивидуалних поетика, па то важи и за већ обрађиване крајишке ауторе. Професор Иванић обједињује их само насловном одредницом „Крајишки круг” (Иванић 2011: 51–90)², остављајући да опште и повезујуће стилске и поетичке карактеристике буду нађене у посебним портретима аутора, или ишчитане из осврта у наредним поглављима књиге (нпр. „Романтичарски тополи српског пјесништва првих деценија XIX вијека”), у којима је стваралаштво (и) овог подручја сагледано у оквиру интегралног, синхронизог прегледа српског песништва датог периода. На тај начин, бива омогућено ново, ванхијерархијско књижевноисторијско читање ове поезије, континуирано потискиване из нашег културног сећања – најпре језичком револуцијом и поетичким преломом који ће убрзо променити карактер српске књижевности, а потом упливима политичких покрета и културних идеологија који су (попут илиризма) фаворизовали не само другачију књижевност, већ и друге врсте културних интеракција. Последња фаза тог процеса – периферно одређење ових аутора у (прекомпонованом) националном простору, због чега је (из те накнадне перспективе) њихова поезија читана као „мањинско” књижевно стварање у окружењу других култура, са припадајуће ниским хоризонтом очекивања – представљала је и крајњу тачку у њиховом заборављању. Срећом, не и коначан исход њихове судбине – њихова поновна изучавања и нова читања на особен начин обасјала су у нашу књижевну традицију, осветливши је зрацима иза дуго затворених капака.

Овај кратак осврт на професорово истраживање посебних аспеката историје српског песништва јасно указује на значај његовог рада у тој, као и у толико других области. О коренима његовог афинитета за песнике о којима је реч – сасвим сигурно везаних и за дубоке и важне личне разлоге – најбоље је не говорити, осим са становишта резултата захваљујући којима смо богатији за низ песничких искустава која би нам иначе била ускраћена. Оно што ја, међутим, желим да истакнем, јесте значај који је његова лична подршка, као и учење из његових књига, имала за мене и моје опредељење за сличну врсту истраживања. После свих ових, сада већ не година него деценија, то су и даље трагови који ми указују да сам, односно да ли сам, на правом путу међу истинама и заблудама књижевне повести.

2 Како је речено (в. нап. бр. 1), овом одредницом Иванић замењује/алтернира код Павића утврђени термин „тршћанска школа/тршћански круг”. Иванићева одредница се, међутим, може сматрати прецизнијом и адекватнијом, будући да указује како на границе одређеног геопоетичког простора, тако и на његове (могуће) књижевне специфичности, условљене и снажном интеракцијом са медитеранском културом и другим особеним видовима културног наслеђа. Истовремено, Иванићев концепт предупредује недоследности у геопоетичком одређењу појединих песника, каква се догодила у, рецимо, Павићевом означавању Пачића као припадника „тршћанске школе”, будући да се не може сваки утицај италијанске културе изједначити са припадношћу тој школи.

Литература

- Иванић 2004: Д. Иванић, Од ентитета до миноритета (Књижевност Срба у Хрватској), у: М. Матицки, В. Матовић, С. Пековић (ур.), *Књижевности на језицима мањина у Подунављу*, Београд: Институт за књижевност и уметност, 119–127.
- Иванић 2005: Д. Иванић, О поезији Јована Дошеновића, у: Јован Дошеновић, *Сабране пјеме*, Београд: Gensis International.
- Иванић 2010: Д. Иванић, Методолошка и аксиолошка питања историје регионалне књижевности (Напомене и коментари), у: В. Питулић (ур.), *Косово и Метохија у цивилизацијским токовима*, књ. 2, Књижевност, Косовска Митровица: Универзитет у Приштини, Филозофски факултет, 15–23.
- Иванић 2011: Д. Иванић, *Ка генези српске поезије*, Београд: Лицеј.
- Павић 1983: М. Павић, *Рађање српске књижевности*, Београд: Српска књижевна задруга.

THE COURSES AND THE SPREAD OF SERBIAN POETRY. SERBIAN EARLY 19TH CENTURY POETRY IN THE VIEW OF DUŠAN IVANIĆ'S GEOPOETICAL RESEARCHES

Summary

The paper discusses Serbian early 19th century poetry in the view of literary and/or publishing activity in different regions of the Serbian national domain. It specially points out the tension implied in the fact that authors from certain literary productive regions, such as Srpska Krajina and Dalmatia, generally tend to publish their poetry in the centres of national establishment, or even that establishment institutions and magazines are doing that with intention to save certain poetical work as the "artefact", regardless their view of its literary quality, as it was the case of publishing Pavle Solarić's unknown poetical heritage in *Letopis Matice srpske* in the years 1826 and 1827. This phenomenon is analysed in the view of the fact that Serbian culture life during the epoch is concentrating in the area between Vienna, Budapest and Novi Sad, leaving other circles of poets on the national "periphery". Since then, this turned into a multilevel problem due to the fact that these poets' work were based on the types of pre-romantic poetics inconvergent with the later on accepted views of language and literature, rooted in the cultural ideology of Vuk Karadžić's. The paper insists on the revival of this tradition, precious for aesthetical value of certain number of poems, but also important for structuring the view of cultural history and answering some of currently imposed geopoetical questions. The analysed works of Dušan Ivanić are pointed out as the most important researches in the field, on which results the author based her own thinking over this issue.

Key words: poetry, national culture, interculturality, pre-Romanticism/Romanticism, poetics and geopoetic, literature of Srpska Krajina

Tatjana Jovičević

Бранислава Совиљ*Београд***ИЗ ВРЛЕТИ – КУДА ДАЉЕ?****Апорије и домети проучавања српске књижевности на тлу садашње Републике Хрватске, виђене у делу *Врела у врлети* Душана Иванића и у назнакама новог доба**

Овим текстом покушаћемо да на основу досадашњих изучавања српске књижевности унутар граница савремене Хрватске, изнађемо могуће заједничке компоненте сличних европских мањинских култура као и могуће посебности српског културног бића у Хрватској у односу на постојећи контекст.

Кључне речи: српска култура, хрватски контекст, проблем језика, аустроугарско наслеђе.

Књигом *Врела у врлети* Душан Иванић је наставио свој, као и пионирски рад Станка Кораћа на дефинисању и вредновању књижевне баштине српске мањине у данашњој Републици Хрватској. Када је ова књига објављена, 2009. године, Република Српска Крајина већ неколико година није постојала, али је питање Срба у Крајини и Славонији једнако представљало својеврсни табу, као и до тада. Овим својим радом Душан Иванић је направио мали искорак у односу на дотадашња истраживања јер у његовим изучавањима препознајемо и личну мотивацију, дуг који аутор враћа крају и народу из којег је потекао.

Протеривањем српског народа из Српске Крајине 1995. године изгледало је да је и на питање српске културне баштине у Хрватској стављена тачка. Управо хрватске језичке недоумице (као и бошњачке или црногорске, које су следиле) указују да није. Срби су отишли – остао је језик. За Душана Иванића то, међутим, није значило да се о књижевности Срба протераних из Крајине може говорити као о изумрлим књижевностима.

Приликом изучавања књижевности Срба у Хрватској Иванић је, као и остали проучаваоци, морао изабрати један од два приступа: или ће само „баштинити” ову књижевност, тј. бележити, каталогизовати, систематизовати, не наглашавајући њене специфичности, или ће поћи полемичким путем суочавајући се са искључивошћу својих опонената. Деведесетих година то је изгледало као својеврсна борба са ветрењачама.

Антологија *Пријовјетка српских писаца из Хрватске* није само каталогски осмишљена, већ се ради о естетској селекцији и увођењу ових писаца и у токове српске књижевности. Књига *Врела у врлети* чија је тема књижевна баштина Срба у Хрватској у великој мери је полемичка. То се види већ из наслова уводних студија (Полемички увод) и изабраних насловних синтагми: „цензурирана баштина”, „равноправност на гробљу”, „супротстављање процесима одрођавања”, „с демонима историје”...

Покушај креирања књижевног дискурса преко политичког водио је до научних парадокса. Неке од њих Иванић дефинише: „Стање српске културе у Хрватској (...) такво је да му се тешко може наћи премца у околним земљама, изузев

оних гдје је националана припадност и посебност „недржавних” народа потпуно оспорена. У Хрватској се укоријенио и стабилизовао један дубоко парадоксалан процес: српском народу се не одриче национална посебност, али му се ускрађује или одузима све што би ту посебност потврдило. Не треба ни истицати у каквом је односу систематско потискивање српске националне прошлости према претпоставкама и изгледима укидања будућности тога народа”. (Врела у врлети, 2009: 16–17)

Године 2009. ова констатација у којој је потпуно сумиран читав проблем српског националног и културног бића у Хрватској, деловала је као својеврсни крик у пустињи. Душан Иванић разобличава, можемо рећи, типичном крајишком доуљивиошћу, искључивост и провинцијалну затвореност која се наметала проучаваоцима „локалних” књижевности. Читајући једно, можемо ишчитати и нешто друго. Иванић пише:

„...а кад се описује досељавање ’другог’ југословенског народа на територију Хрватске, тада су то ’скупине влашког становништва, већином православне вјере’ (Загреб, 1980.) или је то категорија ’влаха (крајишника)’, која ’заузима истакнуто мјесто’ међу новим житељима (397). Доиста, имају ли ти Власи неки национални идентитет и своју културну баштину, ти житељи већином православне вјере, данас више пагани, атеисти и комунисти, или им је православна вјера остала једини знак идентитета и традиције?” (Врела у врлети 2009: 14)

Ову критику научног односа према традицији какав се спроводи у *Енциклопедији хрватске историје и културе* – Србе не спомињати, можемо ишчитавати и *vice versa* – истовремено када су „жители православне вјере” колективно посрнули у лаицизам комунистичког друштва, ни римокатолици нису представљали блистави узор хришћанства – унутар друштвених околности у којима су се нашли током већег дела 20. века. „Вероисповест не може бити јединим знаком идентитета и традиције”, посредно нам каже Иванић. Апсурдно је, али стара НДХ свакако је била клерикалнија држава у односу на секуларнију Туђманову Хрватску. Данас је теже као националну особину Хрвата истицати римокатоличку вероисповест. Оно што је у време Симе Матавуља имало тежину (епизода са *ркаћким свећеником* из Дубровника), данас није тако релевантно будући да се народ сада идентификује као нешто више од вероисповести.

Шта, дакле, може бити знаком идентитета и традиције? Како оделити српску мањину од хрватске већине? Две националне групације, оштро супротстављене споља, унутар културног бића једва да је могуће некако оделити. Ипак, показало се да је управо то од виталног значаја за очување српске културне баштине, која је у Хрватској дала блиставе плодове. Колики је допринос ретких научника који су се усудили да се понесу са низом апсурда и историјских неправди које сада лако препознајемо и можемо дефинисати као аустроугарско културно наслеђе показују нам бројни примери, давне, колико и скорије прошлости.

Уз те примере тесно је везано (не)решено питање из 19. Века. Има ли значајно уметничко дело националност? Има. Као што је геније омеђен временом, омеђен је, на овај или онај начин простором. Уметник мора бити подржан унутар свог националног корпуса, да би његово дело уопште било пласирано изван њега. Најречитији пример у том смислу, у оквиру теме о којој говоримо је случај Владана Деснице, до скоро „једног од највећих хрватских писаца 20. века” чије су гробно место, заједно са православном црквом Св. Георгија у којој се налазило „...уништите хрватске снаге током операције Масленица у јануару 1993. године”.

Сличних примера је много. Можемо се сетити дугогодишњег занемаривања спомен-куће Милутина Миланковића у Даљу (сада обновљене).

У контексту оваквих примера, симболички оживљава синтагма Станка Кораћа *Вјетром вијани* како је насловио своју *Споменуцу српског културног друштва „Просвјета”*. У овој лепој синтагми ишчитавамо алузију на стихове баладе Франсоа Вијона: *На све их стиране веје ветар*, у којој се пева о пролазности, о онима који некад беху јунаци, а сада их, у рефрену који се увек враћа, „на све стране веје ветар”.

Нама се чинило да је године 2009, у време објављивања *Врела у врлети*, српска културна баштина у незавидном и специфичном положају. Уколико би заиста представљала јединствени пример у свету, била би осуђена на спровођење затомљавања, које је почињало, до краја. Код Душана Иванића, међутим, читамо и ово:

„При томе не треба мислити како је то снашло само њих (Србе у Крајини – прим. Б.С.): свијет је пун примјера губљења једног идентитета, прихватање другог, или примјера различитих облика етноцида”. (*Врела у врлети* 2009: 102)

Иако не прецизира, Душан Иванић антиципира могуће ширење проблема; готово на свим постколонијалним просторима (рецимо и то!) Европе – а словенско питање и аустроугарско наслеђе у том контексту у последње време нарочито добијају на тежини. Проблем књижевне баштине Срба у Хрватској заиста није књижевни проблем – како нема разлика у језику и како није ни тематски врло јасно одређена (захваљујући регионалности саме садашње Хрватске) – нема ни проблема одређеног строго књижевним параметрима. Једино у односу на укупни континент српске књижевности – једино ту настају разлике и једино и тако можемо о српској књижевности у хрватској говорити са становишта књижевних норми. Са друге стране, ако бисмо проблем „вјетром вијаних” суочили са хрватским проблемом, то више – као што смо рекли – није само питање књижевности, већ историје и политике.

Литература

- Иванић 2004: Д. Иванић, Од ентитета до миноритета (Књижевност Срба у Хрватској), у: М. Матицки, В. Матовић, С. Пековић (ур.), *Књижевности на језицима мањина у Подунављу*, Београд: Институт за књижевност и уметност, 119–127.
- Иванић 2010: Д. Иванић, Методолошка и аксиолошка питања историје регионалне књижевности (Напомене и коментари), у: В. Питулић (ур.), *Косово и Мейхохија у цивилизацијским токовима*, књ. 2, Књижевност, Косовска Митровица: Универзитет у Приштини, Филозофски факултет, 15–23.
- Иванић 2011: Д. Иванић, *Ка генези српске поезије*, Београд: Лицеј.
- Иванић 1998: Д. Иванић, *Књижевности Српске Крајине*, Београд: БИГЗ, Чигоја штампа.
- Иванић 2004: Д. Иванић, *Приповијетка српских писаца из Хрватске*, антологија, Загреб: Српско културно друштво Просвјета.
- Иванић 2009: Д. Иванић, *Врела у врлети (О књижевној баштини Срба у Хрватској)*, Загреб: Српско културно друштво Просвјета.
- Иванић 2009а: Д. Иванић, *Равноправност на гробљу, Врела у врлети (О књижевној баштини Срба у Хрватској)*, Загреб: Српско културно друштво Просвјета, 16–20.

- Иванић 2009б: Д. Иванић, Супротстављање процесима одрођавања, *Врела у врлети* (О књижевној башићини Срба у Хрватској), Загреб: Српско културно друштво Просвјета, 21–24.
- Иванић 2009в: Д. Иванић, Књижевно наслеђе српског народа Крајине/Крајишких Срба у науци о књижевности, *Врела у врлети* (О књижевној башићини Срба у Хрватској), Загреб: Српско културно друштво Просвјета, 33–42.
- Иванић 2009г: Д. Иванић, Од ентитета до миноритета, *Врела у врлети* (О књижевној башићини Срба у Хрватској), Загреб: Српско културно друштво Просвјета, 43–53.
- Иванић 2009г: Д. Иванић, С демонима историје, *Врела у врлети* (О књижевној башићини Срба у Хрватској), Загреб: Српско културно друштво Просвјета, 54–57.

FROM HIGHLANDS - WHERE NEXT?

Summary

This article is based on previous studies of Serbian literature in the boundaries of contemporary Croatia. We will try to find possible common components similar in European minority cultures as well as possible specificities of Serbian cultural identity in Croatia in relation to the existing context.

Key words: Serbian culture, Croatian context, language problem, Austro-Hungarian heritage.

Branislava Sovilj

БИБЛИОГРАФИЈА

Валентина Тасић

СЕЛЕКТИВНА БИБЛИОГРАФИЈА РАДОВА ДУШАНА ИВАНИЋА

Монографске публикације

1976

1. Српска приповијетка између романтике и реализма : (1865-1875) / Душан Иванић. – Београд : Институт за књижевност и уметност, 1976 (Београд : Просвета). – 424 стр. ; 21 см. – (Студије и расправе ; књ. 15). – Библиографија: стр. 387-404.

1988

2. Забавно-поучна периодика српског реализма : Јавор и Стражилово / Душан Иванић. - Нови Сад : Матица српска ; [Београд] : Институт за књижевност и уметност, 1988 (Бечej : Пролетер). - 366 стр. : илустр. ; 24 см. - (Серија Историја српске књижевне периодике / Институт за књижевност и уметност ; 1). - На прелим. стр.: Матица српска, Одељење за књижевност и језик. - Резиме. - Регистри.

1990

3. Модели књижевнога говора : из историје и поетике српске књижевности / Душан Иванић. - Београд : Нолит, 1990 (Београд : Култура). - 327 стр. ; 19 см. - Ауторова слика и белешка о њему на пресавијеном делу задњег кор. листа. - Библиографске белешке уз свако поглавље.

1995

4. Облик и вријеме : студије из историје и поетике српске књижевности / Душан Иванић. - Београд : Просвета, 1995 (Нови Сад : Будућност). - 318 стр. ; 20 см. - Тираж 500. - Напомена: стр. 303-307. - Белешка о аутору: стр. 309. - Напомене и библиографске референце уз текст. - Библиографија уз већину радова. – Регистар.

1996

5. Српски реализам / Душан Иванић. - Нови Сад : Матица српска, 1996 (Београд : Војна штампарија). - 177 стр. ; 19 см. - (Свезнање Матице српске ; књ. 5). - Библиографија: стр. 164-171. - Регистар имена.

1998

6. Књижевност Српске Крајине / Душан Иванић. - Београд : БИГЗ : Чигоја штампа, 1998 (Београд : Чигоја штампа). - 387 стр. : илустр. ; 21 см. - (Књижевност Српске Крајине). - Тираж 600. - Белешка о аутору: стр. 383-384. - Библиографија: стр. 357-368. - Регистар.

2001

7. Основи текстологије : (увод у текстологију нове српске књижевности) / Душан Иванић. - Београд : Народна књига-Алфа, 2001 (Београд : Ал фа). - 297 стр. ; 20 см. - (Библиотека Појмовник). - Библиографија: стр. 259-271. - Регистри.

2002

8. Свијет и прича : о приповиједању и приповједачима у српској књижевности / Душан Иванић. - Београд : Народна књига-Алфа, 2002 (Београд : Алфа). - 293 стр. ; 20 см. - (Библиотека Нови контекст. Серија Књижевна историја ; књ. 1). - О аутору: стр. [295]. - Библиографија уз сва поглавља. - Регистар.

2005

9. Стармали Јована Јовановића Змаја : студија [и] избор текстова / Душан Иванић. - Београд : Библиотека града Београда, 2005 (Београд : Чигоја штампа). - 380 стр. : илустр. ; 25 см. - (Едиција Прилози историји београдског библиотекарства). - Тираж 400. - Библиографија: стр. 71-73. - Регистар.

2007

10. Ка поетици српског реализма / Душан Иванић, Драгана Вукићевић. - Београд : Завод за уџбенике, 2007 (Београд : Радунић). - 445 стр. ; 24 см. - Тираж 1.000. - Библиографија: стр. 434. - Регистар.
11. Огледи о Стерији / Душан Иванић. - Београд : Друштво за српски језик, 2007 (Београд : Чигоја штампа). - 168 стр. ; 24 см. - (Библиотека Књижевност и језик ; књ. 19). - Тираж 1.000. - Напомене и библиографске референце уз текст. - Библиографија: стр. 167-168.

2008

12. Књижевна периодика српског реализма / Душан Иванић. - Београд : Институт за књижевност и уметност ; Нови Сад : Матица српска, 2008 (Београд : Чигоја штампа). - 488 стр. : илустр. ; 24 см. - (Серија Историја српске књижевне периодике / Институт за књижевност и уметност [и] Матица српска, Одељење за књижевности језик ; 17). - Тираж 500. - О аутору: стр. [489]. - Библиографија: стр. 439-458. - Регистар

2009

13. Врела у врлети : (о књижевној баштини Срба у Хрватској) / Душан Иванић. - Загреб : СКД Просвјета, 2009. - 334 стр. ; 23 см. - Библиографија: стр. 331-334.

2011

14. Ка генези српске поезије : (прегледи и студије) / Душан Иванић. - Београд : Лицеј, 2011 (Београд : Академија). - 364 стр. ; 24 см. - Тираж 1.000. - Библиографска биљешка: 349-351. - О аутору: стр. 363. - Напомене и библиографске референце уз текст. - Библиографија уз свако поглавље. - Регистар.

2013

15. У матици приче : о дјелу Јована Радуловића / Душан Иванић. - Београд : Српска књижевна задруга, 2013 (Нови Сад : Будућност). - 241 стр. ; 18 см. - (Мала библиотека Српске књижевне задруге). - Тираж 500. - Белешка о писцу: стр. 239-241. - Стр. 221-237: Грађа за персоналну библиографију Јована Радуловића / Бранка Булатовић и Јелена Секулић.

2015

16. Догађај и прича : српска мемоарско-аутобиографска проза / Душан Иванић. - Ниш : Филозофски факултет Универзитета ; Београд : Филолошки факултет Универзитета, 2015 (Ниш : Scero print). - 198 стр. ; 21 см. - (Библиотека Litteraria Serbica ; 10). - Тираж 200. -Порекло текстова: стр. 185-186. - О аутору: стр. 189-191. - Напомене и библиографске референце уз текст. - Библиографија уз текст. - Регистар.
17. Зашто читати Доситеја? : Доситеј Обрадовић и српска култура / Душан Иванић. - Београд : Задужбина Доситеј Обрадовић, 2015 (Београд : Чигоја штампа). - 198 стр. ; 24 см. - (Библиотека `Доситејев пут ; књ. 3). - Тираж 200. - О аутору: стр. 199. - Напомене и библиографске референце уз текст. - Библиографија уз свако поглавље. - Библиографија: стр. 191-192. - Регистар.

Приређена издања

1978

18. ЈАКШИЋ, Ђура
Драме / Ђура Јакшић ; [приредио, предговор и напомене написао Душан Иванић]. - Београд : Слово љубве, 1978 (Београд : Култура). - 677 стр. : илустр. ; 25 см. - (Сабрана дела Ђуре Јакшића ; књ. 2)
19. ЈАКШИЋ, Ђура
Песме / Ђура Јакшић ; [приредио, предговор и напомене написао Душан Иванић]. - Београд : Слово љубве, 1978 (Београд : «Слободан Јовић»). - XII, 498 стр. : илустр. ; 25 см. - (Сабрана дела Ђуре Јакшића ; књ. 1). - Ауторова слика. - О овом издању: стр. I-XII. - Напомене, регистри и речник: стр. 415-491.

20. ЈАКШИЋ, Ђура
Преписка : службени списи / Ђура Јакшић ; [приредио, предговор и напомене написао Душан Иванић]. - Београд : Слово љубве, 1978. - 671 стр., [1] сл. аутора : илустр. ; 25 см. - (Сабрана дела Ђуре Јакшића ; књ. 5). - Хронологија живота и рада Ђуре Јакшића: стр. 537-554. - О библиографским прилозима: стр. 555-646. - Регистар аутора: стр. 647-[672].
21. ЈАКШИЋ, Ђура
Приповетке / Ђура Јакшић ; [приредио и напомене написао Душан Иванић]. - Београд : Слово љубве, 1978 (Београд : «Слободан Јовић»). - 427 стр., [1] лист са сликом аутора : факс. ; 25 см. - (Сабрана дела Ђуре Јакшића ; књ. 3. Приповетке ; 1)
22. ЈАКШИЋ, Ђура
Приповетке и друга проза / Ђура Јакшић ; [приредио и напомене написао Душан Иванић]. - Београд : Слово љубве, 1978 (Београд : «Слободан Јовић»). - 471 стр., [1] лист са сликом аутора : факс. ; 25 см. - (Сабрана дела Ђуре Јакшића ; књ. 4. Приповетке ; 2)
23. ЈАКШИЋ, Ђура
Сликарство / Ђура Јакшић; приредио, предговор и напомене написао Душан Иванић ; [сликарство приредили Никола Кусовац, Миодраг Јовановић, Градимир Петровић]. - Београд : Слово љубве, 1978 (Београд : Култура). - 199, [66] стр. с репродукцијама : репродукције ; 24 цм. - (Сабрана дела Ђ.Јакшића ; књ. 6)

1979

24. МАРКОВИЋ, Ђорђе Кодер
Спевови / Ђорђе Марковић Кодер; [препис Божа Вукадиновића][упоредио са аутографом, припремио за штампу и напомене написао Душан Иванић]. - Београд: „Вук Караџић“, 1979 (Београд: „Радиша Тимотић“). - 475 стр. ; 24 см

1980

25. ЈАКШИЋ, Ђура
Приповетке / Ђура Јакшић ; [изабрао и приредио Душан Иванић]. - Београд : Рад, 1980 (Београд : Просвета). - 275 стр. ; [1] лист с ауторовом сликом ; 17 см. - (Библиотека Дом и школа)

1981

26. ИЛИЋ, Драгутин Ј.
Хаџи Диша / Драгутин Ј. Илић ; [приредио, поговор и напомене написао Душан Иванић]. - Београд : Нолит, 1981. - 249 стр. ; 21 см. - (Српска књижевност. Роман ; 14). - Трагикомика просјечности или ерос и грађанска породица: стр.207-225. - Хронолошки подаци о животу и раду:стр.241-242.
27. ЈАКШИЋ, Ђура
Песме / Ђура Јакшић ; [изабрао и приредио Душан Иванић]. - Београд : Рад, 1981 (Београд : Просвета). - 17 см. - 167 стр., портрет аутора. - (Библиотека Дом и школа). - Пјесничко дело Ђуре Јакшића: стр. 5-20. - Речник мање познатих ријечи и имена: 163-164.

28. ЈАКШИЋ, Ђура
Приповетке / Ђура Јакшић ; [изабрао и приредио Душан Иванић]. - Београд : Рад, 1980 (Београд : Просвета). - 275 стр., [1] лист с ауторовом сликом ; 17 см. - (Библиотека Дом и школа). - Предговор / Душан Иванић: стр. 5-20. - Мање познате ријечи, имена и географски називи: стр. 267-275.

1984

29. Mrsne priče : erotska, sodomijska i skatološka narodna proza / prikupio i izdao Fridrih S. Kraus ; [priredio, izabrao, napomene preveo i pogovor napisao Dušan Ivanić]. - Beograd : Prosveta, 1984. - 461 str. : ilustr. ; 21 cm. - (Biblioteka Erotikon). - Prevod dela: Südslavische Volksüberlieferungen, die sich auf den Geschlechtsverkehr beziehen. I, Erzählungen. - Pogovor: str. 421-446.

1985

30. ВЕСЕЛИНОВИЋ, Јанко
Hajduk Stanko : istorijski roman / Janko Veselinović ; [priredio Dušan Ivanić]. - Beograd : Beogradski izdavačko-grafički zavod, 1985 (Beograd : Beogradski izdavačko-grafički zavod). - 399 str. ; 18 cm. - (Džepna knjiga / Beogradski izdavačko-grafički zavod. Beletristika). - Rečnik: str. 393-397. - Beleška o piscu i delu od priređivača: str. 399-[400].

1986

31. ЈАКШИЋ, Ђура
Песме / Ђура Јакшић ; [избор и предговор Душан Иванић]. - Београд: Рад, 1986. - 156 стр. ; 21 см. - (Библиотека Дом и школа). - Пјесничко дело Ђуре Јакшића: стр. 5-20
32. ЈАКШИЋ, Ђура
Приповетке / Ђура Јакшић ; [изабрао и приредио Душан Иванић]. - Београд : Рад, 1986 (Београд : Култура). - 242 стр. ; 21 см. - (Библиотека Дом и школа)
33. МАРКОВИЋ КОДЕР, Ђорђе
Роморанка / Ђорђе Марковић Кодер. - [Фототипско изд.]. - Београд : Народна библиотека Србије ; Горњи Милановац : Дечје новине, 1986 (Београд : «Радиша Тимотић»). - 96, XXX стр. ; 21 см. - (Библиотека Жива прошлост). - Кор. насл. - Тираж 2.000. - Стр. [III]-XXII: Санарица Ђорђа Марковића Кодера / Душан Иванић. - Стр. [XXIII]-XXIV: О овом издању / Душан Иванић. - Стр. XXV-XXVII: Напомене / Душан Иванић. - Фототипско изд.: У Новом Саду: Печатња Игњата Фукса, 1862.
34. Mrsne priče : erotska, sodomijska i skatološka narodna proza / prikupio i izdao Fridrih S. Kraus ; priredio i izabrao Dušan Ivanić. - Beograd : Beogradski izdavačko-grafički zavod, 1986 (Beograd : BIGZ). - 319 str. ; 18 cm. - (Džepna knjiga Beogradskog izdavačko-grafičkog zavoda. Beletristika). - Prevod dela: Anthropophyteia : Jahrbücher für folkloristische Erhebungen und Forschungen zur Entwicklungsgeschichte der geschlechtlichen Moral / herausgegeben von Friedrich S. Krauss. - Beleška priređivača: str. 309. - Sadržj i: Erotske i skatološke poslovice i uzrečice u Srba : (iz rukopisne zaostavštine) / sakupio Vuk Stefanović Karadžić.

1987

35. ВЕСЕЛИНОВИЋ, Јанко
 Hajduk Stanko : istorijski roman / Janko Veselinović ; [priređio Dušan Ivanić]. - 2. izd. - Beograd : Beogradski izdavačko-grafički zavod, 1987 (Beograd : Beogradski izdavačko-grafički zavod). - 399 str. ; 18 cm. - (Džepna knjiga / Beogradski izdavačko-grafički zavod. Beletristika). - Beleška o piscu i delu / D. I. [Dušan Ivanić]: str. 399-[400]. - Rečnik: str. 393-397.
36. ЈАКШИЋ, Ђуро
 Дrame / Ђуро Јакшић ; приредио Душан Иванић. - Београд : Нолит, 1987 (Љубљана : Младинска књига). - 349 стр. ; 20 cm. - (Српска књижевност. Драма ; 9). - Предговор / Душан Иванић: стр. 5-24. - Биографски подаци: стр. 337-338. - Библиографија: стр. 339-340.
37. ПОПОВИЋ, Милорад Шапчанин
 Људи старога кова : приповетке / Поповић Милорад Шапчанин ; за штампу приредио и предговор написао Душан Иванић. - [1. изд.]. - Нови Сад : Братство-Јединство, 1987 (Београд : Култура). - 243 стр. : ауторова слика ; 20 cm. - (Библиотека Други поглед. Коло 1, Пет српских приповедача). - Предговор: стр. 5-23. - Хронологија: стр. 231-232. - Литература о приповедачком дјелу Милорада Поповића Шапчанина: стр. 233.

1988

38. ЗЕЛИЋ, Герасим
 Житије / Герасим Зелић ; поговор Јован Радуловић. - Београд : Нолит, 1988 (Љубљана : Људска правица). - 503 стр. ; 20 cm. - (Српска књижевност. Мемоари, дневници, аутобиографије ; 4). - Житије Герасима Зелића: стр. 477-487. - Стр. 490-491.: Биографска белешка / Душан Иванић. - Стр. 489.: Издања Житија Герасима Зелића / Станка Костић. - Стр. 492-503.: Речник / Злата Коцић.

1989

39. Мемоарска проза XVIII и XIX века : зборник. Књ. 1 / приредио Душан Иванић. - Београд : Нолит, 1989 (Љубљана : Људска правица). - 422 стр. ; 21 cm. - (Српска књижевност. Мемоари, дневници, аутобиографије ; 16)
40. Мемоарска проза XVIII и XIX века : зборник. књ. 2 / приредио Душан Иванић. - Београд : Нолит, 1989 (Љубљана : Људска правица). - 385 стр. ; 21 cm. - (Српска књижевност. Мемоари, дневници, аутобиографије ; 16). - Биографске белешке: стр. 355-372. - Поговор / Душан Иванић: стр. 289-308. - Напомена о изворима: стр. 309-354. - Речник.

1990

41. МИЛУТИНОВИЋ, Сима Сарајлија
 Трагедија српскога господара и вожда Карађорђа / Сима Милутиновић Сарајлија ; [приредила Тања Поповић]. - Београд : БИГЗ : Народна библиотека Србије ; Горњи Милановац : Дечје новине, 1990 (Београд : БИГЗ). - 437 str. : faks. ; 30 cm. - (Посебна издања : из рукописне заоставштине Народне

библиотеке Србије). - Ауторова слика. - Тираж 2500. - Стр. 403-412: Поговор / Душан Иванић. - Стр. 415-425: О историји и издању текста Трагедија српскога господара и вожда Карађорђа Симе Милутиновића Сарајлије / Тања Поповић. - Речник мање познатих речи и израза: стр. 429-[438].

42. ЦРЊАНСКИ, Милош
 Сеобе ; Друга књига Сеоба / Милош Црњански. - Јубиларно изд. - Београд : Задужбина Милоша Црњанског : СКЗ : БИГЗ : Просвета ; Нови Сад : Матица српска ; Сарајево : Свјетлост ; Lausanne : L'Age d'Homme, 1990 (Београд : БИГЗ). - 811 стр. ; 24 см. - Тираж 7.000. - «Објављено поводом тристагодишњице велике Сеобе Срба 1690.» --> прелим. стр. - Стр. 803-[812]: О изворима и издању Сеоба / Душан Иванић.

1993

43. МИЛУТИНОВИЋ, Сима Сарајлија
 Србијанка / Симо Милутиновић Сарајлија ; приредио Душан Иванић. - Београд : Српска књижевна задруга, 1993 (Београд : Војна штампарија). - L, 733 стр. ; 18 см. - (Српска књижевна задруга. коло 86 ; књ. 573).- Тираж 2.000. - Стр. VII-L: Пјеснички споменик српских устанака / Душан Иванић. - Биографска биљешка о Сими Милутиновићу Сарајлији: стр. 721-726. - Регистар.

1996

44. ЦРЊАНСКИ, Милош
 Сеобе / Милош Црњански ; [приредио Душан Иванић]. - Београд [итд.] : Задужбина Милоша Црњанског [итд.], 1996 (Београд : Београдски издавачко-графички завод). - 377 стр. ; 24 см. - (Дела Милоша Црњанског ; том 3, књ. 8). - Стр. 367-[378]: Поговор / Д. И. - Библиографија извора: стр. 362-363. - Садржи и: Прва верзија Сеоба (Српски књижевни гласник).
45. ЦРЊАНСКИ, Милош
 Друга књига Сеоба / Милош Црњански. - Београд : Задужбина Милоша Црњанског [итд.] ; Lausanne : L'Age d'Homme, 1996 (Београд : Београдски издавачко-графички завод). - 725 стр. ; 24 см. - (Дела Милоша Црњанског ; том 4, књ. 9). - Стр. 5-696: Приредио Душан Иванић. - Варијанте: стр. 700-711. - Библиографија извора: стр. 712. - Поговор: стр. 715-723.

1997

46. Књижевно наслеђе Српске Крајине : зборник радова / [уредио Душан Иванић] ; [главни и одговорни уредник Марија Клеут]. - Нови Сад : Матица српска, 1997 (Сремска Каменица : Графо-офсет). - 354 стр. ; 25 см. - «... зборник радова са истоименог научног скупа, одржаног у Матици српској 21. и 22. марта 1996. године, у организацији Одељења за књижевност и језик» --> уводна напомена. - Стр. 7-8: Уводна ријеч на отварању научног скупа / Душан Иванић. - Библиографија уз поједине радове. - Резимеи на енгл., нем., рус. или итал. језику уз сваки рад.

1998

47. ЛАЗАРЕВИЋ, Лаза
Приповетке / Лаза К. Лазаревић ; приредио Душан Иванић. - Београд : «Драганић», 1998 (Суботица : Минерва). - 300 стр. ; 21 см. - (Библиотека Наследства). - Тираж 5000. - Незамјенљиво дјело / Душан Иванић: стр. 229-244. - Избор из критика о Лази Лазаревићу / Милан Савић, Владан Ђорђевић, Лаза Костић, Љубомир Неђић, А. Г. Матош, Јован Скерлић, Милан Кашанин, Милија Николић, Димитрије Вученов, Драгиша Живковић: стр. 247-275. - Хронологија: стр. 283-284. - Речник (мање познате речи, цитати и фразе из других језика, наслови и имена): стр. 285-297. - Библиографија Лазе Лазаревића : (прва издања): стр. 277-278 ; Литература о Лази Лазаревићу: стр. 279-281.
48. МАТАВУЉ, Симо
Бакоња фра Брне ; Приповетке / Симо Матавуљ ; приредио Душан Иванић. - Београд : Драганић, 1998 (Суботица : Минерва). - 268 стр. ; 21 см. - (Библиотека Наследства). - Ств. насл. у колофону: Избор из дела. - Тираж 5000. - Мајстор приповиједања / Душан Иванић: стр. 223-238. - Критичари и савременици о делу и писцу / Јован Скерлић, Марко Цар, Иво Андрић, Милан Кашанин, Хатица Крњевић, Гвозден Ерор, Јован Делић: стр. 241-250. - Хронологија живота и рада: стр. 253-254. - Речник ређих и непознатијих речи: стр. 255-268. - Библиографија С. Матавуља: стр. 251-252.

1999

49. РАДИЧЕВИЋ, Бранко
Сабране песме / Бранко Радичевић ; приредио Душан Иванић. - Београд : Српска књижевна задруга, 1999 (Нови Сад : Будућност). - LXXI, 765 стр. ; 19 см. - (Српска књижевна задруга ; коло 92, књ. 610). - Тираж 1000. - Пјесничко дјело Бранка Радичевића / Душан Иванић: стр. VII-[LXXII]. - Коментари: стр. 571-746. - Живот и рад Бранка Радичевића: стр. 747-749. - Азбучни попис наслова: стр. 759-761.

2000

50. ИГЊАТОВИЋ, Јаков
Вечити младожења / Јаков Игњатовић ; избор и пропратни текстови Душан Иванић. - [1. изд.]. - Београд : Завод за уџбенике и наставна средства, 2000 (Суботица : Бирографија). - 231 стр. ; 21 см. - (Библиотека Избор). - Ритам пролазности : (Вечити младожења Јакова Игњатовића): стр. 7-24. - Напомена о роману: стр. 195-196. - Биографски подаци о Јакову Игњатовићу: стр. 197-199. - (Из предговора Вечитом младожењи) / Јован Скерлић: стр. 201-203. - Стогодишњица Јакова Игњатовића / Милош Црњански: стр. 203. - Игњатовићеве антиципације психоанализе и проблем Вечитог младожење : (одломци) / Владимир Дворниковић: стр. 204-205. - Трагичност периферије : (одломци) / Милан Кашанин: стр. 205-207. - (Из поговора уз романе Ј. Игњатовића, Нолит, 1981) / Драгиша Живковић: стр. 208-212. - Српски роман : (одломак) / Јован Деретић: стр. 212-213. - Трагички видови старијег српског романа : (одломци) / Љубиша Јеремић: стр. 214-218. - Речник мање познатих речи и израза: стр. 219-230. - Библиографија: стр. 200.

51. Komentar i pripovedanje : prilozi poetici pripovedanja u srpskoj književnosti / Dušan Ivanić ... [i dr.] ; uredio Dušan Ivanić. - Beograd : Centar za naučni rad, Filološki fakultet, 2000 (Beograd : Čigoja štampa). - 236 str. ; 19 cm. - «Zbornik radova objedinjenih pod naslovom Komentar i pripovedanje nastao je u okvirima projekta «Poetika pripovedanja u srpskoj književnosti» na Filološkom fakultetu u Beogradu (tokom 1998/1999. godine) ---> uvodna napomena. - Tiraž 350. - Beleške uz tekst. - Bibliografija: str. 229-233 i uz pojedine radove. - Rezime na engl. jeziku uz većinu radova.

2001

52. ДУЧИЋ, Јован
Гроф Сава Владиславић : један Србин дипломат на двору Петра Великог и Катарине I / Јован Дучић ; [приредио Душан Иванић]. - Београд : Рад ; Подгорица : Октоих ; Требиње : Дучићеве вечери поезије, 2001 (Лазаревац : Елвод-принт). - 411 стр. : илустр., факс. ; 21 cm. - (Дела Јована Дучића ; Т. 6). - Слика С. Владиславића. - Напомена приређивача: стр. 405-406.
53. Критике, полемике, писма / [Јован Стерија Поповић] ; приредио Душан Иванић. - Вршац : Књижевна општина Вршац, 2001 (Београд : МСТ Гајић). - 400 стр. : слика Ј. С. Поповића ; 19 cm. - (Дела Јована Стерије Поповића)
54. Најлепше приповетке Јована Радуловића / избор и предговор Душан Иванић. - Београд : Просвета, 2001 (Лазаревац : Елвод-принт). - 207 стр. ; 21 cm. - Свјетови приповиједања: стр. 5-9.

2002

55. ИЛИЋ, Војислав
Песме / Војислав Илић ; избор, приређивање и пропратни текстови Душан Иванић. - 1. изд. - Београд : Завод за уџбенике и наставна средства, 2002 (Бор : Бакар). - 228 стр. ; 20 cm. - (Библиотека Избор / Завод за уџбенике и наставна средства, Београд). - Тираж 5.000. - Пјесничко дјело Војислава Илића: стр. 7-32. - Биографски подаци о Војиславу Илићу: стр. 213-215. - Речник мање познатих ријечи и митолошких, поетских и историјских имена: стр. 217-220. - Библиографија: стр. 221-224.
56. Mrsne priče : erotska, sodomijska i skatološka narodna proza / priredio i izabrao Dušan Ivanić. - Beograd : Narodna knjiga-Alfa, 2002 (Beograd : Alfa). - 307 str. ; 20 cm. - (Библиотека Megahit ; knj. br. 300). - Prevod priča iz godišnjaka: Anthropophyteia. - Tiraž 500. - Bilješka / D. I.: str. 297-298. - Skraćeno fototipsko izd.: Beograd : Beogradski izdavačko-grafički zavod, 1986.

2003

57. Забавни календари Винка Лозића ; Милобруке ; Афоризми ; Записке / [Јован Стерија Поповић] ; приредио Душан Иванић. - Вршац : Књижевна општина Вршац, 2003 (Београд : Жиг). - 209 стр. ; 19 cm. - (Дела Јована Стерије Поповића) ([Библиотека Стеријана]). - Податак о другој колекцији преузет из ЦИП-а. - Кор. и хрпт. ств. насл.: Календари, милобруке, афоризми. - Податак о аутору преузет из импресума. - На ободу великог круга : (од шаљивих календара до милобрука, афоризама и записака): стр.

- 7-28. - Коментари и напомене: стр. 189-202. - Рјечник : (мање познате ријечи, инојезичке фразе, имена): стр. 203-209. - Библиографија уз текст предговора.
58. СРЕМАЦ, Стеван
 Зона Замфирова / Стеван Сремац ; избор и пропратне текстове написао Душан Иванић. - [1. изд.]. - Београд : Завод за уџбенике и наставна средства, 2003 (Бачки Петровац : Култура). - 223 стр. ; 20 см. - (Библиотека Избор). - Од шаљиве и идиличне приче до љубавне романсе: стр. 5-24. - Стр. 191-193: Стеван Сремац - човек и дело / Павле Поповић. - Стр. 194-195: Хумор и меланхолија / Милан Кашанин. - Стр. 196-200: Из поговора за Сремчеве романе / Драгиша Живковић. - Стр. 201-204: Магија Сремчевог смијеха / Горан Максимовић. - Биографски подаци о Стевану Сремцу: стр. 205-206. - Рјечник мање познатих ријечи: стр. 211-222. - Библиографија: стр. 209
59. ВИДАКОВИЋ, Милован
 Успомене / Милован Видаковић ; [приредио Душан Иванић]. - Београд : Библиотека града Београда ; Сопот : Библиотека «Милован Видаковић», 2003 (Београд : Чигоја штампа). - 102 стр. : факс., илустр. ; 21 см. - Стр. 73-87: Догађај, доживљај и прича (аутобиографско-мемоарска проза Милована Видаковића) / Душан Иванић. - Белешка о аутору: стр. 89-90. - Извори и коментари: стр. 91-93. - Рјечник (мање познате ријечи, лична имена): стр. 95-102. - Библиографија: стр. 86-87.

2004

60. Приповијетка српских писаца из Хрватске : антологија / приредио Душан Иванић. - Загреб : Српско културно друштво «Просвјета», 2004 ([6. м. : б. и.]). - 639 стр. ; 21 см. - (Библиотека Границе). - Приповијетка српских писаца из Хрватске: стр. 9-34. - Грађа - аутори: стр. 611-626. - Рјечник локализама и мање познатих ријечи: стр. 633-638. - О приређивачу: стр. 639. - Библиографија: стр. 627-632.
61. РИСТИЋ, Јован
 Бомбардање Београда (1862. године) / Јован Ристић. - Фототипски изд. [из 1872.] књиге из фонда Библиотеке града Београда. - Београд : Библиотека града Београда, 2004 (Београд : Чигоја штампа). - 176 стр. ; 23 см. - (Библиотека Баштина ; коло 1; књ. 3). - Стр. 153-168: Међаши историје / Душан Иванић

2005

62. ДОШЕНОВИЋ, Јован
 Сабране песме / Јован Дошеновић ; приредио Душан Иванић. - Београд : Gensis International, 2005 (Београд : Аxiom). - 298 стр. ; 21 см. - Упоредо славеносрп. текст и транскрипција. - Тираж 500. - Стр. 253-271: О поезији Јована Дошеновића / Душан Иванић. - Коментари: стр. 275-283. - Речник: стр. 289-298. - Библиографија: стр. 285-287. - Фототипско изд. радова из 1807. и 1809. Садржи факсимилни и приређени део текста коме је прикључена Дошеновићева песничка заоставштина.

63. ПЕТРОВИЋ, Надежда
Војвода Мицко Поречанин / Надежда Петровић ; приредио Душан Иванић.
- Београд : Библиотека града Београда, 2005 (Београд : Чигоја штампа).
- 71 стр. : илустр. ; 21 см. - Ауторова слика. - О извору текста: стр. 49-52.
- Драмска прича Надежде Петровић: стр. 55-61. - О Надежди Петровић: стр.
65-68. - Рјечник мање познатих ријечи: стр. 71. - Библиографија: стр. 62.
64. КОСТИЋ, Лаза
Преписка. 1 / Лаза Костић ; приредили Младен Лесковац, Милица Бујас,
Душан Иванић. - Нови Сад : Матица српска, 2005 (Нови Сад : Будућност).
- 608 стр. : ауторова слика ; 21 см. - (Сабрана дела Лазе Костића). -- Тираж
500. - Стр. 7-9: Упоришта овога издања / Божидар Ковачек. - Стр. 473-477: О
издању преписке Лазе Костића / [Душан Иванић]. - Коментари: стр. 485-596.
- Библиографија: стр. 478-484.

2006

65. ЛАЗАРЕВИЋ, Лаза
Приповетке / Лаза К. Лазаревић ; приредио Душан Иванић. - Београд :
Драганић, 2006 (Београд : БИГЗ). - 300 str. ; 21 cm. - (Библиотека Наследства).
- Тираж 1.000. - Str. 229-244: Незамјенљиво дјело / Душан Иванић. - Избор
из критика о Лази Лазаревићу: str. 247-275. - Хронологија: str. 283-284.
- Речник: str. 285-297. - Библиографија [Лазе К. Лазаревића]: str. 277-278.
- Bibliografija: str. 279-281.
66. ПОПОВИЋ, Јован Стерија
Сабране комедије / Јован Стерија Поповић ; приредио Душан Иванић.
- Београд : Српска књижевна задруга, 2006 (Нови Сад : Будућност). - XXXIX,
545 str. ; 19 cm. - (Српска књижевна задруга ; коло 98, књ. 646). - Тираж
1.000. - Str. VII-XXXVI: Комедиографски свијет Јована Стерије Поповића /
Душан Иванић. - Речник (мање познате и изобличене ријечи; имена, дјела и
појаве): str. 517-542. - Str. 543-545: Белешка о писцу / Д. И. [Душан Иванић].
- Bibliografija: str. XXXVII-XXXIX. - Sadržaj: Лажа и паралажа ; Тврдица ;
Покондирена тиква ; Зла жена ; Женидба и удадба ; Симпатија и антипатија
или Чудновата болест ; Цандрљив муж или Која је добра жена ; Београд
некад и сад ; Судбина једног разума ; Родољупци ; Помиреније ; Превара за
превару ; Волшебни магарац.

2007

67. ДУЧИЋ, Јован
Гроф Сава Владиславић : један Србин дипломата на двору Петра Великог и
Катарине I / Јован Дучић ; [приредио Душан Иванић]. - Београд : «Макарије»
: Октоих, 2007 (Суботица : Ротографија). - 415 стр. : илустр. ; 20 см.
- (Сабрана дела : у седам књига / Јован Дучић ; том 6). - Текст делимично на
страним језицима. - Тираж 10.000. - Напомена приређивача: стр. 411-412.
- Напомене и библиографске референце уз текст.
68. Књижевно дело Владана Деснице : зборник радова поводом 100-годишњице
рођења / [уредници Јован Радуловић, Душан Иванић]. - Београд : Библиотека
града Београда, 2007 (Београд : Чигоја штампа). - 294 стр. ; 25 см. - Тираж
300. - Стр. 5-8: Уводне напомене / уредници. - Напомене и библиографске
референце уз текст.

69. Српски језик, књижевност и уметност : зборник радова са научног скупа одржаног на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу (31. X - 01. XI 2006). Књ. 2, Српска реалистичка прича / [одговорни уредник Душан Иванић]. - Крагујевац : Скупштина града : Универзитет, Филолошко-уметнички факултет : Кораци, 2007 (Крагујевац : Графостил). - 182 стр. : илустр. ; 24 см. - Тираж 300. - Стр. 181-182: О зборнику / уредник. - Напомене и библиографске референце уз текст. - Библиографија уз поједине радове. - Summaries.

2008

70. ДУЧИЋ, Јован
Гроф Сава Владиславић : један Србин дипломата на двору Петра Великог и Катарине I / Јован Дучић ; [приредио Душан Иванић]. - Београд : «Штампар Макарије», 2008 (Суботица : Ротографика). - 415 стр. : илустр. ; 21 см. - (Сабрана дела : у седам књига / Јован Дучић ; 6). - Слика С. Владиславића. - Тираж 20.000. - Напомена приређивача: стр. 411-412. - Напомене и библиографске референце уз текст.
71. Међународни научни скуп Дело Доситеја Обрадовића 1807-2007 (2007 ; Београд) Зборник радова / Међународни научни скуп Дело Доситеја Обрадовића 1807-2007, Београд, 14. и 15. децембра 2007. ; [организатор] Задужбина «Доситеј Обрадовћ», Београд ; уредници Душан Иванић, Војислав Јелић. - Београд : Задужбина «Доситеј Обрадовић», 2008 (Београд : Чигоја штампа). - 415 стр. ; 24 см. - Тираж 500. - Стр. 7-8: Уводна реч / уредници Зборника. - Напомене и библиографске референце уз текст. - Библиографија уз поједине радове. - Резимеи на страним језицима уз сваки рад. - Регистар.

2009

72. Књига о Матавуљу / приредио Душан Иванић. - 1. изд. - Београд : Завод за уџбенике ; Загреб ; Српско културно друштво «Просвјета», 2009 (Лозница : Младост група). - 547 стр. ; 25 см. - (Сабрана дела Симе Матавуља / [Завод за уџбенике] ; 9). - Тираж 1.000. - Стр. 7-22: Матавуљ у кругу тумачења / Душан Иванић. - Напомене и библиографске референце уз текст. - Стр. 413-534: Библиографија Симе Матавуља : грађа / приредили Голуб Добрашиновић, Љиљана Дукић. - Регистар.

2010

73. ВИДАКОВИЋ, Милован
Успомене / Милован Видаковић ; [приредио Душан Иванић]. - Београд : Сигнатуре : Библиотека града Београда, 2010 (Београд : Пекограф). - 78 стр. : илустр. ; 25 см. - (Библиотека Читати је лако ; књ. 4). - Изд. у крупној штампи. - Тираж 50. - Стр. 53-65: Догађај, доживљај и прича : (аутобиографско-мемоарска проза Милована Видаковића) / Душан Иванић. - О Миловану Видаковићу: стр. 67-68. - Рјечник (мање познате ријечи, лична имена): стр. 71-77. - Извори и коментари: стр. 68-70.

2011

74. Доситеј и Европа / приредио Душан Иванић. - Београд : Задужбина «Доситеј Обрадовић», 2011 (Београд : Чигоја штампа). - 220 стр. ; 24 цм. - Тираж 500. - Напомене и библиографске референце уз текст. - Напомене: стр. 209-215. - Библиографија: стр. 217-220.
75. Зборник радова / Научни скуп Доситеј и (српска) школа, Задужбина «Доситеј Обрадовић», 29. и 30. јануар 2010. ; [организатор] Задужбина «Доситеј Обрадовић», Београд ; уредник Душан Иванић. - Београд : Задужбина «Доситеј Обрадовић», 2011 (Београд : Чигоја штампа). - 293 стр. ; 24 см. - (Библиотека Зборници / Задужбина «Доситеј Обрадовић» ; 2). - Тираж 300. - Стр. 7-9: Уводна реч / уредник. - Стр. 283-285: О Задужбини «Доситеј Обрадовић» / Мирјана Драгаш. - Напомене и библиографске референце уз текст. - Библиографија уз сваки рад. - Summaries. - Регистар.
76. ОБРАДОВИЋ, Доситеј
Изабране басне / Доситеј Обрадовић ; за децу приредио Душан Иванић ; осликао Предраг Пеђа Тодоровић. - Београд : Задужбина Доситеј Обрадовић, 2011 (Београд : Академија). - [58] стр. : илустр. ; 27 см. - (Едиција Басне / [Задужбина Доситеј Обрадовић] ; књ. 3). - Ауторова слика. - Тираж 1.000. - Стр. [5]: Уводна реч / Душан Иванић. - Доситеј Обрадовић : (1739-1811): стр. [52-53]. - О издавачу: стр. [54-55].
77. ОБРАДОВИЋ, Доситеј
Писмо Харалампију : факсимил [и] транскрипција факсимила / Доситеј Обрадовић : [приредио Душан Иванић ; напомене и поговор Душан Иванић]. - Београд : Задужбина «Доситеј Обрадовић», 2011 (Београд : Академија). - 83 стр. : факс. ; 20 см. - (Библиотека Извори ; књ. 1). - Ауторов портрет. - Упоредо црквенословенски оригинал и срп. превод. - Тираж 500. - О издању: стр. 41-62. - Најава Васкрса српске културе: стр. 63-73. - О Доситеју: стр. 75-77. - Библиографија: стр. 79-80.
78. Симо Матавуљ - дело у времену : зборник радова са Међународног скупа Књижевно дело Симе Мтавуља (29. и 30. мај 2008), [Београд] / уредници Драгана Вукићевић, Душан Иванић. - 1. изд. - Београд : Филолошки факултет, 2011 (Београд : Чигоја штампа). - 400 стр. ; 24 см. - (Посебна издања / Филолошки факултет, Београд). - Тираж 300. - О ауторима зборника: стр. 387-392. - Напомене и библиографске референце уз текст. - Библиографија уз сваки рад. - Регистар.
79. Serben in Leipzig / herausgegeben von Dušan Ivanić; Übersetzung Thomas Dietze ... [et al.]. - Belgrad : Stiftung „Dositaj Obradović“, 2011 (Belgrad : Akademija). - 228 str. : ilustr. ; 24 cm. - Tiraž 500. - Napomene i bibliografske reference uz tekst. - Bibliografija: str. 225-227.

2012

80. МАКСИМОВИЋ, Десанка
 Песме. Књ. 1, (1979-1993). Књ. 2, (1988-1993) / Десанка Максимовић ; приредили: књ. 1 Душан Иванић, књ. 2 Живан Живковић, Бојан Ђорђевић. - Београд : Задужбина Десанка Максимовић : Службени гласник : Завод за уџбенике, 2012 (Београд : Гласник). - 907 стр. ; 25 см. - (Целокупна дела / Десанка Максимовић ; т. 3). - Тираж 500. - Напомене: стр. 659-720; 865-895. - Рјечник мање познатих ријечи: стр. 729. - Регистри.
81. ОБРАДОВИЋ, Доситеј
 Српском народу или Слободно мислити / Доситеј Обрадовић : изабрао и приредо Душан Иванић. - Београд : Задужбина „Доситеј Обрадовић“ : Народна библиотека Србије, 2012 (Београд : Cicero Print). - 249 стр. : ауторова слика ; 24 см. - (Библиотека Извори / [Задужбина „Доситеј Обрадовић“] ; књ. 2). - Тираж 500. - Посланица српском народу: стр. 11-27. - Напомене: стр. 231-238. - Рјечник : (мање познате ријечи, фразе с других језика): стр. 239-249. - Библиографија: стр. 27-28.
82. Срби у Лајпцигу / приредио Душан Иванић. - Београд : Задужбина „Доситеј Обрадовић“ : Народна библиотека Србије, 2012 (Београд : Cicero print). - 223 стр. : илустр. ; 24 см. - Тираж 500. - Предговор: стр. 7-12. - Напомене и библиографске референце уз текст. - Библиографија: стр. 221-223.

2013

83. Зборник радова / Међународни научни скуп Доситеј Обрадовић у српској историји и култури, [Београд Манастир Крушедол, Нови Сад], 13-15 октобар 2011. ; [организатори] Задужбина „Доситеј Обрадовић“, Матица српска, САНУ ; уредник Душан Иванић. - Београд : Задужбина „Доситеј Обрадовић“, 2013 (Београд : Чигоја штампа). - 866 стр. : илустр. ; 24 см. - (Библиотека Зборници / Задужбина „Доситеј Обрадовић“ ; 3). - Тираж 300. - Стр. 9-11: Уводна реч / Душан Иванић. - Стр. 841-844: О Задужбини „Доситеј Обрадовић“ / Мирјана Драгаш. - Напомене и библиографске референце уз текст. - Библиографија уз већину радова. - Резимеи на нем. или енгл. језику уз сваки рад. - Регистар.
84. Нова читања Љубомира П. Ненадовића : зборник / уредник Душан Иванић. - Ваљево : Матична библиотека „Љубомир Ненадовић“ ; Београд : Едиција, 2013 (Нови Сад : Будућност). - 201 стр. : илустр. ; 21 см. - Тираж 500. - Стр. 7-8: О зборнику / Душан Иванић. - Напомене и библиографске референце уз текст. - Библиографија уз већину радова.

2014

85. SERBEN in Leipzig / herausgegeben von Dušan Ivanić ; Übersetzung Thomas Dietze ... [et al.]. - 2. verbesserte Auf. - Belgrad : Serbische Nationalbibliothek : Stiftung „Dositiej Obradović“, 2014 (Belgrad : Cicero Print). - 216 стр. : илустр.; напомене и библиографске референце уз текст. - Библиографија: 211-213.
86. МАРКОВИЋ КОДЕР, Ђорђе
 Ђорђе Марковић Кодер / приредио Драган Бошковић. - Нови Сад : Издавачки центар Матице српске, 2014 (Нови Сад : Сајнос). - 307 стр. ; 24

ст. - (Антологијска едиција Десет векова српске књижевности ; књ. 29). - Стр. 7-18: Кодеров космос / Драган Бошковић. - Хронологија: стр. 263-265. - Приређиваче напомене: стр. 271-272. - Стр. 275-284: Санарица Ђорђа Марковића Кодера / Душан Иванић. - Стр. 285-293: Песничко дело Ђорђа Марковића Кодера / Божо Вукадиновић. - Стр. 295-299: Кодерова проза: путоштва кроз неизрециво / Сава Дамјанов. - Додатак : Антологијска едиција Десет векова српске књижевности : концепцијска и уређивачка начела: стр. 303-307. - Стр. 267-270: Селективна библиографија / библиографску грађу уредила Милена Марковић.

87. СТЕФАНОВИЋ КАРАЦИЋ, Вук
Срби сви и свуда : о књижевности и језику : (предговори, критике, полемике, чланци, писма) / Вук Стефановић Караџић ; приредио Душан Иванић. - Андрићград : Андрићев институт, 2014 (Требиње : Gloria). - 571 стр. ; 20 см. - (Српски класици / [Андрићев институт, Андрићград] ; књ. 1). - Тираж 500. - Стр. 11-37: Вук о српском језику и књижевности или Срби сви и свуда / Душан Иванић. - Хронологија живота и рада Вука Караџића: стр. 491-500. - Напомене: стр. 515-549. - Рјечник мање познатих ријечи: стр. 551-556. - Библиографски прилози: стр. 503-512. - Регистар.
88. ХОПОВСКИ, Доситеј
Буквице / Доситеј Хоповски ; [приредио Душан Иванић]. - Београд : Задужбина „Доситеј Обрадовић“, 2014 (Београд : Чигоја штампа). - 253 стр. ; 20 см. - (Библиотека Извори ; књ. 3). - Тираж 500. - Рјечник мање познатих ријечи: стр. 229-243. - Регистар. - Библиографија: стр. 227-228.

2016

89. МИЛУТИНОВИЋ САРАЈЛИЈА, Сима
Сима Милутиновић Сарајлија / приредио Душан Иванић. - Нови Сад : Издавачки центар Матице српске, 2016 (Бачки Петровац : HL print). - 405 стр. ; 24 см. - (Антологијска едиција Десет векова српске књижевности ; књ. 26). - Стр. 9-33: Између раскрила и расапа : (дјело Симе Милутиновића Сарајлије) / Душан Иванић. - Хронологија: стр. 345-348. - Речник мање познатих речи: стр. 359-363. - Приређивачке напомене: стр. 365-382. - Стр. 385: Симеон Милутиновић / Јован Стерија Поповић. - Стр. 387-390: Проза и политика / Миодраг Поповић. - Стр. 391-394: Сима Милутиновић и његова Србијанка / Миодраг Павловић. - Стр. 395-397: Последње Сарајлијино дело : (о Трагедији војда Карађорђа) / Тања Поповић. - Додатак : Антологијска едиција Десет векова српске књижевности : концепцијска и уређивачка начела: стр. 401-405. - Стр. 349-358: Селективна библиографија / библиографску грађу уредила Милена П. Марковић.

Приређена издања у серијским публикацијама

1976

90. МАРКОВИЋ КОДЕР, Ђорђе
Сан матере српске / Ђорђе Марковић Кодер; приредио Божо Вукадиновић / Гојко Тешић и Душан Иванић // Књижевна историја. - ISSN 0350-6428. - год. 9, бр. 34 (1976), стр. 295 - 436.

1977

91. МАРКОВИЋ КОДЕР, Ђорђе
Девесиље / Ђорђе Марковић Кодер. О приређивању спева «Девесиље» за штампу и о изворима / Душан Иванић. - Београд : «Вук Караџић», 1977 (Београд : «Радиша Тимотић»). - Стр. 799-898 : факс. ; 24 см. - Напомене уз текст. - П. о.: Књижевна историја; год. 9, св. 36, 1977.

1978

92. МАРКОВИЋ КОДЕР, Ђорђе
Искони / Ђорђе Марковић Кодер ; приредили Боžo Вукадиновић, Душан Иванић. - Београд : [б. и., 1978] (Београд : «Радиша Тимотић»). - Стр. 323-390 : илустр. ; 24 см. - П. о.: Књижевна историја, год. 11, св. 42, 1978.
93. МАРКОВИЋ КОДЕР, Ђорђе
Митологије / Ђорђе Марковић Кодер ; приредили Боžo Вукадиновић и Душан Иванић. - [Б. м. : б. и., б. г.] (Београд : Култура). - Стр. 87-223 ; 24 см. - П. о.: Књижевна историја, год. 9, св. 41, 1978.

2000

94. ДОБРАШИНОВИЋ, Голуб
Професор Миодраг Поповић / Голуб Добрашиновић. - [1. изд.]. - Београд : Завод за уџбенике и наставна средства : Филолошки факултет, 2000 (Бор : Бакар). - 298 стр. : илустр. ; 24 см. - Избор из критике о делу Миодрага Поповића / Душан Иванић: стр. 209-268. - Библиографија [Миодрага Поповића] / [Станиша Војиновић]: стр. 269-292

Студије и чланци у серијским издањима

1970

95. Вертер Лазе Лазаревића / Душан Иванић // Књижевна историја. – ISSN 0350-6428. – год. 2, бр. 8 (1970), стр. 755-774.
96. Један поглед на Историју Јована Рајића / Душан Иванић // Књижевна историја. – ISSN 0350-6428. – год. 3, бр. 9 (1970), стр. 53-61.
97. Мост на Жепи Иве Андрића / Душан Иванић // Књижевна историја. – ISSN 0350-6428. – год. 2, бр. 7 (1970), стр. 553-575.

1973

98. О природи часописа / Душан Иванић // Књижевна историја. – ISSN 0350-6428. – год. 6, бр. 21 (1973), стр. 58-63.

1974

99. Основни модели приповиједања у београдским приповијеткама Симе Матавуља / Душан Иванић // Књижевна историја. – ISSN 0350-6428. – год. 6, бр. 21 (1974), стр. 79-96.

1975

100. Светозар Марковић и српска приповијетка његовог доба / Душан Иванић // Светозар Марковић и српска књижевност / уредили Димитрије Вученов и Предраг Палавистра. – Београд: Нолит: Институт за књижевност и уметност, 1975. – стр. 169-176.
101. Српска приповијетка између романтике и реализма: језичке трансформације / Душан Иванић // Књижевна историја. - ISSN 0350-6428. – год. 7, бр. 28 (1975), стр. 587-601.

1976

102. Између историје књижевности и филолошке критике / Душан Иванић // Књижевна историја. - ISSN 0350-6428. – год. 9, бр. 34 (1976), стр. 281-288.
103. „Мученица“ Ђ. Јакшића са „Продужењем“ Л. Костића / Душан Иванић // Књижевна историја. – ISSN 0350-6428. – год. 8, бр. 32 (1976), стр. 669-673.
104. Неки видови књижевних сродности / Душан Иванић // Књижевна историја. - ISSN 0350-6428. – год. 8, бр. 31 (1976), стр. 355-368.

1977

105. Један запис Ђуре Јакшића: из Јакшићеве заоставштине „Прошао сам поред квартира“ / Душан Иванић // Књижевне новине. – год. 29, бр. 544 (1.10.1977), стр. 9.
106. О приређивању и изворима / Душан Иванић // Девесиље / Ђорђе Марковић Кодер. – Београд: „Вук Караџић“, 1977. – стр. 897-898.

1978

107. Из преписке око „Јавора“ и „Стражилова“ / Душан Иванић. – Зборник Матице српске за књижевност и језик. - ISSN 0543-1220. - 26, 2 (1978), стр. 355-379.
108. О овом издању / Душан Иванић. – Предговор // Песме / Ђура Јакшић. - Београд: Слово љубве, 1978. - (Сабрана дела Ђуре Јакшића; књ. 1). - Стр. I-XII.

1979

109. Герасим Зелић 1752-1828 / Душан Иванић // Књижевна хрестоматија: из културне баштине српског народа у Хрватској. – Загреб: Просвјета, 1979. – стр. 62-68.
110. Лаза Костић о Ђури Јакшићу: поводом једног непознатог чланка Лазе Костића // Књижевна реч. – год. 8, бр. 117 (25.2.1979), стр. 12.
111. О верзијама драмских текстова Ђуре Јакшића: сеоба Србаља, Јелисавета кнегиња црногорска, Станоје Главаш / Душан Иванић // Књижевна историја. – год. 11, бр. 43 (1979), стр. 429-456.

112. Сабрана дела Стевана Сремца у 6 књига : приредили Ђуро Гавела и Бошко Новаковић, «Просвета», Београд, 1977. / Душан Иванић// Зборник Матице српске за књижевност и језик. - ISSN 0543-1220. - 27, 1 (1979), стр. 189-195.
113. Одломак прве верзије Сремчевог романа «Поп Ђира и поп Спира» : (наставиће се) / Душан Иванић // Зборник Матице српске за књижевност и језик. - ISSN 0543-1220. - 27, 1 (1979), стр. 183-188.

1980

114. Наука о књижевности у забавно-поучно-књижевним гласилима епохе српског реализма (1874 - 1894) / Душан Иванић // Научни састанак слависта у Вукове дане, 9. Београд : МСЦ, 1980. - стр. 399 - 407.
115. Ex Ponto Иве Андрића - питања успостављања основног текста / Душан Иванић. - Напомене и библиографске референце уз текст. - Стр. 389: Summary: Ivo Andrić's Ex Ponto - questions of establishing the basic text / translation Zdenka Petković // Књижевна историја. - ISSN 0350-6428. - Год. 12, бр. 47 (1980), стр. 377-389.

1981

116. Грађа за библиографију прилога Лазе Костића у Гласу Црногораца (1885-1891) / Душан Иванић // Књижевна историја. - ISSN 0350-6428. - Год. 13, бр. 51 (1981), стр. 525-536.
Лаза Костић у црногорској периодици / Душан Иванић // Књижевна историја. - ISSN 0350-6428. - Год. 13, бр. 51 (1981), стр. 501-523.

1982

117. Аспекти лирског јунака у лирици српског романтизма / Душан Иванић // Књижевна историја. - ISSN 0350-6428. - год. 14, бр.56 (1982), стр. 494 - 517
118. Лаза Костић у црногорској периодици / Душан Иванић // Књижевно дело Лазе Костића / уредник Хатица Крљевић. - Београд : Институт за књижевност и уметност, 1982. - (Посебна издања ; књ. 8). - Стр. 141-163.
119. Знакови поред пута на немачком / Душан Иванић. - Приказ књиге: Иво Андрић: Знакови поред пута, Минхен, 1982 // Књижевна реч. - ISSN 0350-4115. - Год. 11, бр. 192 (10. јул 1982), стр. 17.

1983

120. Mjesto Vuka Stefanovića Karadžića u tekstologiji nove književnosti / Dušan Ivanić // Studia Slavica: In honorem vir doctissimi Olexa Horbatsch. Festgabe zum 65. Geburtstag. Teil 4. Beiträge zur West- und Südslawischen Philologie, München, 1983. - str. 24-33.

1985

121. Књижевна критика у забавно-поучно-књижевној периодици епохе српског реализма / Душан Иванић. - Белешке уз текст // Зборник Матице српске за књижевност и језик. - ISSN 0543-1220. - Књ. 33, св. 1 (1985), стр. 122-130.

1986

122. Испитивање наративних облика и поступака у приповедачком делу Стевана Сремца : Ана Радин: «Уметност приповедања Стевана Сремца», Градина, Ниш, 1986 / Душан Иванић. - Приказ књиге // Градина. - ISSN 0436-2616. - Год. 22, бр. 12 (1987), стр. 158-160.
123. Класик српске науке књижевности / Душан Иванић. - Поводом књиге Драгише Живковића "Европски оквири српске књижевности III"// Књижевна реч. - ISSN 0350-4115. - Бр. 15 (1986), стр. 8-9.
124. Разговори о југославистици / Душан Иванић // Књижевна реч. - ISSN 0350-4115. - Бр. 15 (1986), стр. 6.
125. Санарица Ђорђе Марковића Кодера : Мајка стради Санарицу и по њојзи почне толковати Неба тајне - «Роморанка» / Душан Иванић // Књижевна реч. - ISSN 0350-4115. - Бр. 15 (1986), стр. 9.

1987

126. Истинска умјетност тумачења : Хатица Крњевић, Лирски источници, БИГЗ - Јединство, Београд, Приштина, 1986 / Душан Иванић. - Приказ књиге // Књижевне новине. - ISSN 0023-2416. - Год. 38, бр. 731 (1987), стр. 9.
127. О литерарности дјела Вука Стефановића Караџића / Душан Иванић. - Белешке. - Литература // Књижевна историја. - ISSN 0350-6428. - Год. 20, бр. 75-78 (1987), стр. 99-115.
128. Elementi trivijalnog u prozi srpskog realizma / Dušan Ivanić // Trivijalna književnost : zbornik tekstova / priredila Svetlana Slapšak. - Beograd : Studentski izdavački centar : Institut za književnost i umetnost, 1987. - str. 125-132.

1988

129. Биографска белешка / Душан Иванић // Житије / Герасим Зелић; поговор Јован Радуловић. - Београд : Нолит, 1988. - стр. 490-491.
130. Биографска белешка / Душан Иванић // Моје успомене : (1867-1881) / Тодор Стефановић Виловски ; поговор Сава Дамјанов. - Београд : Нолит, 1988. - стр. 555-556.
131. Дјело и поезика Иве Андрића : скуп у Гетингену 1986 / Душан Иванић. - Приказ радова са семинара студената славистике одржаног у Гетингену 1986 // Свеске Задужбине Иве Андрића. - ISSN 0352-0862. - Год. 7, бр. 5 (1988), стр. 287-290.
132. Ка поетици прозе у епоси реализма / Душан Иванић // Поетика српске књижевности / уредник Новица Петковић. - Београд : Институт за књижевност и уметност : Научна књига, 1988. - (Годишњак ; 10. Сер. Д, Поетичка изучавања књижевног наслеђа ; 1). - ISBN 86-23-70053-8. - Стр. 235-243.

1989

133. Бакоња фра Брне Симе Матавуља : тематско-мотивски склоп и форма излагања / Душан Иванић. - Zusammenfassung. - Белешке // Књижевна историја. - ISSN 0350-6428. - Год. 21, бр. 79-80 (1989), стр. 61-72.
134. Једноставни књижевни облици у Вукову дјелу / Душан Иванић. - Напомене и библиографске референце уз текст // Зборник Матице српске за књижевност и језик. - ISSN 0543-1220. - Књ. 37, св. 1 (1989), стр. 61-69.
135. Млада Србадија / Душан Иванић // Зборник Матице српске за књижевност и језик. - ISSN 0543-1220. - Књ. 37, св. 2 (1989), стр. 229-232.
136. Одбрана фантастике / Душан Иванић. - Приказ књиге Саве Дамјанова: Корени модерне српске фантастике, Матица српска, Нови Сад, 1988 // Књижевне новине. - ISSN 0023-2416. - Год. 41, бр. 769 (1989), стр. 19.
137. Преписка између Ватрослава Јагића и Јована Максимовића / Душан Иванић. - Напомене и библиографске референце уз текст // Зборник Матице српске за књижевност и језик. - ISSN 0543-1220. - Књ. 37, св. 3 (1989), стр. 471-528.
138. Равноправност на гробљу / Душан Иванић // Књижевне новине. - ISSN 0023-2416. - Год. 41, бр. 770 (1989), стр. 5.
139. Фантастика у српској књижевности XVIII и XIX вијека (типолошка разматрања) / Душан Иванић // Српска фантастика / Научни скуп Српска фантастика - натприродно и нестварно у српској књижевности, одржан у Београду 13-17. априла 1987. године. - Београд : САНУ, 1989. - (Научни скупови ; књ. 44. Одељење језика и књижевности ; књ. 9). - ISBN 86-7025-078-0. - Стр. 339-350.
140. Часопис «Вук» Марка Цара / Душан Иванић. - Белешке. - Резиме на француском језику // Зборник о Србима у Хрватској. - ISSN 0353-5967. - Бр. 1 (1989), стр. 245-255.

1990

141. Јаков Игњатовић: Одабрана дела, I-XIV / Душан Иванић. - Приказ // Књижевна историја. - ISSN 0350-6428. - 22, 83/84 (1990), стр. 116-118.
142. Књига српске фантастике: XII-XX век. Избор и предговор Предраг Палавестра Београд, 1989. - СКЗ, коло LXXXII, књ. 541 / Душан Иванић. - Приказ // Књижевна историја. - ISSN 0350-6428. - Год. 22, бр. 83/84 (1990), стр. 115-116.
143. «Мемоари» Јакова Игњатовића у контексту српске мемоаристике 19. вијека / Душан Иванић. - Напомене и библиографске референце уз текст // Зборник Матице српске за књижевност и језик. - ISSN 0543-1220. - Књ. 38, св. 1 (1990), стр. 53-62.
144. Поговор / Душан Иванић // Трагедија српскога господара и војда Карађорђа / Сима Милутиновић Сарајлија ; [приредила Тања Поповић]. - Београд : БИГЗ : Народна библиотека Србије ; Горњи Милановац : Дечје новине, 1990. - стр. 403-413.

1991

145. Драгиша Живковић: Токови српске књижевности : од класицизма и бидермајера до експресионизма. Нови Сад: Матица Српска, 1991. - 388 стр. / Душан Иванић. - Приказ књиге // Књижевна историја. - ISSN 0350-6428. - Год. 23, бр. 85 (1991), стр. 106-110.
146. Ка научном лику Миодрага Поповића / Душан Иванић // Књижевност. - ISSN 0023-2408. - Год. 46, књ. 91, бр. 1/2 (1991), стр. [97]-203.
147. Књижевни аспекти «Биљежака једног писца» Сима Матавуља / Душан Иванић. - Белешке. - Резиме на француском језику // Зборник о Србима у Хрватској. - ISSN 0353-5967. - Бр. 2 (1991), стр. 379-393.
148. О књижевности Срба у Хрватској / Душан Иванић // Зборник излагања са Седмих књижевних сусрета «Савремена српска проза», 8-9. новембар 1990., Трстеник. - Трстеник : Народна библиотека Радничког универзитета, 1991. - (Савремена српска проза ; 3). - бр. 3 (1991), стр. 61-70.
149. О књижевности Срба у Хрватској / Душан Иванић // Књижевност. - ISSN 0023-2408. - Год. 46, књ. 91, бр. 4/5 (1991), стр. [494]-499.
150. Простори зебње : Даље од олтара Јована Радуловића / Душан Иванић // Српска зора. - ISSN 0354-0308. - Год. 1, бр. 3/4 (1991), стр. 39-44
151. Сабрана дела Драге Гавриловић : Драга Гавриловић: Сабрана дела (Књига I: Песме; Приповетке. Књига II: Приповетке; Девојачки роман; Преводи); приредио и предговор написао Владимир Миланков; Едиција «Баштина», Књижевна заједница Кикинде, Кикинда, 1990. / Душан Иванић // Летопис Матице српске. - ISSN 0025-5939. - Год. 167, књ. 447, св. 1 (јан. 1991), стр. 157-159.
152. Српска књижевност после Велике сеобе / Душан Иванић ; разговарала: Драгица Кузмановић. - 1991 // Слово. - ISSN 0353-8923. - 2, 2, стр. 8-11.

1992

153. Лаза Костић или повратак алегорији / Душан Иванић. - Библиографија: стр. 239-240 // Зборник у част Војислава Ђурића / [главни и одговорни уредник Иво Тартаља]. - Београд : Филолошки факултет : Филозофски факултет : Институт за књижевност и уметност, 1992. - ISBN 86-80267-05-8. - стр. 229-240.
154. Sabrana dela Momčila Nastasijevića I-IV, Gornji Milanovac, 1991 / Dušan Ivanić. - 13.02.1992 // Борба. - ISSN 0350-7440. - 70, 44, str. 13
155. Светозар Марковић и Љубен Каравелов у контексту словенске књижевности и културе : Зборник радова. Одговорни уредници Никола Тасић и Миодраг Матицки. Београд: САНУ и Институт за књижевност и уметност, 1992. / Душан Иванић. - Приказ зборника // Књижевна историја. - ISSN 0350-6428. - Год. 24, бр. 87 (1992), стр. 291-293.
156. Текстурална стварности у српским документима послје Велике сеобе / Душан Иванић. - Библиографија: стр. 136 // Летопис Матице српске. - ISSN 0025-5939. - Год. 168, књ. 450, бр. 1-2 (јул-авг. 1992), стр. 126-136.

1993

157. Говорни жанрови и фолклорни модел приповиједања у српском реализму / Душан Иванић // Књижевна историја. - ISSN 0350-6428. - Год. 25, бр. 90 (1993), стр. 207-225.
158. Једанаести међународни конгрес слависта / Душан Иванић. - 1993 // Књижевна историја. - ISSN 0350-6428. - 25, 91, стр. 404-407.
159. Нови огледи Станка Кораћа / Душан Иванић // Српска зора. - ISSN 0354-0308. - год. 4, бр. 7 (1993), стр. 375-378.
160. Пјеснички споменик српских устанака / Душан Иванић. - Библиографија: стр. LXVIII-LXXII // Србијанка / Симо Милутиновић Сарајлија. - Београд : Српска књижевна задруга, 1993. - (Српска књижевна задруга. коло 86 ; књ. 573). - ISBN 86-379-0423-8. - Стр. VII-LXXII.
161. Романтичарски топоси српског пјесништва првих деценија XIX вијека / Душан Иванић. - Попис литературе // Књижевност и језик. - ISSN 0454-0689. - Год. 15, бр. 1/4 (1993), стр. 23-37
162. Србијанка: питање и кохерентности / Душан Иванић // Сима Милутиновић Сарајлија / уредник Марта Фрајнд. - Београд : Институт за књижевност и уметност : Вукова задужбина, 1993. - (Посебна издања ; књ. 16). - ISBN 86-7095-041-3. - стр. 115-125.
163. Симо Матавуљ: Сабрана дјела I-II, Загреб - Београд, 1991 / Душан Иванић. - 7.01.1993 // Борба. - ISSN 0350-7440. - 71, 7, стр. 17.
164. Хронотоп причања у српском реализму / Душан Иванић // Модерно у прозном дискурсу српске књижевности 20. века ; и Стилистички аспекти проучавања српског језика : из факултетских истраживачких пројеката : тезе и резимеа / 23. Међународни научни састанак слависта у Вукове дане, Београд, Нови Сад, Тршић, 14-19. 9. 1993. - стр. 45-46.
165. Romantic Topics In The Serbian Poetry At The Beginning Of The 19th Century / Dusan Ivanic // XI Medzinardny zjazd slavistov: Zbornik Resimé.- Bratislava, 1993, str. 231 - 232.

1994

166. Класични оквири проучавања српске књижевности / Душан Иванић // Зборник Матице српске за књижевност и језик. - ISSN 0543-1220. - Књ. 42, св. 1/3 (1994), стр. 41-54.
167. Лаза Костић и српски и европски романтизам / Душан Иванић. - 1994 // Књижевна историја. - ISSN 0350-6428. - 26, 93, стр. 271-273.
168. Одложено испуњење : (на маргинама Дневника Пере Тодоровића) / Душан Иванић. - Приказ књиге Пере Тодоровића: Дневник, Београд : СКЗ, 1990 // Књижевна реч. - ISSN 0350-4115. - Год. 23, бр. 450-451 (1994), стр. 16.
169. Хронотоп причања у српској реалистичкој прози / Душан Иванић // Књижевна историја. - ISSN 0350-6428. - Год. 26, бр. 92 (1994), стр. 27-43.

1995

170. Аутобиографска проза Јована Рајића / Душан Иванић. - 18.01.1995 // Дневник. - ISSN 0350-7556. - 54, 17233, стр. 12.
171. Европски оквири српског реализма / Душан Иванић // Зборник Матице српске за славистику. - ISSN 0352-5007. - 48-49 (1995), стр. 9-17.
172. Драгиша Витошевић: Смисао сличности у књижевности, Београд, 1995 / Душан Иванић. - 16.12.1995 // Политика. - ISSN 0350-4395. - 92, 29510, стр. 17.
173. Драгиша Живковић: Европски оквири српске књижевности, Књ. 1-5, Београд, 1994 / Душан Иванић. - 1995 // Књижевност и језик. - ISSN 0454-0689. - 42, 1-2, стр. 140-142.
174. Јован Радуловић: По српској Далмацији, Топуско, 1995 / Душан Иванић. - 11.08.1995 // НИН. - ISSN 0027-6685. - 2328, стр. 34-35
175. Књижевни аспекти Биљежака једног писца Симе Матавуља / Душан Иванић // Облик и вријеме / Душан Иванић. - Београд : Просвета, 1995. - ISBN 86-07-00850-1. - Стр. 61-80.
176. Књижевно наслеђе српског народа Крајине (Крајишких Срба у науци у књижевности) / Душан Иванић // Зборник Матице српске за књижевност и језик. - ISSN 0543-1220. - Књ. 43, св. 2/3 (1995), стр. 509-516.
177. Књижевна традиција крајишких Срба / Душан Иванић // Знамен. - ISSN 0354-6659. - Год. 1, бр. 2 (1995), стр. 101-111.
178. Наука о књижевности: проблеми и правци истраживања / Душан Иванић // Летопис Матице српске. - ISSN 0025-5939. - Год. 171, књ. 456, св. 4 (окт. 1995), стр. 472-477.
179. Неки текстолошки аспекти Сеоба Милоша Црњанског / Душан Иванић // Итака. - ISSN 0354-6977. - Год. 1, бр. нулти број (1995), стр. 103-104.
180. Погледи Драгише Живковића на структуру развоја српске књижевности / Душан Иванић // Књижевност. - ISSN 0023-2408. - Год. 49, књ. 100, св. 6/7 (1995), стр. 668-673.
181. Темишварска периодика епохе реализма и њени сарадници / Душан Иванић // Банатска периодика XIX и XX века / уредиле Весна Матовић, Марија Циндори. - Нови Сад : Матица српска ; Београд : Институт за књижевност и уметност ; Зрењанин : Градска народна библиотека «Жарко Зрењанин», 1995. - (Серија Историја српске књижевне периодике ; 7). - ISBN 86-7095-066-9. - (1995), стр. 233-239.
182. У спомен на Станка Кораћа / Душан Иванић // Летопис Матице српске. - ISSN 0025-5939. - Год. 171, књ. 455, бр. 1 (јан. 1995), стр. 148-153.
183. Хронотоп пута у српској реалистичкој прози / Душан Иванић // Међународни научни скуп: Драма у српској књижевности и почеци и развој српског књижевног (25. међународни састанак слависта у Вукове дане). - Београд, Н. Сад, 1995, стр. 57 - 58.

1996

184. Ка моделу фолклорног приповиједања у српској умјетничкој прози / Душан Иванић // Књижевност и језик. - ISSN 0454-0689. - Год. 44, бр. 1/2 (1996), стр. 43-54.
185. Ка моделу фолклорног приповиједања у српској умјетничкој прози / Душан Иванић // Српска књижевност и Свето писмо и међуоднос граматике и речника у српском језику. Из факултетских истраживачких пројеката: тезе и резимеа. 26. међународни састанак слависта у Вукове дане. - Београд; Манасија, 1996. - стр. 57 - 58.
186. Књижевно наслеђе српског народа Крајине / Душан Иванић. - 24.03.1996 // Дневник. - ISSN 0350-7556. - 55, 17657, стр. 13.
187. Књижевност / Душан Иванић. - Библиографија: стр. 224 // Република Српска Крајина / [уредник Зоран Каличанин]. - Топуско : СКД Српско културно друштво «Сава Мркаљ» ; Книн : СКД Српско културно друштво «Зора» ; Београд : Радничка штампа, 1996. - стр. 191-224.
188. Милан Савић: прозаик и књижевни критичар : о 150-годишњици рођења / Душан Иванић // Летопис Матице српске. - ISSN 0025-5939. - Год. 172, књ. 457, бр. 2-3 (феб.-март 1996), стр. 401-408.
189. Српска књижевна критика: разговор поводом окончавања издања // Књижевна историја. - ISSN 0350-6428. - Год. 28, бр. 98(1996), стр. 104 - 110.
190. Сто бројева Књижевне историје / Душан Иванић // Књижевна историја. - ISSN 0350-6428. - Год. 28, бр. 100 (1996), стр. 335- 336
191. Уз књижевно дјело Јована Радуловића / Душан Иванић // Књижевне новине. - ISSN 0023-2416. - Год. 47, бр. 929/930 (1996), стр. 14.
192. Хронотоп пута у српској реалистичкој прози / Душан Иванић // Књижевна историја. - ISSN 0350-6428. - Год. 28, бр. 100 (1996), стр. 463-481.

1997

193. Аутобиографска проза Јована Рајића / Душан Иванић // Јован Рајић / уредник Марта Фрајнд. - Београд : Институт за књижевност и уметност, 1997. - (Посебна издања ; књ. 19). - ISBN 86-7095-053-7. - Стр. 171-176.
194. Бранислав Нушић и поетика реализма / Душан Иванић // Баштина. - ISSN 0353-9008. - Св. 8 (1997), стр. 39-45.
195. Игра дактила Десанке Максимовић : један метаметрички мотив / Душан Иванић // Књижевна историја. - ISSN 0350-6428. - Год. 29, бр. 102 (1997), стр. 183-192.
196. Књижевно наслеђе српског народа Крајине / крајишких Срба у науци о књижевности / Душан Иванић // Књижевно наслеђе Српске Крајине / [главни и одговорни уредник Марија Клеут]. - Нови Сад : Матица српска, 1997. - (1997), стр. 347-354.
197. Над Каталогом Библиотеке Матице српске : Мирјана Брковић, Српске књиге и периодика 18. века Библиотеке Матице српске, Библиотека Матице српске, Нови Сад 1996 / Душан Иванић // Летопис Матице српске. - ISSN 0025-5939. - Год. 173, књ. 460, бр. 3 (септ. 1997), стр. 393-398.

198. Новија изучавања српске књижевности 18. и 19. вијека / Душан Иванић // Четрнаести конгрес Савеза славистичких друштава Југославије. - Будва, 1997. – стр. 37.
199. Пјеснички обрасци XVIII вијека у српској поезији прве половине XIX вијека / Душан Иванић // XVIII столеће: књ. II, св. 1: Радови са научног скупа одржаног у Новом Саду 5. IX 1994. / уредио Никола Грдинић. - Нови Сад: Културно-просветна заједница Војводине: Друштво за проучавање XVIII века, 1997. – стр. 133 – 141.
200. Послање Станка Кораћа / Душан Иванић // Љетопис хиљаду деветсто деведесет седме. - Загреб, 1997. – стр. 14 - 19.
201. Стојан Чупић – крволија врагу / Душан Иванић // Споменица војводе Стојана Чупића / [приређивачи Ненад Љубинковић, Миодраг Матицки]. - Салаш Ноћајски : Завичајно друштво «Војвода Стојан Чупић», 1997. – стр. 33-37.
202. Текстологија и рецепција дјела Десанке Максимовић / Душан Иванић // Рецепција дела Десанке Максимовић: зборник радова / Десанкини мајски разговори, књ. 6 / приредио С. Ж. Марковић. Београд: Задужбина Десанке Максимовић, 1998. – стр. 49-52.
203. Текстолошки аспекти циклуса у поезији Десанке Максимовић / Душан Иванић // Приређивање издања целокупних дела Десанке Максимовић / Десанкини мајски разговори, Београд, Ваљево, Бранковина, 14, 15. и 16. маја 1996. - Београд : Задужбина «Десанка Максимовић», 1997. - (Десанкини мајски разговори). - (1997), стр. 37-43.

1998

204. Аутобиографско-мемоарска проза у српској књижевности XVIII и XIX вијека (одломак) / Душан Иванић // Трајање речи : зборник радова ученика и професора поводом 140-годишњице постојања ове школе : 1858-1998 / [приредио за штампу Стеван Радовановић]. - Земун : Земунска гимназија, 1998. – стр. 207-212.
205. Граница као изазов аутобиографско-мемоарске прозе крајишких Срба / Душан Иванић // Српска аутобиографска књижевност / 27 научни састанак слависта у Букове дане, Београд, Нови Сад, Манасија, 9-13. 9. 1997. - Београд : Међународни славистички центар, 1998. - (1998), Стр. 213-222.
206. Дара Секулић или искушења поезије крајишких Срба / Душан Иванић // Поезија Даре Секулић / [уредници Славко Гордић, Иван Негришорац]. - Нови Сад : Матица српска, 1998. - (Библиотека Змајева награда). - (1998), стр. 17-23.
207. Зборник радова о Јовану Грчићу Миленку / Душан Иванић // Књижевна историја. - ISSN 0350-6428. - 30, 104 (1998), стр. 109-110.
208. Коментар и облици приповиједања у роману Јакова Игњатовића / Душан Иванић // Хиландар у осам векова српске књижевности и граматичке категорије у српском језику : 28 међународни научни састанак слависта у Букове дане, Београд-Нови Сад, 15-20. 9. 1998. : из факултетских истраживачких пројеката : тезе и резимеа / [уредник Драгутин Миленковић]. - Београд : Међународни славистички центар, 1998. – стр. 52-53.

209. Критичка издања српских писаца / Душан Иванић . - Ћирилицом. - О књизи «Сабрана дела» Николе Боројевића // Књижевна историја. - ISSN 0350-6428. - 30, 104 (1998), стр. 99-105.
210. Погледи Драгише Живковића на структуру развоја српске књижевности //Европски оквири српске књижевности. [Књ.] 6 / Драгиша Живковић. - Београд : Просвета, 1998. – стр. 212-216.
211. Примнива Јована Грчића Миленка (ка перспективама приповиједања) / Душан Иванић // Књижевно дело Јована Грчића Миленка : зборник радова / [уредник Радомир Ивановић]. - Беоцин : Културни центар ; Нови Сад : Прометеј, 1998. – стр. 70-76.
213. Смисао облика / Душан Иванић. - Ћирилицом. - О роману «Прошао живот» Јована Радуловића // Наше стварање. - ISSN 0465-9503. - 45, 1/2 (1998), стр. 59-63.
214. Уводне напомене : (за Трибину зимског семинара, 1998) / Душан Иванић // Књижевност и језик. - ISSN 0454-0689. - Год. 46, бр. 1 (1998), стр. 47-50.

1999

215. Враголан поново међу Србима : (Враголан: Лист за шалу и сатиру 1871-1872. Фототипско издање. Прилози: Васо Милинчевић, Саво Андрић, Бранка Булатовић, Милица Кисић.- Народна библиотека Србије, Историјски музеј Србије, Институт за књижевност и уметност, Београд, 1999) / Душан Иванић. - Приказ часописа // Књижевна историја. - ISSN 0350-6428. - Год. 31, бр. 109 (1999), стр. 355-359.
216. Дара Секулић или искушења поезије Крајишких Срба / Душан Иванић // Летопис Матице српске. - ISSN 0025-5939. - 462, 174, 4 (1998), стр. 435-440.
217. Дивна дисхармонија Јакова Игњатовића / Душан Иванић // Књижевне новине. - ISSN 0023-2416. - Год. 52, бр. 1000/1002 (01.,15.11. и 01.12.1999.), стр. 22.
218. Iz prepiske Laze Kostića / Dušan Ivanić // Домети. - ISSN 0351-0425. - 26, 98/99 (1999), str. 89-104.
219. Између лирских и епских тежишта : пјесничко дјело Бранка Радичевића / Душан Иванић // Свет речи. - ISSN 1450-6211. - 9/12 (1999), стр. 40-42.
220. Између «поетике ува» и «поетике душе» : о роману Бакоња Фра Брне Симе Матавуља / Душан Иванић // Књижевне новине. - ISSN 0023-2416. - 994 (01.07.1999), стр. 8.
221. Ка облицима и перспективама приповиједања у српском реализму / Душан Иванић // Зборник радова у част академика Славка Леовца / уредник Радован Вучковић. - Бања Лука ; Српско Сарајево : Академија наука и умјетности Републике Српке, 1999. - (Зборници и монографије ; књ. 1. Одјељење књижевности и умјетности ; књ. 1). - (1996), стр. 9-29.
222. Књижевно дјело Радоја Домановица у новом читању : Књижевно дело Радоја Домановица-ново читање, Ниш, 1999 / Душан Иванић // Књижевна историја. - ISSN 0350-6428. - 31, 109 (1999), стр. 363-367.
223. Коментар и приповиједање у прози Стефана Митрова Љубише / Душан Иванић // Hommage Данилу Кишу. 5 / [уредио Радомир В. Ивановић].

- Будва : Средња школа «Данило Киш», 1999. - (Библиотека Вертикале).
- 5стр. 140-152.
224. Морфолошка и стилска тежишта поезије Бранка Радичевића / Душан Иванић // Летопис Матице српске. - ISSN 0025-5939. - Год. 175, књ. 464, бр. 6 (дец. 1999), стр. 932-943.
225. Нови прилог Драгише Живковића европским оквирима српске књижевности : Европски оквири српске књижевности, Београд, 1998 / Душан Иванић // Књижевна историја. - ISSN 0350-6428. - 31, 109 (1999), стр. 360-362.
226. Поетика фељтона (Пера Тодоровић у *Самоуправи*) / Душан Иванић // Пера Тодоровић: зборник радова/ уредила Весна Матовић. - Београд: Институт за књижевност и уметност, 1999. – стр. 305 -315.
227. Пјесничко дјело Бранка Радичевића / Душан Иванић. – Предговор // Сабране песме / Бранко Радичевић. - Београд : Српска књижевна задруга, 1999. - (Српска књижевна задруга ; коло 92, књ. 610). - ISBN 86-379-0697-4. - Стр. VII-[LXXII].

2000

228. Андрић: текстолошка радионица и «европски» стил : поводом Свезака Задужбине Иве Андрића, XIX: 16, 17/2000. / Душан Иванић // Књижевна историја. - ISSN 0350-6428. - Књ. 32, бр. 111/112 (2000), стр. 225-230.
229. Година 1847. У српској књижевности и култури / Душан Иванић // Књижевна историја. - ISSN 0350-6428. - Год. 32, бр. 110 (2000), стр. 127-128.
230. Враћање изворима : Владимир Ђоровић, Лукијан Мушицки: студија из српске књижевности, за штампу приредила, поговор написала и регистар израдила Мирјана Д. Стефановић, Матица српска, Нови Сад 1999. / Душан Иванић // Зборник Матице српске за књижевност и језик. - ISSN 0543-1220. - 48, 2-3 (2000), стр. 571-574.
231. Ка проучавању коментара (уводне напомене) / Душан Иванић // Коментар и приповедање: прилози поетици приповедања у српској књижевности, зборник радова/уредник Душан Иванић. Београд: Филолошки факултет, 2000. – стр. 7-18.
232. Књижевност XVIII и XIX вијека / Душан Иванић // Кратак преглед српске књижевности / уредник Новица Петковић. - Београд: Лирика, 2000. – стр. 75-106.
233. Коментар у романима Јакова Игњатовића / Душан Иванић // Коментар и приповедање: Прилози поетици приповедања у српској књижевности: зборник радова / уредник Душан Иванић. - Београд: Филолошки факултет, 2000. – стр. 83-112.
234. Милован Глишић или градња приче / Душан Иванић. - Библиографија: стр. 213 // Анали Филолошког факултета. - ISSN 0522-8468. - Књ. 20 (2000), стр. [207]-213.
235. Остаје прича / Душан Иванић. - Ђирилицом. - О књизи Милоша Јевтића // Књижевне новине. - ISSN 0023-2416. - 53, 1009/1010 (01-15.04.2000), стр. 15

236. Простори књижевног духа / Душан Иванић. - Ђирилицом. - О књизи Јована Пејчића // Политика. - ISSN 0350-4395. - 97, 31086 (13.05.2000), стр. 24.
237. Систематичан преглед стилистичких идеја : Ново Вуковић Путеви стилистичке идеје, Подгорица-Никшић, 2000 / Душан Иванић // Књижевност и језик. - ISSN 0454-0689. - Год. 47, бр. 1/2 (2000), стр. 97-99.
238. Снажан и препознатљив глас : Јован Радуловић, У Исламу Грчком, Књижевна заједница «Борисав Станковић», Врање 2000 / Душан Иванић // Летопис Матице српске. - ISSN 0025-5939. - Год. 176, књ. 466, бр. 12 (дец. 2000), стр. 973-978.
239. Стефан Митров Љубиша и традиција облика у српској књижевности / Душан Иванић // Књижевно дјело Стефана Митрова Љубише - ново читање: зборник радова са симпозијума одржаног у Режевићима, Будва 27. и 28. фебруара 1998. - Будва: Медитеран, 2000. – стр. 27-37.

2001

240. Аспекти модернизације нове српске књижевности / Душан Иванић // Књижевност и језик. - ISSN 0454-0689. - Год. 48, бр. 3/4 (2001), стр. 5-13.
241. Jovan Sterija Popović povodom Ante Starčevića / Dušan Ivanić ; crtež Peđa Milosavljević. - slika J. S. Popovića // Kovine. - ISSN 1452-0451. - God. 1, br. 1 (jul 2001), str. 4.
242. Народност, природност, изворност : (историја српске књижевности у тумачењу Стојана Новаковића) / Душан Иванић. - Библиографија: стр. 396-399 // Зборник Матице српске за књижевност и језик. - ISSN 0543-1220. - Књ. 49, св. 3 (2001), стр. 377-399.
243. Очи варају : сенка над Андрићевом оставштином / Душан Иванић // Свеске Задужбине Иве Андрића. - ISSN 0352-0862. - Год. 20, св. 18 (окт. 2001), стр. 269-271.
244. Пјесничка гозба Павла Соларића / Душан Иванић // Летопис Матице српске. - ISSN 0025-5939. - Год. 177, књ. 467, бр. 1-2 (јан.-феб. 2001), стр. 115-121.
245. Поетика приповедања у српској књижевности / Душан Иванић // Зборник Матице српске за књижевност и језик. - ISSN 0543-1220. - Књ. 49, св. 1/2 (2001), стр. 251-253.
246. Свјетови приповиједања / Душан Иванић // Најлепше приповетке Јована Радуловића / избор и предговор Душан Иванић. - Београд : Просвета, 2001. - Стр. 5-9.
247. Христо Георгијевски (24.10.1943-03.06.2000) / Душан Иванић // Scena. - ISSN 0036-5734. - Књ. 1, год. 37, бр. 1/2 (2001), стр. 258-260.
248. Цинизам «равнодушног посматрача» : Слободан Јовановић и књижевна традиција / Душан Иванић // Књижевне новине. - ISSN 0023-2416. - Год. 53, бр. 1027/1030 (01.02.-01.03.2001), стр. 23.
249. Шумадинка Љубомира П. Ненадовића / Душан Иванић. - Библиографија: стр. 104 // Даница. - ISSN 0354-4974. - Год. 8 (2001), стр. 97-104.

2002

250. Добра вила српске народне поезије / Душан Иванић // Филолошки преглед. - ISSN 0015-1807. - Вол. 29, бр. 2 (2002), стр. 157-160.
251. Историја седам појмова / Душан Иванић. - Приказ књиге: Гвозден Ерор: Генетички видови (интер)литерарности, Београд, 2002 // Филолошки преглед. - ISSN 0015-1807. - Год. 29, бр. 2 (2002), стр. 161-163.
252. Историјско-типолошки статус реализма у српској књижевности / Душан Иванић // Епохе и стилови у српској књижевности / приредили Малиша Станојевић, Слободан Лазаревић. - Београд : Филолошки факултет ; Крагујевац : Нова светлост, 2002. - (Библиотека Лицеј ; књ. 9). - ISBN 86-7247-014-1. - Стр. 129-158.
253. Историчар националне баштине : Сећање: Јован Деретић (1934-2002) / Душан Иванић // Политика. - ISSN 0350-4395. - Год. 99, бр. 31747 (23.03.2002), стр. ИИ.
254. Јован Деретић : (1934-2002) / Душан Иванић // Зборник Матице српске за књижевност и језик. - ISSN 0543-1220. - Књ. 50, св. 3 (2002 [шт. 2004]), стр. 649-652.
255. Ка реформи наставе српског језика и књижевности у школској пракси / Душан Иванић // Књижевност и језик. - ISSN 0454-0689. - Год. 49, бр. 1/2 (2002), стр. 91-96.
256. Књижевна заоставштина Десанке Максимовић : Александра Вранеш, Рукописна заоставштина Десанке Максимовић: попис и опис, Задужбина Десанке Максимовић, Београд, 2001 / Душан Иванић // Летопис Матице српске. - ISSN 0025-5939. - Год. 178, књ. 470, св. 5 (нов. 2002), стр. 751-754.
257. Око канона српске књижевности / Душан Иванић // Књижевност и језик. - ISSN 0454-0689. - Год. 49, бр. 1/2 (2002), стр. 71-74.
258. Пјесничко дјело Војислава Илића / Душан Иванић // Песме / Војислав Илић. - Београд : Завод за уџбенике и наставна средства, 2002. - (Библиотека Избор). - ISBN 86-17-09541-5. - Стр. 7-32.
259. Поетика «гласова» : (од гласа до приче) / Душан Иванић // Књижевна историја. - ISSN 0350-6428. - Год. 34, бр. 116/117 (2002), стр. 83-98.
260. Прилог историјској поетици *Горског вијенца* / Душан Иванић // Династија Петровић Његош : радови са међународног научног скупа, Подгорица, 29. октобар - 1. новембар 2001. Т. 3 / уредник Миомир Дашић. - Подгорица : Црногорска академија наука и умјетности : Универзитет Црне Горе, 2002. - стр. 55-64.
261. Сто педесет година од рођења Симе Матавуља / Душан Иванић // Летопис Матице српске. - ISSN 0025-5939. - Год. 178, књ. 469, бр. 5 (мај 2002), стр. 758-766.

2003

262. “Вукова школа” у *Српском књижевном гласнику* (1901-1914) / Душан Иванић // Сто година Српског књижевног гласника : аксиолошки аспект традиције у српској књижевној периодици : зборник радова / уредили Станиша Тутњевић и Марко Недић. - Нови Сад : Матица српска ; Београд : Институт за књижевност и уметност, 2003. - стр. 97-103.

263. Догађај, доживљај и прича : аутобиографско-мемоарска проза Милована Видаковића / Душан Иванић. – Поговор // Успомене / Милован Видаковић. - Београд : Библиотека града Београда ; Сопот : Библиотека «Милован Видаковић», 2003. - ISBN 86-7191-050-4. - Стр. 73-87.
264. Јунак слабе воље у прози Лазе Лазаревића / Душан Иванић // Српска приповетка. 2 / 31. научни састанак слависта у Вукове дане, Београд, Нови Сад, 12-16. 9. 2001. - Београд : Међународни славистички центар, 2003. - (МЦЦ, ISSN 0351-9066). - Стр. [111]-118.
265. Ка једном облику текстолошких коментара (уз дјела Доситеја Обрадовића) / Душан Иванић. - Библиографија: стр. 320 // Зборник Матице српске за књижевност и језик. - ISSN 0543-1220. - Књ. 51, св. 1/2 (2003 [шт. 2004]), стр. 317-320.
266. Књижевна традиција славонских Срба / Душан Иванић //I. Међународни научни скуп Срби у источној Хрватској, Осиејек, 7-8. јуна 2002. године : зборник радова / [Милан Ивановић]. - Осиејек : Српско културно друштво Просвјета, Пододбор Осиејек, 2003. - стр. 45-50.
267. Незамјенљива књига / Душан Иванић. - О књизи Рани Андрић Мирослава Караулица // Књижевни лист. - ISSN 1451-2122. - Год. 2, бр. 14 (2003), стр. 1;7;8.
268. Од шаљиве и идиличне приче до љубавне романсе / Душан Иванић. – Предговор // Зона Замфирова / Стеван Сремац. - Београд : Завод за уџбенике и наставна средства, 2003. - (Библиотека Избор). - ISBN 86-17-10763-4. - Стр. 5-24.
269. Раскошна разноликост / Душан Иванић. - Приказ књиге: Небојша Деветак: Антологија српског пјесништва у Хрватској двадесетог вијека, Загреб, 2002 // Летопис Матице српске. - ISSN 0025-5939. - Год. 179, књ. 472, св. 3 (септ. 2003), стр. 431-438.
270. Родоначелник новије српске лирике - највећи превратник у српској поезији: Стопедесет година од смрти Бранка Радичевића (1824- 1853)/ Душан Иванић // Задужбина : лист Вукове задужбине. – год.15, бр. 63 (јун 2003), стр. 1-3.
271. Стармали Јована Јовановића Змаја / Душан Иванић // Књижевна историја. - ISSN 0350-6428. - Год. 35, бр. 120/121 (2003), стр. 183-234.
272. Тежишта лирског сижеа у поезији Војислава Илића / Душан Иванић. - Напомене и библиографске референце уз текст. - Библиографија: стр. 204 // Породица Јована Илића у српској књижевности и култури / уреднице Марта Фрајнд, Весна Матовић. - Београд : Институт за књижевност и уметност, 2003. - (Посебна издања ; 25). - ISBN 86-7095-092-8. - Стр. 195-204.
273. Флуид Нова Вуковића / Душан Иванић // Живот и дјело академика Нова Вуковића : радови са Научног скупа «Живот и дјело академика Нова Вуковића», одржаног у Жабљаку 21. и 22. јула 2003. године / [уредник Бранислав Стојић ; организатор] Огранак Вукове задужбине, Жабљак, Шавник, Плужине. - Жабљак : Скупштина Општине, 2003. – стр. 69-78.
274. Хаос, произвољност, нестручност / Душан Иванић . - Сабрана дела Исидоре Секулић, књ. 1-15, Нови Сад, 2001-2004 // Исидоријана. - ISSN 0354-8767. - Год. 9/15, бр. 12/14 (2003/2008), стр. 247-255.

275. Nova milobruka Jovana Sterije Popovića / Dušan Ivanić. - slika J. S. Popovića // Kovine. - ISSN 1452-0451. - God. 3, br. 5 (2003), str. 57-58.

2004

276. Висока мјера приређивања / Душан Иванић // Књижевни магазин. - ISSN 1451-0421. - Год. 4, бр. 31/32 (2004), стр. 46-47.
277. Завичајна библиографија и историја књижевности / Душан Иванић // Стање и перспективе развоја завичајних фондова : [зборник радова са саветовања библиотекара Србије одржаног 14. и 15. децембра 2000. године у Чачку] / [уредник Даница Оташевић]. - 1. изд. - Чачак : Градска библиотека «Владислав Петковић Дис», 2004. – стр. 24-29.
278. И сваки листак на дрвету људски глас узео и пропевао: беседа поводом два века од Првог српског устанка, одржана у Педагошком музеју, 27. јануара 2004. године / Душан Иванић //Задужбина : лист Вукове задужбине. – год. 14, бр. 66(март 2004), стр. 3.
279. Изазови српског реализма / Душан Иванић. - Приказ књиге: Драгана Вукићевић: Огледи о српском реализму, Краљево, 2003 // Књижевна историја. - ISSN 0350-6428. - Год. 36, бр. 122/123 (2004), стр. 325-329.
280. Ка парадигмама дијакхроног проучавања књижевности на Словенском југу : поводом Историје српске књижевности Стојана Новаковића, 1867, 1871 / Душан Иванић // XXX научна конференција на XXXVI Меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура : (Охрид, 11-13 август 2003 г.) / [главен и одговорен уредник Максим Каранфиловски]. - Скопје : Универзитет «Св. Кирил и Методиј», Меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура, 2004. – стр. [651]-660
281. Класик српске модерне науке о књижевности / Душан Иванић. – Предговор // Српска књижевност у европском оквиру / Драгиша Живковић. - Београд : Српска књижевна задруга, 2004. - (Српска књижевна задруга ; коло 96, књ. 634). - ISBN 86-379-0872-1. - Стр. VII-XXIX.
283. Књига о Змају у преписци Лазе Костића / Душан Иванић. – Библиографија // Домети. - ISSN 0351-0425. - Год. 31, бр. 116/117 (пролеће-лето 2004), стр. 25-32.
284. Књижевно обликовање догађаја и личности Првог српског устанка / Душан Иванић // Зборник радова / Научни скуп Први српски устанак у књигама 1804-1813, [29. мај 2004. Београд]. - Београд : Народна библиотека Србије, 2004. - Стр. 95-104.
285. На прагу епоха : часопис Дело (1894-1899) / Душан Иванић // Књижевна историја. - ISSN 0350-6428. - Год. 36, бр. 124 (2004), стр. 489-520.
286. Од ентитета до миноритета : (књижевност Срба у Хрватској) / Душан Иванић. - Библиографија: стр. 127 // Književnost na jezicima manjina u Podunavlju / urednici Miodrag Maticki, Vesna Matović, Slobodanka Peković. - Beograd : Institut za književnost i umetnost, 2004. - (Posebna izdanja ; 27). - ISBN 86-7095-098-7. - Стр. 119-127.
287. Савремена тумачења приповијетке / Душан Иванић. - Библиографија: стр. 229 // Ка савременој настави српског језика и књижевности / уредници Љиљана Бајић ... [и др.]. - Београд : Друштво за српски језик и књижевност Србије, 2004. - (Библиотека Семинар ; књ. 1, 1). - ISBN 86-84885-01-5. - Стр. 209-229.

288. Случај Мите Поповића / Душан Иванић. - Приказ књиге: Мара Кнежевић: Књижевно дело Мите Поповића, Сомбор, 2002 // Домети. - ISSN 0351-0425. - Год. 31, бр. 118/119 (јесен-зима 2004), стр. 75-82.
289. Срби и Немци / Душан Иванић. - Приказ књиге: Serben und Deutsche : Srbi i Nemci, Jena und Erlangen, 2003 // Књижевна историја. - ISSN 0350-6428. - Год. 36, бр. 122/123 (2004), стр. 321-324.
290. Српске књижевне теме Богдана Поповића / Душан Иванић // Проучавање опште књижевности данас / уредници Адријана Марчетић и Тања Поповић. - Београд : 237. Филолошки факултет Универзитета, Катедра за општу књижевност и теорију књижевности, 2005. - ISBN 86-80267-89-9. - Стр. 29-38.
291. Стармали Јована Јовановића Змаја / Душан Иванић. - илустр. - Библиографија: стр. 71-72 // Зборник у част Александра Петрова / приредио Миодраг Матицки. - Београд : Институт за књижевност и уметност, 2004. - (Посебна издања ; књ. 26). - ISBN 86-7095-097-9. - Стр. 21-72.
292. Сусрет епоха / Душан Иванић // Књижевни лист. - ISSN 1451-2122. - Год. 3, бр. 18 (1. фебруар 2004), стр. 5.
293. Текстологија и тумачење књижевности / Душан Иванић // Књижевне теорије XX века / уредник Милосав Шутић. - Београд : Институт за књижевност и уметност, 2004. - стр. 179-183
294. У потрази за средиштем: (Историја српске књижевности на Косову и Метохији: 1850/1941/Милован Ј. Богавец.-Београд: Апостроф; Лепосавић; Институт за српскукултуру Приштина, 2004.-312 стр.) / Душан Иванић // Књижевност и језик. - ISSN 0454-0689. - Год. 51, бр. 3/4 (2004), стр. 449-452.
295. Đura Jakšić : (1832-1878) / Dušan Ivanić // 100 most eminent Serbs / [compiler Zvonimir Kostić. - Belgrade : Princip, 2004. - ISBN 86-82273-12-8. - Str. 259-263.
296. Vojislav Ilić : (1860-1894) / Dušan Ivanić // 100 most eminent Serbs / [compiler Zvonimir Kostić. - Belgrade : Princip, 2004. - ISBN 86-82273-12-8. - Str. 419-423.

2005

297. Београд у прози српских реалиста / Душан Иванић // Даница. - ISSN 0354-4974. - Год. 13 (2006), стр. 393-402.
298. Генеа реалистичког стила у српској књижевности : (опште назнаке) / Душан Иванић. - Библиографија: стр.97-99 // Књижевна историја. - ISSN 0350-6428. - Год. 37, бр. 125/126 (2005), стр. 75-99.
299. Генеа реалистичког стила у српској књижевности (опште назнаке) / Душан Иванић. - Библиографија: стр.97-99 // Зборник у част Драгише Витошевића / приредио Марко Недић. - Београд : Институт за књижевност и уметност, 2005. - (Посебна издања ; књ. 27). - ISBN 86-7095-102-9. - Стр. 75-99.
300. Изазови сабраних списа / Душан Иванић. – Поговор // Непознати радови / Слободан Јовановић. - Београд : «Филип Вишњић», 2005. - (Библиотека Талас). - ISBN 86-7363-434-2. - Стр. 247-262.
301. Мајстор приповиједања : (о прози Симе Матавуља) / Душан Иванић. – Предговор // Бакоња фра Брне / Симо Матавуљ. - Београд : Политика : Народна књига, 2005. - (Бисери српске књижевности ; књ. бр. 21). - ISBN 86-331-2095-X. - Стр. 5-19.

302. Медитерански хронотопи С. М. Љубише / Душан Иванић // Стефан Митров Љубиша у контексту медитеранскекултуре: / [уредник Луција Ђурашковић]. - Будва : Медитеран, 2005. – стр.111-121.
303. Мотивација и приповиједање / Душан Иванић // Књижевност и језик. - ISSN 0454-0689. - Год. 52, бр. 1/2 (2005), стр. 1-13.
304. На маргинама «Лирических пјенија» Јована Дошеновића / Душан Иванић. - Приказ књиге: Јован А. Дошеновић: Лирическа пјенија, Будим, 1809 // Летопис Матице српске. - ISSN 0025-5939. - Год. 181, књ. 476, св. 1/2 (јул-авг. 2005), стр. 126-132.
305. Наши учитељи: разговори Богдана Поповића / Душан Иванић. - Приказ књиге: Војин Ракић, Богдан Поповић, Београд, 2004 // Књижевни магазин. - ISSN 1451-0421. - Год. 5, бр. 48/49 (2005), стр. 52.
306. Незамјенљиво дјело / Душан Иванић. – Предговор // Швабица / Лаза Лазаревић. - Београд : Политика : Народна књига, 2005. - (Бисери српске књижевности ; књ. бр. 20). - ISBN 86-331-2060-7. - Стр. 5-18.
307. О издању преписке Лазе Костића / Душан Иванић // Преписка. 1 / Лаза Костић. - Нови Сад : Матица српска, 2005. - (Сабрана дела Лазе Костића). - ISBN 86-83651-27-4. - Стр. 473-477.
308. О поезији Јована Дошеновића / Душан Иванић // Сабране песме / Јован Дошеновић. - Београд : Gensis International, 2005. - ISBN 86-907129-0-9. - Стр. 253-271.
309. Прилог историјској поетици «Горског вијенца» / Душан Иванић. - Библиографија: стр. 31 // Наслеђе. - ISSN 1820-1768. - Год. 2, бр. 3 (2005), стр. 21-31.
310. Приповијести и причања Стефана Митрова Љубише / Душан Иванић // Кањош Мацеџиновић/ Стефан Митров Љубиша. – Београд: Политика: Народна књига, 2005. – стр. 5-15.
311. Реализам / Душан Иванић // Основи српског реализма / приредио Милорад Јеврић. - Бања Лука : Бесједа ; Београд : Ars Libri, 2005. - (Библиотека Критике). - ISBN 99938-1-008-8. - Стр. 129-175.
312. Српске књижевне теме Богдана Поповића / Душан Иванић //Прочување опште књижевности данас=Comparative Literature Studies Today: зборник радова поводом педесетогодишњице обнављања Катедре за општу књижевност и теорију књижевности/ уредници Адријана Марчетић и Тања Поповић. - Београд : Филолошки факултет Универзитета, Катедра за општу књижевност и теорију књижевности, 2005. – стр.29-38.
313. Станиша Војиновић: Ђорђе Марковић Кодер, Београд, Народна књига, 2005; Ђорђе Марковић Кодер: Митолошки речник, Крагујевац, Народна библиотека ‘Вук Караџић’, 2005 / Душан Иванић // Књижевна историја. - ISSN 0350-6428. - Вол. 37, бр. 127 (2005), стр. 693-696.
314. Трач/чаршија или нишки Teatrum mundi у прози Стевана Сремца / Душан Иванић // Градина. - ISSN 0436-2616. - Год. 41, бр. 8 (2005), стр. 16-26.
315. Шафарикова историја српске књижевности на српском / Душан Иванић. - Приказ књиге: Павел Јозеф Шафарик: Историја српске књижевности, Београд, Нови Сад, 2004 // Летопис Матице српске. - ISSN 0025-5939. - Год. 181, књ. 476, св. 1/2 (јул-авг. 2005), стр. 252-257.

2006

316. Београд у прози српских реалиста / Душан Иванић // Даница. - ISSN 0354-4974. - Год. 13 (2006), стр. 393-402.
317. Десница у Београду / Душан Иванић. - Приказ књиге: Дјело настаје даље од писаћег стола - Разговори са Владаном Десницом, Београд, 2005 // Београдски књижевни часопис. - ISSN 1452-2950. - Год. 2, Бр. 2 (2006), стр. 223-226.
318. Доситеј у духовном видокругу Ј. С. Поповића / Душан Иванић // Књижевна историја. - ISSN 0350-6428. - Год. 38, бр. 130 (2006), стр. 537-548.
319. Књижевни видокруг Јована Стерије Поповића / Душан Иванић // Глас. - ISSN 0351-7365. - Том 405, књ. 22 (2006), стр. 1-49.
320. Књижевни почечи Владислава Рибникара / Душан Иванић // На раскршћу/ Владислав Рибникар, Београд : Народна књига – Алфа : Фонд Рибникар : Политика, 2006. – стр. 236-243.
321. Комедиографски свијет Јована Стерије Поповића / Душан Иванић // Сабране комедије / Јован Стерија Поповић. - Београд : Српска књижевна задруга, 2006. - (Српска књижевна задруга ; коло 98, књ. 646). - ISBN 86-379-0936-1. - Str. VII-XXXIX.
322. Незамјенљиво дјело / Душан Иванић // Приповетке / Лаза К. Лазаревић. - Београд : Драганић, 2006. - (Библиотека Наследства). - ISBN 86-441-0693-7. - Str. 229-244.
323. Нови повратак пјесника Лукијана Мушицког / Душан Иванић. - Приказ књиге: Лукијан Мушицки: Песме, Београд, 2006 // Зборник Матице српске за класичне студије. - ISSN 1450-6998. - 8 (2006), стр. 212-215.
324. Oblici i funkcije parodije u Sterijinom opusu / Dušan Ivanić // Jovan Sterija Popović - klasik koji nam se obraća / priredili Sava Anđelković i Paul-Louis Thomas. - Vršac : Književna opština, 2006. - (Katedra Sterijana). - ISBN 86-7497-108-3. - Str. 90-112.
325. Опус Јована С. Поповића / Душан Иванић // Књижевност и језик. - ISSN 0454-0689. - бр. 1-2 (2006), стр. 21-36.
326. Приповиједање/Сјећање: Уз *Тридесет година из живота Милана Наранџића* Јакова Игњатовића / Душан Иванић //Зборник радова у част академика Радована Вучковића/ уредник Љубомир Зуковић ; [приредио Станиша Тутњевић]. - Бања Лука : Академија наука и умјетности Републике Српске, 2006 [тј.] 2007. – стр. 199-214.
327. Српска књижевна култура после устанака / Душан Иванић. - Библиографија: стр. 77 // Рађање модерне српске културе. - Београд : Завод за проучавање културног развика, 2006. - ISBN 86-7549-491-2. - Стр. 69-77.
328. У свету Стеријиног дела : ријеч на Сабору библиотекара Срема / Душан Иванић // Годишњак библиотека Срема. - ISSN 1450-5592. - бр. 7 (2006 [шт. 2007]), стр. 69-76.
329. Уз фототипско издање Новина српских : уредник Мирко Демић, Народна библиотека 'Вук Караџић', Крагујевац, 2005 / Душан Иванић // Наслеђе. - ISSN 1820-1768. - Вол. 3, бр. 4 (2006), стр. 183-187.

330. Фототипска издања народних пјесама: Ђорђе Рајковић, Српске народне песме из Славоније, Београд, 2003 / Душан Иванић // Наслеђе. - ISSN 1820-1768. - Год. 3, бр. 4 (2006), стр. 189-191.

2007

331. Изазови реалистичке приче / Душан Иванић // Српски језик, књижевност и уметност. Књ. 2, Српска реалистичка прича / [одговорни уредник Душан Иванић]. - Крагујевац : Скупштина града : Универзитет, Филолошко-уметнички факултет : Кораца, 2007. - ISBN 978-86-85991-06-6. - Стр. 169-180.
332. Између једноставних и сложених облика : (опус Јована С. Поповића) / Душан Иванић // Јован Стерија Поповић / уредник Љубомир Симовић. - Београд : САНУ, 2007. - (Научни скупови ; књ. 117. Одељење језика и књижевности ; књ. 17). - ISBN 978-86-7025-435-8. - Стр. [277]-287.
333. Ка оптималном критичком издању / Душан Иванић //Збирка Трајим помиловање : зборник радова / Десанкини мајски разговори, научни скуп одржан 26-27. маја у Соко граду ; приредила Ана Ђосић-Вукић. - Београд : Задужбина «Десанка Максимовић», 2007. – стр. 83-92.
334. Ка поетици прозе у епоси реализма / Душан Иванић // Књижевност / [приредила] Сунчица Денић. - Врање : Учитељски факултет, 2007. - ISBN 978-86-82695-37-0. - Стр. 254-263.
335. Мотив гријеха у приповјеткама Владана Деснице : (књижевноисторијски концепт) / Душан Иванић. - Библиографија: стр. 131-132 // Књижевно дело Владана Деснице / [уредници Јован Радуловић, Душан Иванић]. - Београд : Библиотека града Београда, 2007. - ISBN 86-7191-102-0. - Стр. 118-132.
336. Небеско-земски пој Јована Јовановића Змаја / Душан Иванић // Књижевност и језик. - ISSN 0454-0689. - Год. 54, бр. 3/4 (2007), стр. 219-239.
337. О почецима српске приповијетке у Хрватској / Душан Иванић //Зборник о Србима у Хрватској. 6 / уредник Василије Крестић. - Београд : Српска академија наука и уметности, 2007. – стр. 381-390.
338. Пародија и травестија љубавне приче у српском реализму / Душан Иванић. - Библиографија: стр. 131-132 // Darstellung der Liebe in bosnischer, kroatischer und serbischer Literatur / Robert Hodel (Hrsg.). - Frankfurt am Main [etc.] : P. Lang, 2007. - (Slavische Literaturen ; Bd. 38, ISSN 0939-8066). - ISBN 978-3-631-56266-6. - Стр. 121-132.
339. Propratna reč / D. Ivanić // Stvaraoci i posrednici / Olga Ellermeyer-Životić. - Beograd : Filološki fakultet : Institut za književnost i umetnost : Čigoja štampa, 2007. - (Seminarium serbicum ; 1). - ISBN 978-86-7558-483-4. - Str. 263-266.
340. Пси и вроне или трагање за причом / Душан Иванић. - Приказ књиге: Јован Радуловић: Мама врона, тата врона и деца вроне, Београд, 2006. - Приказ књиге: Јован Радуловић: Јован Радуловић: Бора под окупацијом, Приштина, 2006 // Летопис Матице српске. - ISSN 0025-5939. - Год. 183, књ. 480, св. 1/2 (јул-авг. 2007), стр. 189-195.
341. Србистика с њемачког језичког подручја : Научни састанак слависта у «Вукове дане» / Душан Иванић // Библиотекар. - ISSN 0006-1816. - Год. 49, св. 3/4 (2007), стр. 45-53.

342. Терминолошки круг српске приповијетке / Душан Иванић //Признање професору Слободану Ж. Марковићу/ уредио Миодраг Матицки. - Београд : Институт за књижевност и уметност : Вукова задужбина : Задужбина «Десанка Максимовић», 2007. – стр. 147-154.
343. У свијету Стеријиног дјела : ријеч на Сабору библиотекара Срема / Душан Иванић // Годишњак библиотека Срема. - бр.7 (2006 [шт.2007]), стр. 69-76.
344. Serbische Literatur des 19. und 20. Jahrhunderts / Dušan Ivanić //Österreichische Osthefte: Zeitschrift für Ost-, Mittel-und Südosteuropaforschung, Jg. 47 (2007). - str. 425-446.

2008

345. Али би и реалистичка прича (На маргинама студија Николе Милошевића) / Душан Иванић // Дух и разумевање: Николи Милошевићу у спомен / приредили Слободан Грубачић, Јован Делић. – Београд: Филолошки факултет, 2008. – стр. 217-231.
346. Андрићев избор стилских традиција / Душан Иванић. - Библиографија: стр. 317-318 // Теорија - естетика - поезика / уредник Гојко Тешић. - Београд : Институт за књижевност и уметност, 2008. - (Годишњак ; 23. Серија Ц, Теоријска истраживања ; књ. 13). - ISBN 978-86-7095-147-1. - Стр. 309-318.
347. Вуков стил у српској књижевној традицији / Душан Иванић // Књижевна историја. - ISSN 0350-6428. - Год. 40, бр. 136 (2008), стр. 423-429.
348. Доситеј и генеза српске прозе / Душан Иванић //Зборник радова / Међународни научни скуп Дело Доситеја Обрадовића 1807-2007, Београд, 14. и 15. децембра 2007. ; [организатор] Задужбина «Доситеј Обрадовћ», Београд ; уредници Душан Иванић, Војислав Јелић. - Београд : Задужбина «Доситеј Обрадовић», 2008. – стр. 215-227.
349. Доситеј у епоси српског реализма / Душан Иванић // Књижевна историја. - ISSN 0350-6428. - Год. 40, бр. 134/135 (2008), стр. 75-87.
350. Зашто читати Доситеја? / Душан Иванић // Књижевност и језик. - ISSN 0454-0689. - Год. 55, бр. 1/2 (2008), стр. 1-12.
351. Историја српске књижевности и српска библиографија : шта историја српске књижевности и национална библиографија очекују једна од друге / Душан Иванић // Српска библиографија данас / [главни и одговорни уредник Александра Вранеш. - Нови Сад : Матица српска, 2008. - (Библиографије). - ISBN 978-86-7946-005-9. - Стр. 53-58.
352. Књижевност на рубу институција / Душан Иванић . - Библиографија: стр. 17 // Српски језик, књижевност, уметност. Књ. 2, Књижевност, друштво, политика / [одговорни уредник Драган Бошковић]. - Крагујевац : Филолошко-уметнички факултет : Скупштина града, 2008. - ISBN 978-86-85991-10-3. - Стр. 9-18.
353. Књижевност Срба у Хрватској : (од ентитета до миноритета) / Душан Иванић // Затирање Срба у Хрватској / приредио Богдан Златар. - Београд : «Никола Пашић», 2008. - ISBN 978-86-7987-076-6. - Стр. 127-136.

354. Крик против покорности, бешчашћа и бесмисла : о стогодишњици смрти Радоја Домановића / Душан Иванић // Београдски књижевни часопис. - ISSN 1452-2950. - Год. 4, бр. 12 (2008), стр. 143-149.
355. Критичко издање Романа о Лондону Милоша Црњанског / Душан Иванић. - Приказ књиге: Милош Црњански: Роман о Лондону, Београд, Lausanne, 2006 // Зборник Матице српске за књижевност и језик. - ISSN 0543-1220. - Књ. 56, св. 1 (2008), стр. 155-158.
356. Методолошка и аксиолошка питања историје регионалне књижевности / Душан Иванић // Зборник радова Филозофског факултета. - ISSN 0354-3293. - Књ. 38 (2008 [шт. 2009]), стр. 49.
357. Модели српске приповетке 19. века / Душан Иванић. - Напомене уз текст. - Библиографија: стр. 127-128 // Зборник Матице српске за славистику. - ISSN 0352-5007. - Бр. 73 (2008), стр. [115]-128.
358. Општаја од Новице Петковића / Душан Иванић // Књижевни лист. -ISSN 1451-2122. - год. 7, бр. 76 (2008), стр. 4.
359. Савремена тумачења приповијетке / Душан Иванић. - Библиографија: стр. 445-446 // Тумачења књижевног дела и методика наставе. Део 1 / приређивач Оливера Радуловић. - Нови Сад : Филозофски факултет, Одсек за српску и компаративну књижевност : Orpheus, 2008. - (Библиотека Methodus). - ISBN 978-86-7954-014-0. - Стр. 421-446.
360. Die Poetik der „Stimme“ - von der Stimme zur Erzählung / Dusan Ivanic // Grenzüberschreitungen: Traditnen und Identitäten in Südosteuropa : Festschrift für Gabriella Schubert / herausgegeben vo Wolfgang Dahmen, Petra Himstedt-Vaid und Gerhard Ressel. - Wiesbaden : Harrassowitz, 2008. - str. 204-218.

2009

361. Ана Радин : уживање у тексту / Душан Иванић. - Библиографија Ане Радин: стр. 21-24 // Моћ књижевности / [уредник Мирјана Детелић]. - Београд : Балканолошки институт САНУ, 2009. - (Посебна издања ; 110). - ISBN 978-86-7179-067-3. - Стр. 15-24.
362. Вуков стил у српској књижевној традицији / Душан Иванић. - Библиографија: стр. 76-77 // Актуелност Вукових порука / Округли сто Вукове задужбине [у оквиру манифестације] (Вуков сабор, 13. септембар 2008.). - Београд : Вукова задужбина, 2009. - ISBN 978-86-87005-01-3. - Стр. 71-77.
363. Између историје српске књижевне критике и историје српске књижевне мисли / Душан Иванић. - Библиографија: стр. 42 // Историја и теорија српске књижевне критике / уредио Милан Радуловић. - Београд : Институт за књижевност и уметност ; Нови Сад : Матица српска, Издавачки центар, 2009. - (Посебна издања ; 32). - ISBN 978-86-7095-153-2. - Стр. 33-43.
364. Између историје српске књижевне критике и историје српске књижевне мисли / Душан Иванић // Књижевна историја. - ISSN 0350-6428. - Год. 41, бр. 137/138 (2009), стр. 33-43.
365. Краљ Милан у жанровском кругу / Душан Иванић // Зборник Матице српске за књижевност и језик. - ISSN 0543-1220. - Књ. 57, св. 1 (2009), стр. 35-43.

366. Матавуљ у кругу тумачења / Душан Иванић // Књига о Матавуљу / приредио Душан Иванић. - 1. изд. - Београд : Завод за уџбенике ; Загреб ; Српско културно друштво «Просвјета», 2009. – стр. 7-22.
367. Пловидба у океану чињеница / Душан Иванић. - Приказ књиге: Васо Милинчевић: Осветљавања и суочавања, Београд, 2007 // Зборник Матице српске за књижевност и језик. - ISSN 0543-1220. - Књ. 57, св. 2 (2009), стр. 464-467.
368. Поводом одласка Роксанде Његуш / Душан Иванић // Љетопис двијехиљаде девете. - Загреб, 2009. – стр. 448-450.
369. Пут до српске приче : (од Глишића до Домановића) / Душан Иванић // Глишић и Домановић / уредник Светлана Велмар-Јанковић. - Београд : САНУ, 2009. - (Научни скупови ; књ. 123. Одељење језика и књижевности ; књ. 19). - ISBN 978-86-7025-492-3. - Стр. [1]-10.
370. Симо Матавуљ - класик српске прозе / Душан Иванић // Књижевност и језик. - ISSN 0454-0689. - Год. 56, бр. 1/2 (2009), стр. 1-11.
371. Текстологија у научном опусу Новице Петковића / Душан Иванић // Спомена академику Новици Петковићу / уредник Рајко Петров Ного. - Бања Лука : Академија наука и умјетности Републике Српске, 2009. - (Зборници и монографије ; књ. VII. Одјељење књижевности и умјетности ; књ. 6). - ISBN 978-99938-21-17-5. - Стр. [131]-140.
372. Фолклорни романтичар Јован Сундечић / Душан Иванић // Јован Сундечић: свештеник, пјесник, дипломата : зборник радова и избор поезије / приредио Душко Певуља. - Бања Лука : Народна и универзитетска библиотека Републике Српске, 2009. - стр. 125-127.

2010

372. Владан Ђорђевић и српска књижевност / Душан Иванић. - Библиографија: стр. 607 // Фолклор, поезика, књижевна периодика / уредник Станиша Тутњевић. - Београд : Институт за књижевност и уметност, 2010. - (Посебно издање ; књ. 33). - ISBN 978-86-7095-162-4. - Стр. 595-607.
373. Дјело Петра II Његоша у Прокрустој постели периодизације / Душан Иванић. - Напомене и библиографске референце уз текст. - Библиографија: стр. 72 // Његошев зборник Матице српске. - ISSN 1821-4843. - Бр. 1 (2010), стр. 63-73.
374. Запретане приче Јована Радуловића / Душан Иванић. - Приказ књиге: Јован Радуловић: Уронити у матицу живота: приче, записи, цртице, Београд, 2009 // Летопис Матице српске. - ISSN 0025-5939. - Год. 186, књ. 485, св. 6 (јун 2010), стр. 1136-1141.
375. Ка поетици Лазе Костића / Душан Иванић // Домети. - ISSN 0351-0425. - Год. 37, бр. 142/143 (јесен-зима 2010), стр. 68-77.
376. Категорија жанра у периодици / Душан Иванић // Жанрови у српској периодици: зборник радова, / уредила Весна Матовић. - Београд : Институт за књижевност и уметност ; Нови Сад : Матица српска, 2010. – стр. 45-58.
377. Љепотица и звијер на Балкану / међу Србима / Душан Иванић // Домети. - ISSN 0351-0425. - Год. 37, бр. 140/141 (пролеће-лето 2010), стр. 50-57.

378. Методолошка и аксиолошка питања историје регионалне књижевности : (напомене и коментари) / Душан Иванић. - Библиографија: стр. 22-23 // Косово и Метохија у цивилизацијским токовима. Књ. 2, Књижевност / [главни и одговорни уредник Драги Маликовић. - Косовска Митровица : Филозофски факултет, 2010. - ISBN 978-86-80273-51-8. - Стр. [15]-23.
379. Опус Јована Стерије Поповића / Душан Иванић // Прилози језичком и књижевном образовању. предавања са семинара за наставнике и професоре српског језика и књижевности / Друштво за српски језик и књижевност Србије. - Београд : Друштво за српски језик и књижевност Србије, 2010. - (Зборник ; 2). - ISBN 978-86-84885-39-7. - Стр. 74-84.
380. Пјесничке парадигме Саве Мркаља / Душан Иванић // Сава Мркаљ. - Нови Сад : Градска библиотека, 2010. - ISBN 978-86-82275-58-9. - Стр. 35-46.
381. Плетење чињеница уз «нimalо нежна питања» / Душан Иванић. - Говор приликом примања награде «Младен Лесковац», Нови Сад, 12. април 2010 // Зборник Матице српске за књижевност и језик. - ISSN 0543-1220. - Књ. 58, св. 2 (2010), стр. 413-417.
382. «Поезија и истина» Младена Лесковца / Душан Иванић. - Реч приликом свечаног уручења награде «Младен Лесковац», у Матици српској 12. априла 2010. Године // Летопис Матице српске. - ISSN 0025-5939. - Год. 186, књ. 485, св. 5 (мај 2010), стр. 923-928.
383. Први српски устанак и српска књижевност / Душан Иванић // Рече ми реч / приредила Мара Бекић-Војновић. - Вуковар : Друштво за српски језик и књижевност у Хрватској, 2010. - ISBN 978-953-56400-0-4. - Стр. 10-24.
384. Српска књижевност / Душан Иванић // Србија: Културна спона Истока и Запада Српска књижевност / [главни и одговорни уредник Чедомир Попов ; фотографије Мирослав Лазих, Ненад Трајковић, Душан Николић, Павле Јовановић]. - Нови Сад : Матица српска, 2010. - стр. 171-173.
385. Судбина као симбол узлета и понора Срба у Хрватској: Награда *Сава Мркаљ* / Душан Иванић // Књижевни лист. - ISSN 1451-2122. - год.90/91 (март-април 2010), стр. 7.
386. Potraga za razlikom ili Tamni vilajet / Dušan Ivanić // Polja. - ISSN 0032-3578. - God. 55, br. 463 (maj-jun 2010), str. 216-219.
387. Potraga za razlikom ili tamni vilajet / Dušan Ivanić. - Prikaz knjige: Nemanja Radulović: Podzemni tok - ezoterično i okultno u srpskoj književnosti, Službeni glasnik, Beograd, 2009 // Polja. - ISSN 0032-3578. - God. 55, br. 463 (maj-jun 2010), str. 216-219.

2011

388. Антиимперијални дискурс или Дискурс слободе у српској књижевности : назнаке и фрагменти / Душан Иванић // Друштвене кризе и (српска) књижевност и култура / уредници Драган Бошковић, Маја Анђелковић. - Крагујевац : Филолошко-уметнички факултет, 2011. - ISBN 978-86-85991-34-9. - Стр. [37]-48.
389. Аспекти дијахроног проучавања јужнословенских књижевности : (поводом Историје српске књижевности Стојана Новаковића, 1871) / Душан Иванић / Језик, књижевност, култура / уредили Јован Делић, Александар Јовановић.

- Београд : Институт за књижевност и уметност : Филолошки факултет, 2011. - (Посебна издања ; књ. 34). - ISBN 978-86-7095-173-0. - Стр. 507-516.
390. Доситеј и Европа : парадоксалан обрт : (од рецептивног до аутохтоног модела српске културе) / Душан Иванић // Доситеј и Европа / приредио Душан Иванић. - Београд : Задужбина «Доситеј Обрадовић», 2011. - ISBN 978-86-87583-09-2. - Стр. 7-17.
391. *Зимзелен* Александра Андрића и крајишки пјесници-официри / Душан Иванић // Зборник о Србима у Хрватској. 8 /уредник Василије Крестић. - Београд : Српска академија наука и уметности, 2011. – стр. 263-275.
392. «Изажимање живота» : (тежишта тумачења Матавуљеве прозе) / Душан Иванић. - Библиографија: стр. 386 // Симо Матавуљ - дело у времену / уредници Драгана Вукићевић, Душан Иванић. - Београд : Филолошки факултет, 2011. - (Посебна издања). - ISBN 978-86-6153-008-1. - Стр. 373-386.
393. Ка историји рјечотворства у новој српској књижевности / Душан Иванић. - Сажетак ; Abstract. - Библиографија: стр. 101 // Творци српског књижевног језика / уредили Весна Матовић и Миодраг Матицки. - Београд : Вукова задужбина : Институт за књижевност и уметност, 2011. - (Посебна издања). - ISBN 978-86-7095-172-3. - Стр. 91-101.
394. Криза форме или Трагање за формом / Душан Иванић. - Библиографија: стр. 35-36 // Приповедна уметност Лазе К. Лазаревића / [уредник Милета Аћимовић Ивков]. - Шабац : Библиотека шабачка, 2011. - ISBN 978-86-81233-10-8. - Стр. 9-37.
395. Лаза Костић – књижевник и новинар / Душан Иванић // *Theses e scientiis juridicis et politic[i]s* = Тезе из правних и политичких наука / Lazar Kostić = Лазар Костић ; превод са латинског језика и коментари Срђан Шаркић ; приредио Душан Николић. - Нови Сад : Матица српска, 2011. – стр. 109-122.
396. Мркаљеве пјесничке полемике / полемике о пјесништву / Душан Иванић // *An der Anfängen der serbischen Philologie»Salo debeloga jera libo azbukoprotres» von Sava Mrkalj (1810-2010)= На почецима српске филологије»Сало дебелог јера либо азбукопротрес» Саве Мркаља (1810-2010)/ приредили Ана Кречмер, Милош Окука, Гордана Илић Марковић. –Беч, 2011. – стр. 209-217.*
397. О генези српске лирике / Душан Иванић // Књижевност и језик. - ISSN 0454-0689. - Год. 58, бр. 1/2 (2011), стр. 1-15.
398. Пјесничка раскрсница Лукијана Мушицког / Душан Иванић // Књижевни лист. -ISSN 1451-2122. - год. 9 (март-мај 2011), стр. 25.
399. Рани Лаза Костић - свемоћ метафоре / Душан Иванић // Лаза Костић / уредник Љубодраг Симовић. - Београд : САНУ, 2011. - (Научни скупови ; књ. 133. Одељење језика и књижевности ; књ. 23). - ISBN 978-86-7025-537-1. - Стр. [15]-26.
400. «Срби сви и свуда» пред Европом : интеркултурални видокруг Вуковог дјела / Душан Иванић // 40. научни састанак слависта у Вукове дане, Београд, 8-11. IX 2010, Београд, 2, Српска књижевност и европска књижевност. - Београд : Филолошки факултет, Међународни славистички центар, 2011. - (МСЦ, ISSN 0351-9066). - ISBN 978-86-6153-039-5. - 40/2 (2011), стр. 625-633.

401. Српска школа између Доситеја и Вука / Душан Иванић. - Библиографија: стр. 281 // Зборник радова / Научни скуп Доситеј и (српска) школа, Задужбина «Доситеј Обрадовић», 29. и 30. јануар 2010. - Београд : Задужбина «Доситеј Обрадовић», 2011. - (Библиотека Зборници ; 2). - ISBN 978-86-87583-04-7. - Стр. 273-282.
402. Literature of the 18th and the 19th Centuries (From Baroque to realism / Dusan Ivanić // A short History of Serbian Literature / Snežana Samardžija ... [et al.] ; translated by Branka Levkov Bulat ; translation edited by Svetozar Koljević ; proofreaders Randall A. Majar and Zoran Paunović. - Belgrade : Serbian PEN centre, 2011. - str. 83 -137.

2012

403. Мирослав Пантић / Душан Иванић // Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор. - ISSN 0350-6673. - Књ. 78 (2012), стр. 237-240.
404. Мирослав Пантић (1926-2011) / Душан Иванић // Филолошки преглед. - ISSN 0015-1807. - Год. 39, бр. 1 (2012), стр. 281-283.
405. Мркаљеве пјесничке полемике : полемике о пјесништву / Душан Иванић. - Библиографија: стр. 260-261 // An den Anfängen der serbischen Philologie / herausgegeben von Gordana Ilić Marković, Anna Kretchmer und Miloš Okuka / приредили Гордана Илић Марковић, Ана Кречмер и Милош Окука. - Frankfurt am Main [etc.] : Peter Lang, 2012. - (Philologica Slavica Vindobonensia, ISSN 2192-8908 ; Bd. 1). - ISBN 978-3-631-61710-6. - Стр. 253-261.
406. Приповједачки хоризонти Лазе Лазаревића / Душан Иванић // Др Лаза К. Лазаревић - живот и дело : [зборник радова научног скупа] / [уредници Радоје Чоловић, Брана Димитријевић]. - Београд : Српско лекарско друштво, 2012. - стр. 69-75.
407. Хронотопи и инвентари историје / Душан Иванић. - Говор на промоцији 5. тома Српског биографског речника, Нови Сад, окт. 2011 // Легопис Матице српске. - ISSN 0025-5939. - Год. 188, књ. 489, св. 1/2 (јан.-феб. 2011), стр. 166-172.

2013

408. Доситеј или претпоставке српске културне реформе-револуције / Душан Иванић // Зборник радова / Међународни научни скуп Доситеј Обрадовић у српској историји и култури, [Београд Манастир Крушедол, Нови Сад], 13-15 октобар 2011. ; [организатори] Задужбина «Доситеј Обрадовић», Матица српска, САНУ ; уредник Душан Иванић. - Београд : Задужбина «Доситеј Обрадовић», 2013. - стр. 131-143.
409. Књижевна култура у Србији: социолошки есеји и истраживања (1975-2005) / Душан Иванић // Зборник радова Филозофског факултета. - ISSN 0354-3293. - Књ. 43 (2013), стр. 533-536.
410. «Код славе беславан» : (на маргинама опуса Јанка Веселиновића) / Душан Иванић. - Напомене и библиографске референце уз текст. - Библиографија:

стр. 66. - Summary: «Not famous despite the fame»: (on the margins of the opus of Janko Veselinović) // Јанко Веселиновић / уредник Светлана Велмар-Јанковић. - Београд : САНУ, 2013. - (Научни скупови ; књ. 141. Одељење језика и књижевности ; књ. 25). - ISBN 978-86-7025-604-0. - Стр. [57]-66.

411. Корени Доситејевог просветитељства = традиција хришћанског класичног хуманизма и школовање у Грчкој / Ненад Ристовић; уредник Душан Иванић // Зборник радова / Међународни научни скуп Доситеј Обрадовић у српској историји и култури, [Београд Манастир Крушедол, Нови Сад], 13-15 октобар 2011. - Београд : Задужбина «Доситеј Обрадовић», 2013. - (Библиотека Зборници ; 3). - ISBN 978-86-87583-12-2. - 2011 (2013), стр. 345 - 357.
412. Мултирегионалност и међународна констелација српског реализма / Душан Иванић // Зборник Матице српске за славистику. - ISSN 0352-5007. - бр. 83 (2013), стр. 39-47.
413. О критичком издању / Душан Иванић //Задужбина „Десанка Максимовић“: 1993-2013. / приредила Мирјана Станишић. - Београд : Задужбина «Десанка Максимовић» : Народна библиотека Србије, 2013. - стр. 143-146.

2014

414. Велики рат - Der grosse Krieg Гордане Илић Марковић / Душан М. Иванић. - Приказ књиге: Велики рат = Der grosse Krieg, уредница Гордана Илић-Марковић, Беч, 2014 // Зборник Матице српске за књижевност и језик. - ISSN 0543-1220. - Књ. 62, св. 3 (2014), стр. 866-869.
415. Истраживачким путевима Васе Милинчевића / Душан М. Иванић. - Приказ књиге: Васо Милинчевић: Универзитет и књижевност, Београд, 2014 // Зборник Матице српске за књижевност и језик. - ISSN 0543-1220. - Књ. 62, св. 3 (2014), стр. 882-885.
416. Лазаревић и Матавуљ у огледа(ва)њу / Душан М. Иванић. - Приказ књиге: Драгана Вукићевић, Снежана Милосављевић Милић: Огледавања, Ниш, 2014 // Зборник Матице српске за књижевност и језик. - ISSN 0543-1220. - Књ. 62, св. 3 (2014), стр. 857-859.
417. Нушић или прасак имагинативне енергије / Душан М. Иванић. - Напомене и библиографске референце уз текст. - Библиографија: стр. 699-700 // Зборник Матице српске за књижевност и језик. - ISSN 0543-1220. - Књ. 62, св. 3 (2014), стр. 691-700.
418. Његошеви аутопоетички искази у оквирима српске пјесничке традиције / Душан Иванић. - Библиографија: стр. 166-167 // Његошев зборник Матице српске. - ISSN 1821-4843. - Бр. 2 (2014), стр. 159-167.
419. Поезија Милоша Црњанског у научним издањима / Душан Иванић. - Напомене и библиографске референце уз текст. - Библиографија: стр. 475 // Милош Црњански: поезија и коментари / уредник Драган Хамовић. - Београд : Институт за књижевност и уметност : Филолошки факултет Универзитета у Београду ; Нови Сад : Матица Српска, 2014. - ISBN 978-86-6153-196-5. - Стр. 469-475.

2015

420. Ауторски глас у српским народним приповијеткама Вука Караџића / Душан М. Иванић // Први светски рат и српска књижевност ; Два века од Вукове Мале простонародне славеносрпске пјеснарице. Књ. 2 / 44. научни састанак слависта у Вукове дане, Београд, 11-14. IX 2014. - Београд : Међународни славистички центар, 2015. - (МСЦ, ISSN 0351-9066). - ISBN 978-86-6153-292-4. - стр. [5]-16.
421. Епифанијска озарења / Душан Иванић. - Говор приликом доделе Награде «Младен Лесковац» Иви Тартаљи, Нови Сад, 11. јун 2015. Год // Летопис Матице српске. - ISSN 0025-5939. - Год. 191, књ. 496, св. 6 (дец. 2015), стр. 842-848.
422. Прича из живота : (ка одређењу једне прозне врсте) / Душан М. Иванић. - Напомене уз текст. - Библиографија: стр. 22 // *Philologia Mediana*. - ISSN 1821-3332. - Год. 7, бр. 7 (2015), стр. 15-23.
423. Утопијски калеидоскоп / Душан Иванић. - Приказ књиге: Милош Кордић: Даждевњак, Книн - Београд, 2014 // Летопис Матице српске. - ISSN 0025-5939. - Год. 191, књ. 496, св. 1/2 (јул-авг. 2015), стр. 173-176.
424. Гргољење сјећања (Славица Гароња: Повратак у Аркадију, Београд: СКЗ, 2014. (Коло 106, књ. 716)// Просвјета (Загреб), 127, октобар 2015, 62.
425. Дијалог преводиоца са оригиналом (Сима Милутиновић Сарајлија и швајцарски пјесник Јохан Лудвиг Ам Бил)//Годишњак Катедре за српску књижевност с јужнословенским књижевностима, X, 2015, 335-342.
426. Сатана / ђаво у новој српској књижевности (од барока до реализма и модерне) / Душан Иванић. - Напомене и библиографске референце уз текст. - Апстракт ; Summary. - Библиографија: стр. 72-73// Књижевна историја. - ISSN 0350-6428. - Год. 47, бр. 157 (2015), стр. 53-74.

Душан Иванић, Весна Мајић

РЕГИСТАР ИМЕНА¹

А

Аделунг, Јохан Кристоф 150
Акилини, Клаудио 207
Алексић, Драган 172
Андрић, Иво 17, 36, 80, 112, 125, 142, 160, 167–168, 173, 175, 179, 189, 193–194, 255
Анушић, Анђелко 170–172
Аристотел 113
Арне, А. 162
Афанасјев, Александар Николајевич 19

Б

Баји, Шарл 216
Бајрон, Џорџ Гордон 128–129
Бајснер, Фридрих 204
Бакман, Рајнхолд 204
Балдуино, А. 205, 214
Балзак, Оноре де 58, 99–100
Барби, Микеле 204
Барт, Ролан 30, 50, 92, 111
Бартуловић, Нико 246
Бастијан, Адолф 155
Батушић, Никола 256–257
Баузингер, Херман 155–157
Бах, Јохан Себастијан 44
Бахтин, Михаил Михајлович 30–31, 37, 52, 81, 127–128, 133, 153, 160–161, 163, 169, 231, 236–237
Беговић, Никола 244
Бедије, Жозеф 181, 204
Бејл, Мари-Анри в. Стендал
Бекић, Томислав 41
Бекман, Јозеф 102
Белић, Александар 46
Бембо, Пјетро 204

---

¹ У регистар нису унесена имена ликова књижевних дела, имена из референци и књижевних цитата, имена аутора текстова у оквиру самих текстова и имена из илустрација.

Бенвенист, Емил 200
Бер, Ришард 69
Беркоф, Ђована Брођи в. Брођи Беркоф, Ђована
Бига, Весна 170
Билановић, Ђузепе 204
Бити, Владимир 154, 157
Бифон, Жорж-Луј Леклерк де 139
Богатирјов, Петар 155
Богдановић, Димитрије 192
Богнар, Зоран 170
Божић, Драган 170
Боројевић, Никола 17, 145, 168, 244, 246, 260, 262
Бошковић, Драган 113, 125
Бошковић Стули, Маја 156–157, 159
Бранка, Виторе 204
Брођи Беркоф, Ђована 205
Бубало Кордунаш, Манојло 244
Будисављевић, Буда 242, 246
Будисављевић, Милан 246
Буинац, Јагода 170
Булатовић, Миодраг 36

В

Вагнер, Рихард 44–45
Вајт, Кенет 14
Вајт, Хејден 50
Валтер, Хилмар 42
Валцел, О. 155
Велек, Рене 113, 156
Велфлин, Хајнрих 155
Верга, Ђовани 63–68
Верн, Жил 100
Видаковић, Милован 37, 52, 56, 118, 141, 145, 147, 179–180, 189
Вијон, Франсоа 267
Вилинскаја, Марија Александровна 100
Вирс, Херман 156
Витез, Григор 170, 172, 242, 248, 255–256
Витковић, Михајло 260
Витковски, Георг 181, 204
Витошевић, Драгиша 173
Вишњић, Филип 187
Вјежбицка, Ана 235
Владиславић, Сава 180

Вовчок, М. в. Вилинскаја, Марија Александровна
Војновић, Иво 246–247, 256–257
Војтило, Јадвига 69
Воларевић, Младен Срђан 170
Вордсворт, Вилијам 130
Ворен, Остин 156
Воркапић, Јован 245
Вранеш, Александра 11
Врчевић, Вук 50, 52, 83, 158, 160, 162
Вујић, Јоаким 44, 51
Вујчић, Никола 170, 172, 243
Вукићевић, Драгана 28, 49, 54, 88, 90, 93, 113, 123, 162, 215
Вукићевић, Илија 87
Вуковић, Божидар 44
Вуковић, Ново 173
Вукојевић, Никола 246–247
Вуловић, Светислав 181, 220
Вулф, Вилхелм 155
Вученов, Димитрије 26, 70, 172
Вучковић, Радован 28

Г

Галогажа, Стеван 247
Гароња Радованац, Славица 170–171, 255, 257
Гарцанити, Марчело 205
Гете, Јохан Волфганг 45, 69–70, 73, 75–76, 78, 99, 103, 107, 110, 125, 128, 150, 155–156
Гинзбур, Карло 156
Гласер, Херман 100
Глигорић, Велибор 70, 75–76, 256
Глишић, Милован 36, 58, 81–82, 100, 160, 193
Гогољ, Николај Васиљевич 99–100
Гончаров, Иван Александрович 100, 105
Грачоти, Санте 205
Грбић, Манојло 245
Гребовић, Милован 186
Грим, Вилхелм 153
Грим, Јакоб 153
Грујић, Никанор 145
Грчић Миленко, Јован 36, 53, 82, 87–97
Гункел, Херман 155
Гурски, Конрад 181, 192, 203

Д

- Давидовић, Димитрије 260
 Даничић, Ђуро 192–193, 251
 Данте Алигијери 206, 208
 Дарвин, Чарлс 71
 Деветак, Небојша 170, 172, 243
 Дег, Линда 156
 Дел'Агата, Ђузепе 205
 Делић, Јован 20
 Дементјев, Вадим Викторович 234, 237
 Демић, Мирко 170, 256
 Деретић, Јован 26, 28, 56, 77, 112, 128, 173
 Дерида, Жак 92–93
 Десница, Владан 112, 142, 160, 167–168, 170–171, 173, 175, 242, 244, 246–247, 254–256, 266
 Диди, Кристијано 205
 Диздаревић Крњевић, Хатица 20, 112
 Дикенс, Чарлс 99–100
 Дилтај, Вилхелм 155
 Димитровић Которанин, Шпиро 145
 Диран, Жилбер 162
 Добрашиновић, Голуб 114, 180
 Доде, Алфонс 58
 Долежел, Љубомир 155
 Домановић, Радоје 56, 59
 Дорофејева, Душанка П. 247
 Дошеновић, Јован 17, 44, 141, 145, 147, 168, 179–180, 189, 260–262
 Драгомировић, Драган В. 143
 Дучић, Јован 173, 179–180, 189

Ђ

- Ђорђевић, Нада Милошевић в. Милошевић Ђорђевић, Нада
 Ђорђевић, Пера 183
 Ђукић Перишић, Жанета 194
 Ђурић, Војислав 28
 Ђурић, Симеон 245

Е

- Елермајер, Олга Животић в. Животић Елермајер, Олга
 Елиот, Томас Стернс 113–114
 Епштејн, Михаил 163
 Ерор, Гвозден 20, 63

Ж

Жефаровић, Христофор 117, 123
Живковић, Драгиша 19–20, 26, 28, 33, 63, 70, 88–89, 128, 141–147, 173, 216, 218, 222
Живковић Телемах, Стефан 186
Животић, Р. 233
Животић Елермајер, Олга 26
Жижек, Славој 123
Жицина, Милка 243
Жмегач, Виктор 28
Жуковска, Н. П. 192

З

Зајферт, Ханс Вернер 204
Зеко, Буљубаша 187
Зелић, Герасим 37, 52, 168, 172, 244
Зељковић, Бранислав 170, 242
Златојевић, Славко 15
Зограф Лонгин 192
Зола, Емил 58

И

Игњатовић, Јаков 26, 29–30, 36–37, 53, 56, 99, 117–118, 158
Илић, Војислав 53, 56, 118, 130
Илић, Драгутин 179–180, 189
Исус Христос 19

Ј

Јагић, Ватрослав 179
Јакобсон, Роман 50, 111, 112, 155
Јакшић, Ђура 18, 35, 83, 85, 99, 127–133, 143, 179–180, 183, 189, 191
Јанг, Едвард 128
Јанковић, Драгомир 194
Јаус, Ханс Роберт 131
Јелић, Војин 170, 242
Јелчић, Дубравко 256
Јовановић, Александар 142, 171
Јовановић, Ђорђе 101
Јовановић, Јелена 200–201
Јовановић, Рашко 256
Јовановић Змај, Јован 29, 99, 127–133, 141, 144–145, 147, 154, 251
Јовић, Спиридон 168, 246, 249, 262
Јовићевић, Татјана 20, 84

Јолес, Андре 153–158, 160–161, 163, 165
 Јунг, Карл Густав 155

К

Кајзер, Волфганг 156, 181, 192
 Капалдо, Марио 204–205
 Каравелов, Љубен 85
 Карађорђе 186–187
 Карамзин, Николај Михајлович 105
 Караулац, Мирослав 194
 Караџић, Вук Стефановић 16, 18–19, 26, 28, 34–35, 42, 47, 50–51, 80, 146, 149–153, 158–160, 179–180, 182–183, 185–186, 188–189, 192–193, 221–222, 225, 241–242, 244, 249–252, 264
 Картер, Р. 222
 Качић Миошић, Андрија 187
 Кашанин, Милан 70, 88
 Кекановић, Драго 170–171, 243, 255–256
 Киш, Данило 225
 Клагес, Лудвиг 155
 Клаус, Лудвиг 155
 Клемперер, Виктор 154
 Клеут, Марија 20
 Клодијус, Кристијан Аугуст Хајнрих 45
 Ковачевић, Љубомир 183
 Кожин, Александар Никитович 233, 237
 Кољевић, Никола 28
 Кољевић, Светозар 28
 Константиновић, Зоран 28, 128
 Константиновић, Радомир 112
 Контини, Ђанфранко 204
 Копитар, Јернеј 150
 Кораћ, Станко 13, 168, 172–173, 242, 244, 249, 253–254, 256–257, 265, 267
 Кордић, Милош 170, 172, 243, 256
 Костић, Лаза 26, 99, 113, 118, 127, 130, 132–133, 141–142, 144, 147, 179–180, 186, 189, 251
 Костић, Мита 46
 Краљевић, Марко 19
 Краус, Фридрих Саломон 18, 29, 153, 224–225, 227, 229
 Крафт, Херберт 181, 192
 Крафт-Ебинг, Рихард фон 71
 Крестић, Василије 245
 Кречмер, Ернст 155
 Крлежа, Мирослав 109
 Крњевић, Хатица Диздаревић в. Диздаревић Крњевић, Хатица
 Крстановић, Здравко 170, 172

Л

Лабов, Вилијам 52
Лазаревић, Лаза К. 36, 53, 56, 58, 69–78, 83, 88, 90, 99–110, 113, 118, 167
Лазаревић, Лука 187
Лазих, Сима Лукин 245
Лајбниц, Готфрид Вилхелм 45
Лансон, Гистав 181
Ластавица, Богдан 246–247
Латковић, Видо 114
Лауер, Рајнхард 173
Лахман, Карл 181, 204–205
Леви-Строс, Клод 92, 119
Леман, Јакоб 100
Лемке, Карл 103
Леовац, Славко 70, 72, 76
Лепренс де Бомон, Жан-Мари 153
Лесинг, Готхолд Ефраим 45
Лесковац, Младен 26, 144–145, 173
Лихачов, Дмитриј Сергејевич 181, 192, 204
Лорд, Алберт 155
Лотман, Јуриј Михајлович 20, 30–31, 55, 60, 111–112
Лубос, Арно 100
Лукић, Татјана 170
Луси, Најал 51

Љ

Љубиша, Стефан Митров 30, 36, 56, 80, 83, 153, 158–160, 162

М

Мавер, Ђовани 204–205
Мажурановић, Иван 181
Максимовић, Горан 11, 19, 113
Максимовић, Десанка 167–168, 173, 175, 179–180, 189
Максимовић, Јован 179
Ман, Томас 112
Мано, Карл в. Лемке, Карл
Маринковић, Душан 172
Марино, Ђамбатиста 207
Маркјевич, Хенрик 75
Марковић, Светозар 56, 80, 99–101, 104
Марковић Кодер, Ђорђе 17, 18, 154, 179–180, 186, 189, 191
Мартенс, Гунтер 181, 192

Марти, Марио 204
 Марчетић, Адријана 26
 Мас, Паул 204
 Матавуљ, Симо 29, 34, 36–37, 56, 58, 63–68, 80, 88, 91, 99, 111–115, 168, 172, 180, 244, 247,
 255–256, 266
 Матицки, Миодраг 207
 Медаковић, Дејан 41, 172, 243–244
 Мелетински, Елеазар Мојсејевич 112, 162
 Менделсон, Феликс 44
 Мериме, Проспер 100, 103
 Миланковић, Милутин 243, 266
 Миланковић, Урош 145
 Милеуснић, Симо 244
 Милинчевић, Васо 20, 26, 28, 172
 Милић, Снежана Милосављевић в. Милосављевић Милић, Снежана
 Милићевић, Вељко 247, 255
 Миличић, (Јосип) Сибе 247
 Милованов, Лука 145, 150, 182, 193
 Милосављевић Милић, Снежана 20, 113
 Милошевић, Никола 28
 Милошевић Ђорђевић, Нада 157
 Милутиновић Сарајлија, Сима 17, 42, 113, 128–129, 141, 145, 147, 179–180, 183–189, 191
 Миодраг, Александар 170
 Миоковић, Мојсеј 261
 Мицић, Бранислав в. Пољански, Бранко Ве
 Мицић, Љубомир 172, 243
 Мицкјевич, Адам 70
 Младеновић, Живомир 70
 Мојашевић, Миљан 41
 Мокрањац, Стеван 46
 Моначи, Ернесто 204
 Морон, Шарл 161
 Морончини, Гаetano 204
 Мразовић, Аврам 153
 Мркаљ, Сава 17, 145, 149, 168, 244, 255, 260–262
 Мукаржовски, Јан 52, 111
 Мухамед, пророк 19, 187
 Мушицки, Лукијан 129, 145, 182, 185–186

Н

Настасијевић, Момчило 36, 184, 186, 222
 Недић, Владан 187, 195
 Недић, Љубомир 46, 70–72
 Немањићи 187

Немец, Крешимир 256
Ненадовић, Матија 145, 158, 185
Неш, В. 222
Нешић, Ђорђе 172, 243
Николиш, Гојко 172, 243
Ниче, Фридрих 45, 124
Новаковић, Стојан 118, 123–124, 150, 183, 188, 251
Новалис 124
Новић Оточанин, Јоксим 83, 145, 246, 262
Нушић, Бранислав 56

О

Обрадовић, Доситеј 16, 18, 26, 33, 36–37, 42, 44–47, 113, 117–118, 146, 149–152, 168, 179–180, 182, 186–187, 189, 192–194, 207, 244, 250, 254–255
Обрадовић, Милан 244
Обреновић, Милош 19, 186–187
Обреновић, Михаило 152
Орфелин, Захарија 44, 149, 168, 244, 254–255
Оцић, Ђорђе 170–171

П

Павић, Милорад 29, 262–263
Пантић, Мирослав 173
Пантић, Михајло 20
Пантовић, Бојана Стојановић в. Стојановић Пантовић, Бојана
Пароди, Ернесто Ђакомо 204
Пасквали, Ђорђо 204
Пачић, Јован 129, 261, 263
Пеичић, Константин 145, 246, 256
Пелеш, Гајо 172
Пери, Милман 155
Перишић, Жанета Ђукић в. Ђукић Перишић, Жанета
Пермјаков, Григориј Л. 156
Перовић, Радослав 188
Петар Велики, руски цар 44, 180
Петефи, Шандор 128
Петковић, Новица 27–28, 142, 173, 179, 183–184, 199, 215
Петковић Дис, Владислав 179, 184, 189
Петрарка, Франческо 44
Петров, Александар 173
Петровић, Ђорђе в. Карађорђе
Петровић, Петар С. 246–247
Петровић, Растко 36, 222

Петровић, Светозар 28, 172
Петровић Његош, Петар II 26, 74, 117–121, 123–124, 128–129, 181, 183
Петровић Пеција, Петар 242, 246
Петронијевић, Бранислав 46
Пикјо, Рикардо 205
Појкерт, Херберт 41
Полит-Десанчић, Михаило 242
Пољански, Бранко Ве 172, 243
Попа, Васко 186, 222
Поповић, Богдан 215, 256
Поповић, Јован Стерија 18, 26, 33–34, 36–37, 85, 117, 154, 158, 161–162, 179–180, 189
Поповић, Миодраг 26, 28, 49, 141, 144–147, 173, 185, 221
Поповић, Павле 26, 129, 217–218
Поповић, Панта 84
Поповић, Тања 20
Поповић Шапчанин, Милорад 35, 82, 179–180, 189
Прерадовић, Петар 145, 242, 254–256
Прибићевић, Милан 246
Прокопович, Теофан 13
Проп, Владимир Јаковљевич 155, 162
Прус, Болеслав 69–71, 73, 76, 78
Пухало, Душан 172
Пушкин, Александар Сергејевич 128–129

Р

Рабле, Франсоа 30
Радичевић, Бранко 19, 34, 82, 124, 127–133, 143, 180, 183, 217–222, 229, 251
Радованац, Славица Гароња в. Гароња Радованац, Славица
Радуловић, Јован 30, 112, 142, 168–171, 244, 256
Рајић, Јован 37, 51, 167, 187
Рајковић, Ђорђе 244
Рајна, Пио 204
Ранке, Курт 156
Ранке, Леополд 150, 157
Ранковић, Светолик 56, 99, 122
Рафо, Антон Марија 205
Решетар, Милан 183, 188
Рикер, Пол 113
Ристић, Јован 37, 85, 180
Русо, Жан-Жак 73

С

Сава, Свети 16, 19
Савић, Милан 112
Самарција, Снежана 157
Сегре, Чезаре 204
Секулић, Дара 170, 172
Секулић, Исидора 124
Сидов, К. В. фон 154
Симеон, Рикард 197
Скерлић, Јован 26, 29, 56, 70, 72–73, 141, 145, 147
Слијепчевић, Перо 120
Солар, Миливој 28, 157
Соларић, Павле 17, 44, 168, 182, 192–193, 244, 254–255, 260–262
Сремац, Стеван 56, 58–59
Станковић, Борисав 56, 193, 255
Стендал 99–100
Стефановић, Мирјана Д. 207
Стојадиновић Српкиња, Милица 51, 152
Стојановић, Исидор 188
Стојановић, Љубомир 183, 188
Стојановић Пантовић, Бојана 20
Стојковић, Атанасије 42, 44, 56
Стули, Маја Бошковић в. Бошковић Стули, Маја
Стуси, А. 205, 214
Суботић, Јован 251

Т

Тартаља, Иво 20, 28, 173
Тен, Иполит 71
Теодосије, Димитрије 43
Теодосије, Пана 43, 261
Тибодe, Албер 112
Тод, Вилијам 181
Тодоровић, Пера 29, 36, 37, 52, 160–161
Толстој, Лав Николајевич 100, 108
Томашевски, Борис Викторович 112, 181, 204
Томелери, Виторио 205
Томић, Радомир 11
Томпсон, Стит 162
Трговчевић, Љубинка 41, 45–46
Тривунац, Милош 70
Туђман, Фрањо 266
Тургењев, Иван Сергејевич 58, 99–100, 102–104, 110

Ђ

Ђипико, Иво 56, 246–247, 256

У

Угреновић, Александра 20

Ужаревећ, Јосип 163

Уланд, Лудвиг 128

Ускоковић, Милутин 122

Утјешеновић Острожински, Огњеслав 100, 145

Ф

Феличи, Лучо 207

Фин, Моника 42–44

Фирс, Јан де 156

Флакер, Александар 28, 63

Флашар, Мирон 187

Флобер, Гистав 58, 100, 104

Фрај, Нортроп 162

Фрајданк, Дитрих 41

Фридрих, Хуго 132, 222

Фуко, Мишел 89, 92

Х

Харденберг, Георг Фридрих Фрајхер фон в. Новалис
Хас, Војћек 69

Хегел, Георг Вилхелм Фридрих 220

Хекселшнајдер, Ерхард 42

Херцен, Александар Иванович 100

Хитлер, Адолф 156

Хјемслев, Луис 200

Ходел, Роберт 26, 113

Хомер 113, 150

Ц

Цар, Марко 112

Целер, Ханс 181, 192

Цифер, Ђорђо 205

Црњански, Милош 18, 109, 119, 142, 167–168, 173, 175, 179–180, 184, 189

Ч

Чајкановић, Веселин 245

Чалић, Зоран в. Богнар, Зоран
Чернишевски, Николај Гаврилович 58, 100–101
Чолак, Тоде 172
Чурчић, Лаза 41

Ц

Џејмсон, Фредрик 91–92

Ш

Шајбе, Зигфрид 181, 204
Шалер, Хелмут 41
Шели, Вилијам 131
Шели, Перси Биш 128, 130–131
Шенда, Рудолф 159
Шеноа, Аугуст 100
Шилер, Фридрих 128, 187
Шкреб, Зденко 28, 157–158
Шлегел, Фридрих фон 120
Шмаус, Алојз 41, 46
Шмељова, Т. В. 234
Шокалски, Виктор Феликс 71
Шпенглер, Освалд 155
Шпицер, Лео 161, 231–232
Шпрангер, Едвард 155
Штајгер, Емил 220
Штековић, Лука 243
Штоф, В. А. 55
Шћибор-Рилски, Александар 69

Филолошко-уметнички факултет
Крагујевац

Зборник радова са међународног научног округлог стола
одржаног на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу
(19. март 2016)

ДУШАН ИВАНИЋ

Коректура
Марко Радојевић

За издавача
проф. др Радомир Томић
декан Филолошко-уметничког факултета

Технички уредник
Стефан Секулић

Тираж
200

ISBN
978-86-85991-97-4

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

821.163.41.09 Иванић Д.(082)
821.09(082)

ДУШАН Иванић : [зборник радова са међународног научног округлог стола одржаног на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу (19. март 2016) / уредници Драган Бошковић, Драгана Вукићевић. - Крагујевац : Филолошко-уметнички факултет, 2016 (Чачак : Универзал). - 331 стр. : илустр. ; 23 cm

Текст ћир. и лат. - Слике Д. Иванића. - Тираж 200. - Стр. 11: О зборнику / Уредници. - Напомене и библиографске референце уз радове. - Библиографија уз већину радова. - Резимеи на енгл., нем. и итал. језику. - Регистар.

ISBN 978-86-85991-97-4

а) Иванић, Душан (1946-) - Зборници
б) Књижевност - Зборници

COBISS.SR-ID 228275212